

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПОВІТРЯНИХ СИЛ
імені ІВАНА КОЖЕДУБА

СУЧАСНА ВІЙНА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

**Збірник матеріалів ІХ Міжнародної наукової конференції
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба**

22-23 травня 2025 року

Харків
2025

IX Міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: збірник матеріалів, 22-23 травня 2025 року. – Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2025. – 289 с.

Наведені публікації за теоретичними та практичними результатами наукових досліджень і розробок, які виконані науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, докторантами, ад'юнктами, аспірантами та іншими фахівцями органів військового управління, закладів, установ і підприємств.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, фахівців у сфері військового управління, психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України.

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідальність несе автор.

Затверджено до друку Вченою радою Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, протокол №6 від 27 травня 2025 року.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ ЗАСТУПНИКА КОМАНДУВАЧА ПОВІТРЯНИХ СИЛ З ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ - НАЧАЛЬНИКА УПРАВЛІННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ КОМАНДУВАННЯ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	9
ПРИВІТАННЯ НАЧАЛЬНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ІМЕНІ ІВАНА КОЖЕДУБА.....	11
<i>Бережний А., Кротюк В.</i> ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СИСТЕМУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ.....	12
<i>Mogilatenko A. Yandola K.</i> PECULIARITIES OF VR TECHNOLOGY APPLICATION IN BASIC MILITARY TRAINING AND PREPARATION FOR THE FIRST BATTLE.....	18
<i>Квіткін П., Лук'яненко В.</i> ПАТРІОТИЧНІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРА.....	20
<i>Данильян О., Дзьобань О.</i> МОДЕЛЬ КОМУНІКАЦІЇ ЛУМАНА: ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	22
<i>Калиновський Ю.</i> МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: СОЦІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ТА ОНТОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ.....	27
<i>Висоцький О.</i> ПУБЛІЧНА ПРАВОВА ДИПЛОМАТІЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ПРОБЛЕМА НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ.....	31
<i>Стасюк В., Кириченко А.</i> ОСНОВНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОГО БОЮ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ КОМАНДИРОМ.....	36
<i>Прудникова О.</i> ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	38
<i>Гула Р.</i> РЕЛІГІЙНО-МОРАЛЬНИЙ ПРОВІДЕНЦІАЛІЗМ У ПРАКТИЦІ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ РОБОТИ ЗС РФ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО ЗБРОЙНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ (2009–2022 рр.).....	41
<i>Колесніченко О.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ, ВІДНЕСЕНИХ ДО РІЗНИХ МОТИВАЦІЙНИХ ТИПІВ.....	43
<i>Капінус О., Мацевко Т., Герус О.</i> РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО КОМУНІКАЦІЇ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ВИПАДКІВ ВІДМОВИ ВІД ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ У ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИНАХ (ПІДРОЗДІЛАХ).....	51

Поліщук І., Максимішина Т. ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	56
Харламов М., Чиркіна-Харламова М. ДО ПИТАННЯ ПРО ІДЕОЛОГІЧНУ ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ОУН-УПА В УКРАЇНІ У 1940-Х РОКАХ.....	60
Староконь Є., Білодід К. СУЧАСНІ ТРЕНДИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	63
Наконечна І., Бондаренко С. СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА ДЕРЖАВНИХ СУБСИДІЙ У ФРАНЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ.....	65
Микитюк С., Микитюк В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	68
Гула Р., Передерій І., Ткач Ю. ВІЙСЬКОВО-ІДЕОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ РФ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ (24 лютого 2022 року – 21 вересня 2022 року).....	73
Чугуєнко М. «ШАТУНИ» РОСІЙСЬКОГО МЕСІЯНСТВА: ЛІТЕРАТУРНА КВАЗІМЕТАФІЗИКА Ю. МАМЛЄЄВА.....	74
Мороз В. ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ СТАНІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	77
Олійник В. ПОГЛЯДИ ПРОТИВНИКА НА ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	80
Капосльоз Г. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗБУДОВИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ.....	83
Євсєєв І., Скрябін О., Халіманенко К., Дембіцький В. БОЇ ЗА МОЩУН ПІД ЧАС КИЇВСЬКОЇ ОБОРОННОЇ ОПЕРАЦІЇ (05.03. – 21.03.2022).....	88
Скрябін О., Євсєєв І., Халіманенко К., Дембіцький В. БОЇ ЗА ГОСТОМЕЛЬСЬКИЙ АЕРОДРОМ ПІД ЧАС КИЇВСЬКОЇ ОБОРОННОЇ ОПЕРАЦІЇ (24.02. – 27.02.2022).....	92
Залкін С., Ревін О., Сідченко С., Хударковський К., Белімов В. АНАЛІЗ СПРЯМОВАНOSTІ ОСНОВНИХ НАРАТИВІВ РОСІЙСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КАМПАНІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	95
Платонов В. ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПЕРСОНАЛУ ДСНС, ЯКИЙ ЗАЗНАВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	99
Храбан Т. ВИСВІТЛЕННЯ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК У ЗМІ: РЕКОМЕНДАЦІЇ СТОСОВНО ПОДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ.....	102
Коптєв О. ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК КАТАЛІЗАТОР НОВОЇ ХВИЛІ КОНФЛІКТІВ ПО ВСЬОМУ СВІТУ.....	104

Барабаш О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИКИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В СВІТЛІ РЕФОРМ США.....	107
Чернишова Т. ОНІМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕБРЕНДИНГУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	110
Гутор Н. СТОМАТОЛОГІЧНО-ХІРУРГІЧНА ДОПОМОГА УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ, ЧЛЕНАМ ЇХ РОДИН ТА ВИМУШЕНИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ.....	116
Zlatnikov V. FROM INPUT TO INTERACTION: USING AI CHATBOTS FOR SPEAKING PRACTICE IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION.....	117
Дятлова І., Бугас М. ДЕТЕРМІНАНТИ МОРАЛЬНОГО ФАКТОРУ ВІЙНИ...	120
Гончарова О. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА ВИКЛИКИ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ: ЯК РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ВИКОРИСТОВУЄ КУЛЬТУРНІ НАРАТИВИ У ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	121
Савчук О., Пасічник В. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВИПУСКНИКІВ ВВНЗ ДО РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ	125
Топальський В. ДІЯЛЬНІСТЬ ПЛАТФОРМИ УКРАЇНА – НАТО З ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНІЙ ВІЙНИ.....	128
Холох О. СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА «ОБРАЗУ ПЕРЕМОГИ» У СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	131
Соболева С. ОСОБЛИВОСТІ ТА РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ МІМІКРІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	134
Кердивар В. ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ.....	138
Потіха Н. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ НА ТРЕТЬОМУ (ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ) РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	142
Кучеренко С. УРАХУВАННЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ.....	145
Кислий В., Приходько Д. НЕГАТИВНІ ПСИХІЧНІ СТАНИ В НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ ВІЙНИ.....	147
Бабич А. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИМОГ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	151
Чернишова Л. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ РОСІЇ НА УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	154
Кошелева Н. ГРУПИ ПІДТРИМКИ ДРУЖИН ТА МАТЕРІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ФОРМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ РОДИНАМ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ.....	157
Сидоров К. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ	

ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ ЧЛЕНІВ БОЙОВИХ РОЗРАХУНКІВ МОБІЛЬНИХ ВОГНЕВИХ ГРУП СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ.....	161
<i>Гук О.</i> ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ УПЕРЕДЖЕНЬ ЩОДО ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я, ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ПСИХОЛОГА СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ.....	170
<i>Голота А., Кожушко М., Деменко А.</i> ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ ЯК ВИДУ ВСЕБІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	172
<i>Глушаков П., Висоцька З.</i> МОВА ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ У ВІЙСЬКОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	178
<i>Бистрова С., Бабич А.</i> ЦИВІЛІЗОВАНА ВІЙНА: УМОВИ ТА МОЖЛИВОСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	182
<i>Вигівська О. Прохор О.</i> ЗЦІЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ТВОРЧІСТЬ: АРТ-ТЕРАПІЯ У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ	183
<i>Вигівська О., Шишкін С.</i> МАНІПУЛЯЦІЯ І СПРОТИВ: ІНФОРМАЦІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	186
<i>Артюхова В., Головач В.</i> ПРИЧИНИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕЖИВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ТРАВМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	188
<i>Щепаняк В., Кротюк В.</i> СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ЕКОЦИДУ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ РЕГІОНІВ.....	191
<i>Мошаренкова Т., Мошаренков В.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ МОВИ У КОМУНІКАТИВНУ КУЛЬТУРУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	192
<i>Яковчук В., Артюхова В.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ КУРСАНТІВ НА НАРАТИВИ СТРАХУ В МЕДІАПРОСТОРІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	197
<i>Кулікова Г.</i> ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНИ В ГЕОПІЛІТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ.....	199
<i>Рибалко А.</i> ГІБРИДНА СТРАТЕГІЯ РОСІЇ У МЕДІА-ПРОСТОРІ: РОЛЬ TELEGRAM ЯК ІНСТРУМЕНТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДИВЕРСІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ.....	202
<i>Зінченко А., Нікіфоров І.</i> УРОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ.....	205
<i>Михайловський Р., Будур І.</i> ГЕОПІЛІТИЧНІ ЗМІНИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	207
<i>Бойко С., Будур І.</i> ГЕОПІЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	213

Кирицький В., Мошаренкова Т. РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	215
Кочупалова Т., Кузьменко Н. РОЛЬ СИМУЛЯЦІЙНИХ НАВЧАНЬ У ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИХ ДО КОМУНІКАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ В МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ.....	220
Shevchenko D. MEDIA AS A TOOL FOR PSYCHOLOGICAL STABILITY: THE IMPACT OF POSITIVE MESSAGING ON CIVILIAN MORALE DURING WARTIME.....	225
Рубльова Р., Ніколасє К. ЕКОЦИД В УКРАЇНІ: ЦІЛЕСПРЯМОВАНЕ ЗНИЩЕННЯ ДОВКІЛЛЯ РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ.....	227
Мовчан В. ВИКОРИСТАННЯ РОСІЙСЬКИМИ АГРЕСОРАМИ РЕГІОНАЛЬНИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛІВ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА МІСЦЕВЕ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	233
Бовт А. ЗВ'ЯЗОК ДЕПРИВАЦІЙ ТА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗЕНІТНИХ РАКЕТНИХ ВІЙСЬК ЗСУ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	238
Муха В., Вигівська Д. ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ПЕРШИЙ КРОК ДО ЗМІНИ СУЧАСНОГО БАЛАНСУ В СВІТІ.....	249
Євпак С. СОЦІАЛЬНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПІД ЧАС АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	252
Котвицька Л. САМОРЕФЕРЕНЦІАЛЬНІСТЬ ЧЕРЕЗ ТВОРЧІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО КОГНІТИВНОЇ СТІЙКОСТІ ВОІНА.....	255
Павицька А., Худавердова А. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛОНУ.....	257
Костеляні О., Бабич А. ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ (БЕЗПІЛОТНІ ЛІТАЛЬНІ АПАРАТИ, ТРИВИМІРНІ СКАНЕРИ ТА ІН.).....	259
Кравченко І., Колісник Л. АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКА ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	264
Дедерко К., Крайнюков С. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ВОЄННІ ПОДІЇ.....	266
Попов О., Атрощенко А. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОРУШЕННЯ СЛУ У КУРСАНТІВ ВВНЗ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	270
Малєєв О., Спицький С. МОТИВАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ.....	272
Кудрявцева Н., Накорнєєва А. ВІДОБРАЖЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ЖИВОПИСІ.....	274

Рубльова Р., Мороз В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА МЕТОДИ ЙОГО ПІДВИЩЕННЯ.....	278
Зінченко А. ПРОПАГАНДА ЯК ЗБРОЯ: РОСІЙСЬКІ НАРАТИВИ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	282
Моторя А. АВТОРИТЕТ І ДОВІРА В МОРАЛЬНОМУ ВИМІРІ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА.....	284
Донченко С., Римар К. МЕТОДИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	286

ПРИВІТАННЯ

**заступника Командувача Повітряних Сил з психологічної
підтримки персоналу - начальника управління психологічної
підтримки персоналу командування Повітряних Сил Збройних Сил
України учасників IX Міжнародної наукової конференції
Харківського національного університету Повітряних
Сил імені Івана Кожедуба
«Сучасна війна: гуманітарний аспект»**

Шановні учасники конференції!

Радий вітати вас на цьому науковому зібранні, присвяченому гуманітарним аспектам сучасної війни.

Сьогодні ми вкотре зібралися, щоб обговорити питання, які є надзвичайно актуальними для нашої країни та всього світу. Сучасна війна – це не лише збройний конфлікт, але й глибока гуманітарна криза, яка набуває безпрецедентних масштабів.

Наукові конференції, такі як ця, є важливими платформами для обміну досвідом, наукового аналізу різних аспектів безпекової сфери, обговорення новітніх досліджень та розробки ефективних стратегій ведення бойових дій.

У боротьбі з російською агресією, в тому числі в інформаційному та кіберпросторі, психологічна підтримка є важливою складовою, нехтування якою може призвести до негативних наслідків і непоправних втрат.

Теоретичне осмислення травматичного досвіду, з яким стикаються наші військовослужбовці, дозволяє нам краще розуміти природу бойових психічних травм та розробляти більш ефективні методи їх профілактики, діагностування та подолання. Важливо, щоб результати наукових досліджень були інтегровані в практичну діяльність військових психологів, медичних працівників та командирів.

Одним із ключових стратегічних напрямків є підготовка військовослужбовців до психологічних викликів війни. Ми повинні не лише надавати психологічну допомогу тим, хто вже постраждав, але й активно працювати над профілактикою психічних травм.

Загартування психологічної стійкості військовослужбовців – це комплексний процес, який містить: психологічну підготовку до ведення бойових дій; навчання методам саморегуляції та стресостійкості; формування бойового духу та взаємопідтримки в колективі. Необхідно розробляти та впроваджувати програми, які допоможуть військовослужбовцям краще адаптуватися до бойових умов, розвинути необхідні психологічні навички для ефективного виконання бойових завдань та збереження психічного здоров'я.

Особливу увагу слід приділити вивченню та аналізу новітнього бойового досвіду в галузі психологічної підтримки персоналу.

Хочу наголосити, що розгляд питань психологічного супроводу та підтримки військовослужбовців у науковому та теоретичному полі є надзвичайно важливим, особливо в умовах сучасної російсько-української війни.

Дякую за вашу активну участь у підготовці висококваліфікованого персоналу для сил безпеки і оборони, ваш вагомий внесок у боротьбу за незалежність держави та відданість справі захисту демократичних цінностей! Слава Україні!

Заступник Командувача Повітряних Сил з психологічної підтримки персоналу -
начальник управління психологічної підтримки персоналу Командування
Повітряних Сил Збройних Сил України

полковник

Андрій МОГІЛАТЕНКО

ПРИВІТАННЯ

**начальника Харківського національного університету Повітряних
Сил імені Івана Кожедуба учасників IX Міжнародної наукової
конференції «Сучасна війна : гуманітарний аспект»**

Керівництво, науковий і науково-педагогічний склад, увесь колектив Харківського національного університету імені Івана Кожедуба вітає Вас з початком роботи вже IX Міжнародної наукової конференції «Сучасна війна: гуманітарний аспект».

Війна завжди була і є найбільшою загрозою існування людства. Сьогодні війна прийшла на землю України, стукається у «двері країн», народи яких обрали свободу, незалежність і демократію, прагнуть жити в умовах верховенства прав і свобод людини як найвищої цінності буття сучасного соціуму.

Збройна боротьба і збройне насильство постають лише однією із граней війни. Інша грань війни – гуманітарні проблеми війни. Саме гуманітарні аспекти війни розкривають соціальний характер війн, справжні цілі учасників війн і збройних конфліктів, глибинну сутність народів – агресорів і народів, які борються за свою свободу і незалежність.

Саме гуманітарні аспекти сучасної війни, які мають багатогранний характер, і є предметом нашої конференції. Сподіваємося, що у процесі проведення конференції, насамперед відбудеться обговорення проблем, що безпосередньо пов'язані зі зміцненням спроможностей Збройних Сил України, досягненням перемоги над російським агресором і будуть запропоновані конкретні рекомендації щодо їхнього вирішення.

Бажаємо учасникам конференції плідних дискусій та конструктивної співпраці!

Начальник Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

бригадний генерал

Андрій БЕРЕЖНИЙ

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СИСТЕМУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

А. Бережний, кандидат технічних наук, доцент

В. Кротюк, кандидат філософських наук, доцент

Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Збройне вторгнення російської федерації в Україну в 2022 році призвело до виникнення найгострішої безпекової кризи у Європі з часів Другої світової війни. Якщо раніше європейська спільнота зосереджувалася на запобіганні конфліктів, збереженні миру та сприянні міжнародній безпековій співпраці, то нині фокус уваги змістився на нові проблеми: організацію територіальної оборони, безальтернативність НАТО і трансатлантичної системи для європейської оборони, примарність перспектив стратегічної автономії Європейського Союзу, необхідність визначення та оцінювання глобальних наслідків російської агресії [1].

Війна між росією та Україною підірвала основи безпеки, встановлені після Другої світової війни та періоду холодної війни, які базувалися на міжнародній співпраці, багатосторонності та повазі до національного суверенітету. Підтвердженням цього є неефективність Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, де право вето росії, як постійного члена, унеможливило адекватне вирішення конфлікту. Незважаючи на численні заклики до дій, ООН не змогла вжити рішучих заходів. Війна привернула увагу й інших міжнародних організацій, таких як Організація з безпеки та співробітництва в Європі, яка прагне сприяти миру та стабільності в регіоні. Порушення росією суверенітету України, як через анексію Криму, так і через подальші військові дії, є прямим нападом на основоположні принципи ОБСЄ. Відсутність адекватної реакції на агресію та неспроможність досягти позитивного результату у вирішенні конфлікту призвели до значного зниження довіри міжнародної спільноти до цієї організації.

Заслугує уваги і роль НАТО у війні, яка стала центральною в глобальному дискурсі про безпеку. Східний фланг НАТО, включаючи такі країни, як Польща, Литва, Латвія та Естонія, зараз опинився в епіцентрі геополітичної напруги, що вимагає значного збільшення військової присутності та витрат. Війна підштовхнула ці країни до пошуку більш надійних гарантій безпеки та посилення заходів стримування потенційного російського експансіонізму.

Російсько-українська війна спричинила ряд серйозних викликів, які безпосередньо впливають на систему міжнародної безпеки. У сукупності вони

включають порушення міжнародного права, послаблення багатосторонніх механізмів безпеки та поновлення конкуренції великих держав.

Одним із найбільш згубних наслідків російсько-української війни є ігнорування міжнародного права, зокрема принципу державного суверенітету. Анексію Криму в 2014 році росія порушила численні міжнародні договори та угоди, включаючи Будапештський меморандум 1994 року, в якому вона зобов'язувалася поважати кордони України в обмін на її відмову від свого ядерного арсеналу.

Повномасштабне вторгнення росії у 2022 році ще більше підірвало цілісність міжнародних норм, продемонструвавши, що могутні держави можуть діяти безкарно, якщо вони володіють військовою могутністю для підтримки своїх дій. Таке нехтування міжнародним правом створює значні ризики для глобальної системи безпеки, оскільки підриває принцип суверенітету і може заохочувати інші держави до агресивної експансіоністської політики, викликаючи занепокоєння у міжнародній спільноті щодо можливості виникнення конфліктів в інших регіонах.

Попри існування численних міжнародних організацій, покликаних сприяти миру та безпеці, війна в Україні засвідчила, що навіть авторитетним інституціям часто бракує спроможності виконувати свої повноваження. Організація Об'єднаних Націй, ОБСЄ і навіть НАТО зіткнулися зі значними труднощами у вирішенні покладених на них зобов'язань в умовах війни, починаючи від дотримання режиму припинення вогню і закінчуючи підтриманням гуманітарних коридорів. Нездатність низки організацій діяти рішуче призвела до критики з різних сторін, особливо на Заході. Все частіше лунають заклики до реформ глобальної архітектури безпеки, включаючи зміни в Раді Безпеки ООН, де право вето росії продовжує блокувати міжнародні зусилля притягнути агресора до відповідальності.

Одним із найзначніших геополітичних зрушень, що стали наслідком російсько-української війни, є відновлення конкуренції великих держав, зокрема між росією, Сполученими Штатами та Китаєм. Дослідниця Є. Грібова зазначає, що війна в Україні змусила США та їхніх союзників переглянути свої стратегії у Східній Європі, що призвело до відновлення уваги до можливостей НАТО та збільшення витрат на оборону в альянсі. Водночас неоднозначна позиція Китаю щодо війни викликає занепокоєння щодо потенціалу нової осі авторитарних держав, які прагнуть кинути виклик глобальному порядку під егідою США. Партнерство росії з Китаєм, яке часто називають «безмежними», ускладнило глобальну реакцію світової спільноти. Хоча Китай не надав прямої військової підтримки росії, небажання засудити вторгнення в поєднанні з економічним співробітництвом підкреслює змінну динаміку глобальної геополітики. Відзначимо, що конкуренція великих держав також загрожує дестабілізувати

інші регіони, особливо в Азії та на Близькому Сході, де стратегічне суперництво може призвести до загострення існуючих або виникнення нових конфліктів [2].

Науково-аналітичні дослідження наводять найбільш можливі наслідки російського вторгнення в Україну для системи міжнародної безпеки [2, 3, 4]:

1) *Зміцнення НАТО та європейської безпеки.* Одним із прямих наслідків російсько-української війни стала активізація НАТО. Альянс, який боровся з внутрішніми розбіжностями та сумнівами щодо своєї актуальності після завершення Холодної війни, знайшов нову мету у захисті від російської агресії. НАТО розширила свою присутність у Східній Європі, країни-члени значно збільшили витрати на оборону. Фінляндія та Швеція, які тривалий час дотримувалися позицій нейтралітету, набули членства в НАТО. Здатність Альянсу стримувати подальшу російську агресію, особливо в таких уразливих регіонах, як Балтія, буде мати вирішальне значення для підтримки стабільності в Європі.

2) *Роль міжнародного права та переслідування військових злочинців.* Іншим критичним елементом майбутньої глобальної системи безпеки буде роль інституцій міжнародного права в притягненні росії до відповідальності за її дії в Україні. Різні міжнародні інституції, в тому числі Міжнародний кримінальний суд, розпочали розслідування ймовірних військових злочинів, скоєних російськими військами, включаючи напади на цивільне населення та масштабне руйнування інфраструктури. Одразу ж варто зауважити: попри те, що здатність МКС переслідувати високопосадовців росії залишається обмеженою через невизнання останньою його юрисдикції, ці зусилля є важливим кроком до зміцнення міжнародних норм. Домагаючись притягнення до відповідальності за військові злочини, міжнародне співтовариство може дати чіткий сигнал про те, що порушення міжнародного права не залишаться безкарними, потенційно стримуючи майбутніх агресорів.

3) *Геополітичні перегрупування та новий глобальний порядок.* Російсько-українська війна стала каталізатором значних геополітичних перегрупувань, змінивши глобальні альянси та виявивши крихкість нинішнього міжнародного порядку. До початку війни існував певний оптимізм щодо потенціалу співпраці між великими державами. Однак вторгнення росії в Україну зруйнувало очікування, спричинивши дедалі більшу поляризацію світу. Західні демократичні держави на чолі зі Сполученими Штатами та Європейським Союзом відповіли на війну безпрецедентними санкціями проти росії, а також військовою та економічною допомогою Україні. У сукупності такі дії зміцнили трансатлантичні зв'язки та підкреслили важливість систем колективної безпеки, таких як НАТО та ЄС, у боротьбі зі спільними загрозами. Однак війна також привернула увагу до обмежень альянсів, зокрема щодо стримування незахідних гравців від приєднання до росії. Для прикладу, такі країни, як Китай, Індія, ПАР,

Бразилія, зайняли нейтральну або амбівалентну позицію щодо війни, віддаючи пріоритет своїм економічним і геополітичним інтересам. На думку багатьох експертів, тісні зв'язки Китаю з росією а також його зростаюче суперництво зі Сполученими Штатами становлять особливу проблему для глобальної системи безпеки, оскільки Пекін прагне посилити свій вплив у Східній Азії та Індо-Тихоокеанському регіоні. Можна стверджувати, що загострення конкуренції великих держав ускладнила міжнародні зусилля з вирішення інших нагальних глобальних проблем.

4) *Загрози ядерній безпеці.* Одним із найбільш тривожних викликів російсько-української війни є загроза ядерного конфлікту. Путін неодноразово натякав на ядерний потенціал росії, викликаючи занепокоєння щодо потенційної ескалації до ядерного протистояння. Ці загрози повернули питання ядерного стримування в центр уваги, нагадуючи про катастрофічні наслідки провалу ядерної дипломатії. Війна в Україні ставить під сумнів майбутнє угод про ядерне роззброєння, оскільки агресивна позиція росії свідчить про готовність відмовитися від своїх зобов'язань щодо контролю над озброєннями. Можливість ядерної ескалації створює серйозний виклик глобальній системі безпеки, вимагаючи від держав перегляду своєї оборонної політики та стратегій стримування. Хоча ядерне стримування традиційно розглядається як засіб запобігання конфлікту, війна в Україні ставить під сумнів довіру до цих засобів стримування перед лицем нетрадиційної війни та гібридних загроз. Така ситуація підкреслює необхідність відновлення дипломатичних зусиль для зменшення ризику ядерної ескалації, включаючи переговори щодо контролю над озброєннями та встановлення чітких червоних ліній для ядерної взаємодії.

5) *Негативні економічні наслідки* як для залучених у війну країн, так і для всієї світової економіки. Санкції, накладені західними країнами на росію, були націлені на такі ключові сектори, як енергетика, фінанси та технології, з метою послабити здатність агресора підтримувати військові зусилля. Хоча ці заходи мали глибокий вплив на російську економіку, вони також мали непередбачені наслідки для світових ринків. Для прикладу, одним із економічних наслідків війни став підриг глобальних енергетичних ринків. Росія є одним із найбільших у світі виробників нафти та природного газу, і санкції, накладені на її експорт енергоносіїв, сколихнули світову економіку. Європейські країни, які довгий час поклалися на російську сировину, були змушені шукати альтернативних постачальників, що призвело до стрімкого зростання цін на енергоносії та побоювань енергетичної кризи.

6) *Глибокий вплив на глобальну продовольчу безпеку.* Україна є одним із найбільших у світі експортерів пшениці, кукурудзи та соняшникової олії, а припинення сільськогосподарського виробництва та експорту через війну призвело до дефіциту продовольства та зростання цін у багатьох частинах світу.

Війна загострила існуючі проблеми в глобальних ланцюгах поставок, особливо в країнах, що розвиваються, які залежать від імпорту продовольства. Вплив конфлікту на продовольчу безпеку підкреслює взаємозв'язок світових ринків і необхідність координованих міжнародних реакцій для усунення збоїв, що викликає занепокоєння щодо довгострокової стійкості продовольчих систем світу в умовах зміни клімату та інших екологічних проблем.

7) *Гуманітарна криза*, спричинена війною в Україні, мала далекосяжні наслідки як для регіону, так і для міжнародної спільноти. Окрім того, що через конфлікт мільйони людей стали переселенцями, війна також загострила існуючі проблеми, пов'язані з міграцією та потоками біженців. Оскільки війна триває, міжнародне співтовариство має задовольнити нагальні потреби постраждалих, враховуючи також довгострокові наслідки конфлікту для глобальних моделей міграції. Одним із ключових викликів у вирішенні гуманітарної кризи є необхідність узгоджених міжнародних заходів. Незважаючи на те, що багато країн прийняли українських біженців, масштаби кризи спричинили величезний тиск на приймаючі країни, особливо в Європі. Забезпечення доступу біженців до належного житла, медичної допомоги та освіти потребуватиме значних ресурсів і довгострокового планування.

Крім того, однією з визначальних особливостей російсько-українського протиборства стало широке використання тактики гібридної війни, яка поєднує звичайні військові операції з кібератаками, кампаніями з дезінформації та іншими невійськовими засобами дестабілізації. Гібридна війна кидає виклик традиційним уявленням про війну та ускладнює здатність міжнародної спільноти ефективно реагувати на кризові ситуації. Росія застосувала широкий спектр гібридних тактик, включаючи використання пропаганди для формування внутрішнього та міжнародного сприйняття війни, кібератаки, спрямовані на критичну інфраструктуру України, а також розгортання воєнізованих груп і приватних військових компаній. Така тактика спрямована на підрив суверенітету України, водночас створюючи плутанину та розкол серед її союзників. Використання кібервійни викликало тривогу в міжнародному співтоваристві безпеки, оскільки це демонструє, наскільки країни вразливі до кібератак. Російські кібератаки на Україну були спрямовані на державні установи та енергетичну інфраструктуру, що призвело до значних збоїв. Це спонукало країни світу укріплювати свої засоби кібербезпеки та конструювати нові рамки для міжнародного співробітництва в цій сфері.

Дезінформація та пропаганда також зіграли вирішальну роль у розпалюванні війни, коли росія розгорнула масштабні медійні кампанії, щоб виправдати своє вторгнення та делегітимізувати уряд України. Зусилля поширилися на соціальні медіа, де російські боти та тролі поширювали неправдиву інформацію, покликану сіяти розкол і хаос. Зростаюча роль

дезінформації в гібридній війні створює нові виклики для міжнародної безпеки, оскільки в епоху цифрових технологій стає все важче відокремлювати факти від вигадки. На думку автора, міжнародна спільнота повинна розробити нові стратегії боротьби, адаптовані до реалій гібридної війни. Низка заходів включає зміцнення міжнародної правової бази регулювання кібервійни, створення установ, присвячених моніторингу та протидії дезінформації, а також сприяння більш тісній співпраці між урядами та приватним сектором у питаннях кібербезпеки.

Висновки. На сьогодні російсько-українська війна є найзначнішим викликом глобальній системі міжнародної безпеки XXI століття. Війна виявила суттєві обмеження існуючих рамок безпеки та підняла важливі питання про майбутнє міжнародних відносин, особливо в епоху гібридної війни, ядерних загроз і геополітичних перебудов. Глобальна реакція на війну визначатиме майбутнє міжнародної безпеки на довгі роки. Незважаючи на те, що війна підкреслила важливість таких альянсів, як НАТО та Європейський Союз, вона також підкреслила потребу у більш інклюзивних та гнучких інституціях, здатних вирішувати більш широкий спектр викликів безпеці.

Агресія росії стала каталізатором переосмислення стратегій безпеки і співпраці для багатьох країн. Зростання геополітичних ризиків викликало зміни в політиці, економіці та соціокультурній сфері, акцентуючи увагу на потребі зміцнення міжнародного правопорядку і діалогу. Міжнародне співтовариство зобов'язане знайти шляхи адаптації до мінливого характеру війни, дотримуючись принципів суверенітету, прав людини та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. The European Parliament. What Think Tanks are Thinking. EU security, defence and foreign policies. Briefing, February, 2023. URL : https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739364/EPRS_BRI... (дата звернення: 24.04.25).
2. Грібова, Є. К. Зміни зовнішньої політики країн Східного партнерства після повномасштабного російського вторгнення в Україну [Автореф.]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cf7afb8b-b44e-4e65-8bde-b70b9384195a/content> (дата звернення: 24.03.25).
3. Шевель, І. П. Вплив війни росії проти України на геополітичні та глобальні зміни в світі: соціополітичний дискурс. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. К., 2024. №13. С. 181–194.
4. Як війна Росії проти України змінила світ: дослідження Chatham House. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/yak-viy-na-rosiyi-proty-ukrayiny-zminy-la-svit> (дата звернення: 24.04.25).

**PECULIARITIES OF VR TECHNOLOGY APPLICATION IN BASIC
MILITARY TRAINING AND PREPARATION
FOR THE FIRST BATTLE**

*A. Mogilatenko, PhD of technical sciences, colonel
Air Force Command of the Armed Forces of Ukraine*

*K. Yandola
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University*

Effective basic military training is a crucial stage in forming a combat-ready serviceman. Preparation for the first combat engagement is particularly critical, as this very experience can significantly impact the future service and psychological state of the soldier. Traditional training methods are often limited in creating realistic and safe scenarios necessary for comprehensive learning.

Virtual Reality (VR) technologies offer innovative solutions to enhance the quality of military training. By creating immersive and interactive virtual environments, VR can provide a high level of realism in practicing combat tasks, tactical maneuvers, and actions under stress, preparing servicemen for real combat operations.

The application of VR technologies in the stages of basic military training and preparation for the first battle can have several key features. VR allows for the simulation of various combat situations with a high degree of realism, including sound effects, visual images, and even tactile sensations (for example, vibrations during explosions). This ensures immersion in a learning environment that is as close as possible to real combat conditions.

VR provides the opportunity to repeatedly practice tactical maneuvers, group interaction, the use of weapons and other equipment without risk to life and health. This is especially valuable in the initial stages of training.

Virtual combat scenarios can be gradually complicated, creating stressful situations that require servicemen to make quick decisions and take effective actions. This contributes to the development of psychological resilience and the ability to maintain self-control in critical situations.

VR systems can track the actions and reactions of each trainee, providing instructors with detailed information about their strengths and weaknesses. This allows for the adaptation of training programs to the individual needs and learning pace of each serviceman.

The first combat experience is often accompanied by intense stress, fear, and disorientation. VR can help servicemen familiarize themselves with such sensations in a controlled environment beforehand, learn to recognize their emotional reactions, and apply self-regulation strategies.

The use of VR simulators can significantly reduce the costs of conducting live fire exercises, using military equipment, and involving a large number of personnel to create training scenarios.

However, it is necessary to consider the technical capabilities and requirements for conducting trainings using virtual reality glasses, as well as the specifics of creating software to practice the skills mentioned above.

Today, in accordance with the requirements for basic general military training, the viewing of the film «First Battle» is included. Nevertheless, the creation of realistic scenarios remains on the agenda for personnel psychological support specialists. It should be noted that various specialists should be involved in this process: psychologists, tacticians, programmers.

The application of VR in basic military training and preparation for the first battle is also associated with certain challenges. Firstly, insufficiently realistic virtual environments may not provide the necessary level of immersion and training effectiveness. It is important to use modern equipment and software to create the most realistic simulations possible.

Secondly, in some cases, excessive immersion in virtual reality can lead to disorientation or difficulties in transferring skills to a real environment. It is necessary to carefully control the time spent in VR and provide adequate feedback from instructors.

Thirdly, the implementation of modern VR systems can be associated with significant initial investments and costs for further maintenance and equipment upgrades.

In addition, it is necessary to carefully study the potential impact of immersive combat simulations on the psyche of young servicemen and develop appropriate safety protocols.

At the same time, it should be understood that virtual reality technologies open up new perspectives for qualitatively improving basic military training and preparing servicemen for their first combat engagement, but they do not completely replace the skills acquired in real practical activities. By providing realistic, safe, and adaptable learning environments, VR can enhance the level of tactical training, develop psychological resilience, and reduce the risks associated with the first combat experience. Further research and the development of effective methodologies for the application of VR technologies are an important step in increasing combat readiness and preserving the mental health of servicemen.

ПАТРІОТИЧНІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРА

П. Квіткін, кандидат філософських наук, професор

В. Лук'яненко

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Проблема патріотичних якостей офіцерського складу є актуальною проблемою, що має не лише теоретичне, але й практичне значення. Актуальність даної проблеми для українського суспільства в умовах війни росії проти України зумовлена: місцем і роллю офіцерського складу у забезпечення виконання Збройними Силами завдань щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності; місцем та роллю офіцерського складу у формуванні військово-патріотичних якостей військовослужбовців; місцем та роллю офіцерського складу у формуванні, підтриманні та відновленні морально-психологічного стану військових частин та підрозділів.

Дослідження проблеми патріотичних якостей офіцера зумовлює необхідність визначення змісту патріотичних якостей офіцера. Загальними теоретико-методологічними основами дослідження патріотичних якостей офіцера є:

- розуміння сутності патріотичних якостей офіцера як конкретизації сутності патріотизму;
- розуміння патріотичних якостей офіцера як інтегрального та цілісного утворення, що є синтезом моральних, громадянських, соціальних, політичних та морально-бойових якостей особистості;
- розуміння патріотичних якостей офіцера як багаторівневого утворення, що має певні рівні сформованості;
- розуміння патріотичних якостей офіцера як утворення, що містить у собі загальногромадянські патріотичні якості, патріотичні якості військовослужбовців та специфічні патріотичні якості офіцерського складу;
- розуміння зумовленості специфіки патріотичних якостей офіцерського складу специфікою військово-професійної діяльності та функціональним призначенням.

Вихідним для розуміння сутності і змісту патріотичних якостей особистості офіцера є розуміння сутності патріотизму. У літературі існує багато підходів і точок зору на проблему сутності патріотизму, однак найбільш доцільним буде розуміння патріотизму як любові до Батьківщини, яка виявляється у любові до культури та традицій народу, самовідданій праці на благо рідної країни, готовності та здатності до самопожертви заради свободи і незалежності країни, її інтересів.

За таким підходом патріотичні якості особистості – це інтегративні якості, що відображають ставлення до Батьківщини, культури і традицій народу і

виявляються у праці на благо рідної країни, готовності і здатності до самопожертви заради свободи і незалежності країни, її національних інтересів.

Відповідно до такого розуміння патріотичних якостей особистості, завдань і специфіки військово-професійної діяльності офіцерського складу, патріотичні якості офіцера – це інтегративні якості, що відображають ставлення до Батьківщини, культури і традицій, історії і національно-історичних цінностей народу, традицій та цінностей усіх поколінь захисників і захисниць Батьківщини, повну ідентичність з народом і військово-професійною спільнотою, виявляються у виконанні громадянського та військового обов'язку, готовності і здатності до самопожертви заради захисту свободи, незалежності і територіальної цілісності країни, її національних інтересів.

У структурі патріотичних якостей особистості офіцера виділяються:

- загальногромадянські патріотичні якості (ставлення до Батьківщини, ставлення до культури і традицій народу, історії і національно-історичних цінностей народу, готовність і здатність до праці на благо рідної країни);

- військово-патріотичні якості військовослужбовців (ставлення до виконання військового обов'язку, готовність і здатність до самопожертви заради захисту свободи, незалежності, територіальної цілісності і незалежності країни, її національних інтересів);

- військово-професійні патріотичні якості офіцерському складу (повна ідентифікація з країною, народом і захисниками Вітчизни, усвідомлення власної відповідальності за долю Батьківщини; вірність у вірності Військовій присязі, високий повазі до символів держави і Збройних Сил; присвячення військової кар'єри народові, його захисту, охороні та збереженню миру і спокою рідної землі; жертвність, відданість народові та військовій справі, безкорисливе виконання всіх обов'язків заради забезпечення національних інтересів України у мирний та воєнний час; готовність і здатність до виконання службового обов'язку за будь-яких обставин та умов; відданість традиціям захисників і захисниць Батьківщини попередніх поколінь, збереження, примноження і пропаганда святого скарбу воїнського духу).

Необхідність формування патріотичних якостей офіцерського складу має загальнодержавну, військово-професійну та особисту зумовленість, є складовою загального процесу формування особистості громадянина, військовослужбовця та військового керівника.

МОДЕЛЬ КОМУНІКАЦІЇ ЛУМАНА: ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

О. Данильян, доктор філософських наук, професор,

О. Дзьобань, доктор філософських наук, професор,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Зміни, що відбуваються у суспільстві – підвищення ролі інформації і знань, удосконалення засобів комунікації, розвиток мережових структур тощо – породжують якісні зміни у всіх видах діяльності на всіх рівнях, особливо в умовах широкомасштабної війни.

У сучасному суспільстві процес виробництва й поширення інформації безпосередньо пов'язаний з новими технічними можливостями засобів, способів і форм доставки інформації. За сучасного технічного рівня розвитку електронних засобів зв'язку і передачі інформації остання поширюється у глобальному масштабі, а її швидкість не піддається жодному порівнянню з усною або письмовою комунікацією. Сьогодні комунікація відіграє роль своєрідної соціальної інфраструктури, вона відповідає за нормальне функціонування всієї суспільної системи.

Контроль за поширенням інформаційних потоків, розподілом інформації в потоці та контроль за «якістю» інформації безумовно наділяє владу ресурсом управління політичною поведінкою мас у заданому напрямку. Водночас інформаційні потоки виходять з-під контролю своїх творців – смислотворчих акторів, поширюючись власною траєкторією, породжуючи ненавмисні наслідки. Відповідно, ЗМІ та СМК стають «виробниками невизначеності» (У. Бек). Споживачеві інформації нав'язуються інтерпретації смислів. У результаті такого спотвореного інформаційного обміну виникає ефект «гри істини» (М. Фуко), який виявляється у постійному створенні «нових правил гри осмислення» (Ж. Ліотар), що може призводити до нефункціональності та дисфункціональності інститутів суспільства. В умовах війни такі метаморфози можуть мати надзвичайно негативні наслідки як для збройних сил, так і для суспільства у цілому.

Ніклас Луман зробив величезний внесок у науку, передусім у соціальну філософію та соціологію, розширивши межі теорії систем, окресливши новий вектор вивчення комунікації, запропонувавши новий системно-теоретичний підхід до дослідження політики, права, релігії, мистецтва.

Інформаційна революція і нові технологічні можливості відкрили «шлюз» для переходу суто технічних ідей у сферу соціальних і військових наук, для розвитку міждисциплінарних і полідисциплінарних підходів, концепцій, теорій у царині комунікації. Тому, якщо вести мову про Лумана як засновника нового напрямку теоретичного дослідження комунікації, то слід зазначити, що саме він

першим із фундаментальних соціологів-теоретиків застосував до вивчення комунікації високий рівень абстрагування, який можна порівняти з математичною абстракцією Шеннона в інженерії. Перебуваючи під впливом ідей Шеннона, Джона Неймана, Норберта Вінера, він застосував тезаурус математики, теорії інформації, кібернетики до нового тлумачення понять «система», «функція», «код». Він збагатив соціальну науку новим методологічним інструментарієм і презентував науковій громадськості таку неймовірну кількість оригінальних ідей, які ще належить осмислити у XXI ст.

Зазначимо, що Н. Луман розуміє суспільство як всеохоплюючу систему всіх комунікацій, які відтворюють себе автопоетично, у той час, як вона продукує дедалі нові (й повсякчас інші) комунікації в рекурсивній мережі комунікацій. Особлива роль у теорії Н. Лумана належить поняттю «контингенції», яку він у книзі «Спостереження сучасності» вважає «справжньою цінністю сучасного суспільства». Дослідник визначає контингенцію як «можливість бути іншим» і пов'язує її зі спостереженнями другого порядку, коли певні характеристики приписуються не так самому світу, як спостерігачеві: не світ сам по собі такий, а це саме спостерігач так чи інакше його сприймає. Тому, зазначає Н. Луман, увесь світовий досвід виявляється контингентним.

Модель комунікації Лумана можна репрезентувати, спираючись на такі ключові аспекти його теорії:

- комунікація – це основний елемент соціальної системи, відбувається в процесі інформаційного обміну, означає встановлення взаємозв'язків між соціальними системами, є «нерозкладною (елементарною) соціальною операцією», не має мети, є закритою системою. Процес інформаційного обміну не передбачає безпосередньої інтеракції;

- комунікація завжди вимагає інших комунікацій, реагує на минулі комунікації, уникає одних і приєднується до інших. Цю якість Луман визначає як рекурсивність – звернення до результатів попередніх комунікацій, як підґрунтя для наступних.

- комунікація встановлюється через синтез трьох різних селекцій: селекції інформації, селекції повідомлення цієї інформації та селективного розуміння або нерозуміння повідомлення та його інформації. Тільки разом вони продукують комунікацію. Луман підкреслює, що необхідне розрізнення між трьома селекціями;

- інформація – це події, які обмежують ентропію, не руйнуючи системи. Інформація тільки тоді є інформацією, коли в ній є нове. Інформація дивує тільки одного разу, передається через повідомлення, транспортує сенс і може бути повідомленою, але незрозумілою. Інформація може здійснювати на систему як конструктивний, так і деструктивний вплив;

– повідомлення – найбільш виражений динамічний елемент комунікації, це дія, зумовлена часовим характером перебігу комунікації. Завдяки повідомленню комунікація має початок, кінець і можливість наступних комунікацій. Сенса формується завдяки передачі та розумінню повідомлення;

– розуміння – завершальний елемент комунікації. Розуміння можна розглядати як вид опрацювання інформації; комунікація відбувається в той момент часу, коли відбувається розуміння;

– ще одним елементом комунікації Луман вважає «Теми». Вони є речовим виміром комунікації, визначають розширення або звуження смислових меж;

– комунікації властива інореференція (що говориться?) і самореференція (навіщо говориться?). Тобто, можна сконцентруватися на темі комунікації, а можна на характері перебігу комунікації. Особливу увагу необхідно надавати диференціації (розрізненню), тобто, відповіді на питання: за допомогою чого? оскільки, як наголошує Луман, найчастіше ми бачимо лише відмінності, наприклад, між метою і причиною, але не бачимо розрізень. Інший приклад, який наводить Луман, – це розрізнення між суспільством (комунікацією) і тим, що в суспільстві обговорюється, тобто між вхідною інформацією і інформацією вже переробленою;

– комунікативні коди – визначаються «бінарним схематизмом», це двозначне структурування можливих операцій, які слугують не поділу, а зв'язуванню протилежного. Коди існують у кожній системі, мають власні функції: забезпечують рекурсивність і підпорядкування внутрішньосистемному коду, відсіювання всього того, що не належить даній комунікації, тобто «чужих елементів соціальної системи». Коди загалом є неспостережуваними, їх можна спостерігати тільки через спостереження «другого порядку» – самоспостереження. Код здатний встановлювати для кожного елемента цієї системи свій точно відповідний даному елементу комплементарний фактор. Код виробляє внутрішньосистемні сполучення як передумови подальших операцій. Комунікативні коди є варіативними (вони ґрунтуються на перевагах при виборі альтернатив: «інформація/не-інформація»). Код заперечення передбачає вибір між прийняттям і відхиленням пропонованого смислу. Коди є селективними (селекція – це доцільна і планомірна трансформація, відповідь на запитання: заради чого?). Коди стабілізують систему (закріплюються в соціальних практиках).

Базисом для структури комунікативного засобу є «влада» яка посилюється через генералізацію символів. Генералізація, на думку Н. Лумана, – це узагальнення смислових орієнтацій, що уможливило фіксацію ідентичного смислу різними партнерами в різних ситуаціях. Метою цього узагальнення є витяг тотожних або подібних висновків символізації (символами, символічними кодами), спрощене вираження деякої комплексної інтерактивної ситуації, яка

внаслідок символізації переживається як єдність. Владні функції реалізуються тільки в процесі комунікації, отже, процес досягнення легітимності влади – це нескінченна низка комунікативних актів. Генералізація політичного ресурсу в комунікативному просторі можлива лише на підставі консенсусу. Відхилення від цього призводять до перерозподілу владних ресурсів. Селективність, у процесі побудови комунікації, визначається локальними особливостями вузько окресленого політичного поля.

Між мас-медіа та політикою існують структурні сполучення. Мас-медіа – не засоби зв'язку, а форма комунікації, що конститує взаємодії систем. Внаслідок цього медіа і політика «приречені» на те, щоб перебувати в постійній взаємодії. Політика стає публічною у сфері цієї взаємодії, владні функції реалізуються тільки в процесі комунікації. Через системні зв'язки між підсистемами, наприклад, між політикою та медіасередовищем, формуються нові функції та ролі медіа. Луман наголошує на своєму сумніві з приводу маніпулятивного впливу мас-медіа, оскільки вони як спостережливі системи – змушені проводити розрізнення між самореференцією та інореференцією. Інакше вони не можуть. Вони просто не здатні приймати за істину самих себе, і в цьому, насамперед, полягає ще одна гарантія від маніпуляцій. Отже, вони мусять конструювати якусь реальність, а саме, ще одну реальність, відмінну від них самих. Трансцендентальна ілюзія є внутрішньосистемним продуктом мас-медіа, які, на думку Лумана, треба не критикувати за спотворення реальності, а вивчати способи, якими вони конструюють «свою» реальність.

У результаті інформаційного обміну наслідки можна спрогнозувати лише з певною часткою ймовірності, оскільки «всі комунікації ризиковані», можуть бути або прийняті, або відхилені.

Звернемо увагу ще на деякі формулювання понять, та розрізнення, які використовує Луман. Він стверджує, що політика здійснюється за допомогою медіумів (посередників), які «транспортують смисл», таких як:

- засоби поширення комунікації. Це ЗМК (писемність, книгодрукування, електронні засоби комунікації, мас-медіа та інформаційні канали). Вони підвищують імовірність доставки інформації, але це не є гарантією успішності комунікації, оскільки інформація може бути зрозуміла або не зрозуміла, тому комунікація може відбутися, а може й не відбутися. Надлишок інформації, завдяки розвитку технічних засобів зв'язку та швидкості доставки інформації, лише посилює цей ефект. До них належить і суспільна думка/політична громадськість – забезпечує впорядкованість селекції, засіб доставки результатів комунікації, контрагент політики і водночас «збудник» політичної активності (формальні/неформальні організації, політичні акції, демонстрації, мітинги тощо);

- символічно генералізовані засоби комунікації. Луман віддає перевагу символічним медіа – таким, що забезпечують єдність селекції та мотивації. Це гроші, влада, право, істина, любов тощо. Вони тісно пов'язані із суспільними

функціональними системами (політика, наука, право, економіка тощо) і політико-адміністративними засобами (установи, інститути тощо). Ці медіа забезпечують зчеплення комунікацій, прив'язують їх одна до одної, відповідно від них залежить існування системи. Символічно означаючи знакову передачу, генералізація передбачає забезпечення завершеності, узагальненості, забезпечує повноту комунікації. Ці медіа масштабні за можливістю охоплення і тотальні за можливістю реалізації інтересу. Політика ґрунтується на селекції інтересів і відтворенні в рамках політичної системи політично значущих інтересів.

Влада виступає символічним «генералізуювальним медіумом», передаючи повідомлення, надає їм бінарної форми владного коду, що означає, що і прийняття, і відхилення матиме наслідки. Усі засоби збільшують шанси успішної комунікації, але при цьому підвищують можливість конфлікту, тоді як символічні засоби посилюють вподобання і збільшують шанси відхилення комунікації. Мова – це «базовий» медіум, вона стосується і перших, і других засобів. Оскільки реалізація інтересу – це основа політики, то і саме медіумам належить роль у реалізації інтересів влади в політичній комунікації, насамперед, символічним медіумам. Але, і засобам поширення комунікації, Луман теж не відмовляє в цьому, щоправда, применшуючи їхню значущість.

У «мас-медійній реальності» так само, як і у випадках з іншими системами, виникає парадокс «спостереження другого порядку» між тими, хто спостерігає, та тими, за ким спостерігає. Цю реальність, як вказує Луман, не можна досягнути. Тому те, що може розумітися як спотворення інформації, маніпуляція свідомістю мас, є лише зворотним боком реальності мас-медіа. І в цій «зворотній» реальності «живуть» обидві реальності, проблема лише в тому, як їх розділити, а це можливо лише через власну інтерпретацію іншого спостерігача (спостерігача другого порядку, яким є споживачі мас-медійних повідомлень). Причому, на думку Лумана, маніпуляцію взагалі неможливо підтвердити. Фальсифікація і маніпуляція – це лише те, що приписується спостерігачем («спостерігач спостерігачів» у термінології Лумана), виходячи з власних значень, у вузьких рамках смислу, обмеженого інтересом, мотивами, метою. Це можна порівняти з тим, як одна людина бачить і називає червоний колір червоним, а інша розрізняє безліч відтінків і тому називає той самий колір червоним або багряним тощо. Або ще більш показовий, на наш погляд, приклад, як змінюється реальність для людини з поганим зором після того, як вона вдягла окуляри.

Існує стійка традиція гіперболізувати роль ЗМІ як соціального інституту, аж до використання ярлика «четверта влада». Позиціонуючи себе як незалежні, ЗМІ самі не помітили, як виявилися повністю монополізовані владою, бізнес-елітою. Якщо розглядати ЗМІ як «дзеркало», що відображає політику, то на сьогоднішній день, вони відображають поле, в якому стикаються персоніфіковані інтереси влади (політиків, чиновників, великих власників, бізнес-еліти).

Боротьба за інформаційне поле на сьогодні є завданням номер один серед суб'єктів міжнародної політики. Монополізованими виявилися не тільки ЗМІ, що транслюють інформаційні повідомлення, монополізації піддалася і сама інформація. Фактично ЗМІ створюють не інформаційно-аналітичне поле, а політичну псевдореальність, симулякри (у термінології Ж. Бодрійяра), «трансцендентальну ілюзію» в термінології Лумана.

Парадокс мас-медіа, на наш погляд, ще й у тому, що в «реальній реальності» ми не можемо відмовитися від мас-медійних повідомлень, визнаючи за ними маніпулятивний потенціал, бо інших у цій реальності немає. Це саме по собі не є чимось дивовижним чи винятковим, не передбаченим в «операціях з парадоксами». І ми або маємо визнати такий стан справ, або постійно перейматися питанням, яке сам Луман ставить на завершення своєї праці про мас-медіа: «як можливо, що інформація про світ і про суспільство визнається інформацією, про реальність, якщо відомо, як вона виробляється».

Підсумовуючи викладене вище, доцільно підкреслити наступне. Теорія інформації та кібернетика здійснили значний вплив на дослідження процесу інформаційної та комунікаційної взаємодії у сфері суспільних відносин. В умовах війни це пов'язано передусім з тим, що змінилися уявлення про інформацію, уточнено її базові атрибути (невизначеність, неочікуваність, несподіванка, складність, ентропія), розроблено апарат для дослідження процесу технічної комунікації, зокрема й у масштабі соціуму. На можливість застосування теоретичного і практичного досвіду досліджень технічної комунікації вказав Н. Луман, зазначивши, що такого роду методологічний підхід відкриває широкі перспективи для вивчення політичної комунікації зокрема і, як наслідок, комунікації соціальної загалом, що цілком очевидно є вельми цікавим для досліджень комунікативних процесів в умовах війни і на повоєнну перспективу.

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: СОЦІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ТА ОНТОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ

*Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Міграційні процеси, що спричинені російсько-українською війною призвели не тільки до значних змін у гендерно-демографічному балансі України та держав-реципієнтів, а й спричинили екзистенційні та онтологічні зсуви для мільйонів людей. Міграційні процеси в умовах війни є особливо стресогенними для людини, оскільки відбуваються не з власної волі, а під впливом обставин непереборної сили. Вони призводять до кардинальної зміни способу життя людини, порушують внутрішню гармонію, впливають на самоідентифікацію

особистості тощо. Зупинимось на характеристиці основних параметрів міграційних процесів.

Чинники міграційних процесів є багатогранними. Зокрема, з точки зору О. Пилипенко їх можна класифікувати за наступними критеріями:

1. Залежно від можливостей регулювання впливу факторів на міграційний процес: керовані, некеровані, змішані, які можуть регулюватись непрямим впливом;

2. Залежно від часу дії факторів: постійно діючі фактори, повільно мінливі фактори, змінні фактори;

3. Залежно від природи факторів та їхнього ставлення до механізму детермінації міграційних потоків: фактори-умови, структурні фактори;

4. Залежно від ступеня залучення індивіда до процесу міграції: суб'єктивні фактори, об'єктивні фактори, що у свою чергу поділяються на природні та суспільні;

5. Залежно від ступеня сприйняття міграції індивідом: позитивні фактори, негативні фактори;

6. Залежно від спонукаючого впливу на індивіда: «притягуючі» фактори, «виштовхуючі» фактори;

7. Залежно від рівня впливу на міграційні процеси: макрорівневі фактори, мезорівневі фактори, мікрорівневі фактори [1, с. 43].

Онтологічні наслідки міграційних процесів внутрішнього й зовнішнього характеру в сучасній Україні можна охарактеризувати за допомогою таких категорій як гуманітарна катастрофа, гуманітарна криза, онтологічний та екзистенційний вакуум тощо

На переконання Б. Фурика, негативні гуманітарні наслідки міграційної кризи в Україні є глибокими та системними. Переміщені особи часто стикаються з обмеженим доступом до основних потреб, таких як житло, їжа, медичне обслуговування та освіта. Так, 22% переміщених осіб, серед яких Міжнародна організація з міграції (МОМ) провела опитування, зазначили, що житлові умови, в яких вони знаходяться, не пристосовані до зимового періоду в Україні. Більше третини респондентів не в змозі винайняти або купити прийнятне помешкання через фінансові труднощі. Близько 2 млн осіб, що знайшли тимчасовий притулок у сільських громадах, позбавлені можливості отримати належне медичне обслуговування. Крім того, 44% опитаних внутрішньо переміщених осіб працездатного віку позбавлені джерела заробітку. Незначна частина опитаних, а саме третина, назвали заробітну плату головним джерелом своїх надходжень після вимушеної зміни місця проживання, тоді як чверть респондентів повідомили, що їхнє існування забезпечується завдяки державній допомозі. У результаті більшості вимушено переміщених сімей довелося вдатися до рішучих кроків з метою економії, зокрема скоротити свої витрати (70%), у тому числі й

на харчування, а одна третина змушена була позичати кошти. Приблизно 60% вимушених переселенців, осіб, які повернулися до своїх домівок, а також тих, хто залишався на місці, потребують грошової допомоги. Водночас, найбільшу потребу в ліках, будівельних матеріалах та ремонтних роботах мають необхідність переважно ті, хто повернувся до своїх осель, а також мешканці, які не залишали свої помешкання (близько 7% в обох групах). Навантаження на приймаючі громади та існуючу соціальну структуру може призвести до напруги та посилення конкуренції за ресурси. Психологічний вплив на людей, включаючи травму та стрес, пов'язаний з переміщенням, є ще одним важливим аспектом, який потребує уваги та підтримки [2, с. 362].

Переміщення громадян України в межах держави стало значним випробуванням для вітчизняного суспільства, українських родин, місцевих громад, державної управлінської системи загалом.

Окремим виміром міграційних процесів, спричинених російською агресією стала зовнішня міграція українців. У антропологічному та онтологічному сенсах це не просто зміна місця проживання, це занурення у іншомовне та інокультурне середовище та пов'язані з цим проблеми адаптації у нових правових та соціокультурних реаліях.

Щоб усвідомити масштаб проблеми зазначимо, що станом на лютий 2024 року, за оцінками УВКБ ООН загальна кількість зареєстрованих українських воєнних мігрантів з різним статусом захисту, які перебувають за кордоном, склала 6,48 млн. осіб. З них 6,004 млн. – перебувають у Європі, в тому числі 1,25 млн. осіб у Росії та Білорусі (добровільно або депортовані), з них у Білорусі – 40 тис. осіб. За межами Європи, переважно в США та Канаді, перебуває 475,6 тис. осіб. Наведені дані включають українців, які подали заявку на притулок як біженці, особи з тимчасовим захистом, або інші подібні статуси. До цих цифр слід ставитися обережно, особливо з точки зору подальших розрахунків. По-перше, дані про мігрантів у Росії та Білорусі неможливо перевірити. По-друге, існує подвійний облік. Багатьом мігрантам зі східних окупованих регіонів довелося перетнути російський кордон, оскільки вони не мали можливості врятуватися іншим шляхом. Але частина з них згодом опинилася у країнах Заходу, або на контрольованій території України. Деякі громадяни мали можливість отримати тимчасовий захист або зареєструватися як мігранти в декількох країнах, в тому числі коли йдеться про країни за межами Європи. Крім того, оцінки УВКБ ООН не враховують належним чином повернення до України чи переміщення мігрантів Європою через особливості місцевих процедур або відсутність належних даних. ЦЕС спробували більш точно оцінити кількість українських мігрантів за кордоном, спираючись на дані прикордонних служб, і дійшли висновку, що кількість українських біженців на початок 2024 року сягає 4,9 млн осіб. Також за даними Евростату на кінець січня 2024 року, статус

тимчасового захисту в країнах ЄС мали близько 4,3 млн осіб. Це на 24%-28% нижче за відповідну оцінку ООН. На цю різницю слід зважати при побудові прогнозів кількості мігрантів, які потенційно повернуться. Крім того, дані Державної прикордонної служби, які збігаються з даними прикордонних служб країн Європи, дають значно менші цифри. Зокрема, на вересень 2023 року було зафіксовано 22,9 млн виїздів з України з початку повномасштабного вторгнення та 20,1 млн в'їздів. Різниця становила 2,81 млн. осіб, в той час як наведена вище оцінка кількості українських воєнних мігрантів від УВКБ ООН перевищує її більше ніж втричі. Навіть якщо припустити, що прикордонні служби фіксували не всіх мігрантів у перші тижні, цього недостатньо, щоб пояснити різницю в оцінках. З цього можна припустити, що тимчасовий притулок чи аналогічний статус отримала значна частина українців, які виїхали до лютого 2024 року з інших, переважно економічних причин. Шанси на повернення цих громадян незначні [3, с. 4-5].

Як відомо, буттєвість війни апріорі передбачає насильство й міграційні процеси різного ступеня інтенсивності та тривалості. Міграція за таких умов має «добровільно-примусовий» характер, оскільки вибір людини є достатньо обмеженим. «У цьому сенсі трагедія війни є спонукальним чинником до встановлення миру, але лише у випадку глибокого переосмислення й усвідомлення людиною й людством ганебної сутності війни, постійного плекання цього наративу на рівні індивідуальної та суспільної свідомості» [4, с. 35].

Таким чином, міграційні процеси спричинені російською агресією проти України є найбільш масштабними з часів II Світової війни за кількістю внутрішньо та зовнішньо переміщених осіб, соціально-економічними й демографічними наслідками. У онтологічному контексті міграція українства є кризою усталеного способу життя, яка детермінувала кардинальне переформатування пріоритетів й цінностей соціальної та індивідуальної траєкторії буттєвості.

Список використаних джерел

1. Пилипченко О. О. Фактори міграції: зміст та класифікація. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки. 2023. Випуск 1 (68). С. 42-49. <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-7>
2. Фурик Б. Б. Міграція як ефект агресії Росії проти України: розуміння наслідків. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2024. Випуск 83: частина 2. С. 358-364. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.53>
3. Дубровський В., Черкашин В., Вахітова А., Гетман О. Воєнні мігранти: світовий досвід та українські особливості. Українська Рада Бізнесу. Київ, 2024.

34 с. URL: <https://help-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Policy-war-migranti-final-1.pdf> (дата звернення: 26.04.2025).

4. Калиновський Ю. Ю., Жданенко С. Б. Філософія миру як світоглядно-ціннісне підґрунтя соціокультурного розвитку сучасної України. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. / редкол.: О. Г. Данильян (голова) та ін. Харків: Право, 2023. № 1 (56). С. 24-47.

УДК 339.5:341.71

**ПУБЛІЧНА ПРАВОВА ДИПЛОМАТІЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
ТА ПРОБЛЕМА НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ВОЄННІ
ЗЛОЧИНИ**

О. Висоцький, доктор політичних наук, професор

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Президент України Володимир Зеленський, здійснюючи свою публічну правову дипломатію, для забезпечення невідворотності покарання для російських злочинців, що брали та беруть участь в агресії проти України, фактично висунув альтернативу: або вони будуть покарані внаслідок роботи трибуналу, аналогічному Нюрнберзькому, або невідворотність їх покарання буде забезпечена іншим шляхом – через спосіб, схожий на той, що був застосований у випадку Адольфа Айхмана. Це було сказано 5 квітня 2022 року на засіданні Ради Безпеки ООН. «Кожен, хто віддавав злочинні накази і хто їх виконував, убиваючи людей, опиняться під трибуналом, який має бути аналогічним Нюрнберзькому процесу. Я хочу нагадати дипломатам Росії, що після Другої світової війни покарання не оминувало таку людину, як фон Ріббентроп. І хочу нагадати також і архітекторам злочинної політики Росії, що покарання наздогнало й Адольфа Айхмана. Ніхто з винних не сховається. Ніхто!», – наголосив тоді Володимир Зеленський [2].

Нагадаємо, що якщо Йоахім фон Ріббентроп був страчений 16 жовтня 1946 року за вироком Нюрнберзького трибуналу, то покарання Адольфа Айхмана було здійснено 31 травня 1962 року завдяки діям агентів спецслужби Ізраїлю (Моссаду) та вироку суду в Єрусалимі. Цікаво, що 22 червня 1960 року після викрадення А.Айхмана із Аргентини Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію з засудженням цих дій Ізраїлю як порушення суверенітету Аргентини та принципів міжнародного права та з вимогою до ізраїльського уряду здійснити відшкодування відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй та норм міжнародного права [11]. Для філософа Ханни Арентс справа Адольфа Айхмана стала ілюстрацією її концепції банальності зла [9]. У контексті здійснення

публічної правової дипломатії Президента України під час повномасштабної російсько-української війни його заяви щодо невідворотності покарання мають декілька вимірів розуміння.

Міжнародно-правовий вимір охоплює утворення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. «Маємо створити спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України. Щоб він зміг покарати тих, кого, на жаль, не можуть дістати Міжнародний кримінальний суд та всі інші наявні судові інституції світу. Всі ви знаєте, як керівництво Росії за брехливими розповідями про державний суверенітет ховається від справедливої відповідальності за скоєне. Нам треба це подолати», – вказував В.Зеленський [4].

Інституціональний вимір охоплює реформування ООН. «Сьогодні саме час трансформувати систему, стрижнем якої є Організація Об'єднаних Націй... Ми повинні зробити все, що від нас із вами залежить, щоб передати наступним поколінням дієву ООН з можливістю превентивно реагувати на безпекові виклики, а отже – гарантувати мир. Запобігати агресії та примушувати агресорів до миру. Мати рішучість і змогу карати, якщо принципи миру порушуються» [2].

Легітимаційний вимір передбачає відплату агресору за воєнні злочини через знищення осіб, що є легітимними цілями під час війни – пропагандистів, військових та посадовців, що були причетні до гибелі мирних жителів України. У цьому зв'язку показовими є слова В.Зеленського: Керівник Служби зовнішньої розвідки «доповів про ліквідацію осіб із вищого командного складу російських збройних сил. Справедливість неминуче приходить» [3]. Як відомо, 26 квітня 2025 року спецслужби України ліквідували заступника начальника Головного оперативного управління російського Генштабу генерал-лейтенанта Ярослава Москалика, який з початком російського вторгнення керував діяльністю чергової зміни Групи бойового управління Генерального штабу Збройних сил РФ [5]. Ще раніше, 17 грудня 2024 року в Москві ліквідували російського генерал-лейтенанта Ігоря Кирилова – начальника військ радіаційного, хімічного та біологічного захисту збройних сил РФ, якого підірвали разом із помічником [7].

Легітимаційний вимір ширше міжнародно-правового. В його основі – моральне право народу України як жертви воєнних злочинів та російської агресії на відплату. При цьому легітимні дії українських спецслужб здійснюються у дусі гуманітарного права, тобто спрямовуються на осіб, причетних до воєнних злочинів.

Можна констатувати, що правова дипломатія України на чолі з В.Зеленським протиставила банальності російського зла банальність невідворотності покарання за воєнні злочини через дії українських спецслужб щодо російських керівників в рамках гуманітарного права. Разом з тим, така

діяльність є своєрідним тиском на глобальну громадськість щодо створення необхідних правових механізмів для забезпечення невідворотності покарання для агресорів та воєнних злочинців.

Зазначимо, що 9 травня 2023 року відбулось оформлення Коаліції держав («Core group») для створення трибуналу, представники яких заявили, що «особи, відповідальні за скоєння злочину агресії проти України, не повинні залишитися безкарними, і закликаємо міжнародну спільноту розглянути відповідні дії, зокрема шляхом створення належного механізму правосуддя для забезпечення ефективної відповідальності за злочин агресії, який викликає стурбованість міжнародної спільноти загалом. Тому ми підтримуємо створення трибуналу для забезпечення ефективної відповідальності за злочин агресії проти України» [8].

На квітень 2024 року до Коаліції держав («Core group») для створення трибуналу входили 44 країни, а саме: Албанія, Андорра, Австралія, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Монако, Чорногорія, Нідерланди, Нова Зеландія, Північна Македонія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино, Словенія, Іспанія, Швеція, Україна, Британія і США [1].

У Страсбурзі 19–21 березня 2025 року учасники Коаліції держав (Core Group) провели фінальне, чотирнадцяте, засідання. Юридичні експерти коаліції завершили технічну роботу над трьома проєктами документів, необхідними для створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: проєктом двосторонньої угоди між Україною та Радою Європи про створення спеціального трибуналу, проєктом статуту спеціального трибуналу та проєктом розширеної часткової угоди про керування спеціальним трибуналом. Тепер ці три документи будуть подані на політичний розгляд [6]. Підводячи підсумки роботи Коаліції держав (Core Group) зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, Генеральний секретар РЄ Ален Берсе заявив: «Рада Європи готова до швидкого запуску Спеціального трибуналу. Тепер справа за державами – продемонструвати політичну волю для забезпечення створення Спеціального трибуналу» [10].

Висновки. Публічна правова дипломатія Президента України Володимира Зеленського під час війни відіграє ключову роль у формуванні міжнародного консенсусу щодо невідворотності покарання для російських агресорів. Її основна мета – створити механізми та інституціональні інструменти, які дозволять притягнути до відповідальності осіб, винних у злочинах проти народу України. Президент України акцентує увагу на двох стратегічних шляхах: через міжнародний трибунал, аналогічний Нюрнберзькому процесу, або через

цілеспрямовані дії, подібні до тих, що були застосовані у справі Адольфа Айхмана. Це не лише демонструє визначеність України у боротьбі за правосуддя, але й створює тиск на міжнародну спільноту для активізації правових механізмів.

Президент Зеленський використовує публічну правову дипломатію як інструмент легітимації боротьби з агресорами, наголошуючи на моральному праві українського народу на відплату за злочини, скоєні проти нього. Він формулює чітку позицію: ніхто з винних не уникне покарання, незалежно від того, якими засобами це буде досягнуто. Такий підхід не лише підсилює моральну підтримку України на міжнародній арені, але й активізує практичні кроки щодо створення спеціального трибуналу та реформування ООН.

Можна виокремити чотири виміри розуміння заяв Президента України щодо невідворотності покарання російських воєнних злочинців – міжнародно-правовий, інституціональний, легітимаційний та символічний. Міжнародно-правовий вимір передбачає створення спеціального трибуналу для покарання осіб, винних у злочині агресії проти України. Інституційний вимір акцентує ідею трансформації ООН як системи, яка має стати ефективним інструментом для запобігання агресії та примусу агресорів до миру. Легітимаційний вимір базується на моральному праві українського народу як жертви воєнних злочинів на відплату. Символічний вимір заяв Президента України полягає у протиставленні «банальності зла» (концепція Ханни Арендт) банальності невідворотності покарання.

Президент України використовує публічну правову дипломатію як інструмент для досягнення трьох ключових цілей: правової (створення міжнародних механізмів для покарання агресорів), політичної (реформування ООН для підвищення її ефективності у забезпеченні миру та безпеки), морально-етичної (легітимації боротьби з агресорами через акцент на справедливості та моральне право жертв на відплату). У цілому, можна оцінювати публічну правову дипломатію Президента України як комплексну стратегію, яка поєднує правові, інституціональні та морально-етичні аспекти боротьби за справедливість у контексті російсько-української війни.

Список використаних джерел

1. Ємець, М. 44 країни підтримали заклик притягти Росію до відповідальності за злочин агресії // *Європейська правда*. – 2024. – 3 квітня. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/04/3/7182949/>
2. Зеленський, В. Виступ Президента України на засіданні Ради Безпеки ООН 5 квітня 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-zasidanni-radi-bezpeki-onn-74121>
3. Зеленський, В. Доповіді керівників Служби зовнішньої розвідки України та Служби безпеки України 28 квітня 2025. URL :

https://www.facebook.com/zelenskyy.official/posts/3872216896361991?ref=embed_post

4. Зеленський, В. Маємо створити спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України – звернення до учасників публічних дебатів «Війна і закон» у Парижі 5 жовтня 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mayemo-stvoriti-specialnij-tribunal-shodo-zlochinu-agresiyi-78285>

5. Іванова, К. Ліквідований генерал Москалик був цінною особою для Путіна: нові деталі // Главком. – 2025. – 29 квітня. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/likvidovaniy-heneral-moskalik-vidpovidav-zapidhotovku-materialiv-dlja-putina-1056371.html>

6. Коаліція держав (Core Group) узгодила ключові документи для запуску спеціального трибуналу з розслідування агресії проти України // Президент України. – 2025. – 21 березня. URL : <https://www.president.gov.ua/news/koaliciya-derzhav-core-group-uzgodila-klyuchovi-dokumenti-dl-96793>

7. Порошук, Н. Російські генерали, яких було ліквідовано з початку великої війни: досє на воєнних злочинців // Главком. – 2024. – 17 грудня. URL : <https://glavcom.ua/world/observe/likvidovani-1036385.html>

8. Спільна заява стосовно зусиль зі створення трибуналу щодо злочину агресії проти України // Президент України. – 2023. – 9 травня. URL : <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-stosovno-zusil-zi-stvorenniya-tribunalu-shodo-z-82785>

9. Arendt, Hannah. *Eichmann in Jerusalem: a report on the banality of evil* / Hannah Arendt; introduction by Amos Elon. New York, N.Y.: Penguin Books, 2006. XXIII, 312 p.

10. Special Tribunal for Ukraine: Secretary General welcomes completion of technical discussions // Council of Europe. – 2025. – 21 March. URL : <https://www.coe.int/en/web/portal/-/special-tribunal-for-ukraine-secretary-general-welcomes-completion-of-technical-discussions>

11. United Nations Security Council. *Resolution 138 (1960), adopted at the 868th meeting, 23 June 1960*. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/112107?v=pdf>

ОСНОВНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОГО БОЮ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ КОМАНДИРОМ

В. Стасюк, доктор психологічних наук, професор

А. Кириченко, доктор філософії (PhD)

Національний університет оборони України

Командування добирають за такими чеснотами:

мудрість, чесність, людяність, мужність і дисциплінованість.

Сунь Цзи, «Мистецтво війни»

Командир перемагає не силою зброї, а силою розуму, честі й дисципліни.

Василь СТАСЮК

Війна є складним випробуванням для кожного військовослужбовця, проте найбільші вимоги вона висуває до командира. Від рішень командира залежить не лише ефективність ведення бойових дій, а й збереження життя підлеглого особового складу. У сучасних збройних конфліктах, зокрема у російсько-українській війні, роль командира набуває особливої значущості, оскільки бойові дії характеризуються високою динамічністю, а вплив як зовнішніх, так і внутрішніх чинників постійно зростає. Командир змушений приймати рішення в умовах багатофакторного середовища, де ключову роль відіграють тактична обстановка, рівень матеріально-технічного забезпечення, морально-психологічний стан особового складу, погодні умови та особливості місцевості. Від здатності командира швидко аналізувати ситуацію, прогнозувати розвиток подій і приймати оптимальні рішення залежить результат бойових дій.

До основних чинників сучасного бою, які безпосередньо впливають на особистість командира та ускладнюють його діяльність належать:

- 1) Небезпека – загроза власному життю та життю підлеглих, ризик втрати техніки або знищення позицій.
- 2) Раптовість – неочікувані дії противника, що впливають на здатність швидко оцінювати ситуацію та приймати рішення.
- 3) Новизна обстановки – відсутність або нестача досвіду у подібних ситуаціях, що може призводити до дистресу та невизначеності.
- 4) Невизначеність – обмеженість або суперечливість інформації щодо дій противника, що ускладнює прогнозування подальших подій.
- 5) Відповідальність за прийняті рішення – тягар відповідальності перед підлеглими та старшим командуванням, що може викликати психологічний тиск.
- 6) Емоційні реакції на взаємодію з іншими командирами – негативне ставлення з боку колег або начальства може призводити до конфліктів і зниження ефективності керівництва.

7) Групова ізоляція – вимушене самостійне прийняття рішень у критичних умовах без можливості консультування або підтримки.

8) Клаустрофобія та страх замкненого простору – психологічна реакція на перебування в укриттях або обмежених умовах бойової обстановки.

9) Переживання втрат – смерть бойових побратимів, поранення або руйнування можуть мати довготривалий негативний вплив на психіку командира.

10) Фізичний дискомфорт – відсутність нормальних умов для життєдіяльності, що підсилює загальну втоми та знижує бойову ефективність.

11) Дефіцит часу – необхідність швидкого прийняття рішень в умовах інтенсивного бою.

12) Зростання темпу бойових дій – вимагає миттєвої реакції на зміну обстановки, що може перевищувати адаптивні можливості організму.

13) Висока інтелектуальна складність рішень – необхідність передбачення тактики противника та аналізу його маневрів.

14) Надлишок інформації – велика кількість даних, що потребує оперативного аналізу, може ускладнювати ухвалення рішень.

15) Поєднання кількох видів діяльності – командир змушений одночасно контролювати обстановку, координувати підрозділ, приймати накази від керівництва та вести комунікацію.

16) Рівень злагодженості підрозділу – взаємодія з іншими командирами та бойовими групами визначає ефективність виконання завдань.

17) Психофізіологічне стомлення – постійне перебування в умовах бойового навантаження та стресу знижує когнітивні можливості та реакцію.

Аналіз наведених чинників дозволяє виокремити ключові аспекти підготовки командирів до ефективного керівництва в бойових умовах. Військова психологія наголошує на важливості розвитку психологічної стійкості, адаптації до стресових ситуацій та формування навичок самоконтролю. Для цього необхідно:

1) Впроваджувати спеціалізовані психологічні тренінги, що імітують бойові ситуації.

2) Навчати командирів методам управління стресом та розвитку емоційної стабільності.

3) Покращувати комунікаційні навички для ефективного взаємодії з підлеглими та керівництвом.

4) Забезпечувати фізичну підготовку, що допомагає підтримувати високу працездатність.

5) Формувати згуртованість колективу, що підвищує рівень довіри та підтримки в екстремальних умовах.

Отже, перелічені чинники сучасного бою відіграють вирішальну роль у бойовій діяльності командира, впливаючи як на його особистість, так і на професійні можливості. Адекватна підготовка, розвиток стресостійкості та

здатність швидко адаптуватися до змінної бойової обстановки є ключовими умовами ефективного управління військовими підрозділами. Комплексний підхід до аналізу цих чинників і їх врахування у військовій підготовці дозволить командирам приймати зважені рішення, зберігати бойову ефективність та успішно виконувати поставлені завдання в умовах сучасних військових конфліктів.

Окрім того, ефективне керівництво передбачає не лише управлінську компетентність, а й уміння підтримувати високий морально-психологічний стан особового складу, що безпосередньо впливає на боєздатність військової частини (підрозділу). Використання сучасних методик психологічної підготовки, зокрема моделювання бойових ситуацій, тренувань у стресових умовах та розвитку лідерських якостей, сприятиме підвищенню стійкості командирів і їх підлеглих. Постійне вдосконалення професійних навичок та психологічної підготовки командирів є важливою передумовою успішного виконання бойових завдань у сучасних умовах збройного протистояння.

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

*О. Прудникова, доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Сучасні виклики у сфері інформаційної безпеки вимагають перманентного підвищення інтелектуального та культурного потенціалу українського суспільства. Дієве протистояння загрозам інформаційного характеру потребує інтелектуалізації населення, у першу чергу молоді. Задля реалізації цієї мети новітні наукові розробки мають системно впроваджуватись у навчальний процес, починаючи зі школи і закінчуючи ВНЗ.

Процеси інтелектуалізації на сучасному етапі розвитку суспільства охопили усі сфери життєдіяльності. Інтелектуалізація – це складний багатогранний та багатофакторний процес. Так, у загальному вигляді ми можемо виділити такі аспекти інтелектуалізації:

- інтелектуалізація людських особистісних характеристик, що полягає у безперервній освіті, навчанні, розвитку, формуванні нових навичок та вмінь, розвитку ментальних якостей, критичного мислення тощо;
- загальна інтелектуалізація, що полягає в інформаційному, комп'ютерному оснащенні, забезпеченні новітніми інтелектуальними технологіями промисловості, підприємств та народного господарства загалом;
- розвиток інтелектуально-інформаційного простору на основі інтернет-технологій та мобільного зв'язку нового покоління, їх постійне вдосконалення

та всебічне впровадження [1, с. 12-13].

Для посилення інтелектуалізації молодого покоління варто оновлювати освітньо-виховний процес розширюючи його інноваційні горизонти. У цьому сенсі О. Чопик стверджує, що у програмі інтелектуалізації суспільства значна роль відводиться вихованню молодого покоління. «Нині, коли загострилися небачені раніше всеосяжні та глибинні проблеми втрати духовності, моральності, людяності в контексті грандіозних глобально-трансформаційних процесів, які переживає наша держава, необхідна інноваційна система виховання студентів. Адже саме у молодому віці гартуються світогляд та моральні переконання людини, формується її соціальна зрілість, відбувається її становлення як громадянина» [2, с. 338].

У контексті посилення інтелектуалізації молоді, визначальними тенденціями розвитку світової освітньої системи, спрямованої на набуття життєво важливих для буття людини в інформаційному суспільстві компетентностей, є такі: поглиблення її фундаменталізації; посилення гуманістичної спрямованості, духовної й загальнокультурної складової освіти; формування в учнів та студентів системного підходу до аналізу складних технічних і соціальних ситуацій, стратегічного мислення; виховання соціальної й професійної мобільності.

Інтелектуалізація молоді не є самоцілью, вона має стати фундаментом для формування особистості інноваційного типу, яка здатна протистояти різноманітним загрозам, в інформаційно-комунікаційній сфері зокрема.

Науковці підкреслюють, що характерними рисами особистості інноваційного типу є: «відкритість експериментам, інноваціям, змінам; готовність до плюралізму думок, визнання існування різних точок зору без побоювання зміни власного бачення світу; орієнтація на сьогодення і майбутнє, а не на минуле; упевненість і здатність в подоланні життєвих перешкод; планування майбутніх дій для досягнення мети як в суспільному, так і в особистому житті; усвідомлення високої цінності освіти і навчання» [3, с. 58].

В умовах класичних та некласичних війн, коли постійно трансформуються форми й методи інформаційного протистояння, інтегральною якістю особистості постає здатність до адаптивної самооцінки, коли людина може адекватно реагувати на динаміку соціального життя. Адаптуючись, людина як правило проявляє таку якість як креативність, що є необхідним компонентом інноваційного типу особистості.

Розвиток креативності особистості передбачає застосування технологій формування критичного мислення, яке базується на умінні логічно вибудовувати хід своїх думок, аргументувати, дискутувати, чітко висловлюватись. Це мислення вищого порядку, яке спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та досягнень інших.

У свою чергу, критичне мислення сприяє розвитку креативності, формує творче мислення, а отже, творчу та багатогранну особистість [4, с. 118].

У сучасному світі стати інтелектуальною, креативною особистістю інноваційного типу молода людина може лише знаходячи адекватні відповіді на виклики інформаційного середовища, піклуючись про індивідуальну та суспільну інформаційну безпеку.

Для кращого розуміння студентами й учнями процесів та тенденцій у інформаційному суспільстві, освітня галузь потребує відповідних знань й методик, які розвиваються за такими напрямками:

- інформативне насичення процесу отримання знань, що підвищує його ефективність і привабливість для тих, хто навчається, також важливим є застосування інформаційних технологій в управлінні навчальним закладом;

- учні та студенти, які формують майбутнє покоління нації, мають крокувати в ногу з часом і незалежно від професії, за якою вони будуть працювати вміти використовувати інформаційні технології на своєму робочому місці;

- вітчизняна система освіти має випускати кваліфікованих за сучасними стандартами фахівців з інформатизації, які будуть конкурентоспроможними на європейському і міжнародному ринках праці, що підвищуватиме престиж України у світі;

- інформатизація освітньої галузі гармонізує її з іншими сферами суспільної життєдіяльності, які раніше розпочали активну комп'ютеризацію і використання програмного забезпечення для раціоналізації виконання основних функцій [5, с. 128].

На нашу думку, подальша інтелектуалізація молоді як підґрунтя зміцнення інформаційної безпеки суспільства має спиратись на системну взаємодію викладачів та студентів, учителів й учнів, які є суб'єктами інформаційних відносин. Такий підхід дозволяє розширювати межі інтелектуалізації, водночас уникаючи перетворення цього процесу на одностороннє оволодіння знаннями та вміннями, необхідними для фахівця в окремій сфері діяльності. Інтелектуалізація не має сенсу поза гуманізацією інформаційного суспільства – саме такий імператив має стати дороговказом на шляху людства до майбутнього.

Саме інтелектуалізація молоді має забезпечити формування інноваційного типу особистості – не вузького фахівця, а справжнього професіонала, творчої людини, здатної поєднати володіння сучасними технологіями з орієнтацією на гуманістичні цінності. Проте на цьому шляху людству необхідно уникнути серйозних небезпек, що є побічним наслідком розвитку інформаційного простору і суцільної комп'ютеризації суспільного життя. Запобігання перетворенню молоді людини на додаток до комп'ютера, на пасивного споживача Інтернет-ресурсів – ось нагальне завдання освітньої сфери. Для

України інформатизація освіти є засобом здатним забезпечити розвиток і стійкість суспільства, важливою умовою інтелектуалізації молодого покоління.

Вочевидь, в умовах інформаційного суспільства людство постає перед необхідністю пошуку адекватних відповідей на численні виклики та загрози глобального й регіонального характеру. Особливо значущою виглядає роль молодого покоління, яке розпочинає свою активну діяльність у нових суспільних умовах. У підсумку, саме від інтелектуального й фахового розвитку молоді, її готовності до діяльності за сучасними стандартами залежить безпечний розвиток українського суспільства. Перспективи гармонійного поступу вітчизняного соціуму передусім пов'язані з інтелектуалізацією молодіжного середовища його здатності протистояти різноманітним загрозам, інформаційним зокрема.

Список використаних джерел

1. Борщ В. І. Інтелектуалізація системи управління охороною здоров'я. Актуальні проблеми клінічної та профілактичної медицини. 2018. Т. 2. № 2-3. С. 11-20.
2. Чопик О. Я. Гуманізація освіти та інтелектуальний потенціал суспільства. Інтелект. Особистість. Цивілізація. 2008. Вип. 6. С. 337-342.
3. Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в умовах гуманізації системи освіти. Наукове пізнання. 2008. № 2 (22). С. 57-60.
4. Столяренко О. В. Креативність викладача і розуміння сутності морального становлення особистості. Креативна педагогіка. 2011. № 2 (22). С. 117-122.
5. Мойко О. С. Інформатизація освіти як відповідь на виклик інформаційної революції. Соціальна робота та управління: соціологія, психологія, педагогіка, соціальна робота. 2011. Вип. 1. С. 125-137.

РЕЛІГІЙНО-МОРАЛЬНИЙ ПРОВІДЕНЦІАЛІЗМ У ПРАКТИЦІ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ РОБОТИ ЗС РФ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО ЗБРОЙНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ (2009–2022 рр.)

Р. Гула, доктор історичних наук, професор

Харківський національний університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба

Воєнний фактор традиційно відіграє важливу роль у зовнішньополітичній стратегії РФ. Сформоване й усталене протягом історії Московської держави – Російської імперії – СРСР гостре відчуття перманентної небезпеки постійно штовхає Кремль до нарощування наступального воєнного потенціалу, активного застосування військової компоненти у зовнішній політиці. Власне кажучи, уся сутність зовнішньої політики РФ зводиться до примітивної копії радянської

доктрини «оточеної фортеці соціалізму», згідно з якою Росія історично приречена протистояти незліченному сонму ворогів. При цьому її агресивність трактується як виключно захисний механізм: експансіоністські акції «визволення» мають забезпечити ефективну оборону та гарантувати саме існування російської держави.

Одним з провідних напрямів духовного «окормлення» цієї «визвольної місії» було впровадження в армійське середовище релігійно-морального провіденціалізму, який підпорядковував матеріальне вищим «духовним» засадам і морально обґрунтовував походження, природу та механізми функціонування влади. Це було обумовлене, у тому числі, катастрофічним морально-психологічним станом особового складу ЗС РФ на тлі масштабних кризових явищ в усіх сферах життя російського суспільства 1990-х рр.

Основним суб'єктом практичної реалізації цього напрямку був «відроджений» інститут військових священників. 21 липня 2009 р. президент РФ Д. Медведєв підтримав пропозицію Російської православної церкви (РПЦ) про введення у ЗС РФ інституту військових і флотських священнослужителів. Основним правовим документом, що регулює діяльність священнослужителів в армії, є «Положення про військове духовенство Російської Православної Церкви в Російській Федерації», затверджене 25 грудня 2013 р. Тому, починаючи з 2013 р., у російській армії активно використовується духовно-пастирська діяльність кліру РПЦ з наданням йому відповідних преференцій. У липні 2014 р. військові соціологи за результатами спеціальних досліджень зробили висновок, що кількість військовослужбовців, які називають себе віруючими, за 5 років зросла на 15% і становила 78%. До православних християн віднесли себе 71% усіх військовослужбовців, до мусульман – 6 %, до буддистів – 0,5%, до юдеїв – 0,01%, до інших релігій – 0,5%. Питання наскільки ці неофіти відповідають релігійним канонам перелічених релігій залишилося без відповіді.

З моменту створення Головного воєнно-політичного управління ЗС РФ (ГВПУ ЗС РФ) Указом Президента РФ від 30.07.2018 р. домінування ідеологічного складнику в діяльності армійського виховного апарату стає домінуючим. Причому відбувалися досить цікаві тенденції дивного симбіозу практики радянського партполітапарату з елементами примитивізованої православної догматики й обрядовості з утилітарним використанням потенціалу релігійних інституцій РПЦ.

У інтерв'ю у червні 2018 р. начальник ГВПУ ЗС РФ генерал-полковник А. Картаполов заявив, що «ідеологія, яка сьогодні зароджується на наших очах, отримає апробацію в армійському середовищі. Якщо згодом вона виявиться затребуваною державою, ми будемо лише раді. У цьому ж інтерв'ю він оголосив, що при головному храмі Збройних сил Росії, будівництво якого розпочалося восени 2018 р. у підмосковному парку «Патріот», буде діяти центр

підготовки військового духовенства. «Військовий елемент стане основною спрямованістю цього храму. Ми хочемо, щоб у цьому храмі знайшли відображення не лише суто канонічні, церковні речі. Ми хочемо, щоб цей храм став не лише центром духовного виховання, а й історичної освіти», – зауважив генерал-полковник. А. Картаполов також заявив, що «відродження Російської держави... триває через відродження православної віри» і що «дух військовослужбовця, дух солдата – це теж зброя, ... і цей дух треба виховувати, оскільки він не з'являється на порожньому місці», і «чим мають займатися військові священики».

Загалом складно оцінити реальний ступінь впливу релігійних інституцій на покращення морально-психологічного стану військовослужбовців у цей період. Але прогрес проявив нестатутних взаємовідносин (особливо на міжнаціональній основі), стійка тенденція жажливих розстрілів варт на цьому ґрунті, корупція серед офіцерського складу, скандальні кримінальні справи щодо російського генералітету на цьому історичному відрізьку не дозволяють зробити навіть обережні позитивні висновки.

Не заперечуючи роль духовного фактору у веденні бойових дій, слід зазначити, що українці виявилися живими свідками «високодуховних» наслідків роботи військових священиків російської армії на прикладах Бучі, Ірпеня, Маріуполя та інших окупованих міст і сіл країни.

Отже, закладені від самого початку в систему військового виховання російської армії архаїчні начала колишнього партполітапарату ЗС СРСР і душпастирської ортодоксії політизованої РПЦ гарантовано забезпечували консервацію та застій виховного процесу на основі дивної суміші радянської міфологічної концепції Другої Світової війни з найбільш примітивною фундаменталістською інтерпретацією канонів православ'я.

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ, ВІДНЕСЕНИХ ДО РІЗНИХ МОТИВАЦІЙНИХ ТИПІВ

О. Колесніченко, доктор психологічних наук,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження
навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Національна академія внутрішніх справ*

Повномасштабна збройна агресія проти України, що триває з 2022 року, радикально змінила умови функціонування правоохоронних органів, висунувши нові, надзвичайно жорсткі вимоги до професійної підготовки, психологічної

стійкості та мотиваційної налаштованості працівників поліції. Правоохоронці нерідко залучаються до виконання службових обов'язків в умовах бойових дій, підвищеного ризику, загрози життю, що наближає їхню діяльність до військово-професійної сфери. У цьому контексті питання глибокого розуміння мотиваційної сфери правоохоронців набуває особливої актуальності.

За результатами кластерного аналізу було визначено два типи мотивації правоохоронців. Аналіз показників ефективності правоохоронців у зазначених групах та їхніх міжгрупових відмінностей дозволяє визначити наступні мотиваційні типи: Група 1 – правоохоронці з високим рівнем ефективності. До її складу входять: представники середнього складу поліції – 29,84%, молодшого складу (від рядового до старшого сержанта) – 70,16%. Серед них 42,74% мають статус учасника бойових дій, тоді як 57,26% – не мають цього статусу. Група 2 – правоохоронці з низьким рівнем ефективності. До цієї групи належать: представники середнього складу поліції – 15,38%, молодшого складу (від рядового до старшого сержанта) – 84,62%. Частка осіб зі статусом УБД становить 84,62%, тоді як 15,38% не мають цього статусу.

У групі вискоелективных правоохоронців (1 група) показники ефективності розподілилися у діапазоні від 4,33 («Здатність до ефективного самотивування») до 4,16 («Дисциплінованість під час виконання СБЗ»). Загальний показник ефективності СБД – 21,05, за яким вони на статистично значимому рівні відрізняються від іншої групи.

Мотиви вибору професії правоохоронця в цій групі є помірно вираженими (правоохоронці 1 групи мають менші бали за більшістю шкал методики Кобзіна-Москаленко, ніж у правоохоронців 2 групи), проте мають виражену ієрархію. Так, очолює ієрархію мотивів вибору професії в цій групі – «Мотиви, пов'язані з об'єктивними соціально заданими цілями і змістом професії» ($21,47 \pm 2,98$). Наступний щабель в ієрархії мотивів займають 4 групи мотивів – «Самостійний вибір професії» ($18,73 \pm 3,96$), «Мотиви, пов'язані з особистісним розвитком і професійним удосконаленням» ($17,60 \pm 4,52$), «Мотиви, пов'язані із прагненням компенсувати характерологічні недоліки» ($17,44 \pm 4,22$) та «Мотиви, пов'язані із зовнішнім престижем професії і матеріальним благополуччям» ($17,44 \pm 4,22$). Окремий щабель займають «Мотиви, пов'язані із романтичною привабливістю професії» ($13,68 \pm 4,41$). Найнижчий щабель в ієрархії посідають – «Несамостійний вибір професії» ($10,41 \pm 4,34$) та «Асоціальні мотиви (відношення до професії як до засобу задоволення особистих асоціальних потреб)» ($10,30 \pm 3,62$). Як бачимо представники цієї групи при виборі професії спираються на її соціально заданий зміст, а мотиви самореалізації, розвитку в професії, вдосконалення себе є супідрядними та визначають спосіб досягнення провідного мотиву. Романтична привабливість професії сприймається, як додаткова, проте не найважливіша характеристика. Несамостійність і асоціальні

мотиви є найменш вираженими, найменш важливими. Вибір професії є минулим, неактуальним на цей час етапом. Отримані за методикою данні скоріше відбивають особливості ставлення до професії (через супідрядність мотивів), ніж мотивують до дій з вибору професії (звідси їх посередні значення).

За даними «Опитувальник для визначення джерел мотивації» у правоохоронців найефективнішої групи найбільші бали отримано за шкалою «Внутрішня концепція Я» ($5,25 \pm 0,67$), а найменші – «Інтерналізація мети» ($4,42 \pm 0,66$) та «Внутрішні процеси» ($4,49 \pm 0,65$). Як бачимо представники першої групи більше мотивуються бажанням відповідати власним стандартам рис, компетентності і цінностей, ніж прагненням отримувати задоволення від діяльності чи досягати важливі для референтної групи (які поділяє й правоохоронець) цілі. Це погоджується з висунутою раніш тезою про важливість для представників першої групи прагнення до самореалізації в професії. Ці правоохоронці усвідомлюють складність своєї професії; втім, вони прагнуть реалізовувати свої рішення, брати на себе відповідальність за їх (не)досягнення, а не перекладати її на інших.

За «Методикою визначення мотиваційного профілю особистості» у правоохоронців найефективнішої третьої групи найвищі бали встановлені за шкалою «Потреба у чіткому структуруванні роботи та зворотному зв'язку» ($33,17 \pm 5,53$). Другий щабель посідають «Потреба в цікавій, суспільно корисній праці» ($32,79 \pm 6,31$) та «Потреба у високій зарплатні і матеріальній винагороді» ($32,67 \pm 8,12$). Наступний – «Потреба ставити для себе сміливі, складні цілі і досягати їх» ($31,14 \pm 4,18$), «Потреба в завоюванні визнання з боку інших людей» ($30,95 \pm 5,76$), «Потреба в самовдосконаленні, зростанні й розвитку як особистість» ($30,87 \pm 4,59$). Далі йдуть – «Потреба в соціальних контактах» ($29,42 \pm 4,68$), «Потреба бути креативним, думаючим працівником, відкритим для нових ідей» ($29,23 \pm 4,12$), «Потреба в добрих умовах праці і комфортному» ($28,96 \pm 7,36$), «Потреба у різноманітті, перервах і стимуляції, прагнення уникати рутини» ($28,81 \pm 4,67$) та «Потреба формувати та підтримувати довгострокові стабільні взаємини» ($28,64 \pm 6,66$). Найменш вираженою є «Потреба у впливовості і владі, прагнення керувати іншими» ($26,35 \pm 5,28$).

У межах запропонованої ієрархії встановлено, що для правоохоронців високоефективної групи ключовими факторами є чітке усвідомлення нормативно-правових засад діяльності та зворотний зв'язок для оцінки власних дій і досягнутих результатів. Це свідчить про розуміння необхідності нормативного регулювання та усвідомлену відповідальність як основний професійний принцип. До домінант мотивації цих правоохоронців належать прагнення суспільної користі від своєї діяльності та гідне матеріальне забезпечення, що вказує на їхню практичну орієнтацію. Орієнтація на високу заробітну плату характерна для фахівців, які вже оволоділи професійними

навичками та використовують свою працю для задоволення інших потреб. Поєднання суспільної корисності та матеріальної винагороди свідчить про те, що державна служба є для них основним джерелом доходу, і вони відповідально ставляться до етичних засад його отримання. Визначальною характеристикою цих правоохоронців є прагнення до професійного зростання та висока амбітність – вони орієнтовані на досягнення нових цілей, самовдосконалення та суспільне визнання. Така мотивація формується ще на етапі вибору професії, що підтверджує відповідність фаху їхнім потребам у самореалізації. Водночас організаційні аспекти служби, такі як режим роботи, різноманітність завдань і соціальні взаємодії, є другорядними щодо їхньої орієнтації на державне служіння та самореалізацію.

Подібні результати отримуємо і за «Анкетою з оцінювання мотивації правоохоронців до виконання професійної діяльності в екстремальних умовах». Так, правоохоронці першої групи мають показники за шкалами менші, ніж правоохоронці другої групи. Найбільш вираженими є «Інституційні мотиви» – $3,95 \pm 0,75$, інші дві групи рівно виражені – «Прагматичні мотиви» ($3,60 \pm 0,87$) та «Мотиви військово-професійної взаємодії» ($3,60 \pm 0,83$).

За показниками тесту «Смисложиттєвих орієнтацій» правоохоронці високоефективної групи мають один з найбільших показник осмисленості життя – $116,60 \pm 12,03$. В них досить сильно виражена орієнтація на майбутнє («Ціль» – $36,35 \pm 4,39$), відповідно життя сприймається ними як таке, що має значну перспективу. В них також одні з найбільших показників за шкалою «Локус контролю-Я» ($24,29 \pm 2,76$) та «Локус контролю-життя» ($35,73 \pm 4,23$). Такі бали свідчать, що правоохоронці першої високоефективної групи сприймають себе як сильну особистість із достатньою волею вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей; про їх переконаність в тому, що людині дано контролювати своє життя, вона вільна приймати рішення і втілювати їх у життя. Підтверджуються ці дані і результатами, отримані за методикою «Локус контролю».

За методикою «Локус контролю» правоохоронці першої групи мають найвищі серед усіх порівнюваних груп показники інтернальності, як за «Загальною інтернальністю» – $29,60 \pm 3,55$, так і за окремими її проявами – «Інтернальність у сфері досягнень» ($6,82 \pm 1,21$), «Інтернальність у сфері професійної діяльності» ($11,83 \pm 1,85$), «Інтернальність у міжособистісному спілкуванні» ($11,15 \pm 1,90$). Вони також мають високі показники за шкалою «Інтернальність у сфері здоров'я» ($6,29 \pm 1,17$). В цій високоефективній групі діагностовано найменший показник за зворотною шкалою «Заперечення активності» ($3,30 \pm 1,86$) і найбільші показники за шкалами «Готовність до діяльності із подолання труднощів» ($6,63 \pm 1,25$) та «Готовність до самостійного планування» ($6,07 \pm 1,45$). Правоохоронці цієї групи не схильні перекладати

відповідальність за невдачі на інших – «Інтернальність у сфері невдач» ($4,68 \pm 1,47$), проте й найменше серед усіх порівнюваних груп схильні до самозвинувачень ($-2,15 \pm 1,72$) (діючи відповідно до правил та власних переконань, вони захищають себе від почуття провини). Їх показники інтернальності передусім є надбанням власного досвіду («Інтернальність при описі особистого досвіду» – $15,56 \pm 2,12$). Таким чином, правоохоронці високоефективної групи беруть цілковиту відповідальність за результат своїх дій на себе, вони не уникають діяльності, здатні самостійно планувати і докладають необхідні зусилля, щоб отримати той результат, якого прагнуть, і за який їм не соромно.

За методикою «Вольової регуляції особистості» представники першої (найефективнішої) групи мають найвищі показники. Виключення становлять показники за шкалами «Самостійність» ($14,66 \pm 2,38$) та «Організація діяльності» ($15,53 \pm 2,17$), що свідчить про достатній рівень розвитку цих вольових якостей. Найбільш високими у представників першої групи є показники за шкалою «Наполегливість» ($19,25 \pm 2,81$), «Рішучість» ($18,56 \pm 2,99$) та «Самовладання» ($18,44 \pm 2,64$). Найменші – «Самостійність» ($14,66 \pm 2,38$) та «Організація діяльності» ($15,53 \pm 2,17$). Проте, як вже вказувалося показники самостійності та організації діяльності є найвищими в порівнянні з другою групою – мають достатній рівень розвитку. Наведені данні свідчать, що правоохоронці першої групи мають цілком розвинені вольові якості, які відповідають вимогам їх професійної діяльності, враховуючи, як складний та небезпечний характер професії (високі показники наполегливості, рішучості та самовладання), так і її жорстку нормативну урегульованість (менший, проте достатній рівень розвитку самостійності, організації діяльності).

Узагальнюючи отримані дані, можна охарактеризувати мотиваційну сферу найбільш ефективних правоохоронців. Вони керуються змістом професії, прагненням до самореалізації, професійного розвитку та відповідності вимогам. Високий рівень усвідомленого опанування професії супроводжується відкиданням мотиваційних чинників, пов'язаних із несамостійністю та неправомірною вигодою, які зберігаються і розвиваються впродовж служби.

Важливим аспектом мотивації є орієнтація на державну службу як єдине джерело доходу, з відповідальністю за законність отриманого грошового забезпечення. Характерною рисою є висока професійна амбітність, що виявляється в прагненні до професійного зростання, виконання складних завдань та досягнення високих оцінок. Фактори, пов'язані з умовами праці та соціальною взаємодією, мають другорядне значення порівняно з державним служінням і професійною самореалізацією.

Готовність до участі в бойових діях зумовлена інституційними мотивами, заснованими на цінностях державної служби та правоохоронній етиці. Ці

правоохоронці мають чітку життєву перспективу, сприймають себе як сильні особистості, здатні приймати відповідальні рішення. Їхня мотивація підтримується високим рівнем інтернальності та розвиненими вольовими якостями, що відповідають вимогам професії, поєднуючи здатність діяти в складних умовах із дисциплінованістю та організованістю. Сукупність цих характеристик забезпечує високу ефективність їхньої професійної діяльності та якісне виконання обов'язків.

Отримані данні засвідчили, що найменш ефективними за оцінками безпосередніх командирів є представники 2 групи. В цій групі загальні показники ефективності знаходяться в діапазоні $18,52 \pm 1$.

Оцінюючи складові «Загального показника ефективності» в другій групі слід зазначити, що найменшими є «Професійні можливості» ($3,64 \pm 0,46$) і вже вказаний «Адаптаційний потенціал» ($3,66 \pm 0,37$). Зниження цих показників можливо пов'язані з тим, що майже 85% цієї групи є правоохоронці молодшого складу (від рядового до старшого сержанта) – учасниками бойових дій. Підписуючи контракт, ці правоохоронці можуть не мати достатнього рівня підготовки, а тому стаючи учасниками бойових дій, можуть набувати окремі ознаки ПТСР, що продовжує негативно позначатися на їх потенціалі адаптаційних здібностей.

Мотиваційні показники цієї групи заслуговують на особливу увагу, оскільки вони не лише високі, а в багатьох випадках навіть перевищують відповідні показники першої групи. Згідно з даними «Закритої анкети вивчення мотивації професійного вибору абітурієнтів ВНЗ МВС», представники другої групи демонструють статистично значущі відмінності порівняно з першою групою. Аналіз структури їхньої мотивації вказує на низьку диференційованість мотивів. Різниця між найвищими показниками за шкалами «Мотиви, пов'язані з об'єктивними соціально заданими цілями і змістом професії» ($23,69 \pm 1,75$) та «Мотиви, пов'язані із зовнішнім престижем професії і матеріальним благополуччям» ($23,62 \pm 1,89$), а також найнижчими показниками за шкалами «Несамостійний вибір професії» ($21,31 \pm 4,94$) і «Асоціальні мотиви» ($21,46 \pm 3,48$) є незначною. Це свідчить про емоційну насиченість їхніх мотивів та відсутність чіткої ієрархії, що може вказувати на високу емоційну збудливість і пристрастність представників цієї групи. Вибір професії під впливом емоцій часто супроводжується синкретичністю, недостатньою диференційованістю мотивів і їхньою інтенсивністю. Основу такого вибору складають особисті потреби, як-от прагнення «служити і захищати» або «бути патріотом». Проте їхня емоційність знижує чутливість до зовнішніх впливів, зокрема застережень близьких щодо служби. Вони можуть також використовувати не завжди етичні засоби для досягнення цілей, зокрема особисті зв'язки чи фінансові ресурси для спрощення процедур відбору, наприклад, проходження медичних комісій.

За шкалами «Опитувальника для визначення джерел мотивації» правоохоронці другої групи також мають найвищі показники, і за всіма ними вони на статистично значимому рівні відрізняються від першої групи дослідження. Найбільш вираженим джерелом мотивації в цій групі є «Інструментальна мотивація» ($6,22 \pm 0,67$) та «Внутрішня концепція Я» ($6,21 \pm 0,76$), найменш вираженими – «Інтерналізація мети» ($6,09 \pm 0,87$) та «Зовнішня концепція Я» ($6,04 \pm 0,66$). Така ієрархія засвідчує, що цих правоохоронців у більшій мірі мотивує прагнення отримати матеріальну винагороду та самолюбівання, ніж прагнення досягати поставлених цілей чи відповідати вимогам оточуючих.

І якщо мотиви вибору професії і стимули в цій групі мають виражену емоційну природу, то мотиви реалізації професійної діяльності в цій групі дещо інші. Так, за даними «Методики визначення мотиваційного профілю особистості» в цій групі найбільш вираженими є «Потреба у чіткому структуруванні роботи та зворотному зв'язку» ($32,00 \pm 4,00$), наступний щабель – «Потреба формувати та підтримувати довгострокові стабільні взаємини» ($31,23 \pm 2,74$), «Потреба в добрих умовах праці і комфортному оточенні» ($31,08 \pm 2,56$) та «Потреба у різноманітті, перервах і стимуляції, прагнення уникати рутини» ($31,08 \pm 3,01$). На третьому щаблі – «Потреба у високій зарплатні і матеріальній винагороді» ($30,69 \pm 4,13$), «Потреба бути креативним, думаючим працівником, відкритим для нових ідей» ($30,62 \pm 6,21$), «Потреба в самовдосконаленні, зростанні й розвитку як особистість» ($30,62 \pm 1,85$) та «Потреба ставити для себе сміливі, складні цілі і досягати їх» ($30,31 \pm 3,22$). І на останньому місці – «Потреба в завоюванні визнання з боку інших людей» ($29,38 \pm 4,13$), «Потреба в цікавій, суспільно корисній праці» ($28,92 \pm 4,35$), «Потреба у впливовості і владі, прагнення керувати іншими» ($28,85 \pm 2,51$), «Потреба в соціальних контактах» ($28,23 \pm 3,96$). Як бачимо, амбіційність є найменшою рушійною силою цих військовослужбовців; вони прагнуть простої, зрозумілої, комфортної роботи. Цікаво, що бути «сміливим», «освоювати нове» і «розвиватися» ці правоохоронці згодні, як то кажуть, «за окрему плату».

Участь в бойових діях (виконання професійної діяльності в екстремальних умовах) пов'язана у правоохоронців 2 групи зі збудженням, підвищенням активності, про що свідчать практично найвищі серед усіх груп показники за шкалами «Анкета з оцінювання мотивації правоохоронців до виконання СБД в екстремальних умовах». Показники за різними шкалами цієї анкети практично рівні, що свідчить на користь емоційної синкретичності цієї мотивації – «Інституціональні мотиви» – $4,48 \pm 0,56$, Прагматичні мотиви – $4,42 \pm 0,58$, «Мотиви військово-професійної взаємодії» – $4,43 \pm 0,59$.

За даними методики К. Муздибаєва представники другої групи мають середні показники осмисленості життя та локалізації контролю (вищі, ніж у

першій групі). Особливістю цієї групи є надзвичайна зосередженість на «Процесі життя», за цією шкалою в групі встановлені найвищі серед усіх порівнюваних груп показники – $33,92 \pm 7,25$ (розбіжності з 1 групою сягають рівня статистичної значимості). Ці данні також є одним із підтвердженням пристрасності представників цієї групи, так як пристрасність є пов'язаною із зосередженістю на «тут і зараз».

Цікавими є показники представників 2 групи за методикою «Локус контролю». Так, за «Загальною шкалою» низькоефективні правоохоронці мають найбільший показник ($24,15 \pm 3,29$). Ці данні безумовно свідчать, що їх мотиви є пов'язаними із їх «Я», а якщо точніше, то з їх бажаннями, потребами. Але особливістю їх локусу контролю є те, що при всьому цьому вони мають найменший серед усіх виділених груп показник «Готовності до діяльності із подолання труднощів» ($2,54 \pm 1,45$).

Ця група має найменший показник за шкалою «Самостійність» ($9,15 \pm 4,20$), на відміну від високоефективних правоохоронців, які мають найвищий бал. Їхня виражена пристрасність, низька самостійність і готовність долати труднощі можуть вказувати на залежний тип особистості, ймовірно, емоційну залежність. Це, ймовірно, стало причиною їх потрапляння в зону бойових дій без належної підготовки та вольових якостей. Залежність може з часом трансформуватися в інші форми, як залежність у стосунках, ігromанія чи хімічні залежності (пияцтво, наркоманія).

Як бачимо, мотивація низькоефективних правоохоронців має виражене емоційне підґрунтя. Вони піднесені і активні доти, доки не приходить зіштовхуватися зі складностями. Вони легко піддаються на емоційно забарвлену стимуляцію; перспектива участі у бойових діях викликає у них збудження. За виконання складної, клопіткої, нової для них роботи вони вимагатимуть додаткової матеріальної винагороди, проте, напевно, вони здатні до такої роботи в силу відсутності необхідної кваліфікації та вольових якостей.

Висновки. Таким чином, високоефективні правоохоронці при виборі професії керуються її змістом, прагнуть до самореалізації та професійного розвитку. Їхня мотивація базується на усвідомленні значущості своєї діяльності, відповідальності та бажанні вирішувати складні завдання. Державне служіння для них – не лише джерело доходу, а й важливий суспільний обов'язок. Вони відзначаються професійною амбітністю, стратегічним баченням майбутнього та впевненістю у власних силах. Важливими мотивами участі у бойових діях для них є державний обов'язок, службові традиції та прагнення професійної реалізації. Вони володіють високим рівнем інтернальності, вольовими якостями, дисциплінованістю та організованістю, що дозволяє ефективно діяти в складних умовах.

На відміну від них, низькоефективні правоохоронці демонструють мотивацію, що ґрунтується на емоціях. Вони активні, поки не стикаються зі складнощами, легко піддаються емоційним впливам, а бойові дії викликають у них збудження. Водночас вони потребують додаткової матеріальної винагороди за складну роботу, але через брак професійної підготовки та недостатню розвиненість волевих якостей не завжди здатні ефективно виконувати завдання. Ймовірно, вони мають риси емоційної залежності, що може призвести до інших деструктивних форм поведінки.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО КОМУНІКАЦІЇ З
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА
НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ВИПАДКІВ ВІДМОВИ ВІД ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ
ЗАВДАНЬ У ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИНАХ (ПІДРОЗДІЛАХ)**

***О. Капінус**, доктор педагогічних наук, професор*

***Т. Мацевко**, кандидат психологічних наук, с.н.с.*

Олександр Герус

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Рекомендації спрямовані на застосування посадовими особами підрозділу практичних методів комунікації з військовослужбовцями, які відчувають стрес, страх, втому, невпевненість або інші психологічні проблеми, що можуть призвести до відмови від виконання бойових завдань.

Спостереження за військовослужбовцями, особливо, тими, хто відмовився від виконання бойових завдань, взаємодія з офіцерами структур психологічної підтримки персоналу (ППП), командирами підрозділів дозволила визначити умовні три групи військовослужбовців, які вимагають особливої уваги щодо *профілактика (попередження) випадків відмови від виконання бойових завдань*:

1. Військовослужбовці, які не мають бойового досвіду та, як правило, мають невеликий військовий досвід, який часто обмежується базовою загальновійськовою підготовкою (БЗВП) у навчальних центрах та допідготовкою у військовій частині. Проте у цих військовослужбовців є бажання адаптуватися до бойової діяльності. Військовослужбовці першої групи, як правило, не достатньо розуміють реальні умови виконання завдань, невпевнені у власних можливостях адекватно діяти в цих умовах, що формує відчуття тривоги і емоційного збудження. Вони перебувають на етапі формування свого ставлення до виконання завдань(хочуть, проте не можуть).

2. Військовослужбовці, які мають вже досвід виконання бойових завдань, відчули на собі дію бойових стрес чинників і мають негативний досвід їх подолання. Наявність першого позитивного досвіду виконання бойової

діяльності має вирішальне значення у готовності її продовжувати. Відсутність такого досвіду, зосередження на негативних переживаннях, наявність травматичних спогадів – формує негативне ставлення до подальших виконання завдань (можуть, проте не хочуть).

3. Військовослужбовці, які не мають бойового досвіду та, як правило, мають військовий досвід, виконання не бойових завдань. Військовослужбовці третьої групи, як правило, розуміють реальні умови виконання завдань, їх попередній досвід військової діяльності сформував достатньо негативне ставлення до власної участі у виконанні бойових завдань і вони мають алгоритми власних дій щодо уникнення бойових завдань (не хочуть і не можуть).

Визначені групи, відрізняються за рівнями готовності та негативного ставлення до виконання бойових завдань, що потребує різних підходів до взаємодії з ними щодо їх переконання виконати бойове завдання.

Робота з військовослужбовцями 1 групи потребує наставництва, тобто системної, цілеспрямованої комунікації на зниження рівня тривожності, формування впевненості у власних силах, надання зразку бажаної поведінки в бойових умовах, включення у групу однодумців, підтримка та заохочення доцільної діяльності. Головне завдання формування розуміння військовослужбовця, що його переживання це є норма проте він має бути гідним бійцем, яким пишатиметься родина. *Найкращим комунікатором в цих умовах є військовослужбовець з досвідом бойової діяльності (безпосередній командир, інструктор, заступник з ППП).*

Комунікативні прийоми, які можна застосувати до військовослужбовця, який може відмовитися виконувати завдання.

1. Раціональні прийоми:

Пояснення необхідності:

- чітко та лаконічно пояснить важливість завдання для загального успіху бойових дій;

- наведіть конкретні приклади, як його дії вплинуть на ситуацію;
- покажіть, що його внесок є критично важливим.

Оцінка ризиків:

- відкрито обговоріть ризики, але підкресліть, що вони є контрольованими;

- пояснить, які заходи безпеки вживаються для мінімізації ризиків;
- наведіть приклади успішних бойових дій, де ризики були подолані.

Навчання та підтримка:

- запевніть бійця, що він поруч з ним побратими, командири і він завжди отримає необхідну підтримку;

- надайте чіткі інструкції та покажіть, як правильно виконувати завдання (візуалізація позицій виконання завдання, дії в нестандартних ситуаціях, порядок взаємодії);

- задавати питання: «Що буде робити, якщо...?», з різних елементів виконання завдання;

- заохочуйте ставити запитання, якщо щось незрозуміло.

2. Прийоми емоційного налаштування:

Звернення до почуття обов'язку:

- нагадайте про захист родини, присягу та обов'язок перед побратимами;

- підкресліть, що всі проходять через страх «першого разу», протевоніздатен приборкати його;

- використовуйте емоційний вплив, щоб викликати у військовослужбовця почуття рішучості (страху перед відповідальністю, ненависті до ворога).

Заклик до прояву справжніх чоловічих якостей:

- поясніть, що його згода показує силу характеру;

- запропонуйте довести, що він гідний звання бійця;

- закликайте до можливостей випробуватися в екстремальних умовах.

Створення відчуття невідворотності:

- зазначте, що завдання має бути виконане;

- поясніть, що згода призведе до позитивних наслідків;

- сформууйте атмосферу, що у нього вибір тільки один – вперед до

Перемоги!

Умови для позитивного результату:

Якщо борець довіряє вам, він буде більш схильний прислухатися.

Покажіть, що ви дбаєте про його безпеку.

Діяти потрібно швидко, поки страх не паралізував бійця. Не давайте йому часу на роздуми.

Говоріть впевнено та рішуче, демонструючи, що ви знаєте, що робите.

Передайте йому свою впевненість.

Якщо є можливість, то залучити до розмови побратимів, чий авторитет є важливим для даного військового.

Важливо:

1. Щоб борець зрозумів, що головна мета – зберегти життя бійця та виконати завдання.

2. Використовуйте маніпулятивні прийоми лише в крайньому випадку.

3. Після виконання завдання необхідна позитивна підтримка бійця та допомога у подоланні негативних наслідків стресу.

Робота з військовослужбовцями 2 групи потребує психологічної підтримки, тобто системної, цілеспрямованої комунікації на відновлення рівня

бойової готовності, впевненості у власних силах, підтримку доцільної діяльності. Головне завдання формування розуміння військовослужбовця про його цінність як частини команди побратимів.

Найкращим комунікатором в цих умовах є психолог (безпосередній командир, заступник з ППП), з яким військовослужбовець вже працював і має довіру.

Комунікативні прийоми, які можна застосувати до військовослужбовця, який може відмовитися виконувати завдання:

1. Емпатія та активне слухання:
 - почніть з того, щоб вислухати військовослужбовця, дати йому можливість висловити свої страхи, сумніви та переживання;
 - задайте відкриті запитання, що допомагало військовослужбовцю виконувати завдання, завдяки чому він досягав успіху;
 - виявіть емпатію, покажіть, що ви розумієте його почуття.
2. Раціональна аргументація:
 - поясніть важливість військовослужбовця для загального успіху виконання завдання;
 - надайте чітку та об'єктивну інформацію про ризики виконання завдання та рішення, які прийняті для їх мінімізації;
 - надайте чітку та об'єктивну інформацію про потенційні наслідки відмови.
3. Звернення до цінностей та обов'язку:
 - нагадайте військовослужбовцю про його обов'язок перед побратимами та родиною;
 - зверніться до його почуття мужності та честі, а також ненависті до ворога;
 - підкресліть, що виконання завдання є проявом сили характеру та вірності побратимам.
4. Підтримка:
 - запевніть військовослужбовця, що він не один, поруч побратими, які допоможуть;
 - підкресліть, що його внесок є цінним і важливим для успіху бойових дій;
 - висловіть віру в його здатність подолати страх і виконати завдання.
5. Вплив колективу(якщо можливо):
 - залучіть до бесіди побратимів, які користуються авторитетом у даного військовослужбовця. Їх вплив, може стати додатковою мотивацією до виконання бойового завдання.

Умови для позитивного результату:

Важливо, щоб між військовослужбовцем і тим, хто проводить бесіду, були довірливі відносини.

Бесіда має проходити в спокійній та доброзичливій атмосфері, без тиску та агресії.

Важливо враховувати індивідуальні особливості військовослужбовця, його мотивацію, цінності та страхи.

Необхідно виділити достатньо часу для бесіди, щоб військовослужбовець міг висловити свої почуття та сумніви.

В крайніх випадках, надати можливості вибору (наприклад, вибір іншого завдання, якщо це можливо), що може сприяти поетапному підвищенню його готовності до виконання бойового завдання.

Важливо:

- уникайте погроз, принижень та маніпуляцій;
- не ставте під сумнів почуття військовослужбовця;
- будьте готові до того, що військовослужбовець може не змінити свого рішення (потребує відновлення в ППсД або направляється до ПЗВ, які відмовляються виконувати БЗ).

Робота з військовослужбовцями 3 групи потребує директивного управління, тобто системна, цілеспрямована комунікація на чітку постановку завдань, тверде і неухильне керування діяльністю воїна, постійний контроль за його станом.

Найкращим комунікатором в цих умовах є командир, з яким військовослужбовець безпосередньо буде виконувати завдання.

Комунікативні прийоми, які можна застосувати до військовослужбовця, який може відмовитися виконувати завдання:

1. Чіткий наказ:
 - Доведіть чіткий наказ, використовуючи короткі та зрозумілі фрази(візуалізація позицій виконання завдання, дії в нестандартних ситуаціях, порядок взаємодії);
 - Демонструйте впевненість та рішучість;
 - використовуйте свій авторитет та бойовий досвід.
2. Акцент на негайних наслідках:
 - поясніть позитивні наслідки виконання наказу, як для самого військовослужбовця, так і для підрозділу;
 - наголосіть на тому, що зволікання може призвести до негативних наслідків (для військовослужбовця, побратимів, виконання завдання).
3. Звернення до почуття відповідальності:
 - підкресліть, що його відмова може поставити під загрозу життя інших військовослужбовців;
 - сформулюйте почуття провини та сорому за можливу зраду побратимів.

4. Емоційний вплив:

- використовуйте емоційний вплив, щоб викликати у військовослужбовця почуття рішучості (страху перед відповідальністю, ненависті до ворога);
- говоріть про героїзм, мужність та самопожертву, надихаючи його на подвиг (надавайте приклади);
- використовуйте сильні слова (наративи), щоб посилити емоційний вплив.

Умови для позитивного результату:

Авторитет та успішний бойовий досвід командира.

Демонстрація контрольованості ситуації.

Забезпечення першого успішного досвіду виконання бойового завдання.

Обмежений час для можливості обміркувати своє рішення.

Можливість вибрати побратимів в бойову групу для виконання завдання.

Застосування рекомендацій вимагає від командирів їх заступників з ППП, психологів, гнучкості у комунікативних стратегіях взаємодії з військовослужбовцями, а також здатності визначати на якому рівні готовності перебуває військовослужбовець.

УДК 321 (477)

**ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У КОНТЕКСТІ
ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

***І. Поліщук**, доктор політичних наук, професор*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

***Т. Максимішина**, кандидат політичних наук, доцент*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Політико-культурні трансформації, які відбуваються в українському суспільстві протягом екзистенційної війни росії проти України, мають декілька вимірів. Це раціональний, підсвідомий, ментальний та медійний рівні, які у комплексі дають уявлення про якісні зрушення у політичній культурі героїчного українського народу. Розглянемо у фрагментизованому вигляді основні наочні зміни у політико-культурній рефлексії українців в ході антиколоніальної війни.

Серед вчених, які активно вивчали політико-культурні трансформації слід назвати таких мислителів, як Г.Алмонд, С.Верба, М. Вебер, С.Гантінгтон, Л. фон Візе, Л.Пай, В.Бебик, О.Рудакевич, В.Лісовий, Ф. Знанецький, Р. Енніс, Р. Макайвер, Дж. Мід, Т.Парсонс, Л.Діттмер, Д.Мервік, Р.Такер, Д.Пол, О.Пометун, І.Сущенко, О.Швирков, О.Новікова, В. Антонюк, В. Ляшенко, Я. Остафійчук, Л.Шамілева, О.Панькова, А. Шастун, О. Касперович, А.Торнберг, Р.Воттс, А.Зевнік, Н.Альбано, Е.Дженкінс, А.Шуліка, В.Дериховська, В.Єрмаченко та ін.

Підсвідомий рівень виявляється за допомогою національних архетипів. Ще на початку ХХ ст. видатний психолог К. Юнг доводив вплив архетипів на психологічний стан

народів як колективного несвідомого уявлення. За К. Юнгом, серед основних чинників розвитку культурної і поведінкової манери розрізняють символічні форми, що еволюціонують протягом всього періоду історії [1, с. 20]. Безумовно, трансформація українських архетипів у зв'язку з новими реаліями є цікавим предметом осмислення і аналізу, адже з'ясувати вплив та ступінь поширення архетипного усвідомлення суспільства в колах інформаційного простору є досить актуальним [2, с. 92].

Шокова зміна картини світу спричиняє для будь-якого суспільства, з одного боку, період психоемоційної турбулентності та втрату розуміння підстав картини світу, а з іншого – формує певний фрейм можливостей для потужних динамічних і насамперед блискавичних трансформацій громадської думки, основ суспільної свідомості, її базових патернів та атракторів, неможливих за умов мирного розвитку соціуму. Отже, ситуація війни не тільки стимулює, а й змушує групи та індивідів прийняти певну ідентичність для здійснення самовизначення у ситуації, що змінилася. У даному сенсі вторгнення армії росії в Україну у 2022 р. і реакція на це українського соціуму засвідчили факт не просто «народження» модерної політичної нації, а її в повному сенсі сформованість та субстанціональність, яка виражається насамперед у здатності до самоорганізації під зовнішнім тиском і створення нових сенсів і трансформації старих задля усвідомлення траєкторії начних змін, обумовлених завданнями виживання і смислогенерації. Українські революції (молодіжна «На граніті» (1991р.), «Помаранчева» (2004р.), «Гідності» (2014р.) стали своєрідними реперними точками для формування смислової основи політичної нації як «уявної спільноти» (вираз Б.Андерсона). У даному сенсі давня суперечка між парадигмами конструктивізму та примордіалізму щодо походження націй знайшла в Україні цілком оригінальне розв'язання.

Для кращого розуміння суті заявленої проблеми необхідно згадати її основні концептуальні інтерпретації. Теоретичний базис концепції політичної культури є доволі різноманітним та складним. Політична культура – складова частина загальної культури, яка формується і виявляється у процесі політичного життя. На відміну від природи (лат. *natura*), тобто матеріальної реальності, яка існує поза людиною, культура (лат. *cultura* – оброблення) – це продукт цілеспрямованої діяльності людей, включаючи й ту частину природи, яка зазнала впливу цієї діяльності (так звана «друга», олюднена природа). Тому політична культура виступає як соціально та історично зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, їх політичної творчості, який віддзеркалює процес опанування суспільством, класами, націями, іншими соціальними спільнотами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їх власної сутності і здібностей як суб'єктів політичного процесу. У людей в процесі накопичення ними власного досвіду та навчання формуються більш-менш сталі, типові для певної спільноти «зразки» орієнтацій щодо політичної системи, її інститутів, інших учасників політичного процесу.

В аналізі політичної культури Г. Алмонд сповідував функціональний підхід та трактував політичну культуру як передусім психологічний феномен, як важливу частину політичної системи. На його думку, будь-яка політична система є включеною в особливий зразок орієнтацій на політичні дії, що й складає політичну культуру. Розвиваючи цю думку, С. Верба висловив гіпотезу, що політична культура суспільства складається з системи експресивних символів та цінностей, емпіричних переконань, що детермінують ситуацію, в якій відбувається політична дія. Тож політична культура визначає суб'єктивну орієнтацію на політику.

Л. Пай вважає, що в основі політичної культури є орієнтації, які задають порядок і надають значення політичному процесу та управляють поведінкою людей в політичній системі. Політична культура представляє з себе спільну частину існування двох соціальних систем: культурної та політичної. Через політичний зріз культура суспільства впливає на характер політичних відносин, а ті, у свою чергу, справляють зворотній вплив на культуру суспільства. Як сегмент культурної системи суспільства, політична культура включає культурні елементи, які стосуються політичних стосунків. У той час, політична культура як складова частина політичної системи охоплює соціально-психологічні фактори політичних процесів.

У політологічному дискурсі сформувалися різні підходи до визначення поняття політична культура. Серед них можна виокремити три основні підходи:

1) культурологічний, що передбачає розуміння політичної культури як сукупності цінностей і символів.

2) суб'єктивний, що трактує політичну культуру як явище винятково ментальне, тобто як оцінки, цінності, знання суб'єктів політичного процесу;

3) біхевіористський, в межах якого політична культура розглядається на ментальному і поведінковому рівнях;

Крім того, у сучасній політичній науці виокремилися наступні концептуальні підходи до вивчення політичної культури: евристичний, психологічний, комплексний та об'єктивістський. У межах психологічної парадигми (школа Г.Алмонда і С.Верби): політична культура інтерпретується як сукупність психологічних орієнтацій на соціально-політичні процеси і об'єкти.

Комплексна парадигма (Л.Діттмер, Д.Мервік, Р.Такер) багато в чому узагальнює ідею політичної культури: цьому поняттю приписуються усі явища і процеси, які відбуваються у політиці. Політична культура або отожднюється з політичною системою, або зводиться до політичних відносин, тобто врешті-решт позбавляється специфічного змісту. Нормативне (об'єктивістське) тлумачення (Д. Пол, Л. Пай) визначає політичну культуру як сукупність загальноприйнятих у політичній системі норм та зразків політичної поведінки. Евристична концепція (С. Гантінгтон) політичної культури тлумачить її як гіпотетичну нормативну модель очікуваної поведінки.

У вітчизняному суспільствознавстві сформувалися два теоретичні напрями аналізу політичної культури. У рамках першого з них панує уявлення про політичну культуру як про сукупність цінностей, знань, політичного досвіду і традицій, способів та принципів політичної діяльності людей та функціонування політичних інститутів. Цей напрям представляють Л. Нагорна, В. Матусевич В. Цимбалістий. Представники другого напрямку аналізують і визначають політичну культуру через узагальнюючі політико-психологічні характеристики індивіда, ступеня його політичної розвиненості, здатність реалізувати власні політичні знання в межах певної політичної системи. Тут детермінуючим є звернення до понять «національна культура», «національний менталітет», «національний характер», які сприяють виникненню певних політичних орієнтацій та реалізуються врешті-решт у політичній поведінці. Серед досліджень, в яких присутній даний підхід, треба назвати праці В. Бебика, О. Рудакевича В.Лісового та ін. Обидва ці напрями аналізу політичної культури не суперечать один одному і можуть бути поєднані задля більш детального вивчення стану політичної культури та її факторів розвитку.

Преважна більшість дослідників все більше розглядає політичну культуру як нормативно-ціннісну систему, яка притаманна більшості населення певної країни.

Повертаючись до сучасних українських реалій, слід наголосити на наступному. Очевидно, що в Україні рух опору є практично тотожним феномену волонтерства у його різних формах. Згідно з дослідженнями НАН України, з 2013р., «коли були запроваджені європейські стандарти законодавства для неурядових організацій», відбулися якісні зміни у відносинах владних інститутів держави та самоорганізованих громадських груп, які полягали у тому, що уявлення про війну з РФ як про довготермінове явище увійшли у масову свідомість з 2014р. Весняні події 2014 р. стали відправною точкою вибуху національного пробудження. Процес, який у розвинених країнах тривав десятиріччями, в Україні за умов протистояння російсько-терористичній агресії зайняв лише кілька років» [3]. У 2022 р. ця ситуація поширилася на всю Україну, а не лише на традиційно патріотичний захід чи прикордонні з РФ регіони, причому проєкція відбулася через колективні емоції, які передували періоду осмислення ситуації. У результаті волонтерство стало настільки всеохопним і всебічним феноменом, що йдеться про його медійні й політичні впливи, людський капітал, а не лише про безпосередню матеріальну підтримку збройних сил України та спротиву в усіх його формах. Важко знайти аналогічні прецеденти в новітній історії Європи, коли така велика частина суспільства об'єдналася спільними цінностями задля здійснення інтеграційної соціально-політичної дії.

У нашому українському контексті тривога за долю країни та відповідальність за власні життя і свободу задіюють механізми культурного відтворення (cultural reproduction), за П. Бурдьє та Ж.-К. Пассероном, з одного боку, та започатковують нову унікальну традицію, з іншого. Можна сказати, що рецептивний стереотип щодо українця, «хата якого скраю», заперечено. Оскільки «для систем, що перебувають у процесі трансформації, формування публічної політики набуває особливого змісту» [4, с. 23].

На медійному рівні політико-культурні трансформації проглядаються доволі чітко. У сучасних українських, світових ЗМІ та соціальних мережах, Україна та українці характеризуються такими архетипічними образами: по-перше, архетип Матері-землі, що у своїй основі містить споконвічно високий рівень довіри до «доброї неньки-землі» та формується у сучасному медіапросторі за допомогою порівняння кадрів із власне українського пейзажу та кадрів війни, що узагальнюються в уявленні про Україну як державу в цілому; по-друге, архетип Воїна-героя, тобто чоловіка, який готовий захищати рідну землю та свій народ; по-третє, архетип Духу, який формується в процесі героїчної боротьби за рідну землю та архетип Свободи як фундамент волелюбного духу українського народу, який не сприймає нав'язаного ззовні авторитету, прагне волі; архетип Дому – батьківської хати, малої батьківщини тощо [5, с. 18].

Показово виявляється архетип матері і в музичному мистецтві. Згадаймо пісню-переможицю Євробачення 2022р. гурту Kalush Orchestra «Stefania». Вона є чудовим прикладом втілення цього архетипу, адже написана про матір лідера цього гурту О. Псюка, Стефанію, і демонструє українську традицію уявлень про матір. Тож не дивно, що саме ця пісня підкорила музичну Європу та гідно представила нашу українську культуру.

Отже, архетипу матері відведена одна з провідних ролей у масмедійному дискурсі, що визначає розвиток сучасної української культури в умовах війни, проте лише у поєднанні з іншими, не менш значущими архетипами, архетип матері здатен надихати українців та вести Україну до довгоочікуваної перемоги.

Більш ніж своєрідною рисою сучасного українського кінематографу, особливо на воєнну тематику, є активізація діяльності жінок-режисерів, які звертаються до «нежіночої» сфери образів – Марини Ер-Горбач, Мар'яни Бушан. Бачення війни «жіночими очима», місія жінки в трагічних реаліях буття нації, обумовлює й активізацію у просторі сучасного українського кінематографу архетипу Матері – соборного образу жінки та України. Такими є стрічки «Мати Апостолів» З. Буадзе, «Бачення метелика» М. Наконечного.

У баченні сучасних українських режисерів війна постає і в опосередкованому вираженні - як чинник спотворення життя мирних, цивільних людей, які вимушені радикально змінювати життєві пріоритети: «Додому» Н. Алієва, «Погані дороги» Н. Ворожбит, «Клондайк» М. Ер-Горбач, «Земля блакитна, ніби апельсин» І. Цілик, «Атлантида» В. Васяновича.

Загалом війна за обстоювання Незалежності Української держави продемонструвала, що новітня українська нація відбулася. Українці – героїчний народ, який здатний створити сильну державу і захистити її. Він це довів і стверджує: наполегливо уникає крайнощів апокаліптичного песимізму (в темряві та холоді міст і сіл) й істеричного оптимізму (в радості й гордості від фронтових перемог), на практиці утілюючи у життя концепцію «Політичної гідності».

Список використаних джерел

1. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Астролябія, 2018. 356 с.
2. Міщенко М. М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філософія. Філософські перипетії. 2014. № 1130, Вип. 51. С. 90–94.
3. Волонтерський рух в Україні як нова форма взаємодії влади і громадянського суспільства. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/volonterskyj-ruk-h-v-ukrainiak-nova-forma-vzaiemodii-vlady-i-hromadianskoho-suspilstva/>
4. Гомоляко О. Формування публічної політики: теоретико-методологічні аспекти. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 4. С. 22–26.
5. Гордійчук О.О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. 2018. Вип. 1 (84). С. 15–19.

ДО ПИТАННЯ ПРО ІДЕОЛОГІЧНУ ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ОУН-УПА В УКРАЇНІ У 1940-Х РОКАХ

*М. Харламов, доктор історичних наук, професор,
М. Чиркіна-Харламова, кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет цивільного захисту України*

Зараз в нашій державі йде кривава війна, розв'язана країною-агресоркою російською федерацією ще в 2014 році. Але ідеологічна війна проти нашої держави та проти нашого народу триває набагато довше. Росіяне намагалися і продовжують намагатися знищити нашу національну ідентичність, в тому числі і за допомогою брудних маніпуляцій та ідеологічної боротьби. Національно-

патріотичний рух Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії у 1940-1950-х роках мав велику популярність серед українців і проти нього росіяне розгорнули тоді не тільки військову боротьбу але й ідеологічну війну.

Відступ нацистських військ з українських територій і захоплення центральної та західної України радянськими військами відбулися у 1944 році. Однак на цих землях продовжувала діяти мережа військових підрозділів та таємних осередків українського національно-визвольного руху Організації Українських Націоналістів (ОУН), яка об'єдналася у своїй боротьбі проти сталінського і проти гітлерівського тоталітарних режимів з Українською Повстанською Армією (УПА). Під час окупаційного режиму нацистів ОУН-УПА воювала проти держави Третього Рейху на території нашої держави (в основному партизанськими та підпільницькими методами) і досить успішно, що не дозволяло німецько-фашистським військам відправляти велику кількість своїх військ на східний фронт.

Після приходу радянсько-російських військ на територію Правобережної України ОУН-УПА вирішили продовжити військову боротьбу проти сталінського режиму за відновлення української державності, оскільки одразу стало зрозуміло, що радянська влада несе репресії, покарання та тортури для українського народу. Все це було повторенням із ще гіршими наслідками страшних часів першого захоплення частини Західної України російською комуністичною владою у 1939-1941 роках.

Протягом 1941-1944 років на території України діяла достатньо розгалужена мережа військових з'єднань та підпільницьких таємних осередків ОУН-УПА, що виступала за захист прав українського населення та за відновлення української державності. Місцеве населення центральної, правобережної та північної частини українських регіонів в своїй переважній більшості підтримувало діяльність ОУН-УПА, люди вступали до їх рядів, а також надавали іншу необхідну посильну допомогу. Найбільш масова та прихильна підтримка вояків ОУН-УПА була в регіонах Західної України.

Радянська влада через свої каральні органи Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС СРСР) та Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ СРСР) намагалися придушити націоналістичний рух та націоналістичне підпілля військовим шляхом, однак через підтримку місцевого населення діяльності ОУН-УПА в середині 1940-х років цього не трапилося. Бойові з'єднання ОУН-УПА діяли партизанськими та підпільницькими методами, розчинялися серед мирного населення, робили засідки, раптові напади на радянські установи та бойові підрозділи, створювали спеціальні таємні «крийвки» у лісах, де перебували під час підготовки до операцій.

Розуміючи, що місцеве населення підтримує ОУН-УПА радянсько-російська влада приймає рішення про цілеспрямовану політику дискредитації національно-визвольного руху, щоб відвернути звичайних українців від націоналістів-повстанців. Для цього органи НКВС-НКДБ СРСР розробляють ряд спеціальних таємних операцій та заходів довгострокової дії. В українських селах повстанських регіонів радянсько-російські представники спеціальних каральних органів формували свою мережу таємних агентів для стеження та дискредитації вояків ОУН-УПА та їх помічників.

Ще з 1943 року розпочинається цілеспрямоване проникнення радянсько-російських партизанських загонів на територію Правобережжя. Завданням цих бойових з'єднань було повідомлення керівництву спеціальних силових відомств СРСР про діяльність українського національного підпілля, а також злочинною діяльністю компрометувати український національно-визвольний рух, допомагати у ліквідації учасників вітчизняного патріотичного підпілля, спрямовуючи основний удар на його керівників. У партизанських загонах, контрольованих з Москви, починають формуватися спецвідділи, що діяли під виглядом бойових підрозділів ОУН-УПА, які мали займатися грабунками, гвалтом та вбивствами, перекладаючи усю провину на реальних учасників українського національно-патріотичного руху.

У тому числі, тут необхідно згадати злочинну провокаційну діяльність групи підготовлених диверсантів на Волині під командуванням Д. Медведєва, що допомагала російському розвідникові-терористу М. Кузнецову. Ця людина, здійснюючи замах на німецьких чиновників, залишала на місці вбивства списки українських націоналістів (їх згодом піддавали репресіям), виголювала гасло «Слава Україні». Після захоплення бійцями ОУН-УПА, Кузнецов видав усі секрети диверсійної радянської групи, що діяла під виглядом українських повстанців-патріотів.

Після завершення другої світової війни у процесі ліквідації підпілля ОУН-УПА органами радянської держбезпеки масово використовувалися спеціальні групи під виглядом воїнів української повстанської армії. Такі утворення дуже часто створювалися з числа колишніх учасників збройної боротьби на боці ОУН. Вони досконало знали правила поведінки у підпіллі, методи допитів у службі безпеки українського війства, щоб спецгрупа радянських диверсантів могла себе видавати за один з керівних центрів ОУН-УПА та діяти від його імені. Спецгрупа була бойовою одиницею у кількості від 3 до 50 осіб. Ці групи виконували перевірку оперативних даних стосовно осіб, причетних до українського національного підпілля, їх захоплення, отримання свідчень від захоплених лідерів ОУН-УПА шляхом допиту їх від імені псевдослужби безпеки, переконання нестійких членів українського підпілля і схилення їх до

явки з повинною, здійснювали резонансні злочини проти місцевого населення з метою дискредитації українського національного руху.

Наприкінці 1945 року органами радянської держбезпеки на українських землях використовувалося близько 150 груп із загальною кількістю 1800 осіб. На кінець 1940-х років їх залишилося вже 19 підрозділів кількістю 130 осіб. Нажаль, слід визнати, що ідеологічна війна росіян проти воїнів-повстанців мала тоді певний успіх. Однак, діяльність ОУН-УПА в роки другої світової війни та повоєнні роки відобразилася на самосвідомості українців, сприяла тому, що українці не забули, що вони великий волелюбний народ з традиціями боротьби за власну волю і державність.

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Є. Староконь, кандидат психологічних наук, доцент

К. Білодід

Житомирський військовий інститут ім. С.П.Корольова

Четвертий рік йде нічим не виправдане жорстоке вбивство росіянами українців: дітей, жінок, чоловіків. Ворог застосовує весь арсенал засобів для того, щоб досягти своїх імперських цілей: позбавити український народ суб'єктності, знищити нашу державність, захопити природні ресурси. Геноцид українського народу продовжується, а методи, форми і способи його реалізації стають більш витонченими і небезпечними.

Російська федерація постійно удосконалює свої засоби вбивства, розробляє нові військові технології, залучає до участі у бойових діях війська та найманців з країн-партнерів.

Очевидним для всіх є факт, що війна в Україні стала початком зміцнення української ідентичності та посилення патріотизму серед населення. Дії українців під час боротьби з російськими катями демонструють їх суспільну зрілість та готовність відстоювати свою незалежність, права та кордони. Відбулося переосмислення цінностей, більшу увагу надається духовності, близьким та рідним. Суспільство все більше демонструє згуртованість, психологічну стійкість, вміння пристосуватися до будь-яких екстремальних умов.

І було б дивним, якби російські пропагандисти не розуміли цього і всіма силами не намагалися деструктивно повпливати на свідомість наших людей. Тому поряд з розробкою нових зразків озброєння і військової техніки росія удосконалює і засоби здійснення інформаційної війни, ведення пропагандистської діяльності.

Основні зусилля їх інформаційних впливів на населення нашої країни спрямовані на зрив мобілізаційних заходів. Чого тільки варта психологічна операція російських пропагандистів, яку можна умовно назвати «Я ухилиянт».

Мета її полягала у навіюванні молодим людям думки про можливість легко ухилитися від своїх конституційних обов'язків щодо захисту своєї Батьківщини, залякати людей та ініціювати думки у військовослужбовців про відсутність відповідальності за самовільне залишення військової частини. У соціальних мережах було розповсюджено відеоролики та дописи начебто українських військовослужбовців, що успішно ухилилися від військової служби. Там вони ділилися способами ухилення від мобілізації, організації виїзду за кордон тощо.

Продовжується на території нашої держави психологічна операція російської федерації зі зриву мобілізаційних заходів шляхом формування у населення недовіри до дій ТЦК, збудження ненависті до військовослужбовців, що проходять там службу. Як не прикро, але і українські «корисні ідіоти» активно долучаються до таких заходів. У своїх повідомленнях та коментарях вони не можуть відділити «грішне» від «праведного»: нерідко виставляють військовослужбовців ТЦК як злочинців, розставляють акценти не на користь української держави та українського народу, граючи на руку ворогу. Ми є свідками, що така інформація спонукає деяких молодих людей ховатися від мобілізаціями та шукати способи втекти за кордон.

Сьогодні саме соціальні мережі стали ефективним засобом ведення інформаційної боротьби, формування соціальної апатії і соціальної дезорієнтації за рахунок одночасного поширення суперечливих взаємовиключних оціночних повідомлень та енергійних, упевнених, бездоказових суджень. Саме у такій формі російська федерація розповсюджує відверту брехню, біле називає чорним, ставить світ з ніг на голову.

Одним з найпоширеніших і тому дуже ефективним каналом розповсюдження російської пропаганди є Tik Tok. У цій соціальній мережі під виглядом розважальних публікують короткі відео, через які приховано впливають на свідомість користувачів. Фактично Тік Ток став полем інформаційної битви де росіяни постійно намагаються дискредитувати вище політичне та військове керівництво України, Збройні Сили України в цілому, розповсюджуючи відверту брехню у вигляді гумору, розповідей підготовлених акторів, фальсифікованих документів та перекрученої, спотвореної інформації.

Російські пропагандисти активно розповсюджують діпфейки. Штучний інтелект зараз стає основою ворожих психологічних операцій. Реалістично створена штучним інтелектом інформація швидко «розлітається» Інтернетом. Таку підробку дуже складно розпізнати. Штучно створені неіснуючі видумані події, політичні інтерв'ю тощо допомагають загарбникам впливати на думки наших людей.

Для виправдання своїх агресивних дій перед своїм населенням росіяни активно використовують релігійні наративи. Основними з них є два.

Перший: «Для раба Божого найбільшим щастям є смерть за родину». І російські «науковці» серед головних лідерських рис своїх командирів також називають зневагу до смерті та готовність померти у будь-який момент на полі бою.

Другий наратив: «СВО – це війна проти сатанізму». Тема обговорення сатанізму на різних церковних та державних рівнях набула інтенсивності за останній рік. І тепер, після ототожнення українців із сатаною, їх вбивство виглядає богоугодною справою в російській пропаганді.

Однак, не дивлячись на усі хитрощі російських «іпсошних» акторів, наші люди морально зміцніли, розвинули критичне мислення, навчилися «фільтрувати» інформацію і впевнені у перемозі.

УДК 342.9

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА ДЕРЖАВНИХ СУБСИДІЙ У ФРАНЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

І. Наконечна, доктор юридичних наук, доцент

*Навчально-науковий гуманітарний інститут Національної академії
Служби безпеки України*

С. Бондаренко

*Навчально-науковий інститут інформаційної безпеки та стратегічних
комунікацій Національної академії Служби безпеки України*

Специфіка функціонування податкової системи та державних субсидій у Франції під час воєнного стану є питанням першорядної важливості, особливо з огляду на складні правові механізми, які лежать в основі її функціонування. Французька податкова система, відома своєю складністю та прогресивною структурою, зазнає значних змін під час воєнного стану з метою забезпечення фіскальної стабільності, економічної безперервності та соціальної підтримки. Французьке законодавство, яке регулюється переважно Code général des impôts (Загальним податковим кодексом) та Code des finances publiques (Кодексом публічних фінансів), передбачає виняткові фіскальні заходи для подолання економічних потрясінь, спричинених воєнним станом [1].

Під час воєнного стану уряд Франції вживає низку надзвичайних фіскальних заходів для стабілізації державних фінансів, забезпечуючи при цьому безперервне надання основних державних послуг. Одним з основних механізмів є призупинення, відстрочка або зменшення певних податкових

зобов'язань для юридичних та фізичних осіб, які безпосередньо постраждали від кризи. Статті 209 та 220 Податкового кодексу створюють правову основу для звільнення від сплати податку на прибуток підприємств, що дозволяє постраждалим підприємствам відстрочити податкові платежі та скористатися зниженими ставками податку на прибуток, отриманий в умовах надзвичайних ситуацій. Цей захід спрямований на запобігання масовим банкрутствам і забезпечення безперервності бізнесу в таких стратегічних секторах, як оборона, охорона здоров'я та інфраструктура.

Іншим важливим елементом податкової політики Франції в умовах воєнного стану є перерахунок зобов'язань з податку на додану вартість (ПДВ). За звичайних обставин ПДВ є значним джерелом доходів для французької держави, що регулюється статтею 256 Загального податкового кодексу. Однак під час воєнного стану уряд може посилатися на статтю 262, щоб запровадити знижені ставки ПДВ або тимчасове звільнення від сплати податку на товари та послуги першої необхідності, такі як продукти харчування, медикаменти та енергоносії. Це забезпечує доступність критично важливих ресурсів для населення, водночас пом'якшуючи інфляційний тиск, спричинений перебоями у постачанні.

Ефективність цих фіскальних інтервенцій значною мірою залежить від їх своєчасного впровадження та оперативності податкових органів. Генеральний директорат державних фінансів (DGFIP) відіграє ключову роль у впровадженні податкових пільг, проведенні перевірок для запобігання шахрайству та забезпеченні дотримання оновленого податкового законодавства. Діджиталізація податкового адміністрування, передбачена Постановою № 2014-697, значно підвищила ефективність збору податків та виплати податкових пільг, навіть у надзвичайних умовах.

Державні субсидії є ще одним наріжним каменем стратегії економічної стійкості Франції в умовах воєнного стану. Правова основа для надання надзвичайних субсидій визначена в Законі про фінанси (Loi de finances), який переглядається в міру необхідності для пристосування до надзвичайних економічних обставин. Субсидії можуть мати різні форми, включаючи пряму фінансову допомогу, податкові пільги та кредити під низькі відсотки, які в першу чергу спрямовані на малі та середні підприємства (МСП), домогосподарства та ключові галузі промисловості. Програма «Енергетична солідарність» (Solidarité énergétique), запроваджена відповідно до статті 200-кватор Загального податкового кодексу, надає фінансову допомогу домогосподарствам, які борються зі зростанням цін на енергоносії, особливо під час кризи.

Крім того, французький уряд часто запроваджує галузеві субсидії для підтримки критично важливих галузей під час воєнного стану. Наприклад,

оборонний сектор користується пільговим податковим режимом і прямим державним фінансуванням відповідно до статті L2331-1 Кодексу оборони. Сільськогосподарський сектор, життєво важливий для продовольчої безпеки, отримує цільові субсидії в рамках Політики аграрної спільноти (РАС), доповнені положеннями про надзвичайні ситуації, передбаченими національним законодавством. Ефективність цих субсидій контролюється Рахунковою палатою, яка оцінює їхній вплив на економічну стабільність та суспільний добробут.

Важливим правовим механізмом, що забезпечує ефективність фіскальної та субсидіарної політики Франції в умовах воєнного стану, є активація *Réserve de crise* (Кризового резервного фонду), що регулюється статтею 21 Закону про фінанси. Цей фонд призначений для забезпечення негайної ліквідності основних державних функцій та прискорення виділення субсидій. Крім того, уряд може посилатися на статтю 74 Закону про фінанси, щоб санкціонувати надзвичайні витрати на покриття дефіциту, таким чином уможливорюючи швидке фіскальне втручання без процедурних затримок, пов'язаних зі стандартним затвердженням бюджету.

Законодавча база також передбачає тимчасове коригування внесків на соціальне страхування, як зазначено в Кодексі соціального забезпечення. Під час воєнного стану уряд може зменшити внески роботодавців і працівників, щоб полегшити фінансовий тягар і підтримати рівень зайнятості. Це особливо актуально для бізнесу в секторах з високим рівнем ризику, таких як виробництво та логістика, які стикаються з операційними проблемами через перебої в ланцюгах поставок і дефіцит робочої сили.

Ефективність податкових та субсидійних механізмів Франції під час воєнного стану ще більше посилюється завдяки міжнародному співробітництву. Країна дотримується правил Європейського Союзу щодо державної допомоги, забезпечуючи дотримання статей 107-109 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЕС). Координація з Європейським центральним банком (ЄЦБ) та Міжнародним валютним фондом (МВФ) також відіграє важливу роль у стабілізації фінансових ринків та забезпеченні зовнішнього фінансування у разі необхідності.

Отже, специфіка функціонування податкової системи та державних субсидій у Франції в умовах воєнного стану характеризується динамічною взаємодією між правовими механізмами, фіскальними коригуваннями та адресною державною підтримкою. Ефективність цих заходів залежить від оперативності законодавчого реагування, ефективності податкового адміністрування та стратегічного розподілу фінансових ресурсів. Використовуючи надійну правову базу та проактивну фіскальну політику,

Франція забезпечує економічну стійкість, соціальну стабільність та безперервне функціонування основних державних послуг навіть у кризові часи.

Список використаних джерел

1. Code général des impôts. France.fr. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069577/ (дата звернення: 24.03.2025).

УДК 341.3

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ У
КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**

С. Микитюк, кандидат педагогічних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

В. Микитюк, кандидат педагогічних наук, доцент

Державний біотехнологічний університет

Міжнародне гуманітарне право є однією з ключових галузей міжнародного права, покликаною обмежувати засоби та методи ведення воєнних дій з метою захисту жертв збройних конфліктів. Його норми формуються на основі багатосторонніх договорів і міжнародних звичаїв, що встановлюють правила поведінки для воюючих сторін. У центрі уваги Міжнародного гуманітарного права - захист цивільного населення, поранених, полонених та інших осіб, які не беруть або вже не беруть участі в бойових діях. Особливу роль відіграє регламентація допустимих засобів і методів ведення війни, що дозволяє уникнути надмірних страждань і забезпечити гуманність навіть у межах конфлікту. Тож, важливим є звернення уваги на основні принципи та положення, які визначають правові рамки ведення воєнних дій згідно з нормами міжнародного гуманітарного права.

Серед сучасних досліджень, в яких розглядаються окремі аспекти окресленої проблематики, можна відзначити роботи таких вчених, як М. В. Грушко, А. І. Дмитрієва, В. І. Дяченка, І. В. Ковальчук, О. А. Сокиринської, М. В. Цюрупи, П. В. Шумського та інших.

Міжнародне гуманітарне право встановлює заборони щодо деяких методів та засобів ведення воєнних дій. Так, ст. 22 Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї містить положення про те, що воюючі сторони не користуються необмеженим правом у виборі засобів завдання шкоди супротивнику [1].

Це означає, що під засобами ведення воєнних дій маються на увазі зброя та інші інструменти, які збройні сили використовують для завдання шкоди противнику. А методи ведення бойових дій - це спосіб і порядок застосування

цих засобів у процесі бойових дій. У міжнародному гуманітарному праві важливо розрізняти ці поняття, бо і засоби, і методи мають бути законними.

Важливо, що критеріями заборони є три принципи міжнародного гуманітарного права. По-перше, невибірковість, що означає заборону застосовувати такі засоби та методи ведення бойових дій, які не можуть бути спрямовані виключно проти військових об'єктів або не здатні розрізнити цивільних осіб та комбатантів. Інакше кажучи, якщо зброя або метод воєнних дій не дає змоги відокремити військову ціль від цивільної - він вважається невибірковим і забороняється [2, с. 95].

Так, заборона використовувати зброю, що має невибірккову дію, міститься у звичаєвих нормах міжнародного гуманітарного права (норма 71). Йдеться, наприклад, про ядерну, хімічну, біологічну зброю; касетні, термобаричні боєприпаси тощо.

Відповідно до звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права невибірковими вважаються такі напади, які не спрямовані на чітко визначену військову ціль; здійснюються за допомогою засобів або методів, які неможливо точно націлити на конкретну військову ціль; використовують способи ведення бойових дій, наслідки яких не можна обмежити відповідно до вимог міжнародного гуманітарного права. Це означає, що такі напади загрожують і цивільним об'єктам, тому є забороненими [3].

По-друге, забороняється застосування таких засобів і методів ведення війни, які завдають надмірних ушкоджень або спричиняють зайві страждання. Цей принцип означає, що шкода, заподіяна солдатам або цивільному населенню, не повинна перевищувати те, що є необхідним для досягнення конкретної військової мети. Зброя, яка викликає особливо болісні, калічні або невинуваті поранення, визнається незаконною.

Так, йдеться про засліплювальну лазерну зброю, запалювальні боєприпаси, міни-пастки, зброю, дія якої полягає переважно в ураженні осколками, що не віднаходяться в людському тілі за допомогою рентгенівських променів тощо.

У сфері міжнародного гуманітарного права важливим документом початку XXI століття стала Конвенція про касетні боєприпаси, розроблена в межах так званого «процесу Осло» та офіційно ухвалена в Дубліні. Цей договір, прийнятий у 2008 році, приєднав 123 держави, 110 з них ратифікували документ, ще 13 - підписали. Відповідно до Конвенції, країни-учасниці зобов'язуються знищити свої запаси касетної зброї впродовж восьми років після приєднання, а також очистити забруднені території і надати допомогу потерпілим упродовж десяти років. Водночас деякі держави, зокрема Росія, Україна, США, Китай, Ізраїль та Естонія, не приєдналися до цієї Конвенції [4].

По-третє, міжнародне гуманітарне право забороняє застосування методів і засобів ведення війни, які завдають масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

Цей принцип спрямований на захист екосистем від руйнівних наслідків воєнних дій, адже знищення природи може мати катастрофічні наслідки не лише для природи, а й для життя цивільного населення як у теперішньому, так і в майбутньому. Так, норми звичаєвого міжнародного гуманітарного права закріплюють, що ніщо у природному середовищі не може бути об'єктом нападу, окрім випадків, коли це є військовою цілью. Руйнування будь-якої частини навколишнього природного середовища забороняється, крім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність. Забороняється здійснення нападу на військову ціль, якщо можна очікувати, що такий напад спричинить надмірну випадкову шкоду навколишньому середовищу порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою [3].

Серед заборонених засобів ведення війни можна виокремити хімічну зброю, заборонено виробництво, накопичення, передача і використання [5]; біологічну (бактеріологічну) зброю і заборонено використовувати хвороботворні мікроорганізми як зброю [6]. На думку науковців, біологічна зброя, навіть у дуже малій кількості, може призвести до масових жертв. Її створюють із живих організмів, як-от бактерії чи віруси, або з токсинів, які ці організми виробляють. За умови наявності знань і технологій така зброя дешевша й простіша у виробництві, ніж ядерна. Тому біологічну та хімічну зброю вважають не менш небезпечними, ніж ядерну, і деякі країни розглядають її як рівноцінну альтернативу. Це зумовило необхідність посилення міжнародного контролю за її виготовленням та використанням. Женевський протокол 1925 року, який з часом був ратифікований 149 державами, забороняє лише використання хімічної та бактеріологічної зброї «першими». Він дозволяє державам розробляти та зберігати хімічну зброю з «оборонною» метою, при цьому не забороняє використовувати її як відповідь на проявлену агресію. Прийнята Конвенція про заборону бактеріологічної зброї (1972 р.) повністю забороняє бактеріологічну зброю, при цьому заборона поширюється як на її розробку, так і на збереження. В Парижі була відкрита для підписання нова Конвенція про заборону хімічної зброї (1993 р.). Вона набула чинності 29 квітня 1997 року та була ратифікована 111 державами, в тому числі США та Росією. На виконання цього договору був створений новий міжнародний орган – Організація із заборони хімічної зброї зі штаб-квартирою в Гаазі. Вона контролює дотримання угоди та розслідує всі заяви про її порушення державами, що до неї приєдналися [7, с. 110].

Ознайомлення з історією обмеження озброєнь є важливою складовою розуміння міжнародного гуманітарного права. Одним із ключових напрямів його розвитку стало саме обмеження певних видів зброї. На сьогодні діє чимало

міжнародних договорів, які забороняють або обмежують використання таких типів озброєння, як засліплююча лазерна зброя, запалювальні засоби, протипіхотні міни тощо. Витоки цих заборон сягають Гаазької конференції миру 1899 року - першої міжнародної події, що започаткувала правове регулювання озброєнь. Серед її важливих документів особливе місце посідає Декларація III, яка забороняла використання експансивних куль – таких, що легко розширюються або сплющуються у тілі людини. Із трьох видів зброї (снаряди, що скидаються з повітряних куль, снаряди, призначені для розпилення задушливих чи ядовитих газів, експансивні кулі), заборонених на цій конференції, саме експансивні кулі на той час уже активно випробовувалися, і їхня бойова ефективність була підтверджена [8].

У сучасному світі ядерна зброя вважається найпотужнішим видом зброї масового ураження. Її використання супроводжується такими руйнівними чинниками, як ударна хвиля, світлове випромінювання, проникаюча радіація, радіоактивне зараження та електромагнітний імпульс. Наслідки застосування цієї зброї можуть бути катастрофічними, від масової загибелі цивільного населення до масштабних гуманітарних та екологічних лих. При цьому всі держави, що приєдналися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), зобов'язані також дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, які регламентують захист жертв війни та обмежують засоби й методи її ведення.

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї був схвалений Генеральною Асамблеєю ООН та відкритий до підписання у 1968 році, він охоплює нерозповсюдження ядерної зброї, роззброєння та мирне застосування. Більшість держав світу, зокрема країни Європейського Союзу є його учасниками [9].

Договірні та звичасві норми міжнародного гуманітарного права забороняють низку окремих методів ведення бойових дій. До яких можна віднести вчинення невибіркових нападів; використання живих щитів; видавати наказ не лишати нікого в живих; нападати на осіб, позбавлених боєздатності, – поранених, хворих, таких, що здаються в полон; використання голоду серед цивільного населення як методу ведення війни; нападати, знищувати, вивозити чи робити непридатними об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення; використання військових знаків розрізнення ворога тощо.

Так, наприклад, вчинення невибіркових нападів характеризується тим, що виконавець свідомо здійснює атаку, наслідки якої неможливо повною мірою передбачити, використовуючи озброєння з невибірковою дією. Такі дії призводять до загибелі або поранення цивільного населення, а також до руйнування чи пошкодження цивільних об'єктів. Подібна атака не є цілеспрямованою та впливає на значну кількість цілей, не відрізняючи військові від цивільних [4].

Отже, міжнародно-правові засади ведення воєнних дій у контексті міжнародного гуманітарного права спрямовані на обмеження жорстокості збройних конфліктів і забезпечення захисту цивільного населення та осіб, які більше не беруть участі у бойових діях. Основні принципи цього права - розрізнення, пропорційність та гуманність - визначають допустимі межі застосування сили та засобів ведення війни. Існуючі міжнародні договори, зокрема Женевські, Гаазькі конвенції, а також численні спеціалізовані угоди, забороняють застосування певних видів зброї та методів ведення бойових дій. Дотримання цих норм є не лише обов'язком держав, а й важливим кроком до збереження людської гідності навіть у найтяжчих обставинах війни. Сучасні виклики, зокрема нові технології озброєння, вимагають подальшого розвитку і посилення правових механізмів захисту в умовах збройних конфліктів.

Список використаних джерел

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Конвенція. Міжнародний документ, Положення від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

2. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. - 145с.

3. База даних звичаєвого міжнародного гуманітарного права. «Звичаєве міжнародне гуманітарне право». URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl>.

4. Лисенко М., Павлюк А. Здійснення невивіркових нападів. Заборонені методи ведення війни. Тренінговий центр прокурорів України. 2022. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zdijsnennya-nevibirkovih-napadiv-zaboroneni-metodi-vedennya-vijni>

5. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і використання хімічної зброї та про її знищення, Париж, 13 січня 1993 р. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/cwc-1993/state-parties?activeTab=default>

6. Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/bwc-1972?activeTab=default>

7. Сокиринська О.А., Ковальчук І.В. Аналіз проблем міжнародного права щодо контролю за використанням біологічної та хімічної зброї: історико-правовий аспект. Альманах міжнародного права. Випуск 25. С.104 - 111. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/6332/1/analiz_problem_m.pdf

8. Плотніков О.В. Проблематика заборони експансивних куль в роботі Гаазької конференції миру 1899 р. Актуальні проблеми держави і права. 2024. С. 76 - 82. URL: <http://apdp.in.ua/v104/13.pdf>

9. Міжнародні договори, що регулюють сферу використання ядерної зброї. URL: <https://redcross.org.ua/news/2025/04/110946/>

ВІЙСЬКОВО-ІДЕОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ РФ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ (24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ – 21 ВЕРЕСНЯ 2022 РОКУ)

Р. Гула, доктор історичних наук, професор

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

І. Передерій, доктор історичних наук, професор

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Ю. Ткач

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Основоположні тенденції, що сформували ідеологічне забезпечення ЗС РФ під час першого етапу повномасштабної збройної агресії Росії проти України (так звана «спеціальна військова операція»), їх розвиток та окремі трансформації за результатами воєнно-політичної та оперативної обстановки з 24 лютого 2022 року по 21 вересня 2022 року (дата видання указу про «часткову» мобілізацію «громадян» Російської Федерації). До складу входять такі компоненти:

- проголошення «священної» місії – «визволення українського народу»;
- фарисейські декларації про пріоритет «гуманістичних методів» у здійсненні процесів «денацифікації та демілітаризації»;
- тотальне навішування ярликів на кшталт «націоналісти», «неонацисти», «бандерівці», «фашисти», «наркомани» в інформаційному просторі, спрямованому проти військово-політичного керівництва України;
- спекулятивне використання механізмів історичної пам'яті, пов'язаних з Другою світовою війною;
- застосування міфологізованої історичної концепції «єдності російського та українського народів»;
- гіпертрофована оцінка важливості військових «успіхів»;
- тотальна мобілізація населення Російської Федерації на свідому економічну, культурну та соціальну самоізоляцію в умовах безпрецедентних санкцій, запроваджених країнами антипутінської коаліції;
- популяризація пропаганди проти ідеології ОУН та позиціонування УПА як суто колабораціоністських військових формувань;
- активізація інформаційно-психологічних операцій;

– спроби тлумачення сутності «спеціальної військової операції» з позицій військової науки.

УДК 17+111.852]:821.161.1-042.3:325.36

**«ШАТУНИ» РОСІЙСЬКОГО МЕСІЯНСТВА:
ЛІТЕРАТУРНА КВАЗІМЕТАФІЗИКА Ю. МАМЛЄСВА**

*М. Чугуєнко, кандидат філософських наук, доцент
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна*

Постановка проблеми. Творчість Юрія Мамлєсва, зокрема його роман «Шатуни» [1], та ідеї так званого «Южинського гуртка» репрезентують специфічне явище російської контркультури, яке з часом трансформувалося в один із ідеологічних потоків, що живлять сучасну російську агресивну політику. Аналіз цієї «літературної квазіметафізики» важливий для розуміння глибинних причин дегуманізації та виправдання насильства в сучасній російській культурі та політиці.

1. Генеза квазіметафізики Ю. Мамлєсва

Юрій Мамлєсв (1931–2015) – російський письменник, якого вважають одним із предтеч сучасного російського ідеократичного радикалізму та творцем концепції «метафізичного реалізму». Його світогляд формувався під впливом різномірних джерел: класичної російської літератури (зокрема, Ф. Достоевського), індійської філософії адвайти (не з першоджерел!), езотеричного традиціоналізму (Р. Генон, Ю. Евола), а також специфічного досвіду радянського андеграундного побуту 1960-х років [2; 3, с. 35 - 56].

Світогляд Мамлєсва кристалізувався у 1960-х, у межах «Южинського гуртка» – неформального підпільного осередку московської інтелігенції. Для цього середовища були характерні поєднання містицизму, інтересу до окультизму, використання кримінального жаргону, алкогольна екзальтація та обговорення забороненої літератури. З «Южинського гуртка» вийшли постаті, що згодом стали помітними фігурами російського імперіалістичного та традиціоналістського дискурсу, зокрема Євген Головін, Гейдар Джемаль та Олександр Дугін [2; 3, с. 73].

2. Естетика «чернухи» як культ переступання межі

Твори Ю. Мамлєсва, передусім роман «Шатуни» [1], характеризуються екстремальним натуралізмом, насиченістю сценами сексуального насильства, вбивств, некрофілії та богохульства. Персонажі його творів систематично переступають усі можливі моральні та етичні межі. Однак це не стільки епатаж чи соціальна провокація, скільки спроба досягнення своєрідного онтологічного досвіду «переходу» в «іншу реальність», потойбіччя. Катарсис у Мамлєсва

досягається не через очищення, а через максимальне занурення у «морок», «безодню». Таке розуміння «метафізики» наближає його творчість до певної «літературної містики садизму», що має паралелі з творчістю Маркіза де Сада, але пропущеної крізь призму специфічного «російського хохоту» – цинічного реготу, який можна інтерпретувати як вияв онтологічної зверхності та нігілістичного ставлення до людських цінностей.

3. Метафізичний імперіалізм та концепт «Космологічної Росії»

Після еміграції до США у 1974 році, Ю. Мамлєєв, частково у співпраці з Тетяною Горічевою, долучився до розробки концепту «Космологічної Росії» [2]. Ця ідея представляла Росію не просто як геополітичну одиницю, а як особливе трансцендентне, метафізичне буття, що нібито має право на експансію «поза межами добра і зла». Такий «метафізичний імперіалізм» передбачає цілковите знецінення гуманізму та загальнолюдських цінностей. Шлях до містичної «Вічної Росії», згідно з подібними поглядами, може пролягати через пекло, масові страждання, і навіть не виключати сценаріїв глобальних катастроф. Мамлєєв вірить, що катастрофа на Землі не знищить Росію як «метафізичну реальність», бо, на його переконання, Росія нібито незнищенна через свою «вищу сутність», так само, як незнищений Абсолют, позамежна Безодня, бо Росія буцімто є реалізацією їхнього немислимого зв'язку [4, с. 160].

4. Зв'язок із сучасним російським тоталітаризмом і криміналізацією культури

Мотиви, характерні для творчості Ю. Мамлєєва – радикальний нігілізм, культ насильства, відсутність емпатії, пошук «сакрального» у трансгресії – знаходять своє відображення у сучасній російській масовій культурі та політичному дискурсі. Деякі дослідники проводять тривожні аналогії між поведінкою персонажів-«шукачів безодні» з романів Мамлєєва та діями російських військовослужбовців під час агресії проти України та в інших конфліктах. Важливу, хоч на перший погляд і не таку очевидну роль у поглибленні криміналізації сучасної російської культури та суспільства, насамперед у витворенні романтичного ореолу довкола кримінального насильства відіграли саме ці представники російського андерграунду на чолі з Ю. Мамлєєвим. Ігор Дудинський, один з колег Ю. Мамлєєва, письменник, який організовував продовження «Южинського гуртка» після еміграції «генія мерзоти», закидав письменнику брак відповідальності у ширенні пропаганди насильства. Одна справа, зазначає він, коли пишеш для приватного кола друзів, а інше, коли таке потрапить у руки масового читача [2].

5. Олександр Дугін як репрезентант інтелектуального впливу Мамлєєва

Олександр Дугін, один із ключових ідеологів сучасного російського імперіалізму та неосвразійства, неодноразово визнавав Юрія Мамлєєва своїм учителем та знаковою фігурою, що вплинула на його становлення [3, с. 73, 181].

Вельми прикметно, що саме чорнушно-демонічні «Шатуни», за спогадами Ю. Мамлєєва, стали одним з його «вчителів» [3, с. 154]. Геополітичні побудови Дугіна, зокрема його «Ноомахія» та «Четверта політична теорія», значною мірою спираються на мамлєєвську квазіметафізику «іншобуття» – уявлення про світ, що лежить поза межами традиційної етики, де Росію зображено як унікальну й самобутню цивілізацію, як особливий онтологічний суб'єкт, наділений винятковим правом на переформатування світового порядку [5, с. 132, 242, 371]. На практиці це все перетворюється на зухвалий міжнародний розбій, відверте нехтування нормами міжнародного права, і зрештою, на злочинну агресивну війну проти цивілізованого світу.

6. Підміна етики естетикою в режимі постправди

Світогляд та естетика Ю. Мамлєєва органічно вписалися в процес тотальної криміналізації російського суспільного дискурсу, де моральні оцінки та етичні імперативи підміняються естетичним ефектом, епатажем або цинічним глузуванням. Таким чином формується ідеологія «зачистки» – очищення через знищення, деструкції як шляху до нібито вищої мети. Постмодерна риторика, активно використовувана Кремлем та російською пропагандою (тролінг, відверта брехня, глум над цінностями), багато в чому є масштабованим стилем, характерним для літератури «мамлєєвського» напрямку та світосприйняття «Южинського гуртка».

Висновки. «Мамлєєвщина» є не просто маргінальним літературним феноменом, а одним із значущих елементів у генеалогії сучасної російської імперської ідеології. Літературна квазіметафізика, що естетизує та звеличує зло, насильство і трансгресію, сприяла формуванню підґрунтя для моральної деградації, виправдання за допомогою квазіметафізичної риторики масового насильства та державної агресії. Деконструкція цього явища, виявлення його зв'язків із сучасною політичною реальністю РФ є важливим завданням для постколоніальної критики та досліджень у сфері безпеки.

Список використаних джерел

1. Мамлєєв Ю. Шатуны. М.: Ad Marginem, 2002. 272 с.
2. «Узкий кружок мракобесов и широкие поляны отчаяния». Блог orden_bezdna. LiveJournal. 25 жовтня 2015. URL: <https://orden-bezdna.livejournal.com/1648146.html> (дата звернення: 18.05.2025).
3. Мамлєєв Ю. Воспоминания. М.: ИГ Традиция, 2017. 186 с.
4. Мамлєєв Ю. Россия вечная. М.: ИГ Традиция, 2020. 232 с.
5. Дугин А. Г. Ноомахия: войны ума. Три Логоса: Аполлон, Дионис, Кибела. Москва : Академический проект, 2014. 447 с.

ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ СТАНІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В. Мороз

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

Військово-професійна діяльність пов'язана із ситуаціями ризику та з непередбачуваністю для життя. В умовах збройних конфліктів, бойових дій, зазвичай, разом із підвищенням рівня агресивності, тривожності, поширенням депресивних ознак та проявами інших негативних наслідків впливу бойових стресових чинників (знижена здатність витримувати труднощі, потреба у підтримці, невміння піклуватися про себе, прагнення до звинувачень за результати дій, низька стресостійкість, слабка сила волі тощо) завжди відбувається збільшення серед військовослужбовців частоти психосоматичних станів, саморуйнівної адитивної поведінки [2]. За таких обставин зростає значення проведення психопрофілактичної роботи з військовослужбовцями з надання допомоги в усвідомленні механізмів її формування, гармонійного розвитку особистості, розвитку адекватного уявлення про себе, уміння брати відповідальність за власне життя, стан та боєздатність підлеглого особового складу [4]. Проблема профілактики психосоматичних станів військовослужбовців, її вплив на військово-професійну діяльність (депрофесіоналізацію) у роботах науковців висвітлені недостатньо, що актуалізує важливість її подальшого дослідження.

Послуга соціальної профілактики [3, с. 2] – комплекс заходів, що здійснюються суб'єктом, який надає соціальні послуги, спрямований на попередження, обмеження та зупинення негативних соціальних і особистісних (поведінкових) явищ та їх наслідків у соціальному середовищі та реалізується за допомогою різних інструментів впливу соціального, юридичного, педагогічного, психологічного характеру. Профілактичний захід – спеціально організована взаємодія надавачів та отримувачів соціальної послуги, спрямована на попередження соціальної проблеми, негативного явища, складних життєвих обставин чи подолання окремих її чинників.

У соціально-педагогічних, психологічних дослідженнях дефініція «профілактика» перебуває у центрі уваги науковців. В. Безпалько вважає, що «профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку, поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля» [1, с. 35]. Профілактика у розумінні А. Капської – це «комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі» [5, с. 32].

Профілактика психосоматичних станів військовослужбовців – це процес випереджаючого формування норм військової діяльності, що унеможливають залежність і зміцнюють позитивну військово-професійну спрямованість службових, функціональних дій. Профілактика при цьому охоплює активні зовнішні втручання універсального, селективного (за агентом залежності) та індикативного (індивідуального) характеру.

Нині існує низка стратегій (моделей) побудови профілактики – це загальні підходи до визначення основних цілей профілактики певної проблеми і шляхів їх досягнення, а саме: інформаційна, поведінкова, модель формування життєвих навичок, модель альтернативної діяльності, модель афективного (емоційного) навчання, що базується на подоланні емоційних проблем тощо.

Різноманітність стратегій свідчить про складність профілактичних процедур, методик, які в цілому мають базуватися на таких координаційних принципах: науковості та інноваційності; системності та комплексності; послідовності; безперервності та тривалості; диференційованого підходу; своєчасності; особистісного підходу; спрямованості у майбутнє; застосування групових форм роботи; оптимальності. Підходи до вибору профілактичних технологій: інформаційний; соціально-профілактичний; соціально-психологічний і педагогічний; медико-біологічний.

Первинна профілактика – це попередження розвитку поведінкових залежностей у здорових осіб шляхом впливу на фактори ризику (біологічні, медичні, психологічні, соціальні, професійні тощо), що можуть слугувати причиною формування поведінки, що відхиляється від норми, та є чинником депрофесіоналізації.

Інформаційно-просвітницький підхід первинної профілактики являє собою розширення компетенції військовослужбовця в таких важливих галузях, як стресостійкість, культура міжособистісних стосунків, технологія спілкування, способи подолання стресових ситуацій, конфліктологія та власне проблеми адиктивної поведінки з розглядом основних адиктивних механізмів, видів адиктивної реалізації, динаміки розвитку адиктивного процесу та наслідків, природи виникнення поведінкових адикцій (пов'язані з моральною або духовною проблемою, незнанням когнітивних шляхів уникнення залежностей, відсутністю мотивації до самообмежень).

Вторинна профілактика спрямована на раннє виявлення осіб групи ризику серед військовослужбовців, містить діагностичний етап, тренінги особистісного зростання з елементами корекції окремих особистісних особливостей і форм поведінки, що передбачають формування та розвиток навичок роботи над собою. На вторинному рівні профілактики основна увага приділяється індивідуальному навчанню, консультуванню та психологічній корекції для усунення негативних наслідків психоматичних станів, адиктивної поведінки.

Вторинна профілактика психосоматичних станів, адиктивної поведінки має торкнутися всіх сфер життя військовослужбовця: сім'ї, служби, громадського життя загалом. Для будь-якого військовослужбовця значущими чинниками є емоційна стабільність і захищеність, взаємна довіра членів військового колективу. Військовослужбовець потребує помірного контролю його дій з тенденцією до розвитку самостійності та усвідомлення несення відповідальності за вчинені деструктивні дії. Велику роль може відігравати система психологічної та соціальної підтримки військовослужбовців, що забезпечує допомогу в становленні, у здоровому задоволенні потреб, належному здійсненні професійної діяльності.

Вторинна профілактика передбачає: а) цілеспрямовані інформаційні кампанії; б) діагностику; в) надання засобів захисту та пояснення їхнього використання; г) методи психологічного впливу на конкретну людину; д) навчання психологів та осіб, які реалізують профілактичні програми.

Третинна профілактика військовослужбовців охоплює, головним чином, соціальну та професійно-діяльнісну реабілітацію неодноразових поведінкових рецидивів і безуспішного лікування та містить такі реабілітаційні складові:

- соціальну (зменшення шкоди, яку завдає особі, сім'ї, соціальній групі, суспільству, професійній діяльності існуюче негативне явище, формування впевненості у власній соціальній і спеціалізованій придатності);
- службову, трудову (можливість відновлення професійних навичок);
- психологічну (відновлення поведінкової активності особистості в роботі (службі) за обраною спеціальністю, мотивування осіб до зміни способу життя, девіантної поведінки, попередження рецидивів адиктивної поведінки в осіб, які її подолали);
- медичну (відновлення функцій органів і систем).

Третинний рівень профілактики поєднує в собі когнітивні та поведінкові втручання, які забезпечують професійну та соціальну реінтеграцію особистості. Когнітивно-поведінкова терапія є найбільш прийнятною формою терапії та сприяє наданню особистості інструментів і методів, які дають йому змогу «повернути собі контроль» над своїм життям і професійною діяльністю.

Основним змістом третинної профілактики військовослужбовців є соціально-психологічна, медична підтримка, психологічний супровід, корекція особистісного, соціального, професійного розвитку, подолання негативізму, підвищеної тривожності, депресивних станів, емоційної напруги, стресів.

Список використаних джерел

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

2. Мороз В.М. Аналіз поглядів на проблему ургентної адикції та ургентної поведінки в сучасній психології // Вісник Національного університету оборони України. № 5(75). 2023. С. 78–86.

3. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики: Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.09.2015 № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text>

4. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців: навчально-методичний посібник / А.М. Романишин, Т.М. Мацевко та ін. Львів: НАСВ, 2017. 322 с.

5. Соціальна педагогіка: підручник / За ред. А.Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.

ПОГЛЯДИ ПРОТИВНИКА НА ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В. Олійник

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

Важливим напрямом психологічної реабілітації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, є сприяння посттравматичному зростанню (ПТЗ), яке може відбуватися внаслідок подолання військовослужбовцями наслідків травматичних подій у вигляді позитивних психологічних змін, що проявляються у п'яти вимірах – особистісному зміцненні, нових можливостях, поцінуванні життя, стосунках з іншими, духовно-екзистенційних змінах. Ця п'ятифакторна модель ПТЗ була створена у 1996 році американськими ученими R. Tedeschi та L. Calhoun [5] і з того часу розвинена у наукових розвідках учених різних країн світу, в т.ч. і держави-агресора.

Так, питаннями ПТЗ, в т.ч. військовослужбовців, у росії займаються Бочаров, Зеляніна, Ганієва, Караяні, Крутолевич, Лазебная, Магомед-Емінов, Міщенко, Падун, Сергієнко, Холмогорова, Циганкова, Шишкова та інші.

Зокрема, Магомед-Еміновим у 2009 році зробив адаптацію опитувальника ПТЗ, яким, на жаль, до цього часу користуються деякі українські дослідниками, незважаючи на наявність української адаптації зазначеного опитувальника [1], яка набула широкого застосування, особливо на вибірках військовослужбовців [2; 3; 4].

Переважаю більшість російських теоретиків і практиків у галузі психології активно підтримують агресивну антиукраїнську державну політику росії, тому в нашому дослідженні ми вважаємо за необхідне не називати цих осіб науковцями, дослідниками або ученими, а використовувати узагальнену назву «особа, яка має науковий ступінь».

Особливе місце в цьому списку займає одіозний О. Г. Караяні, який очолює секцію «Військова психологія» загальноросійської громадської організації (ГО) «Російське психологічне товариство» (РПТ), особисто організовує та проводить цілеспрямовану кампанію з всебічної підтримки так званої «спеціальної воєнної операції» (СВО) та її учасників, а по суті – російсько-української війни та геноциду українського народу. Також Караяні є президентом ГО «Спілка психологів силових структур»; співзасновником і керівником ГО «Відкрите ГО російських психологів «СоДействие»; професором кафедри психології службової діяльності Санкт-Петербурзького військового інституту військ національної гвардії рф; професором кафедри юридичної психології і педагогіки Санкт-Петербурзької академії слідчого комітету рф; професором кафедри психології праці та організаційної психології Омського державного технічного університету.

У сфері наукових інтересів вказаної особи, яка має науковий ступінь доктора психологічних наук, перебувають також питання ПТЗ військовослужбовців російської армії. Так, у 2023 році в статті «Психологические последствия участия в боевых действиях: (не ПТСРом единым)» («Психологічні наслідки участі у бойових діях: не ПТСРом єдиним» – пер. з рос.) він надав таку характеристику категорії «ветеранів бойових дій, які відчувають посттравматичне зростання» – це люди, які під час дій в умовах смертельної небезпеки, невідомості, невизначеності, відповідальності тощо виявили у собі раніше невідомі сили, можливості, ресурси та енергію, які усвідомили власну можливість функціонування на більш високих рівнях соціальної ієрархії та не мають бажання (!!!) повертатися на попередні статусні позиції та довоєнні соціальні ролі. Далі – більше. У випадку, якщо на шляху до реалізації їхнього особистісного потенціалу, енергії та активності виникнуть заборони і бар'єри, то ветерани здебільшого можуть реалізувати себе у деструктивній формі в інших сферах – асоціальній (входження у кримінальні структури); девіацій (зловживання психоактивними речовинами); патологічній (перейти у категорію посттравматичного стресового розладу (ПТСР)); політичній (намагання переробити соціум під закони і цінності військового часу, проявлення у протестній поведінці).

Такий своєрідний погляд на ПТЗ, на нашу думку, пов'язаний у першу чергу з ментальністю та низьким рівнем пасіонарності російського етносу, який звик орієнтуватися на зовнішню сторону соціального життя, коли громадянин і суспільство провідну роль в організації, забезпеченні, створенні належних умов існування і розвитку в цілому і повністю залишають за державою і владою. Цю думку побічно підтверджує і сам Караяні, коли головними спонуками участі громадян росії в так званій «СВО» зазначає соціальні та колективно-групові мотиви, залишаючи особисті мотиви на останній позиції. Крім того, таке

розуміння змісту ПТЗ та результатів його розвитку цілком суперечать самій ідеї позитивних психологічних змін, зокрема у вимірах поціновування життя та стосунків з іншими, адже відбувається позитивна переоцінка цінностей і світоглядних основ людини, що апriorі унеможлиблює знецінення життя, дегуманізацію та виникнення регресивних процесів. Досить суперечливим також є твердження про фрустрований перехід ПТЗ в ПТСР, адже на даний час у науці доведеним є лише паралельний або послідовний, а не зворотній, шлях розвитку негативних і позитивних психологічних змін особистості внаслідок впливу травматичних подій. Щодо сприяння ПТЗ ветеранів, то Караяні залишає поза увагою це питання, зосереджуючись виключно на патологічному підході до реабілітації вказаної категорії осіб.

У червні 2024 року під час виступу на саміті психологів, що проходив у м. Санкт-Петербург, з доповіддю «Поколение СВО – психологический актив созидания будущего России» («Покоління СВО – психологічний актив творення майбутнього росії – пер. з рос.) Караяні піддав жорсткій критиці погляди американських науковців щодо психологічних наслідків війни серед військовослужбовців та ветеранів, зокрема відносно кількості скоєних ними суїцидів, злочинів, зловживання алкоголем і наркотиками, психічних порушень, в т.ч. ПТСР, розділяючи погляди іншої особи з науковим ступенем доктора психологічних наук Решетнікова, відповідно до запропонованої моделі якого прогнозований рівень ПТСР серед військовослужбовців складає лише 1%–2%. Принагідно зауважимо, що іншою крайньою науково обґрунтованою позицією щодо прогнозування ПТСР серед учасників так званої «СВО» є 3%–11%, а серед поранених 14%–17%. Також Караяні висловив думку про хибність уявлень щодо суцільної травматизації комбатантів після їх 6–8-місячної участі у бойових діях, обґрунтовуючи її тим, що, за його словами, основна маса російських військовослужбовців весь час з початку так званої «СВО» безперервно перебуває в районах бойових дій. На наше переконання, зазначена аргументація не підкріплюється науковими даними, а базується лише на можливих вимогах російської влади применшити реальні цифри щодо кількості осіб з психічними порушеннями внаслідок війни. У своєму виступі Караяні в контексті позитивних психологічних змін ветеранів зробив акцент лише на їхній високій соціальній активності як одному із наслідків ПТЗ, навівши приклад з часів завершення Другої світової війни, коли «сотні тисяч ветеранів стали письменниками, акторами, режисерами, науковцями і «будівниками мирного життя». На думку Караяні, новітнє розуміння психологічних наслідків участі у бойових діях потребує відкидання американських міфів про ПТСР, спонукає зосередитися на таких напрямках, формах і методах роботи з ветеранами, як психологічна підтримка, реабілітація, створення маршрутів, місць та видів активностей для «забезпечення творчої спрямованості енергії та активності» учасників так званої

«СВО» водночас зменшуючи психіатричну допомогу та медико-психологічну реабілітацію. До цієї роботи він пропонує залучити не тільки військових психологів, а й значну кількість громадських організацій і фондів, а також регіональних відділень РПТ.

Отже, погляди противника на ПТЗ військовослужбовців базуються на антагонізмі між результатами досліджень російських та американських учених щодо наслідків переживання травматичних подій, пов'язаних із участю у бойових діях, формуються під впливом поточної воєнно-політичної ситуації, зумовлені необхідністю задоволення вимог військово-політичного керівництва росії щодо применшення реальних психогенних втрат серед військовослужбовців російської армії, тобто мають прямі причинно-наслідкові зв'язки із російсько-українською війною.

Список використаних джерел

1. Зубовський Д. С. Адаптація та апробація україномовної версії методики «Опитувальник посттравматичного зростання». Психологічний часопис. 2018. Т. 7, № 17. С. 121–135. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2018.7.17.8>
2. Кокурн О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О. (2023). Теоретичні основи посттравматичного зростання військовослужбовців – учасників бойових дій : метод. посіб. Київ: ТОВ «7БЦ», 2023. 148 с.
3. Мельник О. В. Вікові особливості адаптації учасників бойових дій до умов мирного життя : дис. ... канд. психол. наук. : 19.00.07. Київ, 2019. 258 с.
4. Kondratyuk V., Puchalska-Wasyl M. M. Posttraumatic growth, resiliency, and basic hope in soldiers fighting in eastern Ukraine. *Roczniki Psychol.* 2019. Vol. 22. P. 213–231. DOI: <https://doi.org/10.18290/rpsych.2019.22.3-2>
5. Tedeschi R. G., Calhoun, L. G. The posttraumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress.* 1996. Vol. 9. P. 455-471. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF02103658>

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗБУДОВИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ

Г. Капосльоз, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

В умовах воєнного конфлікту, який Україна веде з 2014 року, питання формування бойового духу особового складу, збереження його психічного здоров'я набуло критичного значення: успіх бойових дій значною мірою залежить від психологічної витривалості особового складу, його вмотивованості, здатності ефективно діяти в екстремальних ситуаціях, підтримувати команду

згуртованість та уникати посттравматичних наслідків. Система психологічної підтримки персоналу – це комплексна багаторівнева структура, що вимагає постійної уваги, вдосконалення та адаптації до умов сучасної війни. Від її ефективності залежить не лише добробут кожного окремого військовослужбовця, а й загальний стан бойової готовності Збройних Сил України їх стійкість.

Трансформація системи морально-психологічного забезпечення у систему психологічної підтримки персоналу супроводжується низкою питань які пов'язані з усвідомленням об'єкту зосередження зусиль, завдань та функцій нової системи, засобів їх реалізації. Йде дискусія щодо визначення поняття та змісту «психологічної підтримки персоналу».

Психологічна підтримка у військовому середовищі – це цілеспрямована система заходів психопрофілактичного, корекційного, консультативного та освітнього характеру, що здійснюється на всіх етапах військової служби [1]. На думку [2], психологічна підтримка є «фактором, що підсилює моральну стійкість, адаптаційну гнучкість та особисту мотивацію військовослужбовця». У свою чергу, згідно з концепцією НАТО [3], це «комплекс заходів з підтримки бойового духу, профілактики бойового виснаження та відновлення функціональної здатності до виконання завдань».

На нашу думку, ідеологію системи психологічної підтримки персоналу (ППП) Збройних Сил України доцільно формувати на основі ідеї зосередження зусиль командирів, заступників, офіцерів штабу, психологічної підтримки персоналу, медичної служби, відділення персоналу, капеланів, головних сержантів на задоволенні психосоціальних потреб особистості. Такий підхід відповідає військовій культурі країн-партнерів України: кожне життя цінне, військовослужбовець, який фізично бере участь у бою (тобто в якого фактично стріляють), є об'єктом концентрації зусиль щодо його всебічного забезпечення й підтримки (Грант 2023).

Реалізація ідеї полягає у скоординованому залученні усіх суб'єктів безпосереднього впливу на свідомість та поведінку військовослужбовців, їх всебічного забезпечення до задоволення потреб особистості. При цьому доцільно розрізняти специфіку роботи з військовослужбовцями підрозділів, які готуються до виконання бойових завдань, виконують бойові завдання, відновлюють боєздатність, а також військовослужбовцями, які мають ознаки гострих стресових розладів, бойової психологічної травми. Окремим напрямом діяльності має стати робота з військовослужбовцями, які мають ознаки протиправної поведінки.

Відповідно до сформульованої ідеї доцільно використовувати наступне визначення терміну «психологічна підтримка персоналу» – діяльність органів військового управління, командувачів, командирів (начальників) усіх рівнів,

посадових осіб структур психологічної підтримки персоналу спрямована на створення простору задоволення психосоціальних потреб особистості під час її вступу на військову службу, адаптації до бойових та оперативних стресорів та накопичення ресурсів долати їх вплив, психічної регуляції виконання завдань за призначенням, відновлення ресурсів долати вплив бойових та оперативних стресорів, реадaptaції до цивільного життя.

Задоволення психосоціальних потреб особистості дозволяє досягти мети діяльності системи психологічної підтримки персоналу: розвиток (формування, накопичення, відновлення ресурсів) психологічної стійкості до бойових та оперативних стресорів, формування, підтримання а за необхідності відновлення моральної готовності виконувати завдання за призначенням. Досягнення мети забезпечує формування особистісного змісту участі військовослужбовця у службово-бойовій діяльності, своєчасність і доцільність поточних оперативних службово-бойових дій, їх відповідність правоохоронним нормам та умовам службово-бойових ситуацій, ситуативну стійкість та урегульованість дій у разі зростання напруженості, відновлення психологічної структури діяльності після виконання військовослужбовцями службово-бойових завдань.

Для здійснення психологічної підтримки персоналу та досягнення мети структурні елементи системи мають бути спроможними виконати наступні завдання:

- якісне вивчення прибуваючого особового складу та оптимальний його розподіл у військах (силах);

- розвиток психологічної стійкості військовослужбовців до бойових та оперативних стресорів (контроль бойового та оперативного стресу);

- відновлення психосоціального благополуччя, збереження психічного (ментального) здоров'я особистості (зниження психогенних втрат);

- формування, підтримання та відновлення моральної готовності персоналу виконувати завдання за призначенням;

- сприяння задоволенню соціально-економічних потреб особового складу частин (підрозділів);

- підготовка військовослужбовців до реадaptaції у цивільне життя.

Структури психологічної підтримки персоналу виконують свої завдання у тісній взаємодії з командирами, їх заступниками, офіцерами штабу, психологічної підтримки персоналу, медичної служби, відділення персоналу, капеланами, головними сержантами та ін.

Функції структур психологічної підтримки персоналу:

- управління та взаємодії. Зміст: встановлення та підтримання офіцерами структур психологічної підтримки персоналу взаємодії з особовим складом підрозділів, командирами, офіцерами штабу, волонтерами з метою зосередження

зусиль на задоволенні психосоціальних потреб особового складу частини (підрозділів);

діагностична. Зміст: оцінювання психічних, соціально-психологічних, соціальних станів, процесів, утворень військовослужбовця, підрозділу, структурного підрозділу Збройних Сил України та прогноз їх впливу на рівень задоволення психосоціальних потреб особового складу частини (підрозділів);

розвиваюча та корекційна. Зміст: планування та здійснення заходів впливу на стани, процеси, утворення військовослужбовця, підрозділу, частини чи органу військового управління з метою розвитку позитивних характеристик та елементів поведінки чи усунення відхилень у функціонуванні.

Виконання завдань та реалізація функцій виходячи із використовуваних засобів здійснюється за двома напрямками (напрями мають свої специфічні засоби):

психологічна робота – це діяльність професійних психологів спрямована на розвиток, підтримання та відновлення психічних та соціальних ресурсів психологічної стійкості військовослужбовців та підрозділів до бойових та оперативних стресорів шляхом задоволення психосоціальних потреб особистості. Результатом психологічної роботи є достатній для виконання завдань за призначенням рівень психологічної стійкості військовослужбовців та підрозділів до бойових та оперативних стресорів – системно-інтегративна властивість особистості та/чи групи осіб, яка забезпечує здатність військовослужбовців виконувати завдання за наявності загроз для задоволення їх потреб у бою;

моральна підтримка – це діяльність персоналу структур психологічної підтримки спрямована на формування, підтримання а за необхідності відновлення моральної готовності виконувати службово-бойові завдання за призначенням шляхом схвалення та заохочення результативних дій особового складу. Результатом моральної підтримки є моральна готовність виконувати службово-бойові завдання за призначенням – стан усвідомленого відображення особистістю наявного потенціалу й актуального стану взаємодії військовослужбовця із соціальними інститутами (сім'єю, підрозділом, збройними силами, громадою, державою) по задоволенню їх потреб, який забезпечує виконання службово-бойових завдань.

Засоби визначених напрямів визначають заходи які проводяться на різних етапах функціонування частин підрозділів:

формування частин підрозділів, генерації (набуття) ними спроможностей, підготовки особового складу в навчальних центрах, його прибуття у військову частину та допідготовка;

застосування частин та підрозділів за призначенням;

відновлення боєздатності частин та підрозділів;

розформування частин та підрозділів, звільнення особового складу з військової служби.

Мета діяльності органів управління Збройних Сил України, їх видів та оперативних командувань з психологічної підтримки персоналу: загальне керівництво функціонуванням системи психологічної підтримки персоналу відповідно до рівня управління.

Завдання головного управління психологічної підтримки персоналу, управлінь психологічної підтримки видів Збройних Сил України, оперативних командувань:

- моніторинг соціальних процесів у Збройних Силах України;

- організація підготовки кадрів у вищих військових навчальних закладах та курсах за напрямками психологічної підтримки персоналу;

- методичне забезпечення проведення заходів психологічної підтримки персоналу;

- організація взаємодії з органами державної влади, військового управління та волонтерськими організаціями щодо забезпечення психосоціальних потреб військовослужбовців.

Мета діяльності підрозділів психологічної підтримки персоналу корпусів: управління, методичне, кадрове забезпечення функціонування підрозділів та посадових осіб структури психологічної підтримки персоналу військових частин (підрозділів).

Завдання підрозділів психологічної підтримки персоналу корпусів:

- моніторинг психологічної стійкості до бойових і оперативних стресорів та моральної готовності до виконання завдань за призначенням підпорядкованих частин та підрозділів;

- комплектування посад структур психологічної підтримки персоналу частин та підрозділів вмотивованими фахівцями та організація їх допідготовки і підвищення кваліфікації за місцем проходження служби;

- забезпечення боєздатності частин (методичне забезпечення та контроль заходів адаптації до умов служби, відновлення психосоціального благополуччя).

Мета психологічної підтримки персоналу у бригаді: забезпечення психологічної стійкості до бойових і оперативних стресорів та моральної готовності до виконання завдань за призначенням особового складу підрозділів.

Завдання офіцерів психологічної підтримки персоналу бригад:

- вивчення прибуваючого особового складу та його розподіл у частині (підрозділах);

- розвиток психологічної стійкості військовослужбовців до бойових та оперативних стресорів (контроль бойового та оперативного стресу);

- відновлення психосоціального благополуччя, збереження психічного (ментального) здоров'я особистості (зниження психогенних втрат);

формування, підтримання та відновлення моральної готовності персоналу виконувати завдання за призначенням;

сприяння задоволенню соціально-економічних потреб особового складу частин (підрозділів);

підготовка військовослужбовців до реадаптації у цивільне життя (психодіагностика станів та відхилень, психоедукація про процеси реадаптації, мотивація до активної реадаптації, забезпечення інформацією про соціальні пільги, послуги, порядок їх отримання та органи, що їх надають).

Список використаних джерел

1. Моїсєєнко О. В. Психологічне забезпечення військової діяльності : навч. посіб. / О. В. Моїсєєнко. Київ : НАВС, 2018. 236 с.
2. Лунєва О. І. Основи військової психології / О. І. Лунєва // Психологія і суспільство. 2020. № 1(4). С. 45–51.
3. NATO Standardization Office. Psychological support in operations : NATO STANAG 2454. Brussels, 2020. 28 p.
4. Jones N., Roberts P., Greenberg N. Peer-group risk assessment: a post-trauma management strategy for hierarchical organizations / N. Jones, P. Roberts, N. Greenberg // Occupational Medicine. 2006. Vol. 56, No. 7. P. 450–456.
5. Solomon Z., Mikulincer M. Combat Stress Reactions: The Enduring Consequences of War / Z. Solomon, M. Mikulincer. New York : Springer, 2007. 326 p.
6. Шульга І. С. Впровадження психологічного супроводу в умовах бойових дій: український досвід / І. С. Шульга // Соціальна психологія. 2022. № 2(10). С. 89–93.
7. Громадська організація «Повернись живим». Програма «Психологічна стійкість» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://savelife.in.ua> – Назва з екрана.

УДК 355.42(477)

БОЇ ЗА МОЩУН ПІД ЧАС КИЇВСЬКОЇ ОБОРОННОЇ ОПЕРАЦІЇ (05.03. – 21.03.2022)

І. Євсєєв,

О. Скрябін, кандидат історичних наук, старший дослідник

К. Халіманенко

В. Дембіцький

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

На початку широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну ворог намагався на Київському напрямку блискавично «за три дні» захопити нашу столицю, повалити українську владу та встановити проросійський

маріонетковий режим. Щоб завадити підступним планам загарбника Сили оборони України розпочали Київську оборонну операцію, яка проводилась як складова частина Першої стратегічної оборонної операції.

Рухаючись до Києва, загарбники зустріли запеклий опір українських захисників у низці населених пунктів, які стали символами незламності. Серед них – село Мощун, що розташовано у Бучанському районі Київської області. Оборона цього села тривала з 5 по 21 березня 2022 року і стала важливим епізодом Київської оборонної операції.

На початку березня українська армія зупинила просування ворога на північному та південному заході від столиці. Тому він не полишав спроб прорватися з півночі на Вишгородському напрямку. Лінія оборони на правому березі Дніпра на той час проходила через населені пункти: Козаровичі, Гута-Межигірська, Мощун, Горенка, Гостомель, Буча, Ірпінь, Гореничі, Ясногородка вздовж р. Ірпінь, яка стала природньою перешкодою для просування російських військ [1, с. 200].

Щоб переправитися біля Демидова та Козаровичів ворог стягнув значну кількість своїх військ. Утім понтонні переправи, які він намагався навести через р. Ірпінь, або зносилися течією, або були розбиті влучним вогнем нашої артилерії. Тоді російські загарбники зосередилися на прориві нашої оборони в районі с. Мощун. Для них це був перспективний напрямок, оскільки у разі успіху окупанти відразу виходили на околиці Оболонського району Києва.

5 березня на Вишгородському напрямку сили ворога було посилено підрозділами морської піхоти Тихоокеанського флоту та спеціального призначення, які мали переправитись через р. Ірпінь на північний захід від Мощуна, закріпитися і створити там плацдарм. Вихід на околиці Києва планувався через Горенку.

Щоб забезпечити безпечну переправу через р. Ірпінь російські загарбники розпочали потужні артилерійські обстріли й авіаудари по селу. Загалом із п'яти наведених ворожих понтонних переправ чотири були знищені нашими артилеристами.

У ніч на 6 березня російські морські піхотинці зуміли переправитись через річку й увійти до села. На допомогу захисникам зі складу 72-ї окремої механізованої бригади імені Чорних Запорозжців (72-га омбр), які обороняли с. Мощун, було спрямовано бойову групу «Носороги» зі складу Сил спеціальних операцій ЗС України, підрозділи 12-ї бригади спеціального призначення Національної гвардії України «Азов», 112-ї та 114-ї окремих бригад територіальної оборони. Зав'язався важкий бій. Використовуючи перевагу в артилерії, противник обстрілював населений пункт шквальним вогнем з району сіл Луб'янка та Озера (7–10 км на північний захід від Мощуна), маючи необмежений ресурс особового складу і техніки [1, с. 200].

Зосередивши на лівому березі Ірпеня до 200 од. броньованої техніки та до п'яти тисяч особового складу, окупанти упродовж 6–7 березня переправили на правий берег підрозділи морських піхотинців та десантників. Сили оборони перейшли в наступ, було знищено понад 30 російських морпіхів, однак повністю вибити їх із села не вдалося. Окупанти зайняли північно-західну частину села. Слід зазначити, що противник був гарно підготовлений, мав досвід бойових дій в Сирії. 7 березня нашою артилерією було нанесено вогневе ураження по російським військам, що скупчилися біля переправи в районі Мошуна. Ворог тим часом підтягував ще одну колону бронетехніки до переправи. По ній було нанесено потужний артилерійський удар.

Так розпочиналися надважкі бої за контроль над Мошуном. Загарбники безперервно били по українських позиціях з лівого берега Ірпеня, тоді як нові штурмові групи на легкій броньованій техніці заходили в селище через понтонну переправу. Вони намагалися продавити оборонні лінії наших захисників. Противник захопив декілька плацдармів на правому березі р. Ірпінь та перекинув туди морпіхів та десантників. Ворожі розвідувальні БПЛА суттєво заважали нашим артилеристам, які мали вберегти свої нечисленні засоби. До того ж Мошун обороняли підрозділи, які були оснащені різними засобами зв'язку, тому існувала проблема з їх взаємодією і навіть загроза втрати з ними зв'язку. Внаслідок застосування ворогом засобів РЕБ спроможності нашої повітряної розвідки за допомогою БПЛА також були суттєво обмежені [2].

Для ускладнення можливостей ворога переправитися на правий берег р. Ірпінь у штабі оборони Києва було прийнято рішення підірвати дамбу Ірпінської водонасосної станції поблизу с. Козаровичі. 8 березня наші сапери виконали це завдання. В результаті рівень води в Ірпені став підійматися щодня в середньому на 0,5–0,7 м, річка розлилася на 2–3 км вище, а переправлені ворожі підрозділи опинилися затиснутими між річкою та нашими захисниками і відрізнаними від своїх основних сил [3, с. 18].

11 березня загарбники почали масований штурм Мошуна з усіх боків. Під впливом ворожого «вогневого валу» наші оборонці вимушені були поступово відступати на околиці села, де основні їх сили зайняли оборону. Наступного дня загарбники, за підтримки артилерії, зробили чергову невдалу спробу перекинути свої підрозділи з Чорнобильського напрямку в район Мошуна. Того ж дня, поблизу Раківки російські підрозділи прорвали оборону 72-ї омбр і перетнули р. Ірпінь. Проте, артилерія ЗС України знищила понтонну переправу, а наші спецпризначенці ізолювали та знешкодили підрозділи окупантів. Наступні два дні ворог продовжив активні наступальні дії під прикриттям ударів своєї авіації і артилерії з району Мошуна в напрямку Вишгорода [1, с. 203].

Згодом наше командування ввело додаткові сили, для відбиття ворожого наступу. Отримавши підкріплення, підрозділи 72-ї омбр разом із нацгвардійцями

заблокували село з флангів і почали обстрілювати з важкої артилерії місця переправи та зосередження російських військ. 21 березня с. Мощун було повністю звільнено від російських загарбників [4].

На цей час російські війська вже вичерпали свій наступальний ресурс на всіх напрямках навколо нашої столиці, тому вимушені були перейти до оборони. Цим скористались Сили оборони України, які під час активних контрнаступальних дій оточили ворога і змусили його до 2 квітня 2022 року відступити з Київської області на територію Білорусі і рф.

Отже, розгром російського угруповання в Мощуні став одним із переломних етапів боротьби за столицю України. Наші оборонці відтягнули на себе значні сили ворога та не дозволили йому вийти на околиці Києва. Перемога під Мощуном дала змогу перекинути наші війська для оточення ворожого угруповання на північний схід від м. Ірпінь та розпочати контрнаступ.

Список використаних джерел

1. Рік війни за свободу : Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022–24.02.2023) у чотирьох книгах. (2023). Книга I / Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України та Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. – Київ: Видавництво Ліра-К. 270 с.

2. 24.02:Реконструкція. Олександр Сирський – командувач Сухопутними силами ЗСУ (2019-2024), головком ЗСУ (з 2024). <https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/reconstruction/a7.html>

3. Коваль М., Щипанський П., Кидонь В., Грицюк В. (2023). Стратегічний характер Київської оборонної операції (24 лютого–2 квітня 2022 р.). Український історичний журнал. № 3. С. 5–29. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.03.005>

4. Знищення Вагнера, НАТО чи радянщина, секрети битв за Київ та Курщину – як полатати військову науку? <https://www.youtube.com/watch?v=VYvM9LxsIIE&t=3503s>

УДК 355.42(477)

**БОЇ ЗА ГОСТОМЕЛЬСЬКИЙ АЕРОДРОМ ПІД ЧАС КИЇВСЬКОЇ
ОБОРОННОЇ ОПЕРАЦІЇ**

(24.02. – 27.02.2022)

О. Скрыбін, кандидат історичних наук, старший дослідник

І. Євсєєв

К. Халіманенко

В. Дембіцький

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

У планах широкомасштабного вторгнення в Україну на Київському напрямку російське військово-політичне керівництво відводило важливу роль повітряно-десантним операціям, що мали проводитись в рамках стратегічної наступальної операції. Для реалізації своїх задумів воно обрало пріоритетні цілі – міста Гостомель і Васильків.

Це пояснювалось тим, що навколо цих населених пунктів знаходяться аеродроми, які ворог планував використати в якості плацдармів для швидкого перекидання своїх повітряно-десантних з'єднань. Саме вони мали у короткий термін подолати опір українських сил, захопити столицю України – Київ та створити умови для встановлення в нашій державі «нової влади» [1, с. 29].

Найбільш привабливим для проведення загарбником першої повітряно-десантної операції виглядав Гостомельський аеродром. По-перше, цей об'єкт мав бетонну злітно-посадкову смугу й міг приймати найбільші транспортні літаки. По-друге, він розташований ближче до білоруського прикордоння, ніж Васильківський аеродром, що забезпечувало ворожим повітряним десантам оперативну наземну підтримку. Зважаючи на це українське військове командування під час планування Київської оборонної операції завчасно поклало завдання щодо оборони аеродрому на 4-ту бригаду оперативного призначення імені Героя України сержанта Сергія Михальчука Національної гвардії України (4-та обр ОпП), яка згодом була посилена підрозділами спецпризначенців. Як виявив час, російське військове командування для проведення повітряно-десантної операції обрало саме цю локацію [2, с. 141].

24 лютого 2022 року після здійснення масованого ракетного удару по важливим військовим та інфраструктурним об'єктам нашої держави ворог розпочав повітряно-десантну операцію щоб захопити Гостомельський аеродром. Так, об 11.00 у небі над Гостомелем з'явилися 18 вертольотів Мі-8 зс рф, що перевозили десантників зі складу 45-ї окремої бригади спеціального призначення. Вони перетнули білорусько-український кордон та на малій висоті вздовж русла річки Прип'ять наблизились до аеропорту державного підприємства «Антонов». Прикриття ворожого повітряного десантування

забезпечували 16 ударних вертольотів Ка-52 «Алігатор». Майже 300 російських десантників намагалися взяти під контроль злітно-посадкову смугу та вежу управління польотами, щоб забезпечити подальшу висадку своїх основних сил, які мали прибути на транспортних літаках Іл-76. Зазначимо, що українські підрозділи, які охороняли аеродром, були готові до відбиття ворожого нападу [3, с. 15].

Слід також зауважити, що 4-та обр ОпП тримала оборону аеродрому не в повному складі, переважно це були офіцери управління бригади та солдати-строковики. Основні сили та військову техніку зазначеної бригади перед широкомасштабним вторгненням було переміщено до Луганської області в район проведення операції Об'єднаних сил для ротації підрозділів.

Під час проведення десантування ворожі вертольоти вогневої підтримки нахабно кружляли в 15–20 м над землею та здійснили декілька нальотів по позиціям чергових вогневих засобів підрозділів охорони ротної тактичної групи нацгвардійців. У складі наших оборонців були два розрахунки зенітних гармат, розташовані на аеродромі та два розрахунки переносного зенітного ракетного комплексу (ПЗРК) «Ігла». За день до вторгнення місця розташування наших засобів протиповітряної оборони були змінені, тому вони залишилися невідомими для росіян. Саме ці системи вели результативний вогонь по авіаційним засобам противника. Але, одразу після пусків ПЗРК, по їх позиціях було відкрито кулеметний вогонь з боку ворожої диверсійно-розвідувальної групи [4].

Протягом дня між підрозділами, що охороняли аеродром та ворожим десантом тривав інтенсивний бій з використанням авіації та артилерії. Спільними зусиллями наших оборонців було знищено 6 вертольотів противника (Ка-52 – 3 од., Мі-8 – 3 од.). Лише коли у захисників аеродрому закінчилися боєприпаси, вони здійснили відхід.

Надалі наші артилерія та авіація нанесли вогневий удар по злітній смузі аеродрому, внаслідок чого вона стала непридатною для використання 18-ти військово-транспортних літаків Іл-76 зс рф з десантом, які вже перебували в небі над територією Білорусі. Російські десантники вимушені були на бронетехніці здійснити марш до Гостомеля через Чорнобильську зону відчуження.

Розуміючи критичну важливість недопущення захоплення противником Гостомельського аеродрому, нашим військовим керівництвом було прийнято рішення повернути контроль над ним, за рахунок висадки тактичного десанту та застосування протидесантного резерву. Три вертольоти Мі-8, що злетіли з аеропорту Житомир-Смоківка, здійснили висадку десантників, які вступили у зустрічний бій з ворогом. У результаті запеклого бою, станом на 21.00 наші сили повернули контроль над аеропортом, витіснили противника за його межі та продовжили бойові дії в лісах [1, с. 196].

Російське командування не відмовилося від наміру заволодіти аеропортом. Надалі це завдання мали виконати наземні сили – підрозділи 76-ї десантно-штурмової дивізії, які на бронетехніці здійснювали марші до Гостомеля через Чорнобильську зону відчуження. Близько 3-ї год. 25 лютого під Гостомелем знову почали лунати вибухи. Для штурму аеродрому наближались колони загарбників у складі декількох ворожих батальйонно-тактичних груп, по яким українська авіація завдавала точних ударів. Для блокування просування росіян на південь від аеродрому нашими силами були ефективно застосовані БпАК «Байрактар».

Зранку 25 лютого росіяни здійснили нову спробу висадки десанту на аеродром. Одному транспортному вертольоту зс рф Мі-8 вдалося приземлитися на летовищі, але він був знищений ударом нашої артилерії. Більше подібних спроб ворог не здійснював. Близько 14.00 того ж дня під натиском переважаючих сил противника українські десантники і нацгвардійці відступили, але при цьому отримали завдання наявними силами та засобами блокувати аеродром і корегувати артилерійський вогонь по росіянам. Фактично контроль за аеродромом залишався за ворогом, однак усі його подальші спроби здійснити масове десантування та встановити «повітряний міст» зазнали невдачі. Росіянам довелося відмовитися від повітряних десантів та висуватися в напрямку Києва наземним шляхом [5].

Наші артилеристи систематично наносили потужні удари по позиціях окупантів. 27 лютого ЗС України завдали чергового удару по аеродрому. Його наслідком стало повне виведення з ладу злітно-посадкової смуги, що остаточно унеможливило прийом ворожих літаків. Крім того, вдалося знищити значну кількість особового складу та військової техніки агресора [4].

Таким чином, стійкість захисників Гостомельського аеродрому, вдала координація дій наявних підрозділів українських оборонців, артилерії та авіації зірвали російські плани щодо його швидкого захоплення та використання для захоплення нашої столиці. Під час оборони аеродрому було знищено близько 70 спецпризначенців та десантників так званих «елітних» російських підрозділів.

Повітряно-десантні війська ворога виявилися нездатними до виконання основних завдань за призначенням, і надалі на території України вони використовувались як легкі механізовані підрозділи.

Список використаних джерел

1. Рік війни за свободу : Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022–24.02.2023) у чотирьох книгах. (2023). Книга I / Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України та Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. – Київ: Видавництво Ліра-К. 270 с.

2. Харук А. (2022). Оборона Гостомельського та Васильківського аеродромів: спроба реконструкції подій. Український історичний журнал. № 4. С. 139–147. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.139>

3. Коваль М., Щипанський П., Кидонь В., Грицюк В. (2023). Стратегічний характер Київської оборонної операції (24 лютого–2 квітня 2022 р.). Український історичний журнал. № 3. С. 5–29. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.03.005>

4. Битва, яка врятувала Київ. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/bitva-yaka-vryatuvala-kijiv-nv-rekonstruyuvav-istoriyu-zahistu-aeroportu-v-gostomeli-50317852.html>

5. Битва за Гостомель. Як провалилась зухвала і «блискавична» операція російських терористів. <https://myrotvorets.news/bytva-za-hostomel-yak-provalylas-zu/>

АНАЛІЗ СПРЯМОВАНOSTІ ОСНОВНИХ НАРАТИВІВ РОСІЙСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КАМПАНІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

С. Залкін, кандидат військових наук, старший науковий співробітник

О. Ревін

С. Сідченко, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

К. Хударковський, кандидат технічних наук, доцент, старший науковий співробітник

*В. Бєлімов, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

На сьогоднішній день збройна агресія Російської Федерації (РФ) проти України є продовженням гібридної війни, яку РФ розпочала ще у 2014 році. Однією з головних складових гібридної війни є агресивна інформаційна кампанія. Звичайно, що отримання інформаційної переваги є одним із суттєвих факторів результату цієї війни.

В умовах війни громадська думка, як українського суспільства, так і суспільства противника, є об'єктом постійного інформаційного (психологічного) впливу. У російському суспільстві громадську думку формує державна пропаганда.

Аналіз інформаційного протистояння між Україною та РФ виявив, що пропагандистська кампанія ведеться не тільки у формі пропаганди, але й у формі війни сенсів (сенс – сутність чого-небудь, значення, зміст, розумна підстава), що використовуються для впливу на масову аудиторію, її емоційний та психологічний стан, зміну суспільної думки в інтересах протистоячої сторони. Основною психофізичною небезпекою такої пропаганди є зміна рис характеру,

поведінки особи, зниження інтелекту та, в результаті, зміна особистості, що яскраво демонструють чисельні приклади дій військовослужбовців РФ в ході так званої «спеціальної військової операції».

Аналіз виявив, що російська пропаганда часто являє собою ніщо інше, як сукупність маніпулятивних технологій, а також те, що в основі сучасної пропагандистської кампанії РФ проти України знаходиться дезінформація, суміш фактів і вигадок, знань і маніпуляцій, цілями яких є підриз легітимності української державності та довіри до влади України, її політики, економіки, культури, знецінення українського спротиву та євроатлантичних прагнень, а також просування довіри до російських версій подій. РФ намагається розхитати єдність українців використовуючи наративи про «нелегітимність влади» в Україні, нібито існуючий конфлікт між військовим і політичним керівництвом України, викривляючи і масштабуючи певні проблеми з мобілізацією тощо. Також РФ продовжує викривляти реальність, підмінювати історичні факти і привласнювати культурну спадщину України.

Російська пропаганда агресивна, нав'язлива, розповсюджується багатьма каналами і відірвана від реальності. Серед широкого спектру методів російської пропагандистської кампанії, насамперед, використовуються такі, як зосередження на емоціях, створення ворога, необ'єктивний підхід до інформації, винахід теорій, які «пояснюють» певну подію без справжньої емпіричної основи, використання підходів та аргументів країн-партнерів України проти них же та багато інших.

Одним із засобів інформаційної кампанії, який РФ використовує в інформаційній складовій широкомасштабної агресивної війни проти України є широке використання дезінформаційних наративів, які застосовуються в теорії змови, загальними характеристиками яких є [1]:

- вони зазвичай пояснюють певні події надзвичайним злом;
- вони ігнорують будь-які докази проти них та не наводять докази, які підтверджували б їх правдивість.

Конспірологічні теорії РФ полягають у представленні війни як змови світової еліти проти російського суспільства. Ці теорії покликані змінити сприйняття реальності, вивести їх на емоційний відгук, зробити людей більш вразливими та підозрілими і змусити їх сприймати інформаційний хаос, що створюється російською пропагандою, як логічне ціле. Головна ідея, що об'єднує всі пропагандистські теорії щодо України, полягає в можливості відвернути увагу аудиторії від військових злочинів, що чинить РФ, змістити акценти на пошуки ворогів ззовні та всередині, применшити страждання українців від агресії РФ і заперечити масштаби війни, а також сформувати образ України та її лідерів як несамостійних політичних фігур, що є лише

маріонетками та «розмінними монетами» в руках великих геополітичних гравців, які мріють знищити Росію [2].

Пропаганда РФ використовує різні типи наративів, а саме:

- внутрішні – для населення РФ;
- зовнішні – для України і міжнародної спільноти (особлива увага країнам-партнерам України та НАТО);
- приховані – для широкої аудиторії як всередині РФ, так і для міжнародної спільноти.

Аналіз інформаційної кампанії РФ проти України виявив те, що наративи використовуються у якості інструментів закріплення у суспільній свідомості ідей «руського міру» через своє емоційне забарвлення і багаторазове повторення та не змінюють свого змісту, але вони доповнюються новими меседжами, які їх посилюють, одночасно змінюється їхня першочерговість в залежності від подій на фронті. Подання наративів здійснюється таким чином, щоб вони узгоджувалися один з одним. Алгоритм просування наративу складається з двох етапів: на першому етапі – проголошення політичним керівництвом РФ чергового наративу; на другому етапі – масштабування розповсюдження пропагандистами через різні канали мас-медіа в залежності від складу цільових аудиторій.

В інформаційному просторі виділяються три типи аудиторій – основні, обрані для безпосереднього або непрямого впливу шляхом доведення інформаційних матеріалів або здійснення інформаційних дій, проміжні, які слугують проміжною ланкою (ретранслятором) для доведення необхідної інформації до основних аудиторій, випадкові, що піддаються ненавмисному інформаційному впливу в результаті проведення відповідних заходів, спрямованих на інші аудиторії [3]. Так, при підготовці агресії РФ проти України широко використовувалась тема історичного минулого (в подальшому ця тема використовувалась пропагандою РФ постійно з початку кожної фази війни або при зміні / уточненні цілей так званої спеціальної військової операції), основною аудиторією якої є внутрішня аудиторія Росії, проміжною – населення України й випадковою – «країни Заходу». При розриві зернової угоди Росією основною аудиторією стала міжнародна спільнота, «країни Заходу», проміжною – населення РФ і випадковою – Україна.

Механізм маніпулювання цільовою аудиторією добре відомий і складається з кількох послідовних етапів, а саме:

- захоплення й утримання уваги цільової аудиторії на об'єкті маніпуляції;
- демонстрація (поширення) певних, як правило, емоційних подразників, перенесення позитивних або негативних емоцій з інших ситуацій на об'єкт маніпуляції;
- намагання включити стереотипні моделі поведінки цільової аудиторії;

– управління процесом маніпуляції (корегування меседжів, динамічна зміна емоційного забарвлення тощо).

Для розповсюдження наративів залучаються російські федеральні та інші прокремлівські ЗМІ, Instagram, Youtube, Telegram, TikTok та інші інтернет-платформи і соціальні мережі, а також іноземні мейнстрімні та альтернативні медіа. Фінансування цієї діяльності здійснюється за рахунок бюджетних коштів. Іноземні мейнстрімні та альтернативні медіа залучаються російським пропагандистським апаратом з метою створення в російської аудиторії ілюзії підтримки РФ та військово-політичних авантур путінського режиму іноземцями, а також поширення російських наративів, пропаганди та дезінформації на іноземну аудиторію. Також за їх допомогою здійснюється спроба переконати мешканців РФ, що їх країна та її суспільно-політичний устрій є гідною альтернативою «країнам Заходу».

Особливу роль у розповсюдженні дезінформації російська пропаганда відводить Інтернету внаслідок того, що за його допомогою створюється інформаційне перевантаження, нав'язування інформації та її дозування, плутанина та когнітивні спотворення, особливо що стосується політичних новин. Особлива проблема полягає в тому, що люди схильні поширювати брехню «далі, швидше, глибше і ширше, ніж правду», особливо що стосується хибних політичних новин [4].

Список використаних джерел

1. Бразертон Р. Недовірливі розуми. Що приваблює нас у теоріях змови? Альпіна Пабліше. 2020. 352 с.
2. Тренди дезінформації та пропаганди в соціальних медіа Півдня України за 5 місяців війни. 22.09.2022. ІНТЕНТ : веб-сайт. URL: <https://intent.press/publications/medialiteracy/2022/trendi-dezinformaciyi-ta-propagandi-v-socialnih-media-pivdnya-ukrayini-za-5-misyaciv-vijni/> (дата звернення: 24.03.2025).
3. Інформаційно-психологічні операції: планування, протидія, технології : монографія / Певцов Г. В., Залкін С. В., Сідченко С. О., Хударковський К. І. Харків : ДІСА ПЛЮС. 2020. 252 с.
4. Восугі С., Рой Д., Арал С. Поширення правдивих і неправдивих новин в мережі. Science. 2018. Том 359. Вип. 6380. С. 1146-1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>.

ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПЕРСОНАЛУ ДСНС, ЯКИЙ ЗАЗНАВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В. Платонов, доктор філософії (Ph.D) з психології
Національний університет цивільного захисту України

Сьогодні впевнено можна стверджувати, що значна кількість сучасних українських досліджень у психології відображає актуальний психоемоційний стан різних категорій населення – як цивільних громадян, так і тих, хто стоїть на захисті держави. Зокрема, це стосується персоналу Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС). Зважаючи на те, що активні бойові дії переходять у затяжну фазу, це чинить значно більший негативний вплив на психіку людини через практичну відсутність перепочинку внаслідок посиленої активності ворога тому питання оцінки актуального психологічного стану є особливо актуальним.

Персонал ДСНС від самого початку війни задіяний у ліквідації надзвичайних ситуацій, спричинених воєнною агресією, та допомозі постраждалому населенню. Важливо зазначити суттєве збільшення кількості надзвичайних ситуацій, що негативно впливає на умови та режим праці й, відповідно, на фізичний і психологічний стан фахівців. До надмірного навантаження додаються фактори ризику, зокрема це повторні ракетно-артилерійські обстріли та удари по місцях дислокації підрозділів ДСНС, що, на жаль, стали звичним явищем у прифронтових регіонах України.

Постійне перебування в таких умовах призводить до психологічної травматизації та прояву симптомів виснаження, що, у свою чергу, знижує рівень активності й самоконтролю, викликає нехтування правилами безпеки та самозбереження. Водночас не у всіх фахівців простежуються симптоми негативних психічних станів – це обумовлено індивідуально-психологічними особливостями особистості. Тому не кожному з фахівців буде потрібна поглиблена психологічна допомога, але щоб визначити осіб з персоналу, які дійсно її потребують, доцільно проводити процедуру психологічної експертизи, яка має чіткі критерії визначення потреби в отриманні психологічної допомоги [2].

У попередніх публікаціях ми зазначали складові, які потребують розробки для забезпечення повноцінного функціонування процедури психологічної експертизи. Один із ключових аспектів – врегулювання нормативно-правової бази для правомірного використання процедури експертної оцінки психологічного стану персоналу ДСНС [1].

Існуюча нормативно-правова база, якою у свої діяльності керуються психологи ДСНС, регламентує діяльність психологів з персоналом, але на

сьогодні в ній відсутня процедура психологічної експертизи актуального стану фахівців. У той же час деякі пункти різних керівних документів частково дозволяють зробити оцінку актуального психологічного стану персоналу ДСНС, результати якої можуть бути використані в межах психопрофілактичної роботи. Так, згідно наказом № 747 від 31.08.2017 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» відповідають абзаци пункту III. «Основні завдання психологічної служби»:

8) проведення психопрофілактичної роботи, спрямованої на збереження, зміцнення й відновлення психологічної безпеки та психічного здоров'я осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників, попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації;

9) надання психологічної допомоги та підтримки особам рядового і начальницького складу, рятувальникам та працівникам, які перебували в екстремальних умовах та постраждали внаслідок дії стрес-факторів;

Згідно пунктом VI. «Психологічна профілактика» психолог може проводити додаткову психодіагностику з метою визначення актуального психологічного стану фахівців [3].

Методичні рекомендації щодо проведення додаткової індивідуальної роботи з персоналом ДСНС (лист від 08.09.2023 № 28-17032/288) суттєво розширюють нормативно-правову основу діяльності психологів. Зокрема, згідно з пунктом 1 абзацу 1.3. зазначено:

ДІР проводиться з метою диференційованого розподілу заходів первинної психопрофілактики та зусиль психологів за рахунок визначення кола осіб, які потребують першочергової психологічної допомоги у зв'язку з особливостями впливу на них стресогенних факторів службової і позаслужбової діяльності.

Також визначаються категорії осіб, які мають соціальні чи особистісні труднощі та потребують додаткової індивідуальної роботи з психопрофілактики та надання психологічної допомоги вказаним категоріям осіб, що спрямована запобіганню погіршення психологічного стану на фоні пережитих стресових та екстремальних подій [4].

Із метою визначення актуального психологічного стану осіб персоналу ДСНС, що визначено в окремому дорученні В-206 «Про організацію проходження медико-психологічної реабілітації ДСНС», але цей документ регламентує проведення оцінки актуального психічного стану співробітників лише у випадках їх направлення на медико-психологічну реабілітацію [5].

Виходячи з вищенаведених нормативно-правових актів, у них визначаються категорії осіб з персоналу, які безпосередньо потребують проведення психопрофілактичних заходів та додаткової індивідуальної роботи. Визначена потреба в діагностиці в межах психологічного відбору з метою

збереження оптимального рівня професійно-психологічних якостей та комплексного психологічного вивчення особистості після психологічних інтервенцій.

Отже, на відміну від регламентованих психологічних заходів, процедура психологічної експертизи спрямована на визначення осіб, у яких є або відсутня потреба в психологічній допомозі та проходженні заходів з відновлення (не психологічного характеру), враховуючи, що вони зазнали психологічної травматизації різного характеру. Визначення динаміки змін психологічного стану для оцінки готовності осіб персоналу повернутися до виконання своїх функціональних обов'язків. Така процедура не суперечитиме Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» [6] тому може бути виокремлена як окремий захід в роботі психолога з персоналом ДСНС. Слід зазначити, що для проведення процедури психологічної експертизи варто долучати фахівців-психологів з нейтральних підрозділів, якими можуть виступати психологи закладів вищої освіти системи ДСНС.

Список використаних джерел

1. Платонов В.М. Необхідність створення концепції психологічної експертизи рятувальників ДСНС України після травмуючих подій. Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації : збірник матеріалів ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2024 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 278–282.
2. Платонов В.М. Психологічна експертиза рятувальників ДСНС України. Нові виклики та можливі рішення. Актуальні питання роботи з персоналом у складових сектору безпеки та оборони : 36. тез щорічної науково-практ. конф. (Україна, м. Харків, 26 лют. 2025 р.). Харків, 2025. С. 104–107.
3. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій : Наказ М-ва внутр. справ України від 31.08.2017 № 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> (дата звернення: 30.03.2025).
4. Про організацію додаткової індивідуальної роботи з персоналом ДСНС: Лист від 08.09.2023 № 28-17032/288. Київ, 2023.
5. Про організацію проходження медико-психологічної реабілітації ДСНС: Окреме доручення від 08.12.2020 № В-206. Київ, 2020.
6. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text> (дата звернення: 31.03.2025).

ВИСВІТЛЕННЯ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК У ЗМІ: РЕКОМЕНДАЦІЇ СТОСОВНО ПОДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

Т. Храбан, кандидат філологічних наук, доцент

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

Російсько-українська війна призвела до ескалації насильства щодо жінок. По мірі того як війна затягується, ситуація погіршується, і українські жінки дедалі частіше визнають свою незахищеність перед психологічним і сексуальним насильством. Моніторинг та аналіз повідомлень ЗМІ стосовно насильства щодо жінок дає змогу зробити висновок про зростання інтересу ЗМІ до висвітлення цієї проблеми та розкриття різних аспектів і форм гендернозумовленого насильства. Крім того, значні зміни відбулися і у висвітленні подій, спрямованих на профілактику та підвищення обізнаності громадськості щодо жінок. Одним з основних обов'язків українських ЗМІ в період російсько-української війни є осмислення проблем, що потребують постійної уваги та нагального розв'язання, а саме – захист вразливих і маргіналізованих груп суспільства. Нагальне та об'єктивне подання новин може стати найпотужнішою зброєю для усунення проблем, коли йдеться про насильство щодо жінок. Висвітлення насильства щодо жінок у ЗМІ впливає на суспільне сприйняття гендерного насильства, а також на соціальну конструкцію «жертви» і «злочинця». Тому, право на свободу слова в ЗМІ має бути збалансоване з широкими соціальними інтересами боротьби з гендерним насильством, а також з розумінням того, що невірне висвітлення в пресі злочинів, скоєних на ґрунті гендерної ненависті, може сприяти їхньому подальшому поширенню.

Парламентська асамблея Ради Європи розробила низку рекомендацій, що стосуються того, як ЗМІ мають висвітлювати такі теми, як гендерне насильство. Ці рекомендації спрямовані на створення загальних принципів, якими повинні керуватися ЗМІ, і значною мірою відносяться до зобов'язань, які країни-члени Ради Європи повинні виконувати, враховуючи політику і практику ЗМІ. Серед конструктивних документів слід відзначити Рекомендацію 1555 Парламентської асамблеї Ради Європи, ухвалену у 2002 році, яка стосується зображень образів жінок у ЗМІ з метою просування гендерної рівності. Асамблея зазначає, що образ жінки в засобах масової інформації надто часто залишається негативним і продовжує залишатися стереотипним і сексистським, жінки асоціюються з приватною сферою, домашнім господарством і сімейним життям. Засоби масової інформації часто представляють жінок як сексуальні об'єкти. У рекомендації зазначається, що в деяких країнах, зокрема в країнах Східної Європи, образ жінок у ЗМІ залишається відносно негативним, що підтверджується низкою досліджень. Резолюція 1751 Парламентської Асамблеї

Ради Європи стосується боротьби із сексистськими стереотипами у ЗМІ. Вона попереджає про присутність сексистських стереотипів у засобах масової інформації, які перешкоджають досягненню реальної гендерної рівності. У ній нагадується, що ЗМІ є життєво важливою складовою демократії, несуть особливу відповідальність у цій галузі за сприяння розвитку емпатії та поваги до людської гідності, боротьби проти всіх форм дискримінації; і що сексизму, як і расизму та іншим формам дискримінації, немає місця в ЗМІ. У частині, що містить рекомендації для ЗМІ, Резолюція закликає медіа підвищувати обізнаність журналістів і навчати їх включенню аспекту гендерної рівності в журналістику та засоби масової інформації; просувати аспект гендерної рівності в регулюючих і саморегулюючих органах і, за необхідності, виконувати рекомендації, що містяться в кодексах передової практики; сприяти збалансованій представленості жінок у ЗМІ та нестереотипному зображенню жінок і чоловіків, у такий спосіб допомагаючи подолати перешкоди на шляху до гендерної рівності.

ЗМІ зображують гендерне насильство як дзеркальне відображення реальності, при цьому не завжди враховують етичні принципи. Аналіз матеріалів ЗМІ на основі критеріїв дотримання етичних принципів показав, що мас-медіа, як і раніше, часто пишуть про гендерне насильство як про особисту, а не суспільну проблему, роблячи акцент на сенсаційних елементах самого вчинку. Крім того, вони часто порушують анонімність і недоторканність приватного життя жертв, розкриваючи їхні особи або деталі, які можуть призвести до їхньої ідентифікації, у такий спосіб піддаючи жертв вторинній віктимізації. Поміщення жертви в центр суспільної уваги ще більше стигматизує її та піддає тиску з боку суспільства. Попри те, що ЗМІ демонструють високий рівень професіоналізму в певних репортажах, вони часто упускають можливості для виконання своєї просвітницької та профілактичної ролі щодо цієї соціальної проблеми. Репортажі в ЗМІ можуть сприяти превентивним зусиллям, інформуючи громадськість про основні причини та фактори ризику гендерного насильства. Звертаючись до таких основних проблем, як токсична маскуліність, жінконенависництво і дисбаланс влади, ЗМІ можуть зіграти ключову роль у створенні безпечного суспільства для своїх співгромадян. Глибше розуміння і визнання цієї проблеми може ініціювати суспільний дискурс і тиск суспільства на потенційних злочинців. Висвітлення теми гендерного насильства допомагає жертвам зрозуміти, що вони не самотні і що їхній досвід визнаний. Таке визнання може спонукати жертв звернутися по допомогу і перервати мовчання навколо цієї проблеми. ЗМІ може і має мотивувати жертв використовувати доступні їм підтримку і ресурси. Незважаючи на найважливішу роль у підвищенні обізнаності про психологічне та сексуальне насильство щодо жінок, необхідно, щоб жертви гендерного насильства розглядали медіа як своїх

прихильників і союзників, а підхід, який використовують ЗМІ під час висвітлення подій, повністю відповідав етичним принципам. У разі належного дотримання ці принципи можуть допомогти знизити кількість психологічних і сексуальних злочинів проти жінок.

Рекомендації пропонують: не розкривати особистість постраждалої/жертви та членів її сім'ї або деталі, що можуть вказати на її особистість, включно з фотографіями місця/будівлі/будинку, де сталося насильство; репортаж не повинен містити інформацію, яка може виправдати акт насильства зовнішніми обставинами або особистими якостями злочинця (наприклад, бідністю, культурою, високою температурою, втратою роботи, психічними захворюваннями, алкоголізмом, наркоманією); насильство щодо жінок слід розглядати не як трагічну подію, а як сплановану дію з боку злочинця; насильство не слід вважати наслідком психічного захворювання злочинця – зображення злочинця як психічно хворої людини впливає на створення хибного сприйняття злочинця і водночас стигматизує психічно хворих людей, які не є насильниками; насильство не є віддзеркаленням залежності – люди, залежні від алкоголю або психоактивних речовин, можуть бути такими самими жорстокими, як і люди, які не вживають нічого з цього; понад те, люди, залежні від алкоголю чи психоактивних речовин, зовсім не обов'язково є жорстокими; не виправдовувати злочинця, навіть якщо це відома і впливова людина – злочинець може бути представником будь-якого соціального прошарку, включаючи публічних особистостей і посадових осіб, але це не повинно бути причиною для виправдання насильства; уникати подробиць акту насильства/вбивства або висловлювань людей, які не мають жодного відношення до цього факту; оминати наративного викладу конкретних зображень сцени насильства з подробицями, з одного боку, тому що вони принижують гідність жертви, та ставлять публіку в позицію вуайєриста, а з іншого – тому що вони дають іншим злочинцям ідеї для насильницької поведінки.

ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК КАТАЛІЗАТОР НОВОЇ ХВИЛІ КОНФЛІКТІВ ПО ВСЬОМУ СВІТУ

***О. Коптєв**, доктор філософії у галузі міжнародних відносин, доцент
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

Повномасштабне вторгнення російських окупантів в Україну у 2022 році стало не лише масштабним конфліктом, а й каталізатором глобальних змін у сфері безпеки, міжнародних відносин та геополітичної стабільності. Нічим не спровокована війна в центрі Європи активізували існуючі тривалий час

напружені відносини між країнами, сприяла формуванню нових альянсів, а також загострила протистояння між ключовими світовими акторами.

Вторгнення РФ в Україну стало яскравим проявом її ревізійністських амбіцій, спрямованих на зміну існуючого світового порядку. Все це призвело до поглиблення розколу між Заходом та РФ, формування нових геополітичних блоків та посилення конкуренції між ними. На думку дослідниці Ірини Шевель, війна в Україні спричинила значні геополітичні зміни, зокрема перерозподіл влади та визначення нових стратегічних інтересів для країн-учасниць конфлікту [1]. Ба більше, на мою думку, РФ продовжує активно шукати підтримки серед країн, що протистоять західному впливу, таких як: Іран, Північна Корея та Китай, для формування нового геополітичного блоку та розширення власної зони впливу.

На думку дослідниці Юлії Шмаленко, війна в Україні стала каталізатором масштабних змін у світовій системі безпеки та спричинила велику кількість викликів для міжнародної співпраці та перспектив світового політичного, соціального, економічного та безпекового порядку [2].

З цим не можна не погодитися, адже один за одним у світі почали з новою силою «вибухати» нові конфлікти: ізраїльсько-палестинський, азербайджано-вірменський, корейський та інші конфлікти, громадянський переворот в Сирії з поваленням кривавого режиму Асада – все це є наслідками війни в Україні. Якіс з цих конфліктів розпалюються з новою силою через ослаблення позицій РФ на міжнародній арені, інші через те, що РФ показала всьому світу, що у XXI столітті можна протягом більш ніж 10 років окупувати іншу державу в центрі Європи без серйозних наслідків. І таке повернення у середньовічну парадигму «хто сильніший, той і правий» активно підтримується нинішньою адміністрацією Дональда Трампа, який також має імперські та бізнес-амбіції щодо Гренландії та Канади.

На жаль, мусимо констатувати, що передові країни Європи повністю провалили свої позиції у захисті прав та свобод на своєму континенті. Такі гравці як Франція, Німеччина, Польща та Великобританія виявилися не готовими до сучасних викликів і не мають аргументованих відповідей на них.

Також варто зазначити, що повномасштабне вторгнення російських окупантів в Україну спричинило безпрецедентне зростання військових витрат у світі. Так, за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, у 2024 році глобальні військові витрати досягли рекордних \$2,72 трлн, що на 9,4% більше порівняно з попереднім роком [3]. За даними аналітиків, Європа збільшила свої витрати на рекордні 17%, а РФ – на 38%, витративши \$149 млрд, що становить 7,1% її ВВП. Такі витрати, на мою думку, породжують нову гонку озброєнь, яка може в майбутньому з новою силою призвести до ескалації конфліктів по всьому світу.

Ба більше, розв'язана РФ війна остаточно підірвала основи міжнародної безпеки та правових норм. Адже вже зараз в адміністрації Президента США активно їдуть обговорення щодо юридичного визнання за РФ Криму та всіх інших окупованих територій. Якщо порушення суверенітету та територіальної цілісності України буде визнано офіційно це поставить під сумнів ефективність усіх міжнародних організацій, таких як ООН, у підтримці миру та безпеки в світі. І треба визнати, що враховуючи події останніх 3 років, це є так, адже міжнародні інституції не спроможні дати раду сучасним викликам. ООН, ЄС, НАТО та інші не спроможні дієво протидіяти військовій агресії та є абсолютно не ефективними в контексті відстоювання прав та свобод громадян в Європі. Все це, на мою думку, може в довгостроковій перспективі створити небезпечний прецедент, який можуть використати інші країни для виправдання агресії проти сусідів, що буде лише масштабувати військові конфлікти по всьому світу.

Підбиваючи підсумки варто наголосити, що російсько-українська війна дійсно стала «холодним душем» для США та країн Європи, а також каталізатором глобальних змін. Вона спричинила нову хвилю конфліктів, мілітаризацію, а також економічну нестабільність та підбив давно усталених міжнародних норм і правил гри. В контексті міжнародних відносин, безумовно, треба консолідуватися та посилювати дипломатичні зусилля і зміцнювати міжнародні інституції для протистояння імперіалістичним прагненням великих країн до розширення власного впливу на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Шевель, І. П. (2024). Вплив війни росії проти України на геополітичні та глобальні зміни в світі: соціополітичний дискурс. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, (13), 181–194. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306912>.
2. Шмаленко Ю. Вплив війни в Україні на геополітичну архітектуру світової безпеки / Ю. І. Шмаленко // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Т. 1. – С. 285-287. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19199>.
3. Stockholm international peace research institute (2025). Unprecedented rise in global military expenditure as European and Middle East spending surges. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2025/unprecedented-rise-global-military-expenditure-european-and-middle-east-spending-surges>.

УДК 32+316.48

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИКИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В СВІТЛІ РЕФОРМ США

О. Барабаш, кандидат філософських наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

За видимістю спонтанності та хаотичної спорадичності діяльності Адміністрації Президента США Трампа з приводу повернення Америці ролі й статусу великої наддержави, в якій реалізується підхід «only America first», з точки зору окремих представників академічного світу, в ній можна простежити послідовну й логічно виважену лінію щодо реалізації ключових концептуальних векторів бачення світу та перспектив США. Не претендуючи на однозначність та категоризм висновків, в ній, на нашу думку, виділяються наступні пріоритети.

1. Критичний стан системних економічних налаштувань, що були встановлені у зв'язку з визначенням координуючої, організуючої світової грошову, а слідом, економічну модель взаємодії національних економік після другої світової війни роллю долара вимагає термінових переналаштувань не менш системного характеру – інакше ситуація загрожує скорим колапсом долара, руйнації економіки США. (За президентства Ніксона у 1971 році була порушена прив'язка грошової одиниці США та універсалізованого грошового платіжного засобу долара до визначеного Бреттон-вудськими домовленостями золотого стандарту, а у 1985 році за Угодою «Плаза» представники провідних економік погодились з подальшою поступовою девальвацією долара в інтересах світової торгівлі).

2. На думку Голови Ради з економічних питань при Адміністрації Президента Трампа Стівена Мірана, що була послідовно обґрунтована і представлена ще у 2024 році [3], послаблення позицій США в виробничій сфері сучасного світу, технологіях, інше, були запрограмовані самою моделлю розвитку Америки, в якій закладався обов'язковий дефіцит торговельних балансів, США мали вивозити значно більшу кількість доларової маси, ніж ввозити, що, зрештою, призвело до нинішньої, майже катастрофічної ситуації з державним боргом США та утворення значних дисбалансів в торгівлі (тільки в торговельному обороті з КНР дефіцит складає 1,2 трлн. доларів на рік). Міран пропонував вийти на нову модель взаємодії економіки США зі світом та переорганізувати стан речей на користь США через систему нових балансів - завдяки тарифам у міждержавній торгівлі та митним корективам.

3. Міркування такої переосмисленої «економічної доцільності» у внутрішній та зовнішній політиці США, зрештою, формують і геополітичні виміри в діяльності Адміністрації Трампа.

Аналіз промов та заяв доктринального характеру 45 і, слідом, 47

Президента США Трампа, на одну з авторитетних публікацій, представлених 22 квітня 2025 року [1], дозволяє відтворити умовні контури одного з варіантів бачення Трампом переутворень світової системи, в якій США має визначити предмет і обсяги своїх інтересів, позначити їх кордони, окреслити ступінь важливості в реалізації політики особливої економічної доцільності.

В «новій американській ойкумені», якщо використати на свій лад стародавній термін та сполучити його з методологією світ-системного аналізу, зрештою, мають утворитися зони центру, що виступають зосередженням цього специфічного утворення, а також периферії, напівпериферії, з їх рівнем налаштуванням щодо завдань, функцій, призначення, рівнем життя, інше. Як зазначає Стейсі Годдард, ця площа американських інтересів має взаємодіяти в сучасному світі з територіями та інтересами інших великих держав, до яких він відносить Китай, Росію, залишаючи, певною мірою, відритим питання щодо ролі Європи. Робиться висновок, що архітектоніка міжнародного порядку і взаємодії бачиться Трампу на кшталт «Віденського концерту», що завершив Наполеонівські війни в Європі та впродовж 40 років з певними напруженнями, але утримував стан миру за рахунок головної установи, що одна з держав-учасниць домовленостей «концерту» за будь-яких умов та сценаріїв розвитку не втручається в перебіг подій на території, що визначена підконтрольною іншою державою «концерту».

В тій великій геополітичній грі, яку зараз послідовно веде Президент Трамп, Китай та Росія уявляються не ворогами, навіть зважаючи на окремі публічні заяви, а партнерами, з якими слід розбудувати правильні для Америки стосунки, врегулювавши на користь США торговельні, інвестиційні, інфраструктурні, тощо питання. (11 травня, що підкреслює публікація в «The New York Times» [4], відбувся дуже важливий раунд перемовин США та Китаю, щодо врегулювання суми економічних проблем, результатами якого Білий Дім залишився, вочевидь, задоволеним [6].

Ми хотіли би звернути увагу, що інституційні основи існування національних держав, певні принципи та цінності щодо як підконтрольних, а тим більш, непідконтрольних територій залишаються вторинними, винесеними ніби за дужки уявлень про чинні міжнародні норми, правопорядок, враховуючи, перш за все, показники корисності для США, а також їх місця в світовій «геометрії порядку», сили і фактичної значущості за колом параметрів.

Важливого значення в баченні перспектив світу Адміністрацією Президента Трампа в проєкціях згаданих завдань, набувають питання ресурсів, енергетики та її інфраструктури, логістики. В деяких публікаціях навіть науковців Європи збройний конфлікт в Україні розглядається саме під цим кутом [5].

Президент Трамп, на наш погляд, вміло використовує сучасні медієві і

наукові потужності на вплив мас доби «емоційного капіталізму», з його потоками миттєвостей та швидкоплинністю яскравих вражень, що мають приковувати увагу виборців до постаті політика-лідера. (Нейрополітика, ай-трекінг, можливості подальшого форекастингу, ведуть до амплітудних емоційних вражень, в яких замість категорій етичного характеру і оцінок, пов'язаних зі стійкими орієнтирами щодо добра і зла, правильного чи ні, простежується естетизація різних сторін життя, навіть насильства – в сучасному американському кінематографі воно набуло критично великого значення. (Якщо Тарантіно або Родрігес у своїх фільмах шукали певні змістовні виправдання естетизації жорстокості, то в епопеї «Джон Уїк» візуальний ряд пропонує «довершені» ряди різноманітних кривавих вбивств майже без смислових навантажень у зв'язку з їх причинами. Образи жіночої жорстокості є ще більш досконалими естетично, але поки що пов'язуються з ідеями остаточного звільнення жінки від пагубності чоловічого – одним з найбільших проривів у кінематографі США 2023 року «The New York Times» свого часу визначала фільми «Kimi», «Flux Gourmet», «The Pleasure», що вирішували завдання подальшого звільнення жінки; перший з них відтворював і естетичну силу художнього образу дівчини в боротьбі з жорстоким чоловічим світом. (Можливо, особливим проривом у цьому відношенні став фільм «The mother» того ж року, оскільки його режисеркою була Нікі Каро, а подальша революція в кінематографі з цікавістю очікує звершень режисерок і нового слова в мистецтві, бо лауреатками фестивалів зараз стають, нарешті, талановиті Аліче Рорвахер, Каролі Вірджинія Джеральдін Варжа, Грета Гервіг, яку тільки-но змінила у якості Голови Президії Канського фестивалю Жюльєт Бінош, Маура Дельперо, інші).

Так зміщення акцентів оцінного характеру в сучасному постмодерністському «блуканні» поточних вражень без відсилань до можливості змісту, зрештою, актуалізує підсумкове – «Як мило!», або «Огідно, некрасиво!» поза бінарної площини етики.

Хоча Президент Трамп представляє Республіканську Партію США, яка пов'язує себе з відстоюванням консервативного традиціоналізму християнського гатунку (візуалізація образу високого представника християнства – публікація їм свого вигляду в одязі Папи Римського), а зараз ми можемо споглядати певну боротьбу з наслідками політики diversity, яка відтворювала ключову настанову ліберальної демократії часів Президента Байдена, щодо захисту свободи у її проявах меншістю (з морської академії нещодавно вилучили 381 видання, що пропагандує основи diversity, а в штаті Флорида поліція таки заарештувала трансгендерну жінку, що заздалегідь попереджала посадових осіб штату, що має намір порушити «дурну» норму кримінального законодавства штату, яка забороняє і криміналізує правопорушення – не жінкам відвідувати жіночу

вбиральню [2]), щодо інших чеснот християнського характеру, пов'язаних з уявленням про справедливість, благодатність, добропорядність, тощо – комплекс питань залишається, щонайменше, відкритим.

Щодо виходу у площину права, зрештою, ці проєкції етичного характеру, мають вихідного значення щодо самого розуміння права, як системи, що розбудовується у зв'язку з поняттям справедливості (в англійській традиції сама правова система оформлювалась у контексті існування особливого «суду справедливості», в доктринальному континентальному праві одна з ключових вимог – відсилання до розуміння справедливості як такої у роботах, скажімо, німецького теоретика права Г. Радбруха), міжнародного правопорядку, концептуальної визначеності основ міжнародного співіснування, розуміння поняття «агресія», «збройний конфлікт», «справедлива війна». Система норм позитивного права, кодифікована й стверджена чинним законодавством України, відповідає загальним міжнародним принципам і цінностям права, ствердженням Статутом ООН [9], комплексом міжнародно-правових актів. Навіть новий Папа Римський Лев 14-тий вже оцінив збройний конфлікт в Україні як акт агресії, що, відповідно, означає відповідальність Росії за напад на іншу суверенну державу з усіма відповідними правовими наслідками. Хочеться сподіватись, що, зрештою, і США в лиці Адміністрації Президента Трампа долучаться до оцінок справедливого протистояння Сил Оборони, всього суспільства України, збройній агресії Російської Федерації – що буде відповідати нормам чинного міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел

1. Goddard E. Stacie. (2025). The Rise and Fall of Great-Power Competition Trump's New Spheres of Influence. American Affairs. electronic journal. no. May/June . Published on April 22. Retrieved from: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/rise-and-fall-great-power-competition> (accessed: 30.04.2025).
2. Holpuch Amanda. (2025). Transgender Woman Arrested After Using Bathroom at Florida State Capitol. The New York Times. April 7. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2025/04/07/us/politics/trans-student-arrest-bathroom-law-florida.html> (accessed: 30.04.2025).
3. Miran Stephen. (2024). A User's Guide to Restructuring the Global Trading System. Retrieved from: https://www.hudsonbaycapital.com/documents/FG/hudsonbay/research/638199_A_Users_Guide_to_Restructuring_the_Global_Trading_System.pdf (accessed: 30.04.2025).
4. Rappeport Alan. (2025). U.S. and China Meet for Second Day of Trade Talks. The New York Times. May 11. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2025/05/11/business/us-china-tariffs.html> (accessed: 11.05.2025).
5. Rius Albert Borrás, Palacios Dario Salinas. (2025). Geografía del poder: el

mapa del control de recursos y energía en Ucrania. Agenda publica. 22 de marzo. Retrieved from: [https://agendapublica.es/noticia/19735/geografia-poder-mapa-control-recursos-energia-](https://agendapublica.es/noticia/19735/geografia-poder-mapa-control-recursos-energia-ucrania?utm_source=Agenda+P%C3%BAblica&utm_campaign=42766a779f-EMAIL_CAMPAIGN_2020_10_08_05_49_COPY_01&utm_medium=email&utm_term=0_452c1be54e-42766a779f-116896249)

[ucrania?utm_source=Agenda+P%C3%BAblica&utm_campaign=42766a779f-EMAIL_CAMPAIGN_2020_10_08_05_49_COPY_01&utm_medium=email&utm_term=0_452c1be54e-42766a779f-116896249](https://agendapublica.es/noticia/19735/geografia-poder-mapa-control-recursos-energia-ucrania?utm_source=Agenda+P%C3%BAblica&utm_campaign=42766a779f-EMAIL_CAMPAIGN_2020_10_08_05_49_COPY_01&utm_medium=email&utm_term=0_452c1be54e-42766a779f-116896249) (accessed: 30.04.2025).

6. US announces China Trade Deal in Geneva. Retrieved from: <http://whitehouse.gov>. (accessed: 11.05.2025).

7. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва відповідно до Статуту ООН, що прийнята Генеральною Асамблеєю в 1970 році. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569 (accessed: 30.04.2025).

8. Римський Статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (accessed: 30.04.2025).

9. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. Київ: Представництво ООН в Україні; Департамент громадської інформації ООН. 2008. 67 с.

10. Барабаш О. В. Протестантизм у розвитку загального права Англії та США. Вісник Академії правових наук України. 2012. №3 (70). С. 78-86.

11. Нуруллаєв І. С. о. Основні та загальні принципи міжнародного публічного права як джерела правового регулювання міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. Держава та регіони. Серія: Право, 2019 р., № 4 (66). С. 218-223.

ОНІМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕБРЕНДИНГУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Т. Чернишова, кандидат філологічних наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Російсько-українська війна актуалізувала та форсувала створення стратегічного нарративу України, головною інтенцією якого є уявлення про українців як самостійний етнос, що має власну історію, культуру, мову, традиції тощо. Такий гранднарратив стає підґрунтям превентивної контрпропаганди, тобто одним із дієвих інструментів протидії ідеології «русского мира», що спрямована на відродження російської імперії 2.0 та обґрунтування меншовартості українського народу. У контексті створення стратегічного українського контрнарративу продуктивним є процес ребрендингу Збройних Сил України, а саме відмова від мілітарних традицій радянського періоду, зміни військових звань, форми одягу, військових свят тощо. Плідною стала тенденція найменувань військових частин, які з 1999 до 2015 рр. перебували в парадигмі радянської мілітарної історії. З 2017 р. згідно з розпорядженням начальника Генерального штабу ЗСУ почався процес перейменування військових частин на

основі використання української військової традиції, національної історичної традиції і в деяких ситуаціях – територіальної традиції.

Тенденція щодо використання власних назв (онімів) у найменуванні структурних підрозділів ЗСУ є продуктивною і в ідеологічному аспекті, і в аспекті їхньої адаптації у сфері комунікацій. Останнім часом поширеним в українській армії стає брендування, тобто створення привабливого іміджу з використанням різноманітних маркетингових інструментів: створення популярної назви, розробка сайту, символіки тощо. Така комунікаційна політика дозволяє широко пропагувати цінності того чи іншого підрозділу та робити його пріоритетним в аспекті мобілізації та подальшого проходження військової служби й виконання бойових завдань на полі бою російсько-української війни.

Частиною процесу брендування є використання онімних назв (брендонімів), пов'язаних із українською історією, здебільшого з визначними подіями в історії козацької держави, оскільки саме славетні традиції козацтва – вільного, безстрашного та відданого ідеї оборони своєї землі людності, продовжують сучасні захисники України. Узагалі брендони́ми – це такі власні назви, які не просто іменують конкретний об'єкт, індивідуалізуючи його таким чином, але мають достатньо високий рівень узагальнення. Брендони́ми є словами-символами, концептами, які відображають певну світоглядну позицію. Вони стають популярними та упізнаваними, так само як і ті об'єкти, що їх вони номінують. Брендонім завжди містить позатекстову інформацію, має конотативне значення. Щодо брендонімів, пов'язаних з українською історичною та мілітарною традицією, то вони відображає тяглість військової традиції нашого народу та налаштовують на сприйняття бійців того чи іншого підрозділу, який має відповідну назву, як на спадкоємців та продовжувачів справи своїх героїчних попередників.

Так, 93-тя окрема механізована бригада (ОМБр) «Холодний Яр» має найменування на честь історичної місцевості Наддніпрянщини, що уславилася своїми повстанцями. Ідеться про феномен «Холодного Яру» як особливої локації – символу українського повстанського руху: у XVIII ст. в урочищі Холодний Яр неподалік Чигирини «святили ножі» гайдамаки, повсталі проти польської шляхти під проводом Залізняка та Гонти (Коліївщина); 1919-1921 року тут дислокувався полк гайдамаків Холодного Яру, які в складі армії УНР брали участь у війні з більшовиками. Славнозвісна 93 ОМБр (яка отримала своє почесне найменування 2018 року) з самого початку російсько-української війни зарекомендувала себе як надзвичайно ефективний підрозділ, який воював на найгарячіших ділянках фронту: Піски та Донецький аеропорт, оборона Харкова, бої за Бахмут та Соледар, наразі – оборона Покровська. Символікою бригади, яка пов'язана з холодноярським повстанським спадком, є двостороння хоругва, «на одному боці якої – холодноярський дуб зі схрещеними ножами на чорному

тілі, на іншому – стилізований чорний ворон на білому тлі» [1]. Чорно-біла кольорова гама стягу символізує безкомпромісну боротьбу: перемогу або смерть; дуб – це дерево, яке мало сакральний характер для наших предків, символізуючи доблесть і міцність; на зображення чорного ворона (крука) творців символіки надихнув «історичний роман Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець», що оповідає про радянсько-українську війну 1917–1922 рр». Гаслом 93 омбр є *Nunquam retrorsum* – «Ніколи назад!»

55-та окрема артилерійська бригада «Запорізька Січ», яка позиціонує себе як одну «з кращих бригад ракетних військ і артилерії Збройних Сил України», почала свій бойовий шлях у зоні проведення АТО/ООС, а з початком повномасштабного вторгнення виконувала бойові завдання на Донецькому напрямку, стримувала наступ ворога на території Херсонської та Запорозької областей, наразі тримає оборону на Покровському напрямку. На офіційній сторінці бригади в мережі «Facebook» у публікації від 04 вересня 2018 (рік присвоєння почесної назви) зазначено, що «Запорізька Січ – це початки української артилерії... Саме в роки Хмельниччини артилерія формується як рід війська та отримує мобільність й потугу», а «сто років тому українські артилеристи, знов-таки, Запорізької дивізії під командуванням генерала Надієва будуть звільняти Донбас в ході наступальної операції» [4]. Назва пов'язана ще із тим, що до початку великої війни бригада дислокувалася в м. Запоріжжя. Емблемою бригади є язики полум'я на чорному фоні, що символізує нестримний артилерійський вогонь, червоний колір – кров, пролиту в боях за Україну, а чорний – непохитність переконань, незламність і стійкість у захисті рідної землі. Гасло бригади – таке саме безкомпромісне: «Не сперечаємось – ставимо крапку!»

65 окрема механізована бригада ЗСУ «Великий Луг» отримала свою назву на честь місцевості у дніпровських плавнях, яка вважається колискою запорізького козацтва. Великий Луг був символом безпеки й волі, у козацькому фольклорі його називали «батьком»: «Ой Січ – мати, а Великий Луг – батько...». Указ про «присвоєння почесного найменування 65 окремій механізованій бригаді Сухопутних військ ЗСУ» було підписано Президентом Володимиром Зеленським 20 грудня 2024 року «з метою відновлення історичних традицій національного війська, зважаючи на зразкове виконання покладених завдань під час захисту територіальної цілісності та незалежності України» [8]. Назва є символічною ще й тому, що 65 ОМБр невдовзі після створені у квітні 2022 року вирушила в зону бойових дій на Запоріжжя й без ротаций та відведення тримає там оборону на лінії зіткнення й дотепер. На шевроні бригади зображений озброєний козак, а гаслом є «Пробуди козацький дух!»

15-та окрема бригада артилерійської розвідки «Чорний Ліс» – формування артилерійських військ у складі Сухопутних військ ЗСУ. На офіційній сторінці

ЗСУ в мережі «Facebook» символіку історичної назви підрозділу розкрито так: «Цей топонім вказує на місце розташування пункту постійної дислокації бригади, а також нагадує про тактичний відтинок УПА «Чорний Ліс», що боровся з радянською червоною армією» [6]. Дійсно, з одного боку, «Чорний ліс» – це назва великого лісового урочища в Івано-Франківській області, який, подібно до Холодного Яру, став природним центром повстанських дій. Як зазначено в «Літописі Української повстанської армії», «Чорний ліс став центром одних з перших відділів Української Народної Самооборони (УНС) і став широкознаним з боїв з німцями й більшовицькими партизанами. Згодом він уславився боями УПА з цілими дивізіями МВД. Тож не дивно, що коли поділено військові округи УПА на тактичні відтинки, назва «Чорний ліс» стала кодовою назвою Станиславівського ТВ УПА» [5].

14 бригада оперативного призначення Національної гвардії України імені Івана Богуна «Червона калина» отримала свою назву в межах кампанії «Гвардія наступу». Раніше як спецпідрозділ «Ягуар» (8-й полк оперативного призначення ім. Івана Богуна) підрозділ звільняв Харківську ОДА від сепаратистів у 2014 році, брав участь у боях за Слов'янськ, Дебальцеве та Сєверодонецьк, а з початком повномасштабного вторгнення після реорганізації був залучений до оборони Києва, воював на Донецькому та Запорізькому напрямку, а наразі обороняє Покровськ. Онім «Червона калина» має подвійне символічне значення. По-перше, вищезазначений 8-й полк дислокувався в м. Калинівка Вінницької області, через що його називали Калинівським. По-друге, червона калина символізує Україну, а по-третє, червоний колір калини – це колір вогню, «полум'я наступу», саме тому на шевроні бригади на чорному фоні зображено червону китицю калини, листя на якій стилізовано під язички полум'я. Гасло бригади – «Ворог тліє, де калина червоніє». Уважається, що оскільки ця ягода уособлює нашу країну, то ворогові тліти скрізь, де простягається українська територія, а також у будь-яку пору року, позаяк калина червоніє навіть узимку [2].

Популярними в контексті аналізованого питання є брендони́ми-топоніми (тобто власні географічні назви). Їхня семантика пов'язана з певною територією, яка є значущою для того чи іншого підрозділу. Так, наприклад, 15-та бригада оперативного призначення НГУ «Кара-Даг» отримала назву в ході кампанії «Гвардія наступу» на честь однойменного гірського масиву в Криму. І назва, і гасло бригади – «Піднімемо прапор над Кримом!» – промовисто свідчать про стратегічні наміри цього підрозділу – деокупацію Криму: «Кара за Крим, ось що значить «Кара-Даг». Із самого початку повномасштабного вторгнення війни бригади захищали південні рубежі нашої держави: обороняли Мелітополь, зупинили наступ ворога на напрямках Василівка – Запоріжжя і Токмак – Оріхів. Але головним їхнім завданням є звільнити від російських окупантів півострів.

Семантика власної назви 11-тої окремої бригади армійської авіації (ОБрАА) «Херсон» та 16-тої окремої бригади армійської авіації «Броди» є достатньо прозорою, оскільки 11 ОБрАА на початку повномасштабного вторгнення базувалася в с. Чорнобаївка Херсонської області та з початком великої війни охороняла південні рубежі Херсонщини, а 16 ОБрАА відповідно базувалася в м. Броди Львівської області.

Символічне значення власної назви «Азов», якою поіменовано 12-ту бригаду спеціального призначення, розкривається з огляду на те, що підрозділ було створено 2014 року (як батальйон спеціального призначення Міністерства внутрішніх справ) в Бердянську, а надалі вона дислокувалася в Маріуполі, тобто в містах, розташованих на північному березі Азовського моря.

47-ма окрема механізована бригада «Магура» отримала свою назву на честь гірської вершини в українських Карпатах. Символіка назви стає зрозумілою з урахуванням пріоритетів кадрової політики: принципів безперервного самонавчання, ініціативності та відповідальності, а тому уособлює професійний розвиток воїна як сходження на символічну вершину – Магуру [3]. Однією з бригадних традицій є так званий «шлях до магури» (тобто «шлях до розвитку»). За словами колишнього головного сержанта бригади Валерія Маркуса, «ця традиція покликана для того, щоб кожен борець прокидався з думкою, що в кінці дня він має відповісти, чого він сьогодні навчився» [7].

Отже, адаптація українських військових підрозділів до викликів сучасної війни триває, причому не лише на рівні вдосконалення бойових навичок, але й комунікативних. Відбувається подальша трансформація в напрямку активнішого використання маркетингових стратегій для створення привабливого бренду підрозділу. Використовуються оніми із символічним для українського народу значення. Усі ці зміни сприяють створенню стратегічного контрнарративу, який повинен протиставити імперським ідеологічним конструкціям нову реальність українських Збройних Сил, що ведуть свій відлік від національних військових формувань і мають власні мілітарні та бойові традиції.

Список використаних джерел

1. «Ніколи назад» – історія й бойові звичаї 93-ї ОБр «Холодний Яр». URL: <https://www.ukrainer.net/93-ombr-kholodnyy-yar/>
2. «Червона калина» – Калинівський полк змінив назву: у гвардійців нові завдання і вища платня. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/chervona-kalina--kalinivskiy-polk-zminiv-nazvu-u-gvardiytsiv-novi-zavd-11770196.html>
3. 47 бригада «Магура» – шлях до прориву. URL: <https://military.com/uk/articles/47-brygada-magura-shlyah-do-proryvu/>
4. 55 оабр «Запорізька Січ». URL: <https://www.facebook.com/55oabr/posts/2223016131312794>

5. Chornyi lis : vydannia komandy Stanyslavivs'koho taktychnoho vidtynka UPA (Chornyi lis), 1947-1950 ; peredruk pidpil'noho zhurnalu UPA = Chornyi lis, 1947-1950 : reprint of the UPA underground journal / [Vidpovidal'nyi redaktor IE. Shtendera ; spivredaktor P. Potichnyi]. 2-е випр. вид. Toronto : V-vo Litopys UPA, 1987. – 272 p., с. 13.

6. Збройні Сили України. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=1385702535480843>

7. Лекція сержанта Валерія Маркуса «Дезертирство на фронті» за добу набрала 1 млн переглядів. Чому її варто послухати і бізнес-лідерам. URL: <https://forbes.ua/leadership/lektsiya-serzhanta-valeriya-markusa-dezertirstvo-na-fronti-za-dobu-nabrала-1-mln-pereglyadiv-chomu-ii-varto-poslukhati-biznes-lideram-11012023-11011>

8. У ЗСУ з'явилася бригада «Великий Луг». URL: <https://armyinform.com.ua/2024/12/20/u-zsu-zyavylasya-brygada-velykyj-lug/>

9. Що таке «Гвардія наступу», для чого її створюють та кого туди братимуть? URL: <https://kosivrd.gov.ua/news/1676987537/>

СТОМАТОЛОГІЧНО-ХІРУРГІЧНА ДОПОМОГА УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ, ЧЛЕНАМ ЇХ РОДИН ТА ВИМУШЕНИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ

Н. Гутор, кандидат медичних наук, доцент

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Внаслідок ускладнення каріозного процесу зубів виникає захворювання тканин періодонта. Захворювання періодонта посідає третє місце за частотою звернень після нелікованого каріозного та пульпітного процесів. Внаслідок несвоечасної діагностики та лікування періодонтиту виникають ускладнення: періостити, остеомієліти, гнійно-запальні захворювання щелепно-лицевої ділянки. Метою роботи була оптимізація діагностики та лікування хронічного періодонтиту в учасників бойових дій, членів їх родин та внутрішньо переміщених осіб, 496 хворих на форми періодонтитів. Протягом 2022-2025 рр. оглянуто 660 осіб, з них у 496 клінічно та рентгенологічно підтверджено хронічні деструктивні періодонтити (гранулюючий, гранулематозний) - 75,2 %, 164 особам (24,8 %) проведена консультація стоматолога-терапевта та ортопеда. Проведено розподіл хворих за локалізацією: на верхній щелепі діагностовано періодонтит у 294 хворих 59,3 %, на нижній щелепі – 202 хворих 40,7 %, від загальної кількості. Серед них чоловіків було 327 (65,9 %), жінок – 169 (34,1 %). Середній вік хворих склав від 22-66 років. Військовослужбовців було – 288 (58,1 %), внутрішньо переміщених осіб було – 208 (41,9 %). Проведені операції з приводу

видалення уражених зубів. Аналіз цифрових даних показує, що хворими на хронічний гранулюючий та гранулематозний періодонтит у більшості були військовослужбовці, що вказує на недостатню стоматологічну санацію до призову в Збройні сили України. Велика кількість зубів з хронічним фіброзним та гранулематозним періодонтитом у внутрішньо переміщених осіб свідчать про низький рівень охоплення санацією порожнини рота та рівень санітарно-просвітньої роботи серед населення.

Висновки. Військовослужбовці та внутрішньо переміщені особи потребують стоматологічної санації порожнини рота, в тому числі, захворювань періодонта.

FROM INPUT TO INTERACTION: USING AI CHATBOTS FOR SPEAKING PRACTICE IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

V. Zlatnikov, PhD in Pedagogics, Associate Professor

Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

The rise of Artificial Intelligence (AI) has transformed the landscape of foreign language education, opening new possibilities for improving speaking proficiency through intelligent, interactive technologies. Among the most promising tools are AI-powered chatbots, which allow learners to engage in simulated conversation, practice speaking in real time, and develop communicative competence beyond the boundaries of the classroom. This article reflects on the role of AI chatbots in shifting language learning from passive input to meaningful interaction. Drawing from practical classroom experiences in a military university context, it explores how learners use chatbots to build fluency, confidence, and autonomy. The article discusses the pedagogical benefits of AI-mediated dialogue, such as low-stress speaking environments, personalized practice, and real-time scaffolding. It also identifies potential pitfalls, including over-reliance on technology and the need for critical reflection. AI chatbots, when integrated thoughtfully, can become powerful allies in helping learners transition from language exposure to active use.

The ability to speak fluently in a foreign language remains one of the most challenging skills to master, especially in contexts where learners have limited access to real-life communicative situations. Traditional classroom instruction often emphasizes grammar, vocabulary, and receptive skills, but leaves little space for extensive speaking practice. This gap has long been a source of frustration for language learners and educators alike.

In recent years, Artificial Intelligence (AI) has emerged as a game-changer in language education. With the rise of AI-powered chatbots, learners can now engage in spontaneous, authentic dialogue anytime and anywhere. These digital interlocutors

simulate conversation with human-like responsiveness, allowing learners to practice oral communication in a way that is both accessible and personalized.

This article reflects on the pedagogical shift from passive input to active interaction in foreign language learning, focusing on the use of AI chatbots to support speaking development. Drawing from real-life observations in an English-language classroom at a military university, the article explores how learners interact with AI chatbots to build their fluency, self-confidence, and communication skills.

In traditional language education, much emphasis is placed on input: listening to lectures, watching videos, reading texts, and absorbing vocabulary and grammar. While comprehensible input is essential, it alone does not lead to communicative competence. Learners must also engage in output – producing language through speaking or writing—and interact with others to negotiate meaning.

AI chatbots provide a unique opportunity to turn input into interaction. Rather than passively listening to a recorded conversation or memorizing dialogue lines, learners can initiate and maintain real-time conversations on a wide range of topics. They can ask questions, make mistakes, reformulate their answers, and receive instant feedback – all without the pressure of classroom performance or social anxiety.

This kind of interactive learning is particularly valuable in settings where real-life speaking opportunities are scarce. In non-English-speaking countries or military institutions where the curriculum is intensive and highly structured, finding time and partners for free-form conversation can be difficult. AI chatbots offer an accessible alternative, enabling learners to practice speaking skills whenever they choose, on topics that are relevant to their personal and professional goals.

In an English for Specific Purposes (ESP) course for military cadets, AI chatbots such as ChatGPT were introduced as optional speaking partners. Cadets were encouraged to use the chatbot to simulate conversations related to their field: giving briefings, negotiating peacekeeping missions, discussing military alliances, or practicing diplomatic communication.

From the start, it became clear that learners found the chatbot interactions engaging and motivating. Many students reported that they felt more comfortable speaking with the AI than with classmates or instructors, as the chatbot offered a judgment-free environment. This reduction in performance anxiety was especially helpful for lower-proficiency learners who were hesitant to speak in class.

Over time, learners began to develop routines. Some used the chatbot to rehearse their answers to speaking test prompts. Others used it to simulate real-world scenarios, such as an international military conference or a mission planning session. The flexibility of the chatbot allowed learners to repeat tasks, experiment with different expressions, and explore new vocabulary – all at their own pace.

Instructors noticed that students who engaged regularly with AI chatbots demonstrated increased willingness to speak in class. Their answers became more

structured, their vocabulary more precise, and their intonation more natural. Importantly, these improvements were not limited to rehearsed dialogues but carried over into spontaneous speaking tasks and discussions.

The observed benefits of using AI chatbots in speaking practice can be grouped into several key areas:

1. **Personalized Practice:** Learners can tailor conversations to their specific interests, professions, or weaknesses. Unlike fixed audio materials, chatbots can generate contextually relevant responses, adjust to learner input, and simulate countless interaction types – from casual conversations to formal negotiations.

2. **Low-Affective Filter:** The absence of social judgment allows learners to speak more freely. Many students are afraid of making mistakes in front of peers or teachers; AI provides a safe space for trial and error.

3. **Real-Time Feedback and Scaffolding:** AI chatbots can clarify unclear input, suggest more accurate phrasing, and offer follow-up questions that extend the conversation. This dynamic feedback supports deeper engagement with the language.

4. **Repetition Without Boredom:** Unlike human partners, chatbots don't tire of repetition. Learners can repeat tasks as often as needed, varying their responses until they gain confidence.

5. **Promotion of Autonomy:** Because learners interact with the chatbot independently, they take responsibility for their own progress. This self-directed practice cultivates habits of reflection, goal-setting, and metacognitive awareness.

While AI chatbots present exciting opportunities, certain limitations must be acknowledged. First, some learners tend to rely too heavily on written interactions, typing instead of speaking. This undermines the goal of oral fluency development. Teachers must therefore encourage the use of voice-to-text tools or oral summaries after chatbot sessions.

Second, there is a risk that learners will accept the chatbot's responses uncritically. Chatbots, while powerful, are not always accurate or contextually appropriate. Educators should train students in AI literacy – encouraging them to question, evaluate, and cross-check the language models' output.

Third, AI cannot replace human interaction. Emotional nuances, authentic unpredictability, and cultural subtleties in real conversation are difficult to simulate. Chatbot practice should therefore complement, not substitute, real-life communication.

Based on classroom observations, the following strategies are recommended for integrating AI chatbots into speaking instruction:

Task Design: Provide clear conversational goals, such as narrating an event, persuading a partner, or answering interview questions.

Voice Practice: Encourage speaking aloud or using voice input rather than only typing.

Post-Task Reflection: Have students summarize their conversation in speech or writing, highlighting new vocabulary or grammar points.

Critical Engagement: Teach learners to identify and correct chatbot inaccuracies or overly formal expressions.

Blended Use: Combine chatbot sessions with peer discussion, role-playing, and instructor feedback to reinforce communicative competence.

AI chatbots are transforming how learners engage with language, moving them from passive recipients of input to active participants in meaningful dialogue. By providing a flexible, supportive, and interactive environment, chatbots empower learners to practice speaking in ways that build fluency, autonomy, and confidence.

While not a replacement for human interaction, AI chatbots serve as powerful allies in the development of communicative competence – especially in educational settings where opportunities for real conversation are limited. The classroom observations presented in this article suggest that with proper guidance, learners can harness AI tools to transition from input to interaction, and from silence to speech.

As language education continues to evolve, educators must remain open to innovative tools that enhance learner experience. AI chatbots offer one such tool, with the potential to reshape how we teach – and how students learn – to speak in a foreign language.

ДЕТЕРМІНАНТИ МОРАЛЬНОГО ФАКТОРУ ВІЙНИ

І. Дятлова, кандидат філософських наук, доцент

М. Бугас

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Проблема місця та ролі морального фактору у війні з давніх часів привертала увагу дослідників, військового та державного керівництва. Ця проблема актуалізувалася у сучасних війнах, коли ареною активного збройного протистояння почала ставати уся територія країн, які беруть участь у війнах. Проблема місця та ролі морального фактору у війні набула для українського суспільства особливої актуальності в умовах широкомасштабної агресії росії проти України.

Визначальна роль морального фактору у війні, досягненні перемоги над ворогом зумовили звернення до проблеми детермінант стану та динаміки морального фактору.

Основою морального фактору війни, насамперед є патріотизм – любов до Батьківщини, яка проявляється у любові до культури та традицій народу, самовідданий праці на благо рідної країни, готовність до самопожертви заради свободи та незалежності країни, її інтересів. До умов прояву патріотичних

якостей військовослужбовців у сучасних умовах належать: світоглядні позиції, система цінностей та ціннісних орієнтацій військового керівника; рівень соціальної ідентифікації; справедливість цілей та законність застосування військовослужбовцями засобів збройного насильства; соціальний статус військовослужбовців; правова захищеність військовослужбовців щодо застосування засобів збройного насильства; соціальна захищеність військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Другою основою морального фактору війни є історична пам'ять – сформована у процесі історичного розвитку соціуму, соціальних спільностей та соціально-професійних груп суспільства сприйняття минулого як спадщини, що стає інструментальною цінністю та визначає ставлення до сучасності та майбутнього.

Третьою основою морального фактору війни є національна ідея, яка об'єднує соціум, відображає історичні та сучасні прагнення народу, його бачення майбутнього і постає своєрідним архетипом у сприйнятті минулого, сьогодення та майбутнього. В умовах війни національна ідея є основою прояву патріотичних та військово-патріотичних якостей захисників і захисниць Батьківщини, джерелом прояву мужності, героїзму та відваги у боротьбі за свободу та незалежність українського народу.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА ВИКЛИКИ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ: ЯК РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ВИКОРИСТОВУЄ КУЛЬТУРНІ НАРАТИВИ У ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ

О. Гончарова, кандидат історичних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Упродовж усієї історії людства війна ніколи не обмежувалася лише бойовими діями. Завжди йшла боротьба за смисли, за контроль над минулим і майбутнім, за уявлення про справедливість, ідентичність і норму. У ХХІ столітті ця боротьба набула особливої інтенсивності у формі інформаційної війни. Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року й особливо загострилася з повномасштабним вторгненням у 2022-му, є зразком багатовимірного конфлікту, в якому значне місце займає боротьба за символічне панування. Одним із ключових інструментів цієї боротьби є використання Росією культурних наративів – імперських, радянських, православно-цивілізаційних – які виконують функцію легітимації агресії та делегітимації української суб'єктності.

Культурні наративи – це стійкі історії, образи, метафори та міфи, які формують колективну пам'ять і національну ідентичність. У випадку Росії мова

йде про наративи, які мають глибоке коріння в імперській та радянській традиціях: «єдиний народ», «русский світ», «перемога у Великій Вітчизняній війні», «православна цивілізація» тощо. Ці ідеологеми були трансформовані в інструменти інформаційної війни, що виправдовують агресію проти України та заперечують її право на окремішність. Такі наративи не лише спрощують складну реальність до зручних схем, а й дозволяють мобілізувати населення Росії на підтримку війни. Вони виступають засобом морального виправдання імперської політики, оскільки подають її як повернення до «історичної справедливості». Ці конструкції активно транслюються через шкільну освіту, державні ЗМІ, церковні проповіді та культурну продукцію (кіно, літературу, історичні реконструкції), утворюючи потужну екосистему символічного насильства. Вони не тільки легітимують поточну політику, але й формують образи ворога: Захід як джерело розкладу, Україна як зрадник «русского мира», націоналіст – як терорист і русофоб. Такий тип пропаганди діє через емоції, апелюючи до травм, ностальгії та потреби в стабільності, створюючи віртуальну реальність, в якій Росія веде не агресивну війну, а захисну місію. Ці наративи не є новими – вони репродукують колоніальні патерни, у яких центр (Москва) наділений правом визначати, що є правильним, справжнім, культурно вищим, а периферія (Україна, Кавказ, Центральна Азія) – зображується як інфантильна, ворожа або потребує «цивілізаційного порятунку». Таким чином, культурні наративи стають не лише фоном, а й активною складовою агресії, що підживлює та виправдовує реальне насильство.

Наріжним каменем російської пропаганди є наратив про «єдиний народ». У ньому Україна розглядається як частина «історичної Росії», як культурна і політична периферія, що має бути повернена в лоно імперії. Цей наратив заперечує українську історію як окрему траєкторію розвитку, нівелює мову, культуру, політичний досвід. У такий спосіб російська держава здійснює символічне захоплення України: в її наративі українці не можуть бути суб'єктом історії, бо самі по собі не існують – лише як частина «великого русского народу». Це спотворення історичної реальності має на меті делегітимізацію української державності на міжнародному рівні та деморалізацію українського суспільства. Особливо небезпечним цей наратив стає у поєднанні з насильницькою політикою «перевиховання» на тимчасово окупованих територіях. Йдеться про переписування шкільних програм, насильницьке нав'язування російської мови, видалення української символіки, переслідування носіїв української ідентичності. Таким чином, концепція «єдиного народу» стає інструментом культурного геноциду, спрямованого на знищення будь-якої альтернативної, неімперської ідентичності. Цей наратив також активно просувається через масову культуру – фільми, телепередачі, історичні реконструкції, де українці представлені як частина «великої родини народів» або

ж як зрадники. Усе це формує сприйняття війни не як агресії Росії проти суверенної держави, а як «відновлення справедливого порядку речей». Протистояння цьому наративу вимагає не лише політичної, а й глибоко культурної деколонізації – переосмислення історії, мови, національної самосвідомості.

Культ «Великої Перемоги» у Другій світовій війні є ще одним наративним механізмом мобілізації. Росія експлуатує пам'ять про перемогу над нацизмом як моральне виправдання своїх дій у сучасності. Україну таврують як «нацистську», вдаючись до історичних паралелей, що мають сумнівну достовірність, але сильний емоційний ефект. Символічне поле наповнене алюзіями, що змальовують Росію як єдиного спадкоємця перемоги, а Україну – як зрадника історичної пам'яті. Цей наратив поєднує в собі елементи ретроімперіалізму – уявлення про велич імперського минулого, яке необхідно відновити – та сакралізацію радянської версії історії. Перемога у Другій світовій війні подається не як спільне зусилля антигітлерівської коаліції, а як виключне досягнення Радянського Союзу (читай – Росії). Таким чином відбувається витіснення українського внеску у перемогу, а також ігнорування складних і трагічних сторінок цієї історії, зокрема співпраці частини населення з нацистами, репресій проти українців з боку радянської влади, Голодомору тощо. Цей культ супроводжується мілітаризацією колективної пам'яті: використанням військової символіки в освітньому процесі, державних святах, повсякденному вжитку. Створюється атмосфера постійної мобілізації, в якій сучасна війна проти України постає як «друга Велика Вітчизняна», а будь-яка критика – як зрада. Саме через такі механізми ретроімперіалізм підкріплює політичну лояльність, конструюючи ворога на основі пам'яті. У цьому контексті Україна виступає як подвійний «інший»: з одного боку – як нібито носій нацизму, з іншого – як той, хто відмовляється від спільного радянського минулого. Декомунізація та переосмислення Другої світової війни в Україні трактується як ревізйонізм, зрада, забуття. Таким чином, культ перемоги виконує не лише функцію історичної пам'яті, а стає інструментом агресивної політики пам'яті, що легітимізує сучасну війну та заперечує українську ідентичність.

Ще одним важливим ідеологічним ресурсом є православ'я як елемент «руського світу». У цьому наративі Україна постає як блудна частина, що відпала від єдиного духовного тіла. Цей дискурс апелює до уявлення про Росію як центр православної цивілізації, що має місію духовного порятунку інших народів, передусім слов'янських. Таким чином формується месійна ідентичність, в якій війна проти України набуває сакрального змісту. Пропагандистські меседжі часто включають біблійні алюзії, мовну конструкцію про «боротьбу добра зі злом», у якій Росія ототожнюється з Христом або архангелом Михаїлом, а Україна – з відступником або антихристом. РПЦ та її

ієрархи беруть активну участь у легітимації війни, стверджуючи, що йдеться про «священну боротьбу» за духовні основи. Церква в цьому випадку перестає бути духовною інституцією і перетворюється на інструмент державної політики, що обґрунтовує імперську експансію. Підтримка агресії з боку ієрархів РПЦ (зокрема, патріарха Кирила) легітимізує насильство як «православний обов'язок», а російські військові постають як воїни віри. Такий підхід трансформує релігійну віру на ідеологічну зброю, що підживлює війну ненависті. Протистояння цьому дискурсу потребує деколоніального переосмислення ролі релігії в суспільстві, підтримки автокефальних церков, збереження релігійної свободи та осмислення духовної спадщини поза імперським контекстом. Тож розрив Української Православної Церкви з Московським патріархатом у 2022 році слід вважати не тільки релігійним, а й політичним жестом деколонізації.

Війна пришвидшила деколонізаційні процеси в Україні. Йдеться про переосмислення публічного простору (демонтаж пам'ятників, перейменування вулиць), реформу освіти (відмова від імперських і радянських канонів), розвиток української мови, історії, культури. Важливою стала боротьба за смисли: історики, журналісти, митці, педагоги дедалі активніше протистоять російській імперській візії, формуючи нову гуманітарну реальність. Після 2022 року посилилася суспільна підтримка ініціатив, спрямованих на деколонізацію мислення – проведення курсів, лекцій, публічних дискусій, вуличних акцій. Значну роль у цьому процесі відіграє громадянське суспільство та локальні активісти, які ініціюють важливі зміни на місцях. Україна відповідає на інформаційну агресію створенням власних контрнарративів. Це історії про гідність і спротив, про багатовікову боротьбу за незалежність, про сучасних героїв, які захищають демократичні цінності. Також важливою складовою деколонізації стало переосмислення радянської та імперської спадщини через призму травми, опору й виживання. В українській культурі зростає інтерес до історій, які раніше були маргіналізовані: про депортованих, репресованих, колонізованих. Формується новий канон – з героїнями та героями, які не є частиною імперського нарративу, але втілюють цінності свободи, гідності та солідарності. Саме таким чином Україна формує нову гуманітарну суб'єктність – поза імперським полем тяжіння, з власною мовою, пам'яттю та ідентичністю.

Таким чином, Росія використовує культурні нарративи як зброю у гібридній війні проти України. Її ціль – не лише фізичне, а й символічне підкорення. Проте ці спроби стикаються з активною протидією: українське суспільство дедалі чіткіше окреслює свої межі, створює альтернативні образи майбутнього та розвиває стратегії деколонізації. Інформаційна війна – це війна за уяву. І в цій війні надзвичайно важливу роль відіграють гуманітарії, які здатні озброїти суспільство критичним мисленням, історичним знанням і культурним

імунітетом до маніпуляцій. Український спротив триває не лише на фронтах, а й у шкільному класі, в музейній експозиції, в академічній статті, в мові, в вилученні з життєвого простору українців символів імперського та радянського минулого. Деколонізація – це не тільки демонтаж, а й створення нового смислового порядку. І в цьому – запорука перемоги.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВИПУСКНИКІВ ВВНЗ ДО РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

О. Савчук, кандидат психологічних наук

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

В. Пасічник, кандидат психологічних наук, доцент

Національна академія Національної гвардії України

Рівень підготовленості офіцерів до роботи з особовим складом безпосередньо впливає на згуртованість військових колективів, їх морально-психологічний стан та процес бойової підготовки. Отже, цей рівень позначається на боєздатності підрозділів та результативності виконання ними визначених завдань. З огляду на це, актуальною є проблема мінімізації часу, необхідного випускникам ВВНЗ для досягнення належного рівня професійної досконалості в роботі з підлеглими.

В умовах російсько-української війни, мінімізація цього часу є значущим за впливом фактором при підготовці та застосуванні підрозділів Збройних Сил України. Водночас зазначена проблема набуває гостроти й у процесі трансформації системи роботи з персоналом Збройних Сил України у напрямку підходів НАТО. Ця трансформація є необхідною умовою підвищення обороноздатності країни та зумовлює підвищення ролі всіх офіцерів, незалежно від спеціальності, у роботі з особовим складом.

Діяльність з удосконалення системи підготовки випускників ВВНЗ до роботи з особовим складом має:

передбачати врахування результатів досліджень наявних проблем практики цієї підготовки та чинників, що їх зумовлюють, як вже проведених, так і додатково організованих;

базуватися на науково підтверджених можливостях удосконалення існуючої системи підготовки та виходити з умов реалізації цих можливостей;

ґрунтуватися на науково обґрунтованих рекомендаціях щодо впровадження інновацій.

До основних чинників, що впливають на якість підготовки випускників ВВНЗ до роботи з особовим складом, належать:

рівень системності і комплексності освітнього процесу, орієнтованого на

формування затребуваних професійних компетентностей;

достатність обсягу навчального часу для засвоєння теоретичних знань та вироблення практичних умінь і навичок;

повнота охоплення змістом теоретичного матеріалу всіх аспектів розв'язання практичних завдань;

ефективність форм організації практичних заходів, навчальних методів і способів, які застосовуються для залучення курсантів до освітнього процесу, підтримання їх активності та формування у них практичних навичок;

рівень відповідності між змістом практичної підготовки курсантів та досвідом сучасної військової практики, між навчальними завданнями та тими завданнями, які в реальності розв'язує офіцер;

рівень вмотивованості курсантів до набуття компетентності у питаннях роботи з особовим складом;

перелік можливостей для розвитку у курсантів практичних навичок роботи з особовим складом як під час навчальних занять, так і поза ними;

рівень кваліфікації викладачів та їх досвідченості у питаннях практичної роботи з особовим складом, що визначальним чином впливає на ефективність передачі знань курсантам та формування у них необхідних вмінь і навичок;

рівень підготовленості та досвідченості офіцерів курсової ланки, який визначає характер їх безпосередньої взаємодії з курсантами та здатність демонструвати зразкові моделі дій (поведінки) у питаннях роботи з особовим складом.

На сьогодні основними проблемами підготовки курсантів ВВНЗ до роботи з особовим складом є:

недостатній обсяг практичної складової для формування та розвитку умінь і навичок, які необхідні для роботи з підлеглими;

відсутність можливості для кожного курсанта набути до моменту випуску достатній досвід керування особовим складом. Так, курсанти, які не виконували під час навчання в ВВНЗ обов'язки за посадами командирів навчальних груп та/або відділень, часто мають у військах відчутні труднощі;

низька компетентність частини офіцерів курсової ланки у питаннях роботи з особовим складом, що зумовлює розрив між теоретичною підготовкою курсантів та практикою управління в курсантських підрозділах. Цей розрив проявляється невідповідністю методики роботи з підлеглими, яка вивчається на заняттях, тій, яка реалізується офіцерами курсової ланки на практиці;

затримки в оновленні змісту навчальних занять, особливо методичної складової роботи з особовим складом, відповідно до змін у керівних документах;

недостатня вмотивованість курсантів, зумовлена проблемами відбору вступників, застарілими методами здійснення психолого-педагогічних впливів

та недостатньою вимогливістю офіцерів;

відсутність серед учасників освітнього процесу у ВВНЗ молодих офіцерів з бойовим досвідом, які набули його під час відсічі повномасштабного вторгнення збройних сил російської федерації.

Головною метою удосконалення підготовки курсантів до роботи з особовим складом є забезпечення набуття ними актуальних практичних вмінь і навичок. Ключовими заходами цього удосконалення є:

оновлення змісту навчальних програм згідно з потребами сучасної військової практики;

виділення необхідного обсягу часу на формування (розвиток) у курсантів необхідних практичних вмінь та навичок;

створення доступної бази необхідних знань.

Остання має відповідати актуальним запитам здобувачів освіти та забезпечувати оперативний доступ до професійно значущої інформації. Зокрема, це стосується керівних документів, навчальних і методичних матеріалів, рекомендацій з психолого-педагогічного впливу, особистісного та професійного розвитку.

Основний зміст інновацій щодо підготовки майбутніх офіцерів до роботи з підлеглим особовим складом полягає в:

оптимізації навчальних програм, яка має передбачати оновлення їх змісту з урахуванням досвіду російсько-української війни, запровадження окремих модулів із лідерства, психології стресостійкості та комунікацій, збільшення частки практичних занять та проблемно-орієнтованого навчання;

розвитку компетентностей науково-педагогічних працівників та офіцерів курсової ланки з урахуванням наявних ресурсів ВВНЗ, зокрема завдяки організації тренінгів із сучасних підходів до управління та лідерства, проведення семінарів із вивчення бойового досвіду за участі військових експертів, впровадження системи наставництва для менш досвідчених офіцерів курсової ланки;

посиленні практичної підготовки курсантів, з урахуванням можливостей стажувань (практик) у військових частинах, завдяки оновленню програм стажувань. Розширенні можливостей щодо залучення курсантів до виконання командних функцій, обов'язків інструкторів та помічників інструкторів тощо, впровадженні тренувальних сценаріїв на основі реальних бойових ситуацій;

використанні сучасних технологій у підготовці курсантів, зокрема наявної системи дистанційного навчання ВВНЗ, завдяки створенню на її основі онлайн-платформи з навчальними матеріалами для обміну досвідом, запуску міні-курсів для самостійного навчання, зокрема з застосуванням інтерактивних симуляторів для моделювання різних (складних) ситуацій, які виникають в роботі з особовим складом;

підвищенні рівня самостійності курсантів та їх особистої відповідальності за власну організованість, дисциплінованість, а також успішність у навчанні, що є необхідною умовою для зменшення розриву між вимогами, що висуваються до курсантів та до молодих офіцерів на первинних посадах.

Важливою умовою ефективності впровадження інновацій є тісна взаємодія між ВВНЗ та військовими частинами, яка забезпечить можливості для швидкої адаптації змісту як окремих освітніх компонентів, так і освітніх програм загалом до реальних потреб військової практики.

Реалізація запропонованих в доповіді заходів сприятиме підготовці випускників ВВНЗ, здатних компетентно відповідати на сучасні виклики військової служби у питаннях роботи з особовим складом.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЛАТФОРМИ УКРАЇНА – НАТО З ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНІЙ ВІЙНИ

В. Топальський, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

Анексія Криму та бойові дії на Донбасі можна вважати початком гібридної війни російської федерації проти нашої держави, тобто новітньої форми глобального протистояння у сучасному світі. Гібридна агресія росії проти України у 2014 році стала головною тогочасною загрозою для національної безпеки нашої держави. Противник одночасно застосував конвенційні та неконвенційні засоби досягнення власних цілей, спрямованих проти суверенітету України.

На превеликий жаль, міжнародна спільнота доволі обережно акцентувала увагу на таких подіях, що почали знищувати міжнародну систему безпеки, створену після Другої світової війни. Навіть країни НАТО намагалися доволі м'яко «вести діалог» з агресором ХХІ століття, виказували свою стурбованість такими діями.

Лише у липні 2016 року відбувся Варшавський саміт НАТО, ключовою тезою якого став перехід до відкритого стримування російської федерації, яку фактично визнали агресором, джерелом нестабільності та головним викликом для Альянсу. Серед результатів саміту стало й узгодження стратегічного підходу НАТО щодо протидії гібридній війні (у координації з ЄС), в якому кіберпростір був визначений новою зоною оперативних дій.

На тлі агресивних дій росії проти України, застосування кібернападів, дезінформації та інших гібридних загроз, а також інтенсифікації співпраці Альянсу з українською стороною, на Варшавському саміті НАТО було запроваджено Платформу Україна – НАТО із протидії гібридній війні. Дана

Платформа планувалася як така, що забезпечуватиме: 1) механізм більш ефективного виявлення гібридних загроз; 2) розвиток здатності визначати вразливості до них; 3) зміцнювати стійкість держави і суспільства до наявних гібридних загроз; 4) співробітництво з протидії такого виду загрозам.

Координація діяльності Платформи почала здійснюватися:

з боку України – Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції Кабінету Міністрів України;

з боку НАТО – Департаментом політичних справ та політики безпеки Міжнародного секретаріату НАТО. Узгодження планів діяльності здійснювалося Керівною радою Платформи за участю країн-учасниць Платформи.

У науково-практичній площині (в рамках Платформи Україна – НАТО із протидії гібридній війні) велися обговорення питань аналізу гібридних загроз, їх виявлення та протидії. 9 лютого 2017 року відбувся міжнародний круглий стіл «Україна-НАТО: невійськова співпраця і спільні відповіді на гібридні загрози». Серед питань якого були: Як побудувати діяльність платформи Україна-НАТО з вивчення гібридної війни і яким цінним досвідом у цьому контексті може поділитися Україна? Як захистити кібер-простір від нових небезпек і як може допомогти в цьому Україні Альянс? Тобто навіть з цього переліку можна бачити спільну зацікавленість як нашої держави, так і НАТО у співпраці з цього питання.

Питання протидії гібридним загрозам постійно знаходилися у полі зору країн-учасниць Альянсу. На Брюссельському саміті 2018 року глави держав і урядів країн-членів НАТО знову підтвердили свою підтримку зусиллям України з посилення стійкості до гібридних загроз, у т.ч. через активізацію співпраці в рамках Платформи Україна-НАТО із протидії гібридній війні.

У 2019 році було реалізовано шість проєктів з акцентом на чотирьох напрямках, що стосувалися розробки моделі гібридного конфлікту, системи кризового менеджменту, захисту критичної інфраструктури та стратегічних комунікацій.

Реалізація відповідних проєктів тривала і в 2020-2021 рр. за фінансової підтримки та цільових внесків країн-союзників та партнерів, Центрів передового досвіду, програм НАТО з розвитку співробітництва і зміцнення потенціалу, а також спільного фінансування з використанням інструментарію цільових фондів.

Незадовго до широкомасштабної агресії росії проти України відбувся семінар щодо застосування гібридної тактики в багатосторонній дипломатії, який 15 жовтня 2021 року провели НАТО і Україна в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі. Цей семінар зібрав разом відповідальних осіб та експертів з уряду, аналітичних центрів і академічних кіл. Учасники обговорили ризики гібридної тактики, а також можливі відповіді на них. Джеймс Маккі (Відділ політичних

справ і політики безпеки НАТО), відкриваючи семінар наголосив, що союзники по НАТО можуть багато чого навчитись з досвіду України щодо гібридної тактики Росії, а члени Альянсу мають багато чого запропонувати в галузі розбудови потенціалу і стійкості. Також він зазначив, що готовність запобігти, протидіяти і відреагувати на гібридну тактику з боку як державних, так і недержавних дійових осіб стала головним пріоритетом для НАТО.

На семінарі відзначалося, що росія вдається до гібридної тактики задля легітимізації своєї окупації територій, які вона захопила на осінь 2021 року. При цьому гібридна тактика може передбачати дезінформацію, кібератаки, діяльність з ослаблення державних інституцій і дестабілізацію суспільства.

Діяльність Платформи Україна – НАТО з вивчення досвіду протидії гібридній війні знайшла своє відображення в Указі Президента України «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна-НАТО на 2021 рік». У ньому зазначається, що переваги членства України в ЄС та НАТО, досягаються виконанням пріоритетних завдань, зокрема, запровадження в рамках Платформи Україна – НАТО з вивчення досвіду протидії гібридній війні проведення на постійній основі тренінгових заходів для журналістів, представників засобів в масовій інформації та громадських об'єднань. В іншому Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» зазначено, що з метою протидії гібридним загрозам, насамперед дезінформаційним кампаніям, у рамках Платформи Україна – НАТО з вивчення досвіду протидії гібридній війні розширюватиметься співпраця з Альянсом щодо обміну досвідом із протидії гібридній війні в Україні. За мету також ставиться започаткування та розвиток співробітництва з центрами передового досвіду НАТО у різних сферах.

Отже, до самого початку широкомасштабної агресії росії проти нашої держави у рамках Платформи Україна – НАТО із протидії гібридній війні тривали проєкти на підтримку досліджень, підготовки та експертних консультацій, насамперед приділяючи увагу аналізу набутого досвіду, протидії дезінформації і підвищенню стійкості.

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА «ОБРАЗУ ПЕРЕМОГИ» У СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

*О. Холох, кандидат філософських наук, старший дослідник
Науково-дослідний центр гуманітарних наук Збройних Сил України*

Перемога – це складне багатовимірне явище, що завершує процес війни у фізичному, політичному, економічному, правовому та інших контекстах соціального життя, перевагою однієї країни (коаліції) над противником. Тобто зміст явища «Перемога» пов'язується із досягненням цілей війни в різних її контекстах. Важливою складовою «Перемоги» є її символічний вимір – «образ Перемоги», що формується та існує у суспільній свідомості населення і військовослужбовців країн-учасниць війни. Належним чином сформований «образ Перемоги» в учасників збройних конфліктів мотивує, насажує (надає фізичних сил і енергії та сприяє духовному піднесенню), об'єднує і служить орієнтиром для суспільної діяльності під час війни.

Проблематика «образу Перемоги» має теоретичний і прикладний вимір. Теоретичний передбачає визначення його найсуттєвіших характеристик. Натомість, прикладний – передбачає розробку комунікативного інструментарію спрямованого на формування мотивуючого «образу Перемоги» у суспільній свідомості українських військовослужбовців та цивільного населення.

Розглянемо сутність, зміст та структуру «образу Перемоги», що є його найсуттєвішими характеристиками.

Для розкриття сутності «образу Перемоги» необхідно звернутися до етимології цього поняття. Словосполучення «образ Перемоги» як самостійну смислову одиницю утворюють поняття «образ» та «Перемога». Поняття «образ» означає вигляд кого-, чого-небудь, відтворений у свідомості, пам'яті. Або те, що постає, вимальовується в уяві кого-небудь [3, с. 560–561]. Тобто «образ» є складовою індивідуальної та суспільної свідомості, який узагальнює та схематизує інформацію і уявлення про щось. Він може відображати дійсність, або може бути створеним уявою. На формування образів можуть впливати особистий досвід, інформація із ЗМК, історичні знання, особисті та суспільні погляди і переконання, архетипи та міфологічна складова суспільної свідомості. Поняття «Перемога» у мовній свідомості носіїв української мови означає, що ми можемо (діяти, робити щось) більше, ніж ворог (противник), а також, що обставини нам сприяють [2].

Таким чином, «образ Перемоги» – це складова суспільної свідомості учасників війни (українських військовослужбовців та цивільного населення, включеного у процес війни), що сприяє підтриманню в них належного морально-психологічного стану, незважаючи на важкі умови війни, та мотивує їх докладати зусиль для завершення війни Перемогою. Це духовний чинник,

який наповнює своїх носіїв внутрішньою енергією, спонукає діяти для досягнення переваги над противником та визначених цілей у війні. Належним чином сформований «образ Перемоги» консолідує населення, сприяє формуванню морально-психологічної стійкості та наповнює діяльність як військовослужбовців, так і цивільних глибоким смыслом.

Цей образ має складну структуру та формується в індивідуальній та суспільній свідомості індивідів на таких рівнях: концептуальному (світоглядному); особистісному, який включає у себе такі підрівні: духовно-моральний, когнітивний (пізнавальний), емоційно-мотиваційний (афективний) та поведінковий. До того ж на зміст «образу Перемоги» впливає колективне несвідоме, що містить міфологію та архетипи.

Розглянемо структурні рівні «образу Перемоги» у суспільній свідомості більш докладно. На концептуальному (світоглядному) рівні індивідуальної та суспільної свідомості «образ Перемоги» представляє узагальнене бачення – «образ-ідеал Перемоги» у війні. Для українців це: відновлення кордонів України станом на 1991 рік; виплата росією репарацій; справедливе покарання країни-агресора за всі скоєні злочини проти України та українців під час війни; подальший розпад росії як умова сталого миру в Україні після закінчення війни тощо.

Це стратегічний рівень інформації, що є вкрай важливим для прийняття управлінських рішень. Крім того, моделі, розрахунки та наративи, що формуються на цьому світоглядному рівні необхідні для комунікації із західними партнерами для забезпечення їх постійної підтримки України в асиметричній російсько-українській війні. Цей рівень мислення та комунікації, є важливим і для пересічних українців, які через ЗМК отримують інформацію про поточний стан справ у війні та прогнозів щодо її завершення, які у свою чергу постійно змінюються. Тому «образ Перемоги» України, що формується на концептуальному рівні виконує інтерпретативну (пізнавальну) функцію, але не може повною мірою виконувати мотиваційну функцію для військовослужбовців та цивільного населення України, що включене у процес війни. Через те, що такий «образ Перемоги» є далеким образом-ідеалом, шлях до якого складний та має багато змінних, досягнення яких не завжди залежить від самих українців, але й від західних партнерів України.

Натомість на особистісному (праксеологічному) рівні індивідуальної та суспільної свідомості «образ Перемоги» стає досяжним і набуває власного сенсу для кожного українця. Він стає мотивуючим образом для українського населення за рахунок того, що містить сукупність особистих мрій, бажань, переконань, цінностей, які хочуть реалізувати українці в цій війні завдавши поразки ворогу. Тому такий «образ Перемоги» мотивує до боротьби і стає орієнтиром для життєдіяльності українців, адже наповнює цю діяльність конкретним смыслом. Цей структурний рівень свідомості включає такі підрівні:

духовно-моральний – на якому відбувається усвідомлення вищого сенсу власної діяльності на шляху до Перемоги. Цей компонент «образу Перемоги» включає в себе особисті цінності, норми та морально-етичні імперативи, які спрямовують діяльність українців на досягнення визначеної мети;

когнітивний (пізнавальний) – на якому відбувається сприйняття та усвідомлення об'єктивної інформації про хід війни. На цьому рівні також містяться історичні знання про закінчення війн у минулому, переможні війни українців загалом та проти російських агресорів зокрема.

На особистісному рівні свідомості також необхідно враховувати семантику поняття «Перемога», що історично склалася у свідомості носіїв української мови. Адже смисли слів впливають на формування системи цінностей носіїв мови та визначають їх діяльність. У мовній свідомості українців поняття «Перемога» означає, що ми здатні діяти краще, ніж ворог [2];

емоційно-мотиваційний (афективний) – на якому відбувається оцінка суспільних процесів пов'язаних з війною (інтерпретація подій). Унаслідок цього виникають певні емоції та тілесні відчуття, які визначають і спрямовують діяльність українського населення. З цією метою застосовуються різноманітні комунікативні технології, які дозволяють у конструктивному сенсі інтерпретувати реальність. Для мотивації до боротьби з ворогом використовують ключові наративи, що містять національні цінності, прагнення та бажання щодо майбутнього мирного життя. А також підбадьорюючи та мотивуючи «лексику Перемоги» [4], яка за допомогою лінгвістичних засобів підвищує цінність всього українського, надає цільовій аудиторії сприйняття позитивний посыл, надихає на подальшу боротьбу і наближає до української мрії;

поведінковий (конотативний) – на якому відбувається розширення поведінкового репертуару та послідовність діяльності в людини унаслідок емоційно-мотиваційної оцінки та реакції на суспільні процеси пов'язані із війною.

Наступним структурним компонентом «образу Перемоги» є зміст колективного несвідомого, що містить міфологію пов'язану з «образом Перемоги» – боротьбу «Добра і зла», «Світла і темряви». Ця міфологія містить сценарії Перемоги, що вселяє віру в її досягнення, а також архетипи колективного несвідомого, які несуть у собі потужну енергію, що впливає на людей із середини. Йдеться про архетип Воїна (Героя), який перемагає зло і досягає мети законним шляхом. Проте архетип є бінарною опозицією, яка окрім позитивного ресурсного образу має опозицію – тінь, що містить в собі негативні риси, з якими обов'язково ототожнюють ворога. Тінню архетипу Воїна є Вбивця, який не може спрямувати свою енергію для мирних цілей, а лише для знищення і руйнування. Важливими архетипами «образу Перемоги» є також архетип Матері та мудрого Правителя [1].

Отже, «образ Перемоги» має складну тривірневу структуру, що складається з концептуального, особистісного та несвідомого рівнів. До того ж «образ Перемоги» має ще й три виміри, які можна описати в таких бінарних опозиціях: абстрактний / особистісний; духовний / матеріальний; усвідомлюваний / несвідомий.

Зміст «образу Перемоги» складається з: образу-ідеалу (узагальненого бачення Перемоги); семантики поняття «Перемога», що склалася у мовній свідомості його носіїв; цінностей та смислів (світоглядних орієнтирів); знань (історичних та сучасних про поточну ситуацію на фронті), переконань та стереотипів; емоцій (від інтерпретації інформації про війну та агресії спрямованої на ворога); особистих мотивів перемоги ворога; поведінки (діяльності), що спрямована на Перемогу; колективного несвідомого (міфології й архетипів).

Список використаних джерел

1. Мазур М. Історико-філософська інтерпретація архетипів особистості як символічних образів колективного безсвідомого в рецептивному полі психоаналітичних поглядів Карла Густава Юнга. Грані. 2022. Том 23 № 9. С. 40–64.
2. Подкаст 12. Походження слова «перемога» YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TFU248xKMmY> (дата звернення: 29.06.2024).
3. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 5. С. 560–561.
4. Супрун В. М. «Мова перемоги» в інформаційному дискурсі війни. Обрії друкарства. 2022. № 1 (11). С. 131–142.

ОСОБЛИВОСТІ ТА РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ МІМІКРІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

С. Соболева, кандидат педагогічних наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Науковий інтерес до явища соціальної мімікрії як специфічної адаптивної поведінки соціальних суб'єктів виник у другій половині ХХ століття. Наразі цей феномен досліджують науковці різних галузей знань (психології, соціології, нейробіології, політології та ін.).

Відомо, що соціальна мімікрія існує у всіх суспільствах і є специфічним соціальним явищем організації та збереження важливих видів діяльності людини. В українському суспільстві під впливом різноманітних зовнішніх чинників люди особливо схильні постійно вагатися, проявляти постійну психологічну і соціальну мімікрію, «хамелеонство», непослідовність і

мінливість поглядів, яке все більше перетворюється на сприятливий об'єкт для маніпуляції [4].

Російсько-українська війна суттєво вплинула на процес соціальної мімікрії в українському суспільстві. Сьогодні більшість людей копіюють поведінку інших із метою швидкої адаптації до нових небезпечних умов. Це призводить як до позитивних (консолідації та єдності), так і негативних наслідків (проявів насильства, агресії, зниження рівня довіри між різними групами людей тощо) у суспільстві. Тому, дослідження соціальної мімікрії в умовах війни з метою розуміння її особливостей, динаміки і ролі в суспільстві є актуальним та сприяє пошуку методів запобігання її негативних наслідків.

Поняття «мімікрія» було запозичене з природничих наук і вперше в науковий обіг було введено в середині XIX століття англійським натуралістом і зоологом Г. -В. Бейтсом. Мімікрію розглядали як адаптацію одного виду організмів шляхом набуття подібності з характерними ознаками іншого виду або елементів навколишнього середовища; подібність одних тварин чи рослин до інших, що виникла у процесі еволюції як захисне пристосування, маскування організмів.

Припущення про існування мімікрії в людському середовищі першим висунув французький соціолог Р. Каюа. Розробляючи теорію гри, одним із її елементів автор визначив мімікрію (маскування), яку трактував як магічну силу, що виявляється в захисті живих істот від тиску природного та людського простору [1, с. 235–238].

У вітчизняній соціології соціальну мімікрію вперше ґрунтовно почала досліджувати А. Лобанова, яка трактувала її як адаптивний спосіб життєдіяльності, форму захисної мімікрії, коли людина прагне копіювати з найбільшою точністю (детально) образ інших людей, що загальновизнаний в суспільстві як формальний або неформальний (лідерів, «зірок», кумирів) [2].

Наразі соціальну мімікрію вчені розглядають із різних точок зору та пов'язують із таким поняттями, як: наслідування, адаптація, адаптаційна поведінка, дзеркальна імітація, маскування тощо.

Узагальнюючи різні підходи до визначення понять у нашому дослідженні ми розрізняємо поняття соціальної мімікрії та соціальної адаптації. Соціальна мімікрія – це процес автоматичного наслідування або співвіднесення з поведінкою, мовою, емоціями інших людей, який відбувається свідомо або несвідомо з метою підтримки соціального контакту, прояву емпатії, отримання вигоди тощо. Соціальну мімікрію вважають одним із специфічних адаптивних способів життєдіяльності людини.

Соціальна адаптація – це процес і результат активного пристосування індивіда (соціальної групи) до вимог чи очікувань учасників нової або зміненої соціальної системи. Вона є двостороннім процесом та означає не лише здатність

і готовність людини взаємодіяти з іншими, пристосовуватися до різних ситуацій, соціальних спільнот, нових соціально-політичних умов, а й розвиватися, соціалізуватися, знаходити своє місце у суспільстві та змінювати його.

Явище соціальної мімікрії притаманне всім сферам суспільного життя: освітній, політичній, економічній, культурній, релігійній, духовній та ін. Відповідно існують різні її види та форми, які можна вважати своєрідними інструментами, що відіграють захисну, цілеспрямовану чи об'єднуючу роль в житті людини.

Головна мета мімікрії, як форми певного захисту, – виживання шляхом пристосування до навколишнього середовища. Ці особливості є необхідними в несприятливих умовах, які неможливо змінити і до яких потрібно адаптуватися. Але, не винятком є використання людиною своїх інтелектуальних здібностей, хитрості з метою обману інших, щоб жити так, як хочеться. Особливістю феномену мімікрії є те, що вона з'являється там і тоді, коли людина відкрито не хоче або не може реалізувати свої цінності чи задовольнити потреби. Причинами цього є або домінування певного нетипового для особистості середовища, або конфлікт потреб з можливостями їх задоволення.

У ситуаціях загрози чи небезпеки для життя людини або суспільства, збільшується ризик прояву її деструктивної функції, що призводить до формування певних стереотипів мислення та їх закріплення у суспільній свідомості. Небезпечні соціальні та психологічні фактори (стрес, загроза життю, непорозуміння, напружені стосунки або конфлікти) можуть впливати на схильність до соціальної мімікрії, коли люди часто неусвідомлено підпорядковують свої емоції чужим, копіюють поведінку інших.

Тенденції до зростання кількості людей, схильних використовувати мімікрійні практики в усіх їх різновидах чи формах, з'являються в періоди криз та соціальних трансформацій.

Значного поширення соціальна мімікрія набуває в умовах війни. Частина населення тісно чи іншою мірою вимушена приховувати свої справжні думки та не висловлювати їх відверто, насамперед, через мотиви безпеки. У свідомості людей, які тривалий час перебувають у небезпечних умовах життєдіяльності (зокрема й у періоди воєнних дій), формуються мімікрійні диспозиції, що стають вимушеним регулятором їхньої поведінки [5].

Війни завжди несуть хаос, залишають після себе пустоту, змушують людей адаптуватися задля збереження свого життя, не зважаючи на свої моральні, релігійні чи ціннісні переконання. Зовнішні чинники підштовхують соціум до адаптації, після чого люди підсвідомо вже не замислюються про небезпеку існування в таких умовах. Найстрашніше те, що суспільство звикає до життя в небезпеці [3, с. 126–142].

Аналіз наукових публікацій та інформації в ЗМІ щодо поведінки та психологічного стану українців в умовах російсько-української війни дають підстави стверджувати, що соціальна мімікрія в мирний і воєнний час суттєво відрізняються, перш за все, акцентуацією різних емоцій, реакціями на події, ситуації й оточуючих людей.

У мирний час соціальна мімікрія має більш позитивний характер, де вона є способом стимулювання до спілкування, побудови взаємовідносин, активізації взаємодії. У воєнний час соціальна мімікрія найчастіше відображає стрес та напругу, коли люди намагаються спочатку просто пристосуватися, а пізніше – адаптуватися до нових умов та загроз.

За роки війни в Україні змінилась соціальна свідомість українського суспільства, сприйняття ролі держави та влади, помітно підвищилася чутливість до питань безпеки та виживання, відчуття солідарності серед співвітчизників, суттєво зруйнувалися гендерні стереотипи, активізувалася соціальна мобільність.

Проведене нами емпіричне дослідження дає можливість стверджувати, що під час російсько-української війни мімікрія проявляється по-різному в різних регіонах України. В районах, наближених до зони бойових дій, соціальна мімікрія проявляється у тому, що люди більше копіювати поведінку та реакції інших для забезпечення власної безпеки або пристосування до небезпечного середовища. Це може включати наслідування мови, емоцій або поведінки та, навіть, вибір одягу для збереження анонімності, захисту здоров'я і життя. В регіонах країни, віддалених від фронту, де люди перебувають у відносній безпеці, соціальна мімікрія є менш вираженою.

Суттєвий вплив на рівень схильності до соціальної мімікрії мають соціальні та культурні норми і цінності, що кардинально змінилися в Україні за роки війни. Війна спричинила небачену до того мобілізацію національного духу. Наразі героїзм бійців ЗСУ, прояви волі та сили українського народу відображаються в літературі, мистецтві, кіно та музиці. Це є важливим фактором впливу на людей для формування емоційного, поведінкового та комунікативного середовища. Водночас, воєнний стан вимагає застосування цензури і певних обмежень на вільне висловлювання думок, свободу дій та поведінки, що визначає специфіку соціальної мімікрії в суспільстві.

Отже, соціальна мімікрія в умовах війни має свої особливості та виконує важливу роль у суспільстві. Підсвідоме наслідування людьми емоцій, жестів, поведінки, мови спілкування сприяє створенню спільної атмосфери довіри та співпраці. Це дає можливість людям адаптуватися до небезпечних умов; зменшити стан напруження, уникнути конфліктів, нетерпимості у важкий для країни час; сформувати почуття єдності, забезпечити взаємопідтримку та взаємодопомогу в складних умовах.

Список використаних джерел

1. Каюа Роже. Людина та сакральне: видання, доповнене трьома додатками, про секс, гру, війну в їхньому відношенні до сакрального: Пер. з фр. А. В. Усик; відп. ред. С. Л. Удовик. Київ: Ваклер, 2003. 238 с.
2. Лобанова А. С. Соціальна мімікрія як адаптивний спосіб життєдіяльності. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 1999. С. 44–53.
3. Лобанова А. С. Феномен соціальної мімікрії. Київ : Інститут соціології НАН України, 2004. 300 с.
4. Пасько Я. І. Українське суспільство в антиномічному контексті свободи і несвободи.
URL: http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/3_2004/articles//stat47.html
(дата звернення 18.04.25).
5. Щудло С. А., Волович В. І. Мімікрія соціальна. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення 15.04.25).

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ

***В. Кердивар**, доктор філософії (Ph.D.), начальник навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології навчально-наукового інституту управління та безпеки населення
Національний університет цивільного захисту України*

Агресія росії проти України призвела не лише до фізичних руйнувань та гуманітарної кризи, але й до глибокої колективної та індивідуальної психологічної травми. Мільйони людей були змушені покинути свої домівки, стали свідками жаклих подій, втратили близьких, переживають постійний стрес, тривогу, страх та невизначеність. Наслідками цього стають масове поширення депресивних станів, гострих реакцій на стрес, посттравматичних стресових розладів (ПТСР) та інших психічних розладів. Масштаб потреби в психологічній допомозі є колосальним і, на жаль, значно перевищує поточні можливості традиційної системи охорони психічного здоров'я, яка стикається з браком кадрів, нерівномірним географічним покриттям та логістичними труднощами, особливо у прифронтових та деокупованих регіонах. Саме в цьому контексті цифрові технології, і зокрема штучний інтелект, починають розглядатися не просто як інновація, а як потенційно життєво важливий інструмент для розширення доступу до психологічної підтримки.

Перш ніж заглибитись у можливості та ризики, давайте уточнимо ключові поняття. Коли ми говоримо про штучний інтелект у психології, ми маємо на

увазі комп'ютерні системи, що здатні імітувати певні аспекти людського інтелекту – розпізнавати закономірності у мові чи поведінці, навчатися на основі даних, аналізувати інформацію та генерувати відповіді чи рекомендації. Це можуть бути як відносно прості системи, що діють за заздалегідь прописаними правилами, так і складніші нейронні мережі, здатні до самонавчання. До вразливих категорій населення, які потребують першочергової уваги, ми відносимо не лише внутрішньо переміщених осіб та ветеранів бойових дій, але й членів їхніх сімей, родини загиблих захисників, дітей та підлітків, що зазнали травматичного досвіду, осіб, які пережили окупацію, полон чи насильство, людей з інвалідністю, самотніх людей похилого віку, а також тих, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях з обмеженим зв'язком та доступом до допомоги. Психологічне консультування з використанням штучного інтелекту (далі - ШІ) – це широкий спектр застосувань: від чат-ботів для самопомогі та первинного скринінгу до складних систем аналізу мови для виявлення емоційного стану, інструментів підтримки прийняття рішень для психотерапевтів або віртуальних середовищ для терапії.

Сучасні технології ШІ вже пропонують конкретні інструменти, що можуть бути корисними у сфері психічного здоров'я. Найбільш відомими є розмовні агенти, або чат-боти, такі як Woebot чи Wysa, які більшою мірою побудовані на принципах когнітивно-поведінкової (КПТ) або діалектичної поведінкової терапії (ДПТ). Вони можуть вести діалог з користувачем, пропонувати вправи для зниження тривоги, вести щоденник настрою, навчати технік релаксації та надавати психоедукаційну інформацію у доступній формі. Інші системи ШІ спеціалізуються на аналізі емоційного стану людини через обробку природної мови (аналіз тональності тексту, виявлення ключових слів, пов'язаних з депресією чи тривогою) або навіть аналізу голосу (виявлення таких біомаркерів, як зміни темпу мови, висоти тону, що можуть корелювати з певними психічними станами). Розробляються й інструменти для професіоналів: ШІ може допомагати психотерапевтам знаходити релевантну наукову літературу, відстежувати прогрес клієнтів між сесіями, аналізувати великі масиви даних для виявлення патернів або навіть сигналізувати про підвищений ризик у певних пацієнтів. Важливою перевагою, особливо для вразливих груп, є анонімність та цілодобова доступність таких рішень. Можливість отримати підтримку в будь-який час доби, не розкриваючи своєї особистості незнайомій людині, може суттєво знизити бар'єри для звернення по допомогу, особливо для тих, хто боїться осуду або соціальної стигми.

Переваги впровадження ШІ для підтримки вразливих категорій в умовах війни є багатогранними. По-перше, як вже зазначалося, це зменшення стигматизації. Для багатьох людей, особливо в невеликих громадах або для тих, хто переживає сильне почуття сорому чи провини (наприклад, пов'язане з

досвідом насильства чи перебуванням в окупації), взаємодія з анонімною програмою може стати першим, безпечним кроком до отримання допомоги. По-друге, це потенційна економічна доступність. Хоча розробка якісних ІШ-рішень потребує значних інвестицій, їх масштабування може зробити базову психологічну підтримку значно дешевшою або навіть безкоштовною для кінцевого користувача, що критично важливо в умовах економічної скрути. Це також економить кошти на транспорт та час, необхідний для візиту до фахівця. По-третє, ІШ забезпечує швидкий доступ до підтримки тут і зараз. У моменти гострої кризи, панічної атаки чи напливу важких спогадів, можливість негайно отримати хоча б базові інструкції щодо самозаспокоєння чи контакти гарячих ліній може бути надзвичайно цінною. По-четверте, ІШ має значний потенціал для адаптації та персоналізації. Системи можуть бути налаштовані для спілкування різними мовами, враховувати культурні особливості, вік користувача (наприклад, використовуючи ігрові елементи для дітей), пропонувати контент, релевантний конкретному досвіду (наприклад, для ветеранів чи ВПО), та навіть адаптуватися до рівня цифрової грамотності людини [1].

Однак, попри всі переваги, ми не повинні ігнорувати серйозні обмеження та ризики, пов'язані з використанням ІШ в такій чутливій сфері. Найбільш фундаментальним є відсутність справжньої емпатії та глибокого емоційного розуміння. ІШ може імітувати співчуття, але він не здатен на той рівень інтуїтивного розуміння, невербальної комунікації та побудови терапевтичного альянсу, який є основою ефективної психотерапії. Це ставить під сумнів можливість використання ІШ для роботи з глибокими травмами чи складними особистісними розладами без участі людини. Надзвичайно гостро постають етичні питання: як забезпечити конфіденційність та безпеку величезних обсягів особистих даних, які збирають ці системи? Хто несе відповідальність, якщо ІШ надасть невірну пораду, що призведе до негативних наслідків? Як уникнути алгоритмічної упередженості, коли система, навчена на певних даних, може дискримінувати певні групи населення? Існує реальна небезпека неправильної інтерпретації симптомів – ІШ може не розпізнати серйозний психічний розлад, що потребує негайного втручання фахівця, або ж, навпаки, гіпердіагностувати проблему. Не можна виключати й ризик надмірної залежності від технологій, як з боку користувачів, які можуть уникати «живого» спілкування, так і з боку системи охорони здоров'я, що може призвести до скорочення фінансування традиційних послуг. Окремо варто виділити проблему цифрового розриву: доступ до смартфонів, стабільного інтернету та необхідний рівень цифрової грамотності є далеко не у всіх представників вразливих груп, особливо у людей похилого віку чи мешканців сільської місцевості. Нарешті, критично важливим є питання управління кризовими ситуаціями: ІШ має бути запрограмований на

чітке розпізнавання ознак суїцидального ризику чи інших невідкладних станів та негайне перенаправлення користувача до відповідних служб чи фахівців, адже самотійно впоратись з такими ситуаціями він не може.

Попри виклики, у світі накопичується досвід використання ШІ в психологічній допомозі. Згаданий застосунок Woebot показав позитивні результати у зниженні симптомів депресії серед студентів та підтримці ветеранів у США. Інші платформи використовуються для скринінгу психічних розладів, моніторингу стану пацієнтів з хронічними захворюваннями, або як доповнення до традиційної терапії. В Україні, хоча ми перебуваємо на початкових етапах, вже є розуміння необхідності таких інструментів. Реалізуються або плануються пілотні проєкти, часто за підтримки міжнародних партнерів та гуманітарних організацій, спрямовані на створення та адаптацію цифрових рішень для психосоціальної підтримки. Наприклад, можуть розроблятися локалізовані чат-боти українською мовою, що враховують специфіку переживань, пов'язаних з війною, або платформи для онлайн-консультування з елементами ШІ-підтримки. Роль міжнародних організацій є надзвичайно важливою не лише у фінансуванні, але й у наданні експертизи, поширенні кращих практик та сприянні дотриманню етичних стандартів при розробці та впровадженні таких технологій [2].

Оцінюючи майбутні можливості, можемо виокремити кілька ключових напрямів розвитку. Очевидним є подальша інтеграція ШІ в системи телемедицини та комплексні онлайн-платформи психологічних послуг, що дозволить забезпечити безшовний перехід від первинної ШІ-підтримки до консультації з «живим» фахівцем за потреби. Великий потенціал має розробка спеціалізованих адаптивних систем, які будуть гнучко налаштовуватися під потреби конкретних груп: наприклад, інтерактивні ігри для терапії дітей з травмою, VR-системи для реабілітації ветеранів з ПТСР, або інструменти з альтернативними інтерфейсами для людей з обмеженими можливостями. Успіх цих розробок неможливий без тісної та постійної співпраці між IT-фахівцями, розробниками ШІ, психологами, психіатрами та представниками цільових груп населення. Лише такий міждисциплінарний підхід дозволить створювати рішення, які будуть не лише технологічно досконалими, але й етичними, безпечними, клінічно ефективними та справді корисними для людей. Паралельно необхідно інвестувати в освіту та підвищення кваліфікації психологів, навчаючи їх не лише користуватися новими інструментами, але й критично оцінювати їх можливості, розуміти етичні аспекти та інтегрувати їх у свою практику належним чином. Крім того, ШІ відкриває нові горизонти для досліджень у сфері психічного здоров'я, дозволяючи аналізувати величезні анонімізовані масиви даних для кращого розуміння поширеності розладів, ефективності різних втручань та виявлення нових факторів ризику чи захисту [3].

Підсумовуючи, ШІ – це, безперечно, потужний інструмент з величезним потенціалом для трансформації системи охорони психічного здоров'я, особливо в умовах гострої кризи, яку переживає Україна. Він може суттєво підвищити доступність, швидкість та економічну ефективність психологічної підтримки для мільйонів людей, особливо для найбільш вразливих. Однак вкрай важливо пам'ятати, що ШІ – це саме інструмент, який має доповнювати, а не замінювати людську взаємодію, емпатію та професійний досвід кваліфікованого психолога чи психотерапевта. Необхідно знайти розумний баланс між технологічністю та гуманістичним, людиноцентричним підходом. Для цього нам потрібні спільні зусилля: розробка чіткої нормативно-правової бази, що регулюватиме використання ШІ в охороні здоров'я, створення та впровадження суворих етичних стандартів, активна міждисциплінарна співпраця та постійний діалог між усіма зацікавленими сторонами – розробниками, фахівцями, пацієнтами та державою. Лише відповідальний, виважений та етичний підхід до інновацій дозволить нам використати можливості штучного інтелекту на благо, сприяючи психологічній стійкості та добробуту українського суспільства на шляху до подолання наслідків війни та розбудови мирного майбутнього.

Список використаних джерел

1. Lu, Jihu, et al. «Artificial Intelligence-Based Quality Improvement Strategies for Clinical Psychological Counseling Services» *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*, vol. 9, no. 1, Sciendo, 2024, <https://doi.org/10.2478/amns-2024-3120>
2. Topchylo A. The use of the mobile application «Mental tutor» in the process of psychological recovery of the personnel of the security and defence sector who were injured. *Цивільний захист в умовах війни : збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17-18 квітня 2025 року*. Львів: ЛДУ БЖД, 2025. С. 113-115.
3. Perelygina, L., Balabanova, L., Ovsiannikova, Y., Pokhilko, D., & Kerdyvar, V. (2024). Application of Interactive Psychological Exercises for Psychological Rehabilitation of Combatants. *Journal of Education Culture and Society*, 15(2), 67-82. <https://doi.org/10.15503/jecs2024.2.67.82>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ НА ТРЕТЬОМУ (ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ) РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Н. Потіха, кандидат медичних наук, доцент

Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського

Впровадження в Україні воєнного стану у зв'язку з агресією російської федерації зумовило переорієнтацію системи вищої медичної освіти України на усіх рівнях організації, включаючи третій рівень (освітньо-науковий).

Підготовка фахівців на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти передбачає здобуття освітньо-кваліфікаційного ступеня доктор філософії під час навчання на відповідних освітньо-наукових програмах (ОНП). Кінцевою метою усіх адаптаційних заходів є забезпечення якісного, безперервного і безперешкодного здобуття аспірантами визначених ОНП програмних компетентностей та програмних результатів навчання, потрібних для подальшого провадження ними науково-педагогічної діяльності відповідно до спеціальності. Важливо розуміти, що в сучасних умовах потрібно зберегти розпочатий раніше євроінтеграційний курс, кінцевою метою якого є максимальне наближення вітчизняної системи вищої освіти до світових і європейських стандартів.

З огляду на необхідність забезпечення навчання і здобуття необхідних компетентностей в безпечних умовах змінилися підходи до організації навчання з поєднанням безпосередньої та опосередкованої форм взаємодії учасників освітнього процесу. Ситуація ускладнилася відсутністю безперервного електропостачання, логістичними і технічними проблемами, активною участю аспірантів у волонтерському русі, благодійних організаціях і спільнотах, залученні аспірантів до виконання обов'язків за основною спеціальністю, у тому числі, у закладах охорони здоров'я поза межами міста, де розташовується університет. Все це призводить до зменшення часу який потенційно може бути продуктивно використаний для навчання і написання наукової роботи, виникнення труднощів комунікації у тандемах «науковий керівник-аспірант» та у спільноті здобувачів освіти. Незаперечно залишається реальна загроза життю, безпеці та здоров'ю усіх учасників освітнього процесу, особливо у періоди загострення воєнної, політичної та економічної ситуації у країні, що призводить до виникнення психологічних проблем і, можливо, психічних розладів, що потребують корекції відповідними фахівцями. Тому завданням організаторів освітнього процесу має бути налагодження оптимальної моделі здобуття освіти у складних умовах, які склалися у зв'язку із запровадженням воєнного стану. Цим, власне, і продиктована необхідність поєднання безпосередньої та опосередкованої форм взаємодії учасників освітнього процесу.

З часу введення в Україні воєнного стану в Тернопільському національному медичному університеті імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України (ТНМУ) організовано проходження освітньої складової усіх ОНП здобувачами третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти в аспірантурі за спеціальностями 222 «Медицина», 221 «Стоматологія», 226 «Фармація, промислова фармація», 223 «Медсестринство», 228 «Педіатрія» галузі знань 22 «Охорона здоров'я» та 091 «Біологія та біохімія» галузі знань 09 «Біологія» у змішаній (очно-дистанційній) або дистанційній формах. Так, аспіранти очної (денної) форми навчаються за змішаною формою: лекції

читаються у дистанційному форматі з використанням програмного забезпечення Microsoft Teams, практичні заняття відбуваються в очному режимі. Навчання аспірантів очної (вечірньої) та заочної форм здійснюється з використанням асинхронних та синхронних систем дистанційної освіти: з використанням системи дистанційної освіти (СДО) «Moodle» (асинхронна система) і за допомогою програмного забезпечення Microsoft Teams (синхронна форма).

У СДО «Moodle» розташований якісний необхідний навчально-методичний контент, розроблений у відповідності до ОНП і доступний до використання у будь-який час доби: відеолекції, презентації лекцій, матеріали для підготовки до лекцій, практичних (семінарських) занять, відеоматеріали для підготовки до занять, методичні вказівки, завдання для щоденного тестового контролю. Він дозволяє аспіранту вчасно та якісно підготуватися до занять, а викладачу, при потребі, перейти з очного на дистанційне навчання, що є актуальним в умовах воєнного стану.

Microsoft Teams є сучасною навчальною платформою, що функціонує за принципами синхронної навчальної системи, надаючи учасникам освітнього процесу великі можливості використання різноманітних інтерактивних засобів навчання, проведення відеоконференцій, має файлообмінник, розмовний інтерфейс високого рівня. Викладач може комунікувати з аспірантами в режимі реального часу, провести практичне або семінарське заняття, прочитати лекцію з презентацією, провести опитування. Аспіранти можуть навчатися у будь-якому місці, де їм зручно знаходитися у годину проведення заняття, виходячи з позицій безпеки в умовах воєнного стану.

Дистанційний формат навчання має, безумовно, певні позитивні характеристики. При використанні асинхронних систем на зразок СДО «Moodle» перевагами для аспірантів є: можливість вибору часу навчання, максимально комфортного для аспіранта, можливість навчатися у безпечному місці, без відриву від основної роботи, зростання інформаційної обізнаності, удосконалення навичок комп'ютерної грамотності, відсутність прямого контакту між учасниками освітнього процесу, що мінімізує певні інфекційні ризики. Для закладу освіти це: економічна ефективність у зв'язку з економією коштів на засоби навчання, амортизацію обладнання і енергоресурси, можливість впровадження нових сучасних технологій навчання, провідних інтерактивних педагогічних практик.

Недоліками дистанційної освіти є: відсутність безпосереднього спілкування між усіма учасниками освітнього процесу, зниження інтенсивності міжособистісної і соціальної взаємодії, неможливість здобуття певних практичних навичок, необхідних для дослідницької та викладацької роботи, можливість залучення до виконання завдань третіх осіб. Слід зважати на ймовірність виникнення технічних проблем у процесі дистанційного навчання

(низька якість інтернет-зв'язку), зниження концентрації уваги під час навчання поза межами аудиторії.

В умовах воєнного стану і змішаного навчання збережені можливості повноцінного проходження наукової складової ОНП. Аспіранти виконують наукові дослідження у атестованих лабораторіях ТНМУ, проводять ретроспективні дослідження архівних матеріалів закладів охорони здоров'я. Функціонує віварій університету.

Отже, гнучка адаптація навчального процесу підготовки докторів філософії в умовах воєнного стану шляхом вимушеного часткового переходу закладів вищої освіти на змішаний формат навчання, впровадження синхронної та асинхронної моделей освітньої взаємодії, сприяє успішній реалізації права здобувачів на безперервну повноцінну освіту у форс-мажорних обставинах. Дистанційне навчання може розглядатися як ефективне доповнення існуючих традиційних форм освіти, може слугувати допоміжним елементом освітнього середовища, особливо в період дії воєнного стану.

УРАХУВАННЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

С. Кучеренко, кандидат психологічних наук, доцент

*Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*

Напруга, викликана здійсненням професійної діяльності майбутніми офіцерами в особливих та екстремальних умовах, може викликати значні зміни їхнього емоційного стану, що у свою чергу знижує ефективність виконання службово-бойової діяльності. Здатність бути готовим до швидких, і найголовніше, оптимальних дій у цих ситуаціях є однією з умов їх адаптації до складних умов праці. Їх психологічний стан буде стійким, якщо є впевненість у надійності експлуатованих технічних систем, присутні необхідні знання, вміння та навички дії в екстремальних умовах. Проведений психологічний аналіз показав, що добре підготовлені професіонали не розглядають складності, що виникають, як щось непоправне, і ставляться до них спокійно, з повним усвідомленням їх успішного вирішення. Вони можуть швидко перебудовувати психічну діяльність під час емоційної напруги, що пред'являє високі вимоги до нервових процесів, емоційно-вольової сфери особистості. Професіонал високого рівня повинен вміти витіснити зі своєї психіки страх перед можливою невдачею під час виконання трудових дій, бути готовим виконувати певні їх автоматично

без урахування виниклої небезпеки, для оптимального виходу зі складної ситуації.

Під час підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності необхідно особливу увагу приділити емоційній сфері особистості, оскільки навантаження, яке лягає на психіку людини, може викликати нестійкість психічної діяльності. Так в одних навіть незначні, короткочасні проблеми викликають порушення психічних функцій, в інших вони виникають лише за тривалим впливом особливо сильних стресових чинників. Особливо чітко емоційна нестійкість проявляється у екстремальних умовах. Прояви цього стану можуть бути найрізноманітніших форм. Може відбуватися уповільнення розумових процесів, утруднене прийняття рішень, з'являється метушливість у діях, прискорене серцебиття, переривчасте дихання, заціпеніння, порушення сприйняття часу, розгубленість, викликає помилкові дії, що посилюють ситуацію. Виконання професійних функцій набуває одноманітного характеру, одні й ті ж дії можуть повторюватися значну кількість разів без переходу на більш високий якісний рівень.

Однією з аспектів професійної підготовки майбутнього офіцера може бути аспект комунікації, оскільки мовний чинник має значення для виникнення емоційної нестійкості. Розпорядження, віддане в різкій формі, може викликати розгубленість і змусити зробити помилку у професійних діях. На ранніх етапах підготовки словесний образ може виступати в ролі підтримки, але коли відповідь вже сформована, запровадження словесної перешкоди може загальмувати психічну діяльність рятувальника, викликати неясність свідомості, емоційну напруженість.

Одна з обов'язкових умов підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності в особливих та екстремальних умовах – це облік індивідуальних особливостей нервової системи, з якими пов'язаний рівень емоційної стійкості. Так майбутні офіцери, у яких переважає процес гальмування над процесом збудження або у яких немає достатньо сильного процесу збудження, не зможуть проявити себе в складних умовах адекватно подіям, що відбуваються. На виникнення емоційної напруженості значний вплив надають порушення в режимі сну та неспання людини, перевтома, невирішені конфліктні ситуації. Отже, індивідуально-психологічні особливості особистості, функціональні психофізіологічні стани визначають особливості емоційної стійкості людини під час діяльності у складних трудових умовах. А несприятливі обставини можуть спричинити значні психічні порушення, аж до захворювання.

Рівень емоційної стійкості залежить багато в чому від можливостей адаптації особистості всіх етапах виниклої екстремальної ситуації, які у своє чергу визначаються якістю професійної підготовки до діяльності реальних умовах. У процесі навчання людина набуває знання, що дозволяють усвідомити

особливості можливих складних ситуацій, що створюються у його професійній діяльності, опановує необхідні навички.

Спеціаліст повинен бути підготовлений до того моменту, коли стандартні умови трудової діяльності можуть зазнати змін, і професійні дії потрібно буде здійснювати в особливих, а можливо, й екстремальних умовах. Особливий вплив на рівень психічної напруженості надає інформаційна невизначеність особистості. В умовах недостатності необхідної інформації, у особистості виникають негативні емоції, відчуються труднощі в розумінні того, що відбувається, характерна неадекватність сприйняття навколишньої дійсності, порушується логічність і послідовність мислення, допускаються помилки у виборі послідовності необхідних операцій.

Під час виконання професійної діяльності в особливих та екстремальних умовах майбутній офіцер, перебуваючи у стані психічної напруги, вольовим зусиллям пригнічує емоції, що виникають, отримуючи надлишкові відомості, усуває інформаційну невизначеність. Створюється стан емоційного дозволу, що виявляється у виникненні позитивних емоційних переживань, підвищеної рухової активності тощо. Якщо ж аналогічні ситуації виникають неодноразово, майбутній офіцер отримує повну інформацію про особливості дії в них, набуває впевненості у правильності своїх дій, що дозволяє стенизувати емоційні реакції.

З вище розглянутого очевидно, що в організації та здійсненні підготовки майбутніх офіцерів до діяльності в особливих та екстремальних умовах необхідно враховувати його емоційні особливості, проблемам дослідження яких і будуть присвячені наші подальші роботи.

НЕГАТИВНІ ПСИХІЧНІ СТАНИ В НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ ВІЙНИ

***В. Кислий**, кандидат психологічних наук, доцент*

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

***Д. Приходько**, кандидат психологічних наук, доцент*

Харківська державна академія культури

В умовах російсько-української війни, яка триває вже понад одинадцять років, однією з центральних психологічних проблем залишається вплив негативних психічних станів на військових та цивільне населення нашої країни. Нажаль за останні роки суттєво збільшилась кількість осіб які отримали різні види психічних травм та потребують кваліфікованої психологічної допомоги. Це беззаперечно доводить про актуальність та необхідність наукових досліджень з боку фахівців з психологічної підтримки персоналу.

Одним з яскравих представників негативних психічних емоцій є страх. Страх є найбільш токсичною, згубною емоцією. Страх може бути викликаний як

фізичною, так і психологічною загрозою. Страх відчувається і сприймається людьми як загроза особистій безпеці. Він спонукає людей докладати зусилля, спрямовані на уникнення загрози, усунення небезпеки.

Страх – негативна емоція в ситуації реальної чи уявної небезпеки. Емоція страху сама по собі викликає страх, а переживання страху ще більше її посилює, доводячи до екстремальної стадії жаху.

Жах – це максимальний ступінь переживання страху, що посилюється за рахунок повторюваної циркуляції цього переживання в психіці.

Розрізняють емпіричний «страх-боязкість» перед конкретною небезпекою і несвідомий метафізичний «страх-тугу», специфічний для людини. Виділяють дві основні функції страху:

- мотивація когнітивних і поведінкових актів;
- адаптивна мотивація.

Залежно від походження виділяють 4 види страху:

Біологічний страх – викликається ситуацією, що безпосередньо загрожує життю. Загроза може виходити ззовні або зсередини організму. Як вираження порушення внутрішньої рівноваги страх виникає при порушенні метаболізму організму - обміну речовини і енергії із середовищем. Головним елементом цього обміну є кисень. Киснева недостатність, найсильніше відбивається на нервовій системі, збуджує стан страху при інфаркті міокарда, гострої недостатності кровообігу, бронхіальній астмі, втраті крові тощо, а його посилення залежить від ступеня зменшення доступу кисню (страх при інфаркті сильніше, ніж при анемії). Крім нестачі кисню страх може бути викликаний спрагою і голодом.

Соціальний страх – людина не може жити і розвиватися поза взаємодії з іншими людьми, а виключення його з соціального світу (соціальна смерть) дорівнює біологічній смерті.

Моральний страх – інтеракція з оточенням, виконання певних ролей і норм поведінки, оцінка самого себе відповідно до реакції оточення впливають стабілізуючим чином на емоційне ставлення до самого себе. Раптова поява чогось викликає страх, який буде зростати прямо пропорційне винятковості ситуації.

Дезінтеграційний страх – переживання страху супроводжується почуттям невпевненості, незахищеності, неможливості контролювати ситуацію.

Існує ряд стимулів і ситуацій, на які ми біологічно схильні реагувати страхом. У міру набуття досвіду людина починає відчувати страх при зіткненні з самими різними ситуаціями, явищами і об'єктами. Більшість активаторів страху пов'язані з «природними сигналами» небезпеки. Страх – це сильна емоція, що надає вельми помітний вплив на перцептивно-когнітивні процеси і поведінку

індивіда. Існує феномен відстроченого в часі страху, який пояснюється тим, що в ситуації загрози з'являються можливості уникнути небезпеки.

Виникнення інтенсивного страху створює ефект «тунельного сприйняття», сильно обмежуючи сприйняття, мислення і свободу вибору індивіда. Він зупиняє свободу поведінки індивідуума: людина перестає належати собі, вона рушиться одним-єдиним прагненням – усунути загрозу, уникнути небезпеки, але страх може супроводжуватися не тільки реакцією відсторонення або втечі, але й обережними спробами дослідження об'єкта, що лякає. На думку С. К'єркегора, страх має двоїсту природу реагування. Коріння природи лежать у взаємодії мотиву до втечі, обумовленого страхом, і мотиву до наближення, дослідження, обумовленого інтересом. Поведінка індивіда в ситуації страху залежить від того, яка з цих двох емоцій виражена сильніше, і від їх взаємодії з іншими емоціями.

Перелік індикаторів страху включає такі явища, як миттєве припинення або поступове згасання скоєних дій, тривале заціпеніння, настороженість, реакція уникнення або усунення від подразника, серйозний або переляканий вираз обличчя та ін.

Індикатори (експресивні і моторні акти):

1. Насторожений і напружений погляд, спрямований на об'єкт;
2. Специфічні для страху мімічні прояви;
3. Мімічні прояви можуть супроводжуватися тремтінням або плачем;
4. Пантомімічні комплекси;
5. Прагнення до контакту з потенційним захисником;
6. Повна відсутність рухів.

До групи первинно виникаючих, емоційно насичених і психотравмуючих станів, що проявляються в надзвичайних умовах також відноситься афект.

Афект (від лат. *Affectus* – хвилювання, пристрасть) – сильне і відносно короткочасне емоційне переживання, що супроводжується різко вираженими руховими і вісцеральними проявами. Афект виникає на подію. Будь-яка емоція (позитивна чи негативна) і відчуття (позитивне або негативне) можуть переживатися в афективній формі. Зовні афект проявляється в різко виражених рухах, бурхливих емоціях, супроводжується змінами у функціях внутрішніх органів, втратою вольового контролю.

На думку Л.С. Виготського до виникнення афекту призводить гостра конфліктна ситуація, в якій індивід для спасіння свого життя повинен діяти, але не знає, як і що робити. Одна і та ж подія, при її неочікуваності або однаковій непідготовленості людини, в однієї людини викликає афект, в іншій – зовсім не порушує психічну діяльність.

У науковій літературі у стані афекту виділяють три характерних для нього аспекти:

- 1) «заряд» афекту (енергетичний компонент інстинктивного потягу);

2) процес «розрядки»;

3) сприйняття кінцевої «розрядки» (відчуття, емоція, почуття).

При цьому «заряд» афекту має кількісну оцінку інтенсивності, а процес «розрядки» відчувається або сприймається людиною в якісних категоріях.

Наступний – ажитацийний стан. У відповідь на подразники, які сигналізують про небезпеку для життя, на перший план виступають неспокій і тривога. Збудження виражається в метушливості, можливості здійснювати тільки прості автоматизовані акти під впливом потрапляння в поле зору випадкових подразників.

Ажитация характеризується сильною безладною руховою активністю. Порушується здатність розуміння складних відносин між явищами, що вимагає думок і висновків, розумові процеси уповільнені. У людини виникає відчуття порожнечі в голові, відмічається відсутність думок. З'являються вегетативні порушення у вигляді блідості, прискороеного серцебиття, поверхневого дихання, тремтіння рук та ін. Порушується сприйняття часу і навколишньої дійсності, що викликає утруднення розуміння ситуації у цілому. Ускладняється процес вибору дій, порушуються логічність і послідовність мислення. У результаті цього створюються умови для «вивільнення» стереотипних, автоматизованих дій, які не відповідають ситуації, що склалася.

Одним з найбільш характерних емоційних станів у надзвичайних умовах є паніка. Вона характеризується дефектами мислення, втратою свідомого контролю й осмисленням подій, переходом на інстинктивні захисні рухи, дії, які можуть частково або повністю не відповідати ситуації.

Паніка – це тимчасове переживання гіпертрофованого страху, що обумовлює некеровану, нерегульовану поведінку людей, іноді з повною втратою самовладання. В основі паніки лежить переживання безпорадності перед реальною чи уявною небезпекою, прагнення будь-яким шляхом піти від неї, замість того щоб боротися з нею. Людина кидається, не міркуючи, що вона робить, або ціпеніє, втрачає орієнтацію, порушується співвідношення між основними і другорядними діями, виражений розпад структури дій та операцій, загострюються захисні реакції, відбувається відмова від діяльності тощо.

Паніку поділяють на два основних типи:

– виникає відразу після будь-якого надзвичайного впливу, сприймається як смертельна небезпека;

– паніка внаслідок тривалого перебування в стані тривоги, напруги, що приводить до нервовому виснаження і фіксування уваги на предметі тривоги.

За тривалістю паніка може бути короткочасною (секунди і кілька хвилин), досить тривалою (десятки хвилин, години), пролонгованою (кілька днів, тижнів) і безперервною (більше одного року). Безперервна паніка проявляється спалахами відчаю, озлобленості, спустошеності, депресії, станом постійної

тривоги і напруженості. В.А. Моляко окремо виділяє існування прихованої паніки, образної моделлю якої може служити айсберг. Даний стан вперше було відзначено як феномен «постчорнобильської» паніки, і сьогодні він поширюється на інші техногенні катастрофи, стихійні лиха та терористичну загрозу.

За деструктивних наслідків виділяють такі типи паніки:

1. Без матеріальних наслідків і психічних деформацій;
2. З руйнуваннями, фізичними і вираженими психічними травмами, втратою працездатності на нетривалий час;
3. З людськими жертвами, значними нервовими захворюваннями, зривами, інвалідністю і тривалою втратою працездатності та матеріальними руйнуваннями.

Причини виникнення та механізми розвитку паніки. Основними причинами розвитку паніки є стан людей з гіпертрофованим страхом і жахом, їх неготовність до несподіванок і раптовим небезпекам і відсутність критичності при оцінці ситуацій. Психофізіологічний механізм паніки полягає в індукційному гальмуванні великих ділянок кори головного мозку. В результаті позникає неадекватність мислення, підвищена емоційність сприйняття, гіперболізація небезпеки і різке підвищення сугестивності.

В умовах сьогодення наші військовослужбовці та члени їх родин постійно стикаються з усіма проявами негативних психічних станів, які викликаються надзвичайними умовами війни. Тому одне з головних завдань фахівців з психологічної підтримки персоналу не тільки знати та розрізняти ці стани між собою, але і вміти надавати необхідну первинну психологічну допомогу.

Список використаних джерел

1. Екстремальна психологія: Підручник / За заг. ред. проф. О. В. Тімченка. К.: ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
2. Кризова психологія: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Х.: НУЦЗУ, 2010. 401 с.
3. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник / Л. Б. Наугольник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИМОГ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

А. Бабич, кандидат юридичних наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Міжнародна угода «Про Статут Організації Об'єднаних Націй» 1945 року зобов'язує сторони які є його підписантами дотримуватися цих положень, встановлює обов'язковість до виконання даних положень всіма державами учасниками і прямо забороняє такі дії як «загроза силою або її застосування»,

окрім випадків «самооборони». Нажаль, як показує досвід XX-XXI століть, окремі держави нівелюють вимоги міжнародних договорів, чим змушують інші держави замислюватися над питанням ефективності реалізації норм Статуту, а також шукати шляхи, не порушуючи взяті на себе міжнародні зобов'язання, щодо реагування на воєнні виклики сьогодення.

Україна імплементувала зобов'язання, безумовного виконання норм Міжнародного права через цілий ряд законодавчих та відомчих нормативних актів, таких як:

Закон України «Про оборону України» вказує, що «визначаючи способи забезпечення власної безпеки у процесі підготовки держави до оборони та під час воєнних дій, Україна додержується принципів і норм міжнародного права, враховує законні інтереси безпеки інших держав»;

Закон України «Про Збройні Сили України» вказує, що «правовою основою діяльності Збройних Сил України є... міжнародні договори України, що регулюють відносини в оборонній сфері»;

Закон України «Про національну безпеку України» вказує, що «основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є... дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки»;

Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» вказує, що «військовослужбовець зобов'язаний знати і неухильно додержуватися прийнятих Україною норм міжнародного гуманітарного права»;

Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» вказує, що «норми міжнародного гуманітарного права вступають у дію з початком збройного конфлікту або операції з підтримання миру і безпеки...»обсяг зобов'язань сторони міжнародного збройного конфлікту (війни) визначається як нормами звичаєвого права, так і договірними нормами міжнародного гуманітарного права, ратифікованими кожною стороною»;

Розпорядження органів військового управління, які здійснюють керівництво військовими формуваннями.

Триваюча збройна агресія росії проти України актуалізує необхідність постійного дослідження, щодо повноти правового охоплення сучасного середовища збройного протистояння, дозволяє впевнитись в необхідності знаходження шляхів до ефективної інтеграції права збройних конфліктів в середовище збройного протистояння, адекватно до динаміки його змін. На основі методології необхідність визначення шляхів інтеграції принципів Міжнародного гуманітарного права в документи управління і практику дій військ, враховуючи особливості сучасного середовища збройного протистояння.

Враховуючи вищесказане, постає питання яким чином державі адекватно реагувати на воєнні виклики сьогодення, залишаючись відданим міжнародним зобов'язанням та Статуту ООН. Такими шляхами рішення цих викликів є:

- реалізація системи моніторингу і правової оцінки подій в ході збройного протистояння;

- класифікації ситуацій і подій пов'язаних із застосуванням зброї чи іншого небезпечного за своїми наслідками впливу на людей і об'єкти конфліктуючих держав;

- вдосконалення принципів управління військами, що дозволить забезпечити цілеспрямованість і оперативність прийняття рішень в динамічній обстановці;

- створення нової організаційної структури з певним функціоналом, яка дозволить реально впливати на правові рішення командирів (начальників);

- інші.

Звісно, будь-яке рішення повинно бути опробоване через призму «ефективності», адже одне з фундаментальних питань, залишається невирішення теоретичних і практичних ситуацій, які виникають, як «новели», у будь-якому збройному конфлікті. Тому ефективність будь – яких дій чи процесів, зокрема інтеграції Міжнародного гуманітарного права в сучасне середовище збройного протистояння, в значній мірі, визначається існуванням двох важливих умов, а саме:

- розуміння виконавцями того, що вони роблять і для чого це роблять;

- навченість виконавців необхідним процедурам і культурі їх виконання.

Тому інтеграцію визначають як поєднання елементів чи процесів в єдине ціле і координацію їх дій в ході сумісного функціонування, а, отже, інтеграція Міжнародного гуманітарного права в сучасне середовище збройного протистояння – це внесення в документи і практику управління військами права збройних конфліктів з метою формування поведінкової моделі військ (сил) в ході підготовки і ведення операцій (бойових дій).

Універсальність міжнародного гуманітарного права і розуміння людством його необхідності для лібералізації правил ведення збройних конфліктів не вирішує всіх нагальних питань, тому в реаліях плінного сьогодення продовжує існувати проблема створення дієвих механізмів практичної реалізації міжнародних і національних норм, щодо гуманізації збройних конфліктів.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ РОСІЇ НА УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Л. Чернишова, кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У контексті сучасної геополітичної ситуації, що склалася внаслідок російсько-української війни, інформаційний вплив набув статусу одного з ключових чинників, які формують суспільні процеси. Інформаційна політика Росії має виразно деструктивний характер і спрямована на підлив суверенітету та територіальної цілісності України, дискредитацію демократичних цінностей, послаблення національної ідентичності, а також розхищення єдності та солідарності українського суспільства. Більше того, російська інформаційна агресія становить серйозну загрозу для європейської безпеки та стабільності міжнародного правопорядку, оскільки підриває основи довіри, взаємодії та стратегічного партнерства між Україною та її західними союзниками.

Російська пропаганда використовує широкий спектр каналів комунікації, методів, технологічних засобів і наративів, адаптуючи їх до специфіки окремих аудиторій, регіональних контекстів, соціально-демографічних груп та індивідуальних характеристик. Ідеологічне підґрунтя цієї агресії базується на концепції «особливої місії» Росії, ключові засади якої детально викладені у «Руській доктрині», що слугує своєрідним ідеологічним орієнтиром для формування «наднаціональної руської культури» [1]. Розширення російської імперії передбачено за рахунок залучення до її складу Абхазії та Південної Осетії на правах «земель». Території Білорусії, Казахстану та Малоросії повинні увійти до складу РФ поступово, маючи особливий статус, але згодом Росія має формувати ці регіони за принципом «загально-територіального поділу» [1].

Ескалацію інформаційного впливу на Україну з боку РФ спричинило зростання ролі медіа у сучасному світі, що, в свою чергу, знижує рівень взаємної довіри серед населення та підриває легітимність й авторитет окремих країн. Аналізуючи природу російської пропаганди в медіапросторі, можна констатувати, що вона створює підґрунтя для конфліктів, зокрема військових. Спостерігається трансформація російської інформаційної кампанії від мови ненависті та шовіністичної риторики до прямих закликів до насильства проти українців.

Водночас поява нових медіаплатформ, зокрема соціальних мереж, суттєво ускладнила медійний ландшафт. Яскравим прикладом є платформа Telegram, яка завдяки можливостям анонімного та зашифрованого обміну повідомленнями стала популярним каналом політичної комунікації, особливо в умовах обмеженої свободи слова. В українському контексті анонімні політичні Telegram-канали займають значне місце у формуванні публічного порядку

денного, що іноді спричиняє політичні скандали та кадрові перестановки у владних структурах [2].

Ще одним з основних каналів поширення дезінформації та фейкових повідомлень є блоги, YouTube-канали, Facebook-сторінки ботів, а також Viber-чати. Згідно з результатами соціологічних опитувань у 2024 році 84% українців отримують новини саме через соціальні мережі, причому 76,6% респондентів спочатку ознайомлюються з повідомленнями в цих каналах, а лише потім перевіряють їх через інші ЗМІ або ж не перевіряють взагалі [3]. Популярність соціальних мереж та месенджерів пояснюється їхньою безкоштовністю, простотою використання та швидкістю доставки інформації до широкої аудиторії, що робить їх надзвичайно привабливими як для медіа, так і для маніпуляторів. Наслідками такого явища стає не лише викривлення сприйняття реальності, а й негативний вплив на психоемоційний стан населення, що в умовах війни може призводити до емоційних, непродуманих рішень через підвищений рівень стресу.

Варто наголосити, що на сьогоднішній день використовуються як традиційні засоби інформаційного впливу (друковані та електронні медіа, телебачення), так і новітні методи інформаційно-психологічного, нейролінгвістичного впливу, що здійснюється через комп'ютерні мережі. В результаті системної кампанії дезінформації, розробленої російськими ідеологами та реалізованої через усі доступні медіаканали, було сформовано колективну ненависть значної частини російського суспільства до України та українців.

Російський інформаційний вплив характеризується багатоваріантністю форм, методів, каналів та повідомлень, що використовуються з метою маніпуляції, дезінформації, пропаганди, розпалювання конфліктів, провокацій та психологічних травм українського суспільства. Україна, в свою чергу, впроваджує комплекс заходів протидії, серед яких законодавчі, інституційні, комунікативні, освітні та громадські ініціативи. Однак, попри наявність певних успіхів, ці заходи часто виявляються недостатньо ефективними, слабо скоординованими й несистемними, що зумовлює потребу у посиленні міжсекторальної співпраці, удосконаленні стратегій протидії та підвищенні рівня медіаграмотності населення.

На жаль, Україна ще не є державою, яка на національному рівні розробила й успішно впровадила стратегії протидії російському інформаційному впливу. Важливо зазначити, що проблема пропаганди й контрпропаганди поки що не стала предметом системного дослідження в межах науки державного управління.

Для забезпечення захисту національного інформаційного простору від ворожого впливу, який здійснюється зацікавленими групами або державами,

необхідно впровадити комплекс заходів: правових, організаційних, технічних та дипломатичних. Ключовою складовою має стати система моніторингу інформаційного простору з метою своєчасного виявлення інформаційно-психологічних операцій. Одним із першочергових завдань держави є створення гарантій протидії російським інформаційним впливам для особистості, суспільства та держави загалом. Ця мета передбачає:

- розробку та реалізацію ефективної державної стратегії, впровадження дієвих механізмів деструктивним інформаційним впливам з боку агресора;
- підтримку позитивного іміджу держави, забезпечення поширення правдивої інформації в ЗМІ та оптимізацію їхньої роботи в інтересах національної безпеки;
- теоретичну та практичну підготовку громадян, що дозволить підвищити стійкість особистості до інформаційних загроз;
- обмеження присутності російських медіаресурсів на українському інформаційному ринку як засобу мінімізації впливу шкідливого контенту на соціально-психологічний клімат суспільства.

Одним із перспективних напрямів протидії інформаційним впливам з боку агресора є формування навичок інформаційної гігієни, критичного мислення та інформаційної безпеки. Така підготовка має забезпечити населення необхідними компетенціями для адекватного реагування на сучасні інформаційні виклики.

Отже, успішне подолання Україною інформаційного впливу Росії можливе лише за умови консолідації державної влади та громадянського суспільства. Інформаційна незалежність і суверенітет є визначальними чинниками розвитку свободи як у суспільстві, так і в державі, а також запорукою їхньої стійкості та життєздатності.

Список використаних джерел

1. Зарічний І.В. Протидія України російській інформаційній експансії в умовах війни. *Acta securitatae volyniensis*. № 3. 2024. С. 5-11.
2. Стеблина Н. Алгоритм виявлення матеріалів із ознаками замовності у телеграм-каналах популярних українських ЗМІ. Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції. Вінниця: ДонГУ імені Василя Стуса. 2021. С. 194-197.
3. Чорна О. Українці стали споживати більше новин із соціальних мереж, - дослідження USAID-Internews. Детектор медіа. 07 листопада 2024 р. URL: <https://detector.media/infospace/article/234444/2024-11-07-ukraintsi-staly-spozhyvaty-bilshe-novyn-iz-sotsialnykh-merezh-doslidzhennya-usaid-internews/> (дата звернення: 06.05.2025).

**ГРУПИ ПІДТРИМКИ ДРУЖИН ТА МАТЕРІВ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ФОРМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ДОПОМОГИ РОДИНАМ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ**

Н. Кошелева, кандидат педагогічних наук, доцент

Горлівський інститут іноземних мов

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що в умовах російської агресії, яка триває понад 11 років, як українські військові, так і їхні родини переживають дуже складні у психологічному аспекті часи. Дружинам, матерям, сестрам наших Захисників дуже потрібен безпечний простір, в якому можна поділитись своїми думками, проблемами, емоціями та станами, почути досвід інших та бути почутими. Жінки живуть місяцями і роками у стані хронічного стресу не тільки через воєнні дії, які завдають травматичного впливу всім українцям, але і через постійну тривогу за життя і здоров'я своїх близьких, що перебувають на фронті. До цього можуть додаватися складнощі, пов'язані з тим, що у жінок стало набагато більше обов'язків щодо виконання домашніх, сімейних, побутових, фінансових завдань, частину з яких раніше виконували чоловіки. Жінки можуть відчувати велику втому і виснаження, страх не впоратись, підвищену відповідальність і тривожність, інколи провини. Часто жінки з родин військових опиняються в певній соціальній ізоляції, зіштовхуючись з нерозумінням оточуючих, знецінюванням того, що роблять військові, що значно посилюється в умовах агресивної кампанії проти мобілізації, яка розганяється в медіа та публічному просторі засобами російської пропаганди. Це спричиняє почуття самотності у жінок та виникнення важких емоцій, таких як образа і злість на чоловіків, які не воюють; на оточуючих, на близьких, які не розуміють, не підтримують, ставлять недоречні запитання, можуть давати знецінюючі поради, обговорюють, як уникати мобілізації. Особливо це яскраво виявляється в тих випадках, коли чоловіки пішли добровольцями, і в родинах зовсім інші цінності. Або коли чоловік тільки пішов на війну, жінки можуть перебувати в стані шоку, невизначеності, нерозуміння того, що і як відбувається, і як наслідок – страху. Тому в першу чергу жінкам важливо почути на групах, що вони не самотні в цих проблемах і станах, і всі емоції, які вони переживають, є цілком природними та нормальними. Тут вони можуть говорити про важливі для кожної з них речі, ділитися власним досвідом і сприймати досвід інших про те, як пережити емоційно складні моменти.

При формуванні груп підтримки дружин та матерів військовослужбовців важливо виходити з кількох основоположних принципів. По-перше, варто враховувати, що ті жінки, які приходять на групу, дійсно потребують підтримки і самі це вже відчувають. Це означає, що більшість з них перебувають у складному емоційному стані. Тому в першу чергу одну-дві початкові зустрічі

треба присвятити темі знайомства учасниць між собою через інтерактивні вправи та роботу в малих групах, формуванню навичок емоційної стабілізації і наповненню ресурсами. Це важливо для того, щоб жінки могли з більш ресурсного стану опрацьовувати наступні теми, що є більш емоційно складними. На цьому етапі можна також використовувати арттерапевтичні ресурсні техніки, наприклад «Сонечко», «Крила янгола», «Квітка любові», «Я тут і зараз» та ін. [1, с. 57-62].

По-друге, враховуючи складні емоційні стани жінок, надалі доцільно перейти до теми роботи з емоціями: як опанувати свої емоції, як собі допомагати, коли емоційно складно, опрацювати вправи і техніки для покращення свого емоційного стану. Важливо нормалізувати емоції жінок, пов'язані з тим, що рідна людина на фронті, та навчити їх розпізнавати свої емоції, усвідомлювати їхні причини, в основі яких зокрема можуть лежати хибні думки, та впливати на почуття і поведінку, змінюючи думки.

По-третє, дуже важливим і складним питанням для багатьох учасниць є стосунки у родинах військових, тому наступним кроком може бути зустріч, присвячена їхнім особливостям. Ця тема є особливо значущою, оскільки отримання воїнами бойового досвіду має вагомі наслідки для психіки, що позначається на комунікації та стосунках з оточуючими, у тому числі й родиною. Але так само змінюються і близькі воїнів за той час, коли їх не було вдома, і вони змушені були нести потрійний тягар: витримувати стрес, пов'язаний з війною, виконувати вдвічі більше сімейних обов'язків та переживати за свого воїна і підтримувати його. Чарльз Гоуг, військовий психіатр, полковник армії США, який брав участь у війні в Іраку, написав у своїй книзі «Одного разу воїн – воїн назавжди», що перебування на війні впливає на всіх. Він цитує одного зі своїх колег, військового медика, який був разом з ним в Іраку: «Це величезна проблема. Ми прожили у пеклі шість місяців, дванадцять місяців або скільки завгодно довго. Ми просто хочемо повернутись додому, розслабитись та займатись тим, що не могли робити під час ротації. Водночас члени наших родин перебували у пеклі таку само кількість часу, як і ми. Вони дбали про гроші, займались дітьми і взагалі всім іншим. Для них час не зупинявся, але для нас у «реальності дому» він зупинився. Обидві сторони жертвували собою, але про це часто забувають. Сторони медалі не однакові. Обидві сторони пережили значні зміни та пристосувалися до них. Обидві хочуть розслабитися після повернення воїнів додому» [2, с. 302].

Тож як впливає війна на сімейні стосунки?

По-перше, відбувається зміна ролей: партнер, який залишився вдома, бере на себе всі обов'язки та рішення (найчастіше – жінка змушена сама піклуватись про всю родину); коли військовий приїжджає у відпустку, може виникнути

конфлікт ролей і відповідальності (жінка хоче, щоб він взяв відповідальність, а він не знає, як йому це зараз зробити).

По-друге, багато хто з родин військових відзначають появу відчуження: відсутність спільних тем для розмов може призводити до дистанціювання (ні він, ні вона не хочуть нав'язувати один одному серйозні проблеми, якими наповнене їхнє теперішнє життя); відчуття жінки, що приїхав майже незнайомиць, хоча це близька людина (у обох змінились звички, реакції, поведінка, ступінь автономності); відчуття військового, що близькі люди його не розуміють, не знають, що з ним було (рідні не розуміють, що з ним відбувається, чому він не радіє, що вони прийшли побачитись з ним, коли він у відпустці або чому він не хоче йти до них, а біжить до побратимів).

По-третє, може статися різка зміна очікувань родини: невідповідність між очікуваннями відпустки воїна та реальністю (після тривалої розлуки очікування зустрічі стає ідеалізованим. Рідні можуть перебільшувати емоції та радість, які настануть під час зустрічі. Проте після фактичної зустрічі та яскравих відчуттів іноді приходить своєрідний «емоційний спад», що викликає втому, розгубленість і відчуття, що щось «не так»); розчарування, що його повернення додому не вирішило всіх проблем (звісно, за час відсутності чоловіка могли накопичитись питання (побутові, шкільні, фінансові тощо). За короткий час відпустки військовий, можливо, не зможе нічого зробити. Якщо він бачить незадоволення жінки або чує претензії, йому буде важко, у нього буде почуття провини, що він зробив недостатньо).

По-четверте, проблеми в стосунках можуть бути обумовлені ревностями, які виникають через: брак спілкування (відсутність регулярного контакту може породжувати тривогу і невпевненість); брак інформації (обмежений доступ до інформації про життя близької людини може спровокувати підозри і дратівливість); побоювання зради і втрати стосунків (чужий негативний досвід).

Варто враховувати в темі стосунків з родиною також післябойові наслідки та їхній вплив на психіку військового. Відбувається переналаштування нервової системи і комплексу емоційних, фізіологічних реакцій людини та думок: це може бути замороження емоцій, різкий перехід до агресивних реакцій, підвищена пильність чи підозрілість, важкість перебування в цивільному оточенні. Це природне налаштування психіки для виживання у війні. Родичі іноді звертаються до своїх військових, не беручи до уваги ці особливості. У відповідь вони можуть отримати досить агресивні реакції військового чи військової, особливо на претензії, звинувачення чи надто емоційні прояви. Таким чином, те, що відбувається з чоловіком на війні, має вплив на нього, коли він повертається додому, в родину, в тил.

Тому на подальших зустрічах варто зосередити увагу жінок на тому, як враховуючи зазначену специфіку змін, правильно вибудовувати комунікацію та

взаємодію з військовим, який перебуває на відстані, на фронті, або приїхав у відпустку, або демобілізований за станом здоров'я. А також на тому, як підтримати себе і свого воїна в ці непрості часи. Можна використовувати для цього психоедукацію та техніки на ресурси, опори, використання Я-повідомлень і т.ін.

Наведемо приклад роботи груп підтримки родин військових з власного досвіду. У Горлівському інституті іноземних мов (м. Дніпро) протягом квітня 2025 р. тривала робота психологічної онлайн-групи підтримки дружин і матерів військовослужбовців «Тепле коло підтримки» від кафедри психології і Центру психологічної стійкості інституту, який працює за підтримки Проєкту Еразмус+ «Boosting University Psychological Resilience and Wellbeing in (Post-) War Ukrainian Nation». За цей час було проведено 4 щотижневі зустрічі з жінками з родин військових. Робота групи була спрямована на спілкування й обмін досвідом між учасницями на теми, пов'язані із тим, що рідна людина на фронті; на взаємопідтримку в безпечному просторі; покращення психоемоційного стану та відновлення ресурсів учасниць; оволодіння ними практичними інструментами самопомогі для кращого самопочуття.

Під час зустрічей учасниці мали можливість отримати важливу інформацію стосовно: покращення власного ресурсного стану; способів саморегуляції, емоційної стабілізації та відновлення після стресових та кризових ситуацій; утримання балансу між думками, емоціями і поведінкою; особливостей післябойових емоційних реакцій і поведінкових проявів у військових та впливу війни на сімейні стосунки; специфіки комунікації та взаємодії членів родини з військовими; збереження і зміцнення власної ресурсності та підтримки себе і своєї близької людини, яка на фронті, тощо. У груповому інтерактивному форматі було опрацьовано значну кількість психотехнік на емоційну стабілізацію, релаксацію, розслаблення, заземлення, ресурси та опори, зв'язок думок, емоцій та поведінки, «Я-повідомлення» та ін. Важливим для всіх стало дружнє спілкування в безпечному колі однодумців, де жінки мали змогу поділитись своїми емоціями, станами і переживаннями, почути досвід інших і бути почутими.

Наприкінці зустрічей учасницями групи було відзначено суттєве покращення власного психоемоційного стану, підвищення резильєнтності та рівня обізнаності з важливих питань щодо комунікації та психологічної підтримки себе і своїх воїнів. Планується продовження роботи груп підтримки дружин і матерів військовослужбовців у подальшому в межах діяльності Центру психологічної стійкості Горлівського інституту іноземних мов (м. Дніпро).

Таким чином, урахувуючи наявний позитивний досвід, можна вважати, що групи підтримки дружин та матерів військовослужбовців є дієвою формою психологічної допомоги родинам Захисників України, що сприяє збереженню та

зміцненню психічного здоров'я жінок, покращенню їхнього емоційного стану та підвищенню ресурсності.

Список використаних джерел

1. Арт-терапія в роботі з військовими та їх родинами: посіб. / авт. проекту Н. Сабліна. Вінниця: Твори, 2023. 112 с.
2. Гоуг Ч. Одного разу воїн – воїн назавжди. Як повернутись до звичного життя після бойових дій / пер. з англ. О. Корнюшиної. 2-ге вид. Київ: Наш Формат, 2025. 352 с.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ ЧЛЕНІВ БОЙОВИХ РОЗРАХУНКІВ МОБІЛЬНИХ ВОГНЕВИХ ГРУП СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

К. Сидоров, полковник

начальник відділу психологічної підтримки персоналу – заступник начальника управління психологічної підтримки персоналу Командування Повітряних Сил Збройних Сил України

Сучасні бойові дії в повітряному просторі характеризується великим просторовим розмахом, швидкою змінною обстановкою, постійною протидією засобів протиповітряної оборони, радіоелектронної боротьби із засобами повітряного нападу противника, в складних метеоумовах, вдень і вночі, на гранично малих висотах, на великих швидкостях, та є постійною боротьбою технічних засобів за панування в повітрі. В даних умовах ключову роль займає «людський фактор», як показник надійності під час досягнення цілей збройної боротьби за перевагу в повітряному просторі. Саме людська помилка (помилкові дії чи бездіяльність) може призвести до трагічних наслідків (руйнування інфраструктури, людські жертви).

Проблематиці надійності в межах психологічної науки стали приділяти увагу достатньо давно. Вперше надійність розглянули в дослідженнях інженерної психології та психології праці, де порушили питання про надійність професійної діяльності, під якою прийнято було розуміти безпомилкове виконання фахівцем покладених на нього професійних обов'язків протягом певного необхідного часу і за певних умов діяльності. З появою складних технічних засобів і автоматизованих систем управління «вартість» людських помилок стала відчуватися особливо гостро. З часом більш актуальними ставали питання наслідків помилок, які можуть бути допущені фахівцем в своїй професійній діяльності, значні економічні, соціально-психологічні і навіть екологічні наслідки але найбільш страшними з них є загибель людей.

Помилки в протіканні пізнавальних процесів, неправильні дії, порушення в саморегуляції психічних станів, неадекватні вчинки – все це приклади психічної ненадійності, які завжди знаходилися в полі зору експериментальної психології.

Суттєвий внесок у розроблення проблематики надійності роботи операторів здійснили В.О. Бодров, А.І. Губінський, Г.М. Зараковський, Є.О. Клімов, М.А. Котик, Б.Ф. Ломов, Н.Ф. Лукьянова, В.Л. Марішук, Г.С. Нікіфоров, К.К. Платонов, В.О. Пономаренко, Г.В. Суходольський і багато інших. У цих роботах актуальною стала теза про те, що однією з найважливіших характеристик складної технічної системи є надійність: надійність технічного обладнання та надійність фахівця, який на ньому працює.

Надійність оператора, на думку науковців, може бути істотно збільшена шляхом узгодження характеристик людини і машини, тобто шляхом врахування особливостей психічних процесів і властивостей людини під час проектування засобів індикації, органів управління та інформаційних панелей в цілому. Надійність роботи людини-оператора знаходиться в прямій залежності від якості його індивідуальних особливостей, професійної підготовки, в тому числі властивостей нервової системи й особистісних факторів.

Теоретико-методологічний аналіз проблеми надійності дозволив встановити, що сучасні психологічні дослідження надійності фахівця здебільшого пов'язані з «технологічним» підходом вивчення цього поняття. З самого початку поняття «надійний» було синонімічним поняттям «міцний», «витривалий», «вірний».

Особливого розвитку питання надійності набуло в межах напряму, пов'язаного з вивченням професійної діяльності особистості. Надзвичайно активно це питання вивчалось під час взаємодії людини з технікою в різноманітних системах: на підприємствах атомної енергетики, в авіації, на автомобільному і залізничному видах транспорту та військових фахівців.

Деякі автори трактують психологічну надійність, як підсумок психологічної підготовки, що має на меті в психологічно несприятливому середовищі забезпечити незначну ситуаційну мінливість результатів. Визначають психічну надійність, як ймовірність стабільного збереження високого рівня ефективної психічної діяльності в екстремальних ситуаціях. Таким чином, розглянуті вище підходи до визначення надійності більшою мірою розкривають її зміст на рівні особистості фахівця, в контексті діяльності індивіда. Також описують особистісну надійність, як цілісну якість особи, що визначає її готовність до надійного виконання тих чи інших соціальних функцій. Неналежне функціонування психічних процесів, порушення саморегуляції психічних станів, недостатній розвиток певних рис особистості стають джерелами психічної ненадійності.

Таким чином, під психологічною надійністю фахівця ми розуміємо комплексну та цілісну інтегративну характеристику його особистості, основу якої складають психофізіологічні особливості та індивідуально-психологічні якості (особливості вищої нервової діяльності та збалансованості психічних процесів: когнітивних, емоційно-вольових, мотиваційно-ціннісних), які в сукупності забезпечують своєчасне ефективне й успішне виконання ним професійних завдань з мінімальною кількістю помилок.

Один із підходів до вивчення психологічного рівня механізмів надійності передбачає розкриття специфіки відносин особистості через самоконтроль людини. Вважається, що людина проявляє себе як особистість лише в процесі здійснення свідомо поставленої мети і активного впливу на навколишній світ.

Серед психологічних факторів запуску самоконтролю визначальна роль належить мотивації. Необхідно не тільки навчати людину навичкам самоконтролю, а й виховувати (розвивати) в ній такі риси характеру, які спонукали б до належного самоконтролю в її вчинках, поведінці, діяльності. До них в першу чергу слід віднести відповідальність, дисциплінованість, почуття обов'язку та ін.

Поряд з цим, рівень самоконтролю може змінюватись в залежності і від рівню відповідальності людини, її моральних якостей, почуття обов'язку та ін. Серед зовнішніх чинників (факторів) істотний вплив на функціонування самоконтролю чинять складність виконуваної діяльності, навколишнє середовище (освітлення, шум, вібрація і т. п.), режим праці і відпочинку людини. Надмірне напруження, перевтома, стан емоційного стресу, монотонність в роботі ведуть, як правило, до послаблення самоконтролю і відповідно до зростання ймовірності помилкових дій.

Також, не менш значущими в плані забезпечення надійності фахівців екстремального профілю є механізми соціального рівня, тобто вольові якості особистості. Розглянемо вольові якості особистості як такі, що сформовані в процесі отримання життєвого досвіду людиною та пов'язані з реалізацією волі і подоланням перешкод на життєвому шляху.

Науковці виділяють безліч вольових якостей особистості. До основних, базових вольових якостей особистості відносяться цілеспрямованість, ініціативність, рішучість, наполегливість, витримка, дисциплінованість. Всі ці якості пов'язані з етапами здійснення вольового акту.

Саме ці особливості, а також врахування специфіки діяльності фахівця, що працює в екстремальних умовах, і обумовлюють наукові пошуки в межах забезпечення високої надійності суб'єкту діяльності. До ряду таких заходів можна віднести, перш за все, вдосконалення системи професійно-психологічного відбору кандидатів на ту чи іншу посаду.

Враховуючи неоднозначний та непрогнозований характер умов, в яких доводиться виконувати завдання за призначенням розрахунку МВГ, головним є не стільки допущення помилок, скільки вчасне їх виправлення та вміння їх попередити. Попередження допущення помилок забезпечується, перш за все, командиром, який повинен вміти прогнозувати розвиток ситуації, прораховувати можливі зміни в обстановці, та при цьому координувати дії підлеглих. Помилки стрільця-зенітника є допустимими під час навчання – тобто чим більше досвід роботи з певним озброєнням, чим більше проведено тренувань, тим менша вірогідність допущення ним помилок при виконання бойового завдання. Також слід враховувати, що завдання, які має виконувати кожен член розрахунку МВГ, є чітко визначеним. Тому, мають бути приблизно відомі основні помилки, які часто допускають і шляхи їх усунення.

Зовсім інша проблема - це «психологічна відмова» військовослужбовця виконувати свої функціональні обов'язки в екстремальній ситуації, в ситуації бойових дій, в ситуації існування прямої загрози. Саме тут ми маємо говорити про його надійність, як складової розрахунку МВГ.

Проводячи дослідження організованості груп, науковці виділяють низку показників, що характеризують в той же час їх надійність. До них можна віднести: психологічний настрій на діяльність, узгодженість реакцій членів групи, єдність думок членів групи, спільність міжособистісних відносин, що характеризує стан структури, при якому відсутні «крайні ланки». Це дозволяє нам віднести до організаційних властивостей надійності групи: спрямованість, самоврядування, наявність лідерства, єдність дій, стресостійкість та міжгрупову єдність.

Проаналізувавши існуючі у вітчизняній психології підходи, дійдемо висновку, що різноманіття використовуваних понять в рамках проблеми екстремальних умов, вимагає їх термінологічного уточнення. Як зазначалося вище, багато авторів розуміють надійність як характеристику, яка проявляється або стає актуальною лише в особливих (відмінних від нормального функціонування) умовах. У науковій літературі такими умовами називають «напружені» і «екстремальні». Під напруженими розуміються ті умови, які вимагають зміни організації діяльності, приведення і узгодження взаємодії членів групи відповідно до змінених обставин, з одного боку, і груповими цілями, мотивами, стереотипами з іншого. Це проявляється при зайнятті бойової позиції, застосуванні зброї, в умовах ракетної небезпеки та наближенні ворожих дронів-камікадзе. Напруженими, є ситуації, які породжують значні труднощі і вимагають від людини швидких, точних і безпомилкових дій. Ці ситуації динамічні і висувають жорсткі вимоги до своєчасності та адекватності дій, завчасну підготовку. Мається на увазі, таке ускладнення умов діяльності, яке набуває для особистості і групи особливої значущості. Стрес порушує загальну

діяльність, знижує рівень взаємодії, що може бути попереджено досвідом групової діяльності, активізацією громадських мотивів групової діяльності, дружбою і товариством у взаєминах.

Разом із цим найбільш розповсюдженими напруженими умовами в діяльності групи називають: часові обмеження діяльності групи; ситуації змагання між членами групи; змінення складу групи, заміна когось з членів розрахунку; внутрішньо груповий конфлікт; обмеження можливості виконувати професійне завдання когось з членів групи; підвищення автономності окремих членів групи; ставлення перед членами групи надто складних завдань або надання високої значущості кінцевому результату загальної діяльності; необхідність колективно приймати рішення, від якого залежатиме кінцевий результат.

Екстремальними умовами вважаються такі, що шкодять здоров'ю фахівця, становлять загрозу його життю. При цьому відзначається, що спільна діяльність в екстремальних умовах вимагає особливих зусиль, найбільш оптимальної і гнучкої організації спільної діяльності, найбільшої точності і оперативності взаємодії, узгодженості дій членів групи. Екстремальна ситуація обумовлює зміни в емоційному фоні внутрішньо-групових відносин, виводить експресивний компонент взаємодії фахівців на перший план. Крім того, позначені внутрішні (суб'єктивні) чинники, що характеризують середовище проживання залежно від індивідуальних особливостей людей, їх ставлення до неї і сприйняття: особисті установки, ступінь включеності в діяльність, адаптаційні можливості, професійний досвід тощо.

Будь-яка діяльність, що відбувається в екстремальних умовах, характеризується вираженням нервово-психічним напруженням, впливом широкого комплексу психотравмуючих чинників, необхідністю вирішення складних і відповідальних завдань, ненормованим режимом праці і відпочинку та ін. Це, по-перше, висуває підвищені вимоги не тільки до рівня спеціальної психологічної підготовки, а й до стану здоров'я і психологічних якостей особистості. По-друге, призводить до зниження професійної працездатності та надійності діяльності фахівців.

Проблема розвитку професійної надійності членів бойових розрахунків мобільних вогневих груп Сил оборони України тісно пов'язана з психологічною сумісністю та ефективністю групової діяльності. У зв'язку з цим значний науково-практичний інтерес представляє питання вивчення надійності військовослужбовців, які виконують сумісну діяльність в складних екстремальних умовах. Зауважимо, що питанню вивчення соціально-психологічних проблем надійності груп в екстремальних умовах спільної діяльності присвячено відносно невелике число досліджень. Більша частина з них пов'язана з вивченням соціально-психологічних наслідків стресу. Слід

зазначити, що науковці виділяють міжособистісні відносини в групі, як основне джерело стресу, викликане необхідністю уживатися один з одним. Шляхи подолання такого стресу можуть полягати в баченні загального ідеалу і спільної меті, у виконанні спільної роботи, що породжує згуртованість і солідарність членів групи. Так вважається, що стресові зміни спілкування, вплітаючись в структуру життєдіяльності, поведінки, робочої активності людей, можуть істотно (позитивно або негативно) впливати на психологічний клімат групи, на продуктивність діяльності, успішність подолання екстремальних ситуацій тощо. Сам характер спілкування в групі впливає на ефективність, що важливо в нашому випадку – і на надійність діяльності при стресі.

Отже, розглядаючи проблеми розвитку професійної надійності членів бойових розрахунків мобільних вогневих груп Сил оборони України можна зазначити, що основними з них залишаються базові проблеми психологічної надійності, які притаманні всім малим групам, що діють в екстремальних умовах (мотиваційні, поведінкові, когнітивні, емоційно-вольові, ціннісно-сміслові).

Проведений аналіз існуючих теоретичних та емпіричних досліджень психологічних особливостей розвитку професійної надійності членів бойових розрахунків мобільних вогневих груп в межах сумісної діяльності в групі дав змогу припустити наступну модель психологічної надійності розрахунку МВГ, в якій виокремлено такі змістові компоненти психологічної надійності розрахунку як: складові особистісної надійності (професійна придатність, професійна мотивація, емоційна стійкість, стиль саморегуляції, стресостійкість, самоконтроль, тривожність, працездатність, професійні цінності та стандарти) та складові групової надійності (результативність сумісної діяльності розрахунку, психологічна сумісність, статусно-рольова структура групи, згуртованість, групова єдність, спрацьованість, злагожденість, організованість, ціннісно-орієнтаційна спрямованість).

У рамках напряму доповіді для наукового осмислення групової надійності необхідно врахувати ті специфічні характеристики, які відображають зміст спільної діяльності розрахунку мобільно вогневої групи.

До таких, слід віднести такі особливості: мобільна вогнева група – це специфічна військово-організаційна підсистема підрозділу з притаманними їй інтегративними якостями, що визначає її дієздатність та виражається в постійній готовності до виконання бойових завдань та їх якісному вирішенні за будь-яких умов обстановки. Така підсистема володіє чітко вираженою структурною ієрархією, яка визначається військовими статутами та відповідними нормативними документами. У кожній групі строго визначені обов'язки і функції її членів:

характер взаємин між членами групи, в розрахунку залежить від технічних знань та вмінь, відповідно до чого складаються умови життєзабезпечення.

Жорстко регламентований алгоритм спільної бойової діяльності членів групи сприяє тому, що між військовослужбовцями різних категорій (військовослужбовці військової служби за контрактом або призвані по мобілізації тощо) складаються різноманітні і специфічні відносини. Вони визначаються також груповим характером обслуговування і використання зброї та бойової техніки, експлуатаційного обладнання, позначених відповідно до нього колом посадових обов'язків;

виконання функціональних обов'язків членами розрахунку носить виключно взаємозалежний характер. Робота по повітряним цілям вимагає від кожного воїна поведінку орієнтовану виключно на співпрацю і взаємодопомогу, без чого неможливе вирішення поставленого завдання. Це сприяє створенню особливого, властивого тільки цій групі людей соціально-психологічного клімату, утворення специфічних групових традицій, досвіду, стереотипів, цінностей;

особливості спільної діяльності розрахунку МВГ обумовлені специфічними умовами виконання покладених на них завдань, тривалістю та інтенсивністю виконання бойових завдань, виконання завдань в якості доданих сил іншим підрозділам, відрив від звичного (не бойового) укладу життя і діяльності, тривалого відриву від сім'ї, близьких і родичів, порушення нормального інформаційного забезпечення. Будь-яка небезпека, пов'язана з бойовою діяльністю, експлуатацією озброєння і техніки, має відмінності від будь-яких навчальних та тренувальних аналогів. Наближаючись до питань вивчення специфічних особливостей діяльності розрахунку МВГ, відмітимо наступне. Кожна група є мобільною завдяки наявності техніки (бойової машини з озброєнням, обладнаної спеціальними засобами, яка має високу прохідність).

Отже, вище зазначені фактори неможливо змінити, але їх необхідно обов'язково враховувати при підготовці особового складу розрахунку МВГ до виконання поставлених завдань.

Висновки. У доповіді представлено теоретичний аналіз наукових джерел, за результатами встановлено, що науковці відзначають багатоаспектність, складність та міждисциплінарний характер категорії «надійність». Історично, культурно і психологічно поняття «надійність» фіксувало одну з найважливіших меж розуміння світу, поведінки і діяльності в ньому людини – забезпечення високих показників результативності діяльності, недопущення помилок суб'єктом діяльності, збереження стабільних показників під час виконання різноманітних професійних завдань.

Під психологічною надійністю фахівця ми розуміємо комплексну та цілісну інтегративну характеристику його особистості, основу якої складають психофізіологічні особливості та індивідуально-психологічні якості (особливості вищої нервової діяльності та збалансованості психічних процесів:

когнітивних, емоційно-вольових, мотиваційноціннісних), які в сукупності забезпечують своєчасне ефективне й успішне виконання ним професійних завдань з мінімальною кількістю помилок. Провідною специфічною особливістю професійної діяльності військовослужбовців МВГ є групове виконання поставлених завдань у складі розрахунку.

Список використаних джерел

1. Досвід застосування родів військ та спеціальних військ Повітряних Сил Збройних Сил України в АТО на сході України : уроки та висновки (2014 – 2017) : методичний посібник / О.В. Турінський, Г.В. Пєвцов та ін.; За ред. О.В. Турінського. Харків: ХНУПС, 2019. 300 с.
2. Психологічна допомога військовослужбовцям : навч.-метод. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. В. І. Осьодла. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2021. 144 с.
3. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Вид. 2-ге, перероб. зі змін. та допов. Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін.; за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ «7БЦ», 2020. 754 с.
4. Психологічна підготовка. Довідковий матеріал командирам підрозділів (військовослужбовцям) з довідковим матеріалом проведення занять з психологічної підготовки : ДМ до СТП 000А.22А; наказ №39 від 21.03.2019. Київ : Головне управління морально-психологічного забезпечення, 2019. 26 с.
5. Агаєв Н. А., Скрипкін О. Г., Корня Л. В. Психологічне забезпечення у Збройних Силах України : poradnik komandiru vייskovoї chastини. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2019. 36 с
6. Стасюк В.В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил): підручник. К.: НУОУ, 2014. 504 с.
7. Методичні рекомендації з психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України щодо формування стресостійкості до дій в умовах різкої зміни бойової обстановки: військ : навч.-метод. публ. Київ : ГУ МПЗ ЗСУ, 2020. 60 с.
8. Кокун О.М., Агаєв Н.А. та ін. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України. Методичний посібник. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 288 с.
9. Стасюк В.В. Психологія локальних війн та збройних конфліктів: [підручник] / Василь Васильович Стасюк. К.: НУОУ імені Івана Черняховського, 2016. 412 с.
10. Алещенко В. І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних Сил України : монографія. М-во оборони України, ХНУПС ім. І. Кожедуба. Х., 2009. 313 с.
11. Прикладні аспекти військової психології: навчальний посібник / колектив авторів; за заг. ред. В.І. Осьодла. К. : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2015. 232 с.
12. Бойовий статут механізованих і танкових військ сухопутних військ

Збройних сил України / Командування Сухопутних військ Збройних сил України. Київ, 2016 . 225 с.

13. Бойовий статут сухопутних військ Збройних сил України / Командування Сухопутних військ Збройних сил України. Київ, 2010. 259 с.

14. Бринзак С.С., Воробйов М.І. Психологічна сумісність та методика її дослідження. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2008. №1. С. 86–89.

15. Кокун О. М. Психофізіологія. Навчальний посібник. К: Центр навчальної літератури, 2006. 184 с.

16. Бринзак С.С. Психологічна сумісність та успішність спортивної команди. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2006. № 3. С. 71–73.

17. Василенко С.В. Психологічне забезпечення діяльності операторів радіолокаційних станцій в особливих умовах : автореф. дис. к.п.н: 19.00.09. Університет цивільного захисту України. Х., 2007. 18 с.

18. Василенко С.В. Психологічний зміст професійної діяльності в особливих умовах. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2009. Вип. 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2009_1_8.

19. Ковальчук О.П. Психологічні особливості професійної мотивації офіцерів повітряних сил Збройних сил України : Автореферат дис. канд. психол. наук: 19.00.09; Ун-т цивіл. захисту України. Х., 2013. 21 с.

20. Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості : автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.01. Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 2009. 40 с.

21. Військова публікація військовим організаційним структурам з порядку роботи групи контролю бойового стресу у військових частинах Збройних Сил України ВП 1-00(160)237.31 «Порядок роботи груп контролю бойового стресу у військових частинах Збройних Сил України». Київ : Головне управління морально-психологічного забезпечення, 2022. 32 с.

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ УПЕРЕДЖЕНЬ ЩОДО ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я, ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ПСИХОЛОГА СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

О. Гук, полковник

*заступник командувача ПВК «Центр» з психологічної підтримки персоналу -
начальник відділу*

На сучасному етапі психологічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України розглядається як цілеспрямована діяльність органів

військового управління, командувачів, командирів, посадових осіб структур психологічної підтримки персоналу, що має на меті безпосередню організацію роботи щодо проведення професійно-психологічного відбору, формування, підтримання та відновлення в особового складу військ (сил) психологічної готовності до виконання завдань, емоційно-вольової стійкості до негативних психологічних чинників у будь-яких умовах обстановки, зниження психогенних втрат і збереження психічного здоров'я військовослужбовців.

В Збройних Силах створено та впроваджено трирівневу систему надання психологічної допомоги та порядок психологічного відновлення військовослужбовців. Одним із основних принципів у створеній системі надання психологічної допомоги військовослужбовцям є своєчасне виявлення потреби в допомозі та її початок. Питання своєчасності звернення до фахівця за наявності підстав є дуже важливим.

Однак, за власним досвідом, зазначу, що для військовослужбовця рішення про звернення до психолога не завжди ухвалюється легко, у військових колективах досі існують упередження та стереотипи навколо теми ментального здоров'я. Тому питання пошуку шляхів подолання упереджень щодо психічного здоров'я, формування культури звернення до психолога серед військовослужбовців сьогодні є актуальною.

Пропоную розглянути основні чинники (стигми), що стають на шляху звернення військовослужбовця за психологічною допомогою:

- дискомфорт під час пошуку допомоги (негативні переконання про себе як особу з проблемами психічного здоров'я («слабак», «ніколи не досягну успіху», «ненормальний»);
- занепокоєння щодо наслідків для подальшого професійного проходження служби;
- занепокоєння щодо сприйняття у військовому колективі;
- брак інформації про можливість отримання допомоги;
- ускладнення порядку звернення за допомогою з боку командирів (начальників);
- віддаленість від місць надання допомоги;
- низький рівень знань та вмінь психологів підрозділу;
- наявність попереднього негативного досвіду звернення за психологічною допомогою (в дитинстві, під час навчання, за попереднім місцем проходження служби та ін.).

Зазначу, що даний перелік не є вичерпним і є основою для подальшого вивчення й доповнення.

Враховуючи, що чинники, що формують упереджене ставлення до питань ментального здоров'я входять як до сфери особистості, так і до організації

військової служби, вирішення цього питання теж повинно носити системний характер.

Щоб сформувати культуру звернення до психолога, важливо дестигматизувати та нормалізувати психологічну допомогу, а також забезпечити її доступність та якість.

Як першочергові, пропонуються наступні заходи:

1. Активізація проведення психологічної освіти (просвіти):

необхідно змінити ставлення до психологічної допомоги, знявши негативний стереотип, що звернення до психолога – це ознака слабкості або психологічної хвороби. Важливо наголошувати, що психологічна підтримка – це нормальна практика, яка допомагає покращити якість життя та служби, вирішити складні життєві ситуації;

поширювати інформацію про позитивні результати психологічної роботи та особистісні історії успішних звернень військовослужбовців до психолога;

поширювати інформацію про наявні он-лайн ресурси та програми підтримки військовослужбовців та членів їх сімей («Ти як?», «База», «Армія+», «Як ти, брате/Як ти, сестро?», та ін.).

2. Подальший розвиток програми «РІВНИЙ - РІВНОМУ».

«РІВНИЙ-РІВНОМУ» – передбачає надання соціально-психологічної підтримки військовослужбовцям їх побратимами на рівні відділення-взводу, які мають відповідні знання, мотивацію, позитивний досвід у підтримці та сприяння у подоланні кризових життєвих ситуацій.

Найбільш ефективною є індивідуальна підтримка на рівні відділення-взводу, що дозволяє розпізнати зміни в поведінці у разі впливу кризової життєвої ситуації, відслідкувати наслідки впливу психотравмуючих обставин, а також надати першу психологічну допомогу, направити до психолога.

3. Забезпечити підготовку достатньої кількості фахівців-психологів, розміщення їх на посадах таким чином, щоб забезпечити якісне функціонування системи надання психологічної допомоги, психологічного відновлення військовослужбовців.

4. Проведення інформаційних заходів з продукуванням медіаконтенту на популярних платформах та соцмережах, в яких наводити конкретні приклади того, як психолог може допомогти вирішити проблеми у різних життєвих сферах, підкреслювати, що психологічна допомога – це інвестиція у здоров'я та добробут людини, поширювати посилання на спеціально розроблені ресурси для надання психологічної допомоги.

Подальший пошук шляхів подолання упереджень щодо психічного здоров'я серед військовослужбовців дозволить підвищити якість виконання завдань з психологічної підтримки особового складу та знизити кількість психогенних втрат. Також це матиме позитивний вплив на ресоціалізацію після

повернення з військової служби до цивільного життя, супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб.

**ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ
МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ ЯК ВИДУ
ВСЕБІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

А. Голота, М. Кожушко

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,

А. Деменко, кандидат філософських наук

Державне підприємство «Центральне конструкторське бюро «Протон»

На нашу думку хід експерименту з реалізації поетапного впровадження системи психологічної підтримки персоналу (ППП) Збройних Сил (ЗС) України, який був визначений наказом Головнокомандувача (ГК) ЗС України у листопаді 2023 року, не отримав належної уваги та обговорення проблемних питань, які природньо виникали в ході трансформації цілої структури військового управління та ще й виду всебічного забезпечення ЗС України. Ми слідували за процесом і брали участь в аналізі певних проблем та визначаємо, що активність в освітленні цього важливого питання зросла вже на стадії становлення нової структури. Не виключно, що це була наша провина у недостатній уважності за відповідними публікаціями, але, разом із тим, ми відчували і низку зацікавленість управлінських структур в ретельному обговоренні даного питання. Певні уточнення та корективи документів відбувались без попереднього аналізу, в робочому порядку. Але ж це стосувалось доль тисяч людей, які крім особистого буття мали ще і роки отримання необхідної військової кваліфікації з перспективами професійного росту, на які держава витратила чималі кошти. Говорячи про це, ми вважаємо за необхідне всебічно, на різних рівнях наукового та військового управління, узгоджено, з розрахунком на перспективу приймати управлінські рішення стосовно фахівців спеціалізованої сфери роботи з людьми. Це, зокрема, і є гуманітарний аспект сучасної війни.

Одним із прикладів жалю щодо неможливості ознайомитись із змістом обговорення наголошеного питання є проведення у 2024 році науково-практичного семінару «Трансформація системи морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України в період з 1991 по 2024 роки». Разом із тим ми звернули увагу на одну із знайдених публікацій стосовно того, що певною невдачею переходу до системи ППП було те, що черговий раз не відбулось належної автономізації психологічної служби, а через включення моральної підтримки сталось нібито і повернення до МПЗ. Певним чином з такою

позицією можна погодитись, адже ще у 2016 році від командування Повітряних Сил ЗС України надійшло розпорядження пріоритетним напрямком у діяльності структур з морально-психологічного забезпечення (по роботі з особовим складом) вважати психологічне забезпечення. Аналогічну вимогу нещодавно поставив і ГК ЗС України. Враховуючи обставини, які є в їх розпорядженні, вони мають на це повне право. Але подивимось на первинний наказ ГК ЗС України стосовно експерименту щодо впровадження системи ППП, де була «забута» моральна підтримка персоналу, що швидко позначилося на необхідності внесення відповідного доповнення. Це відбулось тому, що не було враховане наукове визначення про те, що у функціонуванні психіки військовослужбовця, соціально-психологічних явищ групи військовослужбовців безпосередньо чи опосередковано виявляється моральне – ставлення до світу, людей, колективу, товаришів, до себе, військового обов'язку, а також вчинків і поведінки. Моральне немовби пронизує психіку кожного військовослужбовця, будучи регулятором її функціонування. Саме тому моральне набуває психологічного змісту в емоціях, почуттях, переживаннях, настроях, настановах, волі, а в результаті утворюється цілісне морально-психологічне явище – морально-психологічний стан, який за формою прояву набуває цілісного інтегрованого соціально-психологічного змісту. Морально-психологічний стан особового складу – це ступінь моральної готовності, військово-професійної та психологічної здатності особового складу виконати визначені завдання за будь-яких умов обстановки. Таким чином, у діяльності військовослужбовця і груп військовослужбовців моральний і психологічний чинники розділені досить умовно. Морально-психологічне виявляється в інтегрованій єдності морального і психологічного. У моральному викристалізовані високі ідеї, ідеали, принципи, норми, погляди тощо, які трансформуються у сферу психологічного – емоцій, почуттів і волі, переконаності і віри, рішучості і стійкості. Моральні та психологічні явища, їх поєднання і прояв в інтегральній взаємодії формують у окремих військовослужбовців та у соціальній психології військових колективів (різних військово-соціальних груп) певні морально-бойові якості та морально-психологічні стани. Тобто мова йде про комплексне бачення морально-психологічного впливу посадових осіб військових підрозділів на підлеглий особовий склад.

Але ми критично ставимось і до своїх попередніх висновків, тому вважаємо, що автономність психологічних служб повинна бути, але за подвійною вертикаллю підпорядкування в межах структури морально-психологічної підтримки персоналу, адже потребує узгоджених рішень у взаємодії з іншими напрямками роботи у військовому підрозділі. Разом із тим, професійно вважаючи переваги моральної підтримки, маємо погодитись з тим, що рівень уваги та відповідальності за роботу в конкретному напрямку

діяльності має залежати від ситуації, яка складається, за рішенням відповідного командира. Додання моральної підтримки до системи ППП означає лише необхідність цілісного формування оборонної свідомості військовослужбовців, змінює невластиву відомчому органу парадигму державної системи МПЗ на реалістичне цільове функціонування структури МПП, яка має свої специфічні завдання. Вважаємо, що перетягування канату між моральним та психологічним забезпеченням є помилковою, майже шкідливою тенденцією та затягує наукове обґрунтування морально-психологічної підтримки персоналу, як виду всебічного забезпечення ЗС України.

Стосовно МПЗ ми також зробили самокритичний висновок, що залишення МПЗ як назви виду всебічного забезпечення лише гальмувало та дещо сплутало кроки її трансформації і якщо цю сферу діяльності перейменовано, то і вид всебічного забезпечення також повинний мати назву морально-психологічна підтримка персоналу. В межах ЗС України це рівень діяльності, що відповідає реальному функціоналу військового відомства. А МПЗ – це рівень державної відповідальності за формування та підтримання морального духу (МПС) персоналу ЗС України та інших військових формувань. Рано чи пізно Рада безпеки і оборони України має взяти це питання під свій контроль на державному рівні як це і планувалось з самого початку, а саме: морально-психологічне забезпечення – комплекс взаємопов'язаних і скоординованих дій державного і військового керівництва, органів військового управління з метою досягнення достатнього рівня морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил і всього населення України для забезпечення обороноздатності держави в мирний і воєнний час, максимального зниження психологічних втрат у військах та здобуття і утримання морально-психологічної переваги над противником з метою ефективного виконання завдань за призначенням у мирний і воєнний час. Тут також важливо підкреслити необхідність тривалого часу для формування як персонального так і державного духовного потенціалу, який має бути ґрунтовною підставою формування індивідуального та колективного МПС у військовому підрозділі. При цьому морально-психологічна підтримка персоналу Збройних Сил України має завдання підсилювати та корегувати наявний рівень МПС особового складу. А це є повноцінний вид всебічного забезпечення ЗС України.

В контексті питання, яке обговорюється, ми з повагою привітали очікувану за проблематикою публікацію радника Командувача Повітряних Сил України Грунтковського О. Л. [1]. Висловлюючи своє ставлення до вказаної роботи маємо ще раз підкреслити своє бачення системи морально-психологічної підтримки персоналу як виду всебічного забезпечення військ з комплексним підходом до формування та підтримки морально-психологічного стану військових підрозділів.

Стосовно публікації, то з введенням до структури ППП напрямку моральної підтримки вирішилось питання виконавців завдань інформаційно-пропагандистського забезпечення, військово-соціальної роботи, роботи з сім'ями військовослужбовців, обліку та аналізу використання, поповнення та списання технічних засобів пропаганди. Щодо обліку та аналізу стану військової дисципліни та правопорушень, то ми вважаємо, що за відсутності структури ВСП або комісії з військової дисципліни це має бути завданням підрозділу служби військ. Абсолютно вірним є зауваження стосовно повільного впровадження керівних нормативно-правових документів. Повноваження посадових осіб мають бути чітко визначені у максимально стислі строки вищим командуванням, або хоча б як тимчасові наказами відповідних командирів (начальників).

Особливої уваги заслуговує питання, яке ми також піднімали, щодо об'єднання організаційних зусиль на рівні структурних підрозділів ЗС України щодо спільної роботи (діяльності) підрозділів (структур), які відповідають за комунікаційну сферу: стратегічні комунікації, зв'язки з громадськістю, внутрішні комунікації, цивільно-військове співробітництво, ППП, служба військового капеланства, підрозділи персоналу. Професійний підхід до питання вказує на те, що керівники вказаних структур хоча і мають поважний самостійний напрямок діяльності, але практика роботи вимагає від них узгоджувати свої дії за єдиним замислом і планом та враховувати діяльність інших суб'єктів, які працюють з особовим складом. Це питання також відноситься до питання створення систем з владною вертикаллю, але подвійного підпорядкування.

Аналогічний підхід нами також вважається доцільним в питанні формування єдиних поглядів на роботу з особовим складом (персоналом) ЗС України та відповідальності за готовність особового складу до виконання завдань за призначенням відповідних структур (цивільно-військове співробітництво, служба військового капеланства, стратегічні комунікації, служба зв'язків з громадськістю, управління персоналу, ППП, які підпорядковуються відповідним керівникам за напрямком діяльності в ГШ ЗС України, Апараті ГК ЗС України, МО України). Зокрема, ми вважаємо, що структури ЦВС та СЗГ є функціоналом СК, а управління персоналу та структура ППП є взаємозацікавленими сторонами у виконанні своїх обов'язків, що має певним чином нівелювати питання проблем комунікацій.

Разом із тим, ми вважаємо, що якщо основним організатором і водночас виконавцем зазначених завдань залишається одна посадова особа – заступник командира військової частини з МПЗ (ППП), то це свідчить тільки про довіру до цієї посади та посадової особи. Але ж це має відповідати її службовим повноваженням.

Стосовно відсутності посадових осіб ППП в ротах та рівних їм підрозділах, тобто тих, хто безпосередньо працює з особовим складом, то це є великий прорахунок вищого військового керівництва, адже в силу значущості поставлених завдань на ці ключові посади мають бути призначені навіть бойові офіцери підрозділів. Особливо це актуально під час виконання завдань окремими (зведеними) підрозділами у відриві від основних сил військової частини.

А невизначеність ролі та місця заступника командира з МПЗ (ППП) та перспектив його подальшого службового використання існує внаслідок не вирішення, зокрема, і вище розглянутих питань. Ми черговий раз наполягаємо на введенні посади заступника командира з морально-психологічної підтримки та стратегічних комунікацій до батальйону включно. В ротах та відповідних підрозділах доцільно мати посади заступників командирів з морально-психологічної підтримки персоналу з відповідними розпорядчими, координаційними та контрольними функціями. Керівники підпорядкованих структур (підрозділи персоналу, ЦВС, СЗГ, ВВК, СВК тощо) матимуть обов'язки по вертикалі професійного підпорядкування та узгодженості дій з командуванням свого військового підрозділу. Основними, або спорідненими спеціальностями в цих структурах мають бути: політолог, історик, соціолог, психолог, соціальний психолог тощо. В такому разі не відбудеться розпорошування повноважень та обов'язків посадових осіб МПЗ та приведе до розуміння командирами військових частин, хто саме працює з особовим складом, хто несе за це відповідальність. Об'єднана за спорідненими напрямками роботи сфера морально-психологічної підтримки та стратегічних комунікацій сприятиме гнучкій варіативності суміжних посад у військових підрозділах, частинах та управліннях щодо перспектив подальшого службового призначення офіцерів.

Повністю погоджуємось з автором публікації, що питання захисту особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу противника набуло вирішального значення в умовах рашистської агресії. Вважаємо, що цей напрямок діяльності є персональною прерогативою заступника командира з МПП та СК, адже він в своїй особі має концентрувати належний досвід та інтелект щодо гнучкого та рішучого впливу в цій сфері діяльності. Згідно з повноваженнями він має координувати розподіл завдань по захисту особового складу від негативного ІПВ в системах національної безпеки в цілому та інформаційної безпеки зокрема між структурами, залученими до комунікаційного процесу. З цього приводу маємо висловити свою повагу за тривалу наукову діяльність у цій сфері групі науковців НЦ ПС ХНУПС (Г.В. Певцов, С.О. Сідченко, С.В. Залкін, К.І. Хударковський, О.В. Ревін), які вивчали та науково обґрунтовували діяльність у сфері боротьби з негативним

інформаційним впливом супротивника. В цьому контексті доцільно звернути увагу на таке розуміння інформаційної війни в Енциклопедії сучасної України: «Інформаційна війна – це вплив на населення іншої країни у мирний або військовий час через розповсюдження певної інформації та захист громадян власної країни від такого впливу». Важливий сенс має і наукова думка про те, що проти України активно проводяться інформаційно-психологічні операції та інформаційно-психологічні впливи, які складають єдину систему операцій з взаємопов'язаними цілями, спрямованими на зниження рівня морально-психологічного стану особового складу ЗС України та інших структур сектору безпеки і оборони. Також ми черговий раз нагадуємо думку Почепцова Г., який розглядає інформаційну війну «...як комунікативну технологію впливу на масову свідомість з короткочасними та довгостроковими цілями». Тобто інформаційні війни йшли і йдуть безперервно, приховано або відкрито для досягнення цілей у визначених цільових аудиторіях. Тому завдання протидії інформаційному впливу наявного та потенційного противника беззаперечно є надзвичайно важливим, довгостроковим, загальнодержавним.

Окремі питання, які входили до напрямку моральної підтримки (інформаційно-пропагандистського забезпечення) можливо вже знайшли свої рішення з часу даної публікації.

Список використаних джерел

1. Грунтковський О. Л. Сучасний стан впровадження системи психологічної підтримки персоналу в Збройних Силах України / О.Л. Грунтковський // Вісник Національного університету оборони України. Збірник наук. праць. – К.: НУОУ, 2024. – Вип. 5 (81). – 215с.

УДК 355.233:159.923:81'27

МОВА ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ У ВІЙСЬКОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

П. Глушаков

З. Висоцька, кандидат філологічних наук, доцент
Військова академія

Під час війни мова набуває особливого значення як чинник психологічної підтримки населення та військовослужбовців. Вона стає не лише засобом комунікації, а й елементом національної ідентичності та психологічної оборони країни. У військово-освітньому середовищі мова відіграє провідну роль у зміцненні морального духу та підвищенні стійкості до зовнішніх загроз.

Мова є одним з основних елементів національної ідентичності, що сприяє відчуттю єдності та спільності серед громадян. Під час війни захист і утвердження державної мови можуть слугувати засобом психологічної підтримки населення. Функціонування української мови у військових структурах та освітніх закладах посилює відчуття безпеки та належності до національної спільноти, що є особливо важливо в умовах зовнішньої агресії. Наприклад, під час російської збройної агресії проти України українська мова стала символом національної консолідації та розмежування на «свій-чужий» [4].

Мовна політика може впливати на емоційно-психологічний стан населення, забезпечуючи захист від інформаційної агресії та культурної асиміляції. Використання державної мови в засобах масової інформації дозволяє протидіяти іноземній пропаганді та підтримувати національну свідомість. Це особливо важливо у військово-освітньому середовищі, де мова стає інструментом формування патріотичних цінностей та підвищення морального духу серед військовослужбовців. Крім того, інформаційно-психологічна війна, елементами якої є пропаганда та маніпуляція, вимагає підвищеної медіаграмотності населення для захисту від психологічного впливу [3].

У військово-освітньому середовищі мова займає важливу роль у підтримці морального духу військовослужбовців. Використання української мови у процесі підготовки у військових навчальних закладах, а також у ході бойових дій сприяє зміцненню почуття єдності, ідентичності та психологічної захищеності серед особового складу, посилюючи відчуття приналежності до національної спільноти та Збройних Сил України. Це, у свою чергу, забезпечує їхню психологічну стійкість до стресових ситуацій, сприяє емоційній стабільності та підвищує ефективність виконання бойових завдань. За даними Східного міжрегіонального управління Державної служби України з питань праці, опублікованими у 2023 році, мова виконує не лише комунікативну, а й терапевтичну функцію, оскільки створює умови для психологічного

відновлення, знижує рівень тривоги та сприяє інтеграції позитивного досвіду. У цьому контексті мова розглядається як чинник, що безпосередньо впливає на збереження психічного здоров'я військовослужбовців, особливо в умовах війни, коли значно зростає ризик розвитку психічних розладів.

В умовах війни психологічний супровід набуває критичного значення як один із головних засобів збереження психічного здоров'я і цивільного населення, і військовослужбовців. Проживання в зоні бойових дій або безпосередня участь у воєнних подіях суттєво підвищують ризик розвитку психічних розладів, серед яких найчастіше фіксуються посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресивні стани та тривожні фобії. У таких умовах мова виступає не лише маркером національної ідентичності, а й потужним психотерапевтичним ресурсом, що сприяє емоційному відновленню, зміцненню особистісної стійкості та загальному психологічному добробуту [1, с. 30-78].

Отже, на наш погляд, ефективна реалізація мовної політики у військово-освітньому середовищі вимагає певних заходів, зокрема:

- застосування державної мови у військових навчальних закладах є імперативною нормою. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», викладання всіх навчальних дисциплін у закладах вищої освіти сектору безпеки і оборони здійснюється винятково державною мовою. Це положення не лише закріплює правову норму, а й виконує стратегічну функцію – формує та зміцнює національну ідентичність військовослужбовців, інтегруючи мовний чинник у систему національної безпеки та оборони;

- забезпечення якісної мовної підготовки у військових навчальних закладах передбачає організацію курсів з підвищення мовної компетентності військовослужбовців, що є необхідною умовою для ефективної міжкультурної комунікації в умовах міжнародних операцій. Такі заходи реалізуються в межах освітнього процесу закладів вищої військової освіти та відповідають вимогам підготовки персоналу до взаємодії з партнерами по коаліції та участі у багатонаціональних структурах;

- розробка мовних програм для військових: створення спеціальних мовних програм для військових, які б забезпечили їм можливість ефективного спілкування під час бойових операцій та міжнародної співпраці;

- моніторинг мовної політики: постійний моніторинг мовної політики у військово-освітньому середовищі для забезпечення її ефективності та відповідності національним інтересам.

Розробка та реалізація ефективної мовної політики у військово-освітньому середовищі створює значні перспективи для зміцнення національної ідентичності та підвищення стійкості країни до зовнішніх загроз. Як зазначає О. Зелінський у своєму інтерв'ю 2022 року «Провали в мовній політиці – одна з

причин війни в Україні», ігнорування мовного питання сприяло поглибленню розколу в суспільстві, що, у підсумку, стало одним із чинників, які ворог використав у гібридній агресії. У майбутньому мова продовжуватиме відігравати важливу роль у формуванні патріотичних цінностей та підтримці морального духу серед військовослужбовців, що буде важливим аспектом у захисті національних інтересів під час військових дій. Крім того, мова є чинником національної безпеки, як наголошують українські та іноземні мислителі, підкреслюючи важливість захисту мови для збереження національної самобутності.

Мовна політика має безпосередній вплив на національну безпеку країни. Недооцінка важливості мовного питання може призвести до втрати території та національної самобутності, як це було вже в історії України. Тому захист державної мови та її підтримка повинні бути одними з пріоритетів державної політики, особливо під час війни.

Інформаційна обізнаність населення є важливим захисним механізмом у протидії інформаційній агресії та маніпулятивному впливу в умовах війни. У ході російсько-української війни інформаційно-психологічне протистояння перетворилося на один із головних інструментів впливу на суспільну свідомість. У цьому контексті медіаграмотність населення забезпечує здатність критично сприймати інформацію, виявляти ознаки пропаганди та протистояти деструктивному психологічному впливу. Така компетентність сприяє зміцненню національної ідентичності, підвищенню рівня психологічної стійкості та збереженню морального духу громадян [3].

Численні психологічні дослідження періоду війни спрямовані на вивчення впливу війни на індивідуальному, груповому та масовому рівнях. Метод, застосований у цих дослідженнях, полягає у розробці ефективних методів психологічної підтримки населення та військовослужбовців, а також у підвищенні стійкості країни до зовнішніх загроз. У цьому контексті мова як чинник національної ідентичності та психологічної підтримки набуває особливого значення [2].

Мова також впливає на соціальну спільність населення під час війни. Приналежність до соціальної спільноти є дуже важливою для людей у кризових ситуаціях, адже саме так забезпечується відчуття безпеки та підтримки. Використання рідної мови в соціальних комунікаціях посилює цю спільність і сприяє формуванню психологічної стійкості. У своїй праці «Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати» Л. Карамушка акцентує увагу на тому, що рідна мова виконує роль не лише засобу комунікації, а й психологічного ресурсу, що сприяє збереженню внутрішньої цілісності особистості та її адаптації під впливом бойових стресорів. За таких умов мова

виступає каталізатором згуртованості та засобом стабілізації емоційного стану під час війни.

Психологічна підтримка військовослужбовців у воєнних умовах є фактором їх стійкості та ефективності. Мова як чинник національної ідентичності та психологічної підтримки відіграє важливу роль у підтриманні морального духу, зміцненні згуртованості військових колективів та формуванні патріотичних цінностей серед військовослужбовців. У складних умовах збройного конфлікту саме мова стає своєрідним психологічним «якорем», що забезпечує внутрішню стабільність особистості та знижує ризики психоемоційного виснаження. Крім того, це важливий інструмент для підтримки психічного здоров'я військовослужбовців в умовах бойових дій, адже слугує засобом вираження емоцій, комунікації у стресових ситуаціях і символічним маркером належності до спільноти.

Ці положення узгоджуються з висновками, наведеними у збірнику матеріалів VII Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів» на тему «Психологічна допомога особистості у воєнний період» (2024), де акцентовано увагу на значущості культурно-мовного чинника як елемента цілісної системи психологічної допомоги військовослужбовцям. У матеріалах праць наголошується на тому, що мовна підтримка виступає не лише засобом комунікації, а й терапевтичним механізмом, який активізує ресурсні стани особистості, сприяє емоційній стабілізації та відновленню психологічної рівноваги.

Отже, під час війни мова стає чинником психологічної підтримки населення та військовослужбовців. Захист та популяризація державної мови сприяють зміцненню національної ідентичності та підвищенню стійкості населення до зовнішніх загроз. У військово-освітньому середовищі мова відіграє важливу роль у підтримці морального духу та формуванні патріотичних цінностей серед військовослужбовців, тому стає не лише засобом комунікації, а й елементом психологічної оборони країни у воєнних умовах.

Список використаних джерел

1. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни: навч. посіб. Київ.-Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2024. 260 с.
2. Панок В. Г. Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. Вісник НАПН України. 2023. Т. 5, вип. 1. С. 1–12. URL: <https://doi.org/doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133>.
3. Сіленко А. Інформаційно-психологічна війна як фактор військових конфліктів. Ментальне здоров'я. 2024. № 1. С. 71–78. URL: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-1-11> (дата звернення: 06.04.2025).

4. Українська мова під час війни: ключові тенденції розвитку. Niss.gov.ua. 20.03.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinska-mova-pid-chas-viyny-klyuchovi-tendentsiyi-rozvytku> (дата звернення: 05.04.2025).

ЦИВІЛІЗОВАНА ВІЙНА: УМОВИ ТА МОЖЛИВОСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

С. Бистрова

А. Бабич, кандидат юридичних наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба

Збройні конфлікти – супроводжували людство протягом усієї історії, відповідно розвитку суспільства – змінювались методи та характер ведення бойових дій. У сучасному світі, виникла потреба у встановленні механізму регулюванні норм та правил ведення збройних конфліктів, задля мінімізації страждань та захисту цивільного населення, поранених, військовополонених та інших учасників. Розвиток міжнародного гуманітарного права визначив рамки допустимих методів і засобів ведення бойових дій, однак, на прикладі України, ми можемо бачити, наскільки неефективною є система контролю дотримання міжнародних норм та відсутність механізмів притягнення агресора до відповідальності.

Незважаючи на кризу міжнародного гуманітарного права у контексті сучасних збройних конфліктів, зокрема збройної агресії росії щодо України, існують передумови надання війнам цивілізованого, гуманного характеру. До таких передумов належать:

- розвиток міжнародних відносин – створення міждержавних, наднаціональних інституцій для забезпечення стабільності у світі;
- зміцнення довіри та активна співпраця між державами;
- глобалізація соціальної політики – інтеграція культур і соціальних структур для розвитку суспільної свідомості;
- розвиток міжнародного гуманітарного права, як регулятора поведінки суб'єктів збройного протистояння.

У результаті співпраці держав, зміцненню міжнародних інститутів, розвитку єдиної світової свідомості, що включає в себе розуміння і повагу до міжнародного гуманітарного права, законів війни та етичних норм, з'являються нові можливості для гуманізації збройних конфліктів.

Можливості гуманізації збройних конфліктів мають базуватись на нормах міжнародного гуманітарного права, розвитку міжнародної співпраці та застосуванні нових технологій для ведення бойових дій, які здатні зменшити руйнівний вплив.

Проте незважаючи на позитивні досягнення у цих сферах, реальна гуманізація війни збройних конфліктів залишається складним багатоскладовим процесом. На нашу думку, існує декілька можливостей надання збройним конфліктам більш цивілізованого, гуманного характеру:

- посилення міжнародного співробітництва – створення ефективних систем стримування агресії, надання гуманітарної, економічної підтримки країнам, які є об'єктом агресії;
- використання нових технологій, які здатні зменшити руйнівний вплив, кількість випадкових жертв, а також створення системи контролю недопущення зловживання використання таких технологій;
- удосконалення міжнародних механізмів примусу;
- підвищення рівня свідомості та освіченості суспільства для впливу на уряди, щодо прийняття рішень у військовій сфері.

Отже, гуманізація збройних конфліктів вимагає не лише міжнародних законодавчих змін, але і практичного впровадження норм сучасного міжнародного гуманітарного права, ефективну діяльність міжнародних організацій, реформацію держав, що дозволить їхнім арміям діяти згідно з міжнародними нормами. У такому випадку, гуманізація збройних конфліктів обмежить насильство, забезпечить захист цивільного населення, що сприятиме збереженню миру та стабільності у світі.

ЗЦІЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ТВОРЧІСТЬ: АРТ-ТЕРАПІЯ У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

О. Вигівська, кандидат історичних наук, доцент

О. Прохор

Житомирський військовий інститут імені С.П.Корольова

Психологічна реабілітація військовослужбовців, членів їхніх родин та вимушених переселенців в умовах воєнних дій в Україні потребує постійного переосмислення та гнучкого реагування на виклики сучасності. Війна має серйозний вплив на психіку людей, спричиняючи високий рівень стресу, тривожності, депресії та посттравматичних розладів. Тому психологічна допомога є не просто бажаною, а життєво необхідною як під час війни, так і після її завершення.

Учасники бойових дій, члени їхніх родин та вимушені переселенці стикаються з серйозними психологічними труднощами, які можуть мати довготривалий негативний вплив на життя. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні розлади та соціальна ізоляція – це лише частина проблем, з якими вони зіштовхуються. Саме тому надзвичайно важливо

надавати ефективну психологічну допомогу цим категоріям населення. На сьогодні існує велика кількість терапій, форм і методів допомоги, кожен з яких є унікальним і дієвим. Але треба зазначити, що допомога не повинна обмежуватись одним підходом, а має бути комплексною та різносторонньою.

Актуальність проблеми психологічної реабілітації в умовах війни є надзвичайно високою. Учасники бойових дій, їхні родини та вимушені переселенці часто переживають глибокі психоемоційні травми, що потребують особливої уваги та комплексної допомоги. Одним із найбільш гуманних і дієвих методів є арт-терапія – напрям психологічної підтримки, що базується на використанні творчого самовираження для зцілення внутрішніх переживань. Ця методика використовує творчий процес для самовираження, зменшення стресу та покращення психологічного стану. Вона базується на використанні творчого процесу для вираження емоцій та переживань: малювання, ліплення, написання текстів чи музики як способи терапевтичного впливу.

Арт-терапія допомагає людині безпечним способом прожити складні емоції, знизити рівень тривожності та стресу, відновити відчуття власної цінності та внутрішньої сили. Її ефективність особливо висока серед тих, хто має труднощі з вербалізацією своїх переживань, що є типовим для людей з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). У цьому контексті арт-терапія розглядається не тільки як метод підтримки, а як один із базових елементів системи психологічної допомоги ветеранам, їхнім родинам та переселенцям, спрямований на відновлення особистісної цілісності та реінтеграцію у мирне життя.

Якщо мова йде про образотворче мистецтво, то це може бути створення малюнків на теми: «Моє життя до війни», «Мої страхи», «Мій захист»; техніки вільного малювання для вивільнення пригнічених емоцій. Використання кольоротерапії для регулювання настрою (наприклад, теплі кольори – для заспокоєння). Ліплення (глина або пластилін) допомагає «відчути руками» свої потреби та тривоги через створенням символічних фігур (захисник, родина, дім). Ліплення сприяє розвитку тактильного контакту із реальністю та зниженню напруги.

Окрім візуального самовираження через малювання, живопис чи ліплення, арт-терапія включає широкий спектр експресивних методів, які також базуються на творчості, але залучають інші канали емоційного вивільнення. До таких належать терапевтичне письмо, музикотерапія, театральна терапія (психодрама) та кінезіотерапія (рухова терапія). Кожен із цих напрямів надає можливість людині висловити свої внутрішні переживання через слово, звук, рух чи рольову гру – тобто там, де важко підібрати слова, на допомогу приходить інша форма вираження. Ці методи є не менш ефективними, особливо для тих, кому складно говорити про свої почуття напругу.

Так терапевтичне письмо може включати ведення щоденників емоцій; написання листів собі в майбутньому або загиблим побратимам (часто використовується у роботі з горем та втратою); створення коротких оповідань про особистий досвід. Музикотерапія через використання імпровізації на музичних інструментах для зняття тривоги. Слухання певних композицій для корекції емоційного стану. Створення власних пісень чи мелодій про власні переживання. Театральна терапія («психодрама») дає змогу розігрувати важливі життєві сцени. Відбувається робота над новим образом себе – переможного, сильного, вільного. Кінезіотерапія (терапія рухом): через танець висловлення невимовних емоцій. Пластичні імпровізації без слів.

Дослідження показують, що арт-терапія сприяє зменшенню симптомів тривожності, панічних атак, безсоння. Після кількох занять учасники часто відзначають покращення настрою, підвищення самооцінки, здатність контролювати емоції. Учасники навчаються альтернативним способам переживання труднощів (через творчість, а не через агресію або ізоляцію). Групові арт-заняття допомагають долати відчуття самотності, сприяють розвитку довіри й відновленню соціальних зв'язків. Багато учасників після арт-терапії починають планувати своє майбутнє, вчать бачити нові життєві перспективи.

В Україні працюють арт-терапевтичні програми для ветеранів, такі як проєкт «Побратими», де мистецтво використовують для реабілітації військовослужбовців. Організації на кшталт «Солдатський привал» у Львові або «Дім ветеранів» у Києві застосовують арт-терапію як частину комплексної психологічної підтримки. В Житомирі працює реабілітаційний центр допомоги ветеранам та членам їх родин «Вертебрологія», де також використовують арт-терапію.

Можна стверджувати, що творчість дозволяє людині безпечно виражати глибокі переживання, знижувати рівень тривоги, долати посттравматичні наслідки та знаходити внутрішні ресурси для відновлення. Арт-терапевтичні методи: малювання, ліплення, музика, письмо, театр дають можливість зняти емоційну напругу, відновити почуття власної гідності, посилити віру в себе та майбутнє, налагодити спілкування з іншими людьми. В умовах війни та кризи важливо підтримувати та розширювати програми арт-терапії в Україні, інтегруючи їх у загальнодержавну систему психологічної реабілітації. Арт-терапія це шлях до зміцнення душі через творче самовираження, який допомагає відновити найцінніше: надію, внутрішню силу та прагнення жити.

Психологічна допомога необхідна не лише зараз, а й у довгостроковій перспективі після війни. Вона сприяє адаптації, збереженню психічного здоров'я та реінтеграції військових і цивільних у мирне життя. Без належної підтримки суспільство може зіткнутися з хвилею емоційних та соціальних криз. Тому

важливо розвивати систему психосоціальної допомоги вже зараз. Державні та недержавні організації повинні активно впроваджувати програми підтримки, розширювати доступ до професійної допомоги та розвивати реабілітаційні ініціативи.

МАНІПУЛЯЦІЯ І СПРОТИВ: ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

О. Вигівська, кандидат історичних наук, доцент

С. Шишкін

Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова

Російсько-українська війна, яка набула нового етапу ескалації із початком повномасштабного вторгнення російської федерації (рф) 24 лютого 2022 року, характеризується системним і комплексним застосуванням гібридних методів ведення бойових дій. Основною ознакою цієї фази конфлікту є інтеграція традиційних військових операцій із масштабними інформаційними, психологічними та кібернетичними впливами, спрямованими на деморалізацію особового складу силових структур України, дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації та підрив основ державності.

Засоби масової інформації (ЗМІ) та засоби масової комунікації (ЗМК) відіграють ключову роль як у реалізації цих впливів, так і в організації системи протидії. Нагальною є потреба дослідити та проаналізувати механізм інформаційно-психологічних і гібридних операцій рф з акцентом на актуальні приклади (після 2022 року) та визначити роль ЗМІ/ЗМК у забезпеченні інформаційної безпеки України.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) рф є системною складовою гібридної війни, що реалізується через маніпулятивний вплив на емоції, поведінку та суспільну думку. Росія використовує розвинуту інфраструктуру, включаючи державні медіа (RT, Sputnik), соціальні мережі, Telegram-канали та «фабрики тролів» у Санкт-Петербурзі та Белгороді для поширення дезінформації. За даними Центру протидії дезінформації при РНБО (2023), довгострокові ІПСО рф спрямовані на підрив довіри до українського уряду та нівелювання міжнародної підтримки. Наприклад, напередодні 9 травня 2022 року російські ІПСО поширювали фейки про «кривавий феєрверк» у вигляді ядерного чи хімічного удару по Києву, що мало посіяти паніку серед населення. У січні 2023 року фейкове повідомлення про нібито нестачу крові в Національному Науковому Центрі хірургії та трансплантології імені О.О. Шалімова, поширене через анонімні веб-сторінки та Telegram, спричинило суспільну тривогу, доки не було спростовано. У 2025 році рф

активізувала використання штучного інтелекту (ШІ). За даними Головного управління розвідки України, з січня по квітень 2025 року зафіксовано 191 інформаційну операцію з використанням ШІ, включаючи фейкові відео із вигаданими заявами українських військових.

Гібридна війна РФ поєднує військові, інформаційні, економічні та кібернетичні методи, створюючи комплексний тиск на Україну. З 2022 року РФ посилила кібератаки, зокрема на критичну інфраструктуру. За звітом Google Threat Analysis Group, у 2022 році хакерські атаки на Україну зросли на 250% порівняно з 2020 роком. Економічний тиск включає спроби монополізувати ресурси, як-от літєві родовища Донбасу, оцінені у сотні мільярдів доларів, що підтверджує російський генерал Володимир Овчинський у 2022 році. Пропагандистські наративи, такі як «захист російськомовного населення» чи «денацифікація», виправдовують агресію, впливаючи на населення тимчасово окупованих територій.

У 2024–2025 роках РФ розгорнула кампанію про нібито «звірства ЗСУ» в Курській області, поширюючи фейки, які були спрямовані в першу чергу для мобілізації власного населення та виправдання воєнних злочинів. Взимку 2022–2023 року мали місце масовані атаки саме на цивільну інфраструктуру України. Такі атаки супроводжувалися ПСО про «неможливість виживання» без російських енергоресурсів, крім того були спрямованими на підлив бойового духу.

ЗМІ та ЗМК є центральними елементами як російської агресії, так і української протидії. Росія використовує контрольовані медіа та соціальні платформи для створення «альтернативної реальності». Наприклад, у 2022 році фейк про «контрабанду західної зброї» на чорний ринок, поширений через західні ЗМІ, мав на меті зірвати постачання HIMARS Україні. У TikTok виявлено російську мережу з 1700 акаунтів, що маскувалися під європейських користувачів і поширювали антиукраїнську пропаганду німецькою, італійською та англійською мовами. Натомість українські ЗМІ та ЗМК виконують функції контрпропаганди, мобілізації суспільства та психологічної підтримки.

Проекти «СтопФейк» і «Інформаційний спротив» систематично розвінчують фейки, а висвітлення успіхів ЗСУ, як контрнаступ у Харківській області 2022 року, сприяє єдності. Міжнародна адвокація через співпрацю з медіа, як Euronews чи The Guardian, забезпечує поширення правди про депортацію українських дітей, що сприяло санкціям проти РФ.

Ефективність українських ЗМІ залежить від координації з державними структурами, зокрема Центром протидії дезінформації, який моніторить інформаційні загрози. Використання OSINT-технологій агенцією Molnar дозволяє ідентифікувати воєнних злочинців і спростовувати пропаганду. Проте масштаби російських ПСО, зокрема через Telegram-канали, що мімікують під

українські, та обмежені ресурси створюють виклики. У 2025 році рф розширила підрозділи «Інформаційного протиборства», що свідчить про намір посилити психологічні атаки.

Гібридна війна рф виявила також і вразливості міжнародного порядку. Росія ігнорує договори, використовуючи економічний тиск і дезінформацію, що підриває її репутацію. Україна демонструє стійкість, але потребує підтримки. Рекомендації включають: посилення кібербезпеки, розвиток OSINT, підвищення інформаційної грамотності, координацію між державою, ЗМІ та суспільством, а також міжнародний моніторинг російських операцій. Інформаційні, психологічні та гібридні впливи рф є стратегічним елементом агресії проти України, спрямованим на послаблення національної безпеки. ЗМІ/ЗМК відіграють ключову роль у протидії, забезпечуючи контрпропаганду, єдність і міжнародну підтримку. Посилення координації, технологій і міжнародної співпраці є критично важливим для інформаційної безпеки України.

ПРИЧИНИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕЖИВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ТРАВМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В. Артюхова, кандидат психологічних наук

В. Головач

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Природа війни та бойових дій зумовлює трансформацію ціннісно-сміслових орієнтацій, що супроводжується зміною моральних засад соціальної взаємодії. Ескалація насильства, страх за власне життя та порушення звичних соціальних норм сприяють переосмисленню загальноприйнятих моральних орієнтирів, базових принципів гуманності та справедливості.

Як відомо, у травмуючих та екстремальних умовах війни військовослужбовці можуть ставати свідками або реалізовувати дії, що суперечать їх особистим моральним переконанням, адже військовий час порушує уявлення про те, що є правильним, а що – ні. Така суперечлива зміна внутрішніх переконань людини може призвести до формування у неї моральної травми.

Термін «моральна травма» з'явився у психологічній науці наприкінці ХХ століття і став предметом активних досліджень у контексті військової психології. Проте незважаючи на зростаючу увагу науковців до цього феномену, досі не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття моральної травми. Ситуація ускладнюється тим, що моральна травма часто

поєднується з іншими стресовими розладами, такими як тривожні розлади, депресія, а також ПТСР.

Попри тісний зв'язок між моральною травмою та посттравматичним стресовим розладом, що підкреслюється у багатьох дослідженнях, її слід розглядати як окремий синдром, відмінний від ПТСР, хоча за емоційною симптоматикою вони дуже схожі.

Моральна травма відрізняється від інших форм психологічних травм тим, що її основним тригером є внутрішній конфлікт, пов'язаний із порушенням етичних норм та моральних принципів. Якщо у випадку посттравматичного стресового розладу головну роль відіграє страх перед загрозою життю, то при моральній травмі основним джерелом страждання є усвідомлення власних або чужих аморальних дій. Це створює внутрішній конфлікт, що залишає глибокий відбиток на свідомості та сприйнятті реальності.

Одна з причин підвищеної уваги до моральної травми полягає в тому, що вона з великою долею ймовірності може ускладнювати реабілітацію військовослужбовців з ознаками ПТСР, який часто виявляється стійким до фармакологічної і психологічної терапії. Тож, виявлення моральної травми серед осіб із ПТСР і надання їм фахової цілеспрямованої допомоги може бути ключем до ефективної реабілітації комбатантів.

Історично, цей феномен вивчався в контексті військової травми, однак останнім часом науковці досліджують моральну травму крізь призму моральних цінностей та етичних принципів. Моральна травма проявляється у вигляді глибокого внутрішнього конфлікту, коли людина відчуває, що вчинила або стала свідком дій, які суперечить її уявленням про правильне й неправильне. Вона може звинувачувати себе за власні вчинки чи бездіяльність у критичній ситуації, що породжує сильне почуття провини й сорому. Згодом це призводить до відчуття власної моральної неповноцінності, що є довготривалим та складним для подолання.

Моральна травма не завжди пов'язана із зовнішніми обставинами або конкретними особами, які заподіяли шкоду. Часто її коріння лежить у внутрішньому неприйнятті власних дій чи бездіяльності, неможливості відповідати очікуванням або безсиллі перед несправедливістю.

На основі проведених досліджень можна виокремити три основні причини, що спричиняють виникнення моральної травми у військовослужбовців. До першопричини належить скоєння людиною дії, що суперечить її моральним переконанням та цінностям. Це може стосуватися ситуацій, коли військовий або особовий склад підрозділу змушені вдатися до насильства або прийняти фатальне рішення в бойових умовах, що пізніше буде сприйматися як морально неприпустимий вчинок. Внутрішнє протиріччя між дією та моральною самоідентичністю спричинить виникнення таких емоційних станів, як провина,

сором, самоосуд і глибоке розчарування в собі. У довготривалій перспективі це може призвести до втрати сенсу життя, розладів психоемоційної сфери та порушення соціальних зв'язків.

Друга причина формування моральної травми виникає через бездіяльність, коли військовий через страх або тиск оточення утримується від дій, які, на його думку, зупинили б несправедливість або запобігли насильству. Також до цієї групи чинників можна віднести пасивне спостереження за аморальною або неетичною поведінкою інших осіб, коли військовий стає свідком порушення моральних норм – наприклад, насильства, жорстокості, ігнорування гуманітарних принципів. Така бездіяльність може спричинити почуття провини, безпорадності, самозвинувачення й емоційного страждання, викликаючи внутрішній когнітивно-афективний конфлікт.

Також одним з суттєвих джерел моральної травми є зрада. Дану причину не прийнято обговорювати у широких колах, проте вона посідає певне місце про що свідчать поодинокі випадки зради зі сторони цивільного, місцевого населення, що періодично висвітлюються ЗМІ та ін. Втрата довіри «до своїх» завдає значної психологічної шкоди: військовий відчувається використаним, знеціненим, покинутим. Травми, спричинені зрадою суттєво підривають здатність до формування безпечних міжособистісних зв'язків і можуть мати тривалий вплив на психоемоційний стан та світогляд комбатанта.

Безсумнівно, моральна травма є складним феноменом з довготривалими та глибинними соціально-психологічними наслідками, що спричинені трансформаціями ціннісно-сислової структури військовослужбовців.

Так, моральна травма зумовлює переосмислення власного «Я», зниження самооцінки, знецінення себе, а також ряд негативних змін у самосприйнятті та самоідентичності. В емоційній сфері комбатанта ознаки морального травмування проявляються почуттям провини, сорому, гніву, розчарування. Внутрішній конфлікт, викликаний моральними дилемами, а також емоційне виснаження через самозвинувачення можуть призвести до саморуйнівної поведінки військовослужбовців: зловживання психоактивними речовинами, ризиковані вчинки, нехтування безпекою, а в тяжких випадках – до суїцидальних тенденцій.

Крім того підвищена підозрілість, критичність та гіперчутливість до справедливості, а також втрата довіри, що є ключовими проявами моральної травми, може спровокувати відчуженість, конфліктність у взаємодії та призвести до соціальної ізоляції.

Слід відзначити, що унаслідок моральної травми у комбатантів змінюються життєві сенси, духовні та релігійні переконання, що у важких випадках може сприяти розвитку ноогених неврозів та в цілому погіршувати психологічне благополуччя військовослужбовців.

Наукові дослідження вказують на стійкий характер соціально-психологічних наслідків моральної травми, що ускладнює процес реабілітації і вимагає комплексного підходу до психологічної, моральної та соціальної підтримки військовослужбовців.

СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ЕКОЦИДУ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ РЕГІОНІВ

В. Щепаняк

В. Кротюк, кандидат філософських наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

В умовах сучасної війни, особливо в контексті російсько-українського конфлікту, стає все більш важливим вивчення наслідків екоциду – масового знищення навколишнього середовища, що веде до порушення екосистем, деградації природних ресурсів і загрози для життя та добробуту людей. Цей вид злочину набуває масштабів гуманітарної катастрофи, особливо в регіонах, які безпосередньо постраждали від військових дій. Внаслідок руйнування промислових об'єктів, забруднення води, повітря та ґрунтів, населення стикається з підвищеним ризиком онкологічних, респіраторних, шлунково-кишкових та психосоматичних захворювань. Медичні заклади в зонах конфлікту часто не мають достатніх ресурсів для надання адекватної допомоги населенню. Екоцид ускладнює життя на великих територіях, що призводить до екологічної міграції. Тисячі людей змушені залишати свої домівки через непридатні для життя умови, зокрема через забруднену воду або повну відсутність інфраструктури. Це призводить до соціальної дестабілізації та збільшення навантаження на інші регіони.

Руйнування навколишнього середовища викликає втрату природних рекреаційних зон, зростання цін на продукти харчування, воду та медикаменти. Люди змушені адаптуватися до нових умов, часто без підтримки з боку держави або гуманітарних організацій. Населення, яке проживає на територіях, що зазнали екоциду, часто перебуває в стані хронічного стресу. Постійна тривога, втрата житла, неможливість планувати майбутнє сприяють розвитку депресивних розладів, зниженню працездатності та деструктивним соціальним поведінковим моделям. Окупація та забруднення сільськогосподарських угідь (мінами, хімікатами, нафтопродуктами) унеможливають вирощування сільськогосподарської продукції. Це призводить до втрат національного ВВП, продовольчої кризи та зменшення експорту.

Знищення промислових підприємств, водних ресурсів (таких як Каховська ГЕС), доріг і логістичних маршрутів призводить до зниження, а подекуди й

припинення економічної активності в регіоні. Місцеве населення втрачає джерела доходу, а бізнес – інвестиційну привабливість. Держава змушена витратити значні ресурси на подолання наслідків екологічного лиха: очищення територій, відновлення інфраструктури та виплату компенсацій населенню. Це створює додаткове навантаження на бюджет і ускладнює фінансування інших важливих сфер, таких як освіта та медицина. Регіони, які постраждали від екологічного лиха, втрачають довіру міжнародних інвесторів. Забруднення, нестабільність і ризики повторного руйнування – все це відштовхує потенційних інвесторів, що уповільнює економічне відновлення та зменшує рівень зайнятості населення.

Внаслідок агресії Росії найбільшої шкоди завдано екологічним системам Херсонської, Донецької, Луганської та Запорізької областей. Підлив Каховської ГЕС призвів до катастрофічного затоплення, загибелі фауни, руйнування систем водопостачання та виходу з ладу іригаційних мереж. Ці регіони втратили значну частину свого економічного потенціалу, сільське господарство в них майже знищене, а населення частково евакуйоване. Загальна вартість збитків оцінюється в мільярди доларів.

Соціальні та економічні наслідки екоциду мають тривалий і системний вплив. Для зменшення шкоди необхідно: визнати на міжнародному рівні екоцид як злочин, притягнути до відповідальності винних осіб, розробити державні програми з екологічного відновлення постраждалих регіонів, підтримки населення, яке постраждало (житло, медичне обслуговування, зайнятість), впровадження моніторингу екологічного стану та систем раннього реагування, а також створення умов для повернення екологічних мігрантів та їх інтеграції в місцеві громади.

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ МОВИ У КОМУНІКАТИВНУ КУЛЬТУРУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Т. Мошаренкова

В. Мошаренков, кандидат технічних наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Виконання службово-бойових завдань в сучасних умовах передбачає у військовослужбовців високий рівень готовності до професійної діяльності, яка має складатися, з одного боку, з освіченості і запасу фахових компетентностей, з іншого – особистісних якостей: відповідальності у постановці і здатності вирішенні нових завдань, адекватності оцінки і самооцінки, психофізичних здатностей, емоційно-вольової стійкості, належної загальної й професійної культури.

Вагомою ж передумовою професійної культури є володіння військовослужбовцями комунікативною культурою – здатністю до організації і регулювання соціальних і особистісних стосунків, у яких відбувається обмін досвідом, знаннями і навичками між учасниками комунікативного процесу [1, с. 98]. Адже якісно налагоджена комунікація, яка, за дуже влучним визначенням Зорана Комара, є «кровообігом будь-якої організації чи колективу» [2, с. 137], виконує роль системоутворюючого фактора підвищення ефективності управління, оптимізації спільних дій, недопущення протиставлення у військовому колективі та покращення мотивації службової діяльності всіх представників особового складу незалежно від їх особливостей як психофізіологічних, так і соціокультурного контексту життя, складностей і неоднозначностей їх внутрішнього світу, зумовлених гендерними стереотипами і різними стилями поведінки статей внаслідок соціалізації.

Інакше кажучи, цінність матиме лише та комунікація, у якій якісно спроектована комунікаційна стратегія у діловому або міжособистісному спілкуванні встановлює наступні цілі, відстежуючи процес їхнього досягнення:

дієвість певних норм, правил, звичаїв, переконань і відсутність будь-яких проявів упередження і дискримінації за гендерною чи статевою ознаками;

взаємодію всіх учасників процесу, де однаково задовольняються їх базові потреби при однакових умовах, відбувається повноцінне розуміння свої ролі і зони відповідальності;

активне застосування гендерно чутливого ставлення;

вживання мови, яка чуттєво реагує на трансформаційні процеси в житті та є важливою складовою символічних механізмів, відповідальних за гендерне розмаїття і гендерну ідентичність, тобто гендерно чутливої мови.

Впровадження у комунікативний процес гендерно чутливої мови може відбуватись через застосування стратегії нейтралізації або стратегії фемінізації [3, с. 126]. Загалом обидві стратегії є системою заходів з реформування мовлення і мовних практик, спрямованих на поступову зміну мовних норм в бік заборони мовного сексизму як вияву владних стосунків. Адже використання певних слів, граматичних форм, практик чи поведінки, основаних на гендерних стереотипах, упередженнях, стає засобом підтримки владно-домінантних позицій і, безсумнівно, сприяє знеціненню та приниженню особи або групи осіб за ознакою статі, віку, національності або інших ознак.

Водночас кожна з них має і відмінні механізми вирішення цього питання. Так, у випадку, якщо стать не важлива для контексту й її не потрібно акцентувати, рекомендовано застосовувати стратегію нейтралізації. Її сенс полягає у послідовній нейтралізації граматичного роду, завдяки вживанню слів спільного роду (аташе, голова, колега, староста, юнга тощо); збірним поняттям (козацтво, керівництво, курсантська спільнота, панство, офіцерство тощо).

Проте, потрібно розрізняти та уникати збірні поняття, які мають гендерну забарвленість, як-от «батьківщина-мати», «материнська мова», «чоловічий характер» тощо. Замість них рекомендовано вживати гендерно нейтральні або диференційовані поняття – «рідний край», «рідна мова», «сильний характер» відповідно.

І навпаки, якщо стать має значення для контексту і вона має бути видимою, варто використовувати стратегію фемінізації, тобто послідовне і систематичне вживання фемінітивів – іменників на означення осіб жіночої статі (та слів жіночого роду, аналогічних або парних аналогічним поняттям чоловічого роду, які позначають людину за професією, посадою, видом діяльності) [4]. До прикладу: замість загального звертання «захисники» доцільно звертатися «захисниці» і «захисники», «побратими» – «побратими» і «посестри» тощо.

На законодавчому рівні закріплення тенденції щодо утворення і вживання фемінітивів було схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437 [5] у новій редакції Українського правопису (параграф 32, пункт 4) [6, с. 27]. З ухваленням цієї своєрідної «мовної конституції», як ще називають Український правопис в наукових колах, відбулось поновлення української орфографічної традиції, зокрема щодо вживання фемінітивів, які де-факто вже існували, а наразі не лише отримали закріплення, а і зумовили повернення «нашому правописові його національного обличчя» [7]. Бо, беззаперечним є той факт, що мова є індикатором суспільної свідомості і прямо залежить від розвитку соціуму, його освіченості й прагнення до справедливості.

Поширення зазначеної практики у секторі безпеки і оборони з метою впровадження «гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у процесі виконання повноважень військовими посадовими особами, державними службовцями та іншими особами, уповноваженими на виконання функцій держави» відбувається відповідно до «Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України», ухвалених на основі нормативно-правових актів України у сфері забезпечення гендерної рівності та протидії дискримінації [8]. Згідно з Методичними рекомендаціями встановлення загальних вимог до використання гендерно чутливої мови у військових колективах передбачено за наступними принципами:

інклюзивності – систематичної і структурованої роботи над створенням і підтриманням безпечового середовища, де мова задовольняє різноплановість потреб та інтересів, відповідно до дезагрегованих даних (статистичних даних з розподілом за віком, статтю, місцем проживання, ознаками інвалідності та іншими ознаками) [9];

рівності – завдяки мовному спілкуванню має забезпечуватися рівна повага, об'єктивне ставлення, однакове включення в дію через уникнення

дискримінаційних виразів або гендерних стереотипів з отриманням у кінцевому підсумку двох суттєвих аспектів рівності – рівних можливостей і рівних результатів;

видимості – уникнення невидимості будь-якої особи або групи осіб через дотримання рівної видимості у мові.

Зазначені принципи тісно взаємозв'язані та водночас є логічним наслідком один одного, бо виконують роль вихідних положень, тобто першооснови для забезпечення у військово-професійній діяльності гендерно чутливого і недискримінаційного спілкування, що є важливим для відчуття безпеки, захищеності і комфорту у військовому колективі. Ефективність їх виконання може бути досягнуто через активне використання гендерно чутливої лексики, зокрема професійного спрямування (військовослужбовця, офіцерка, курсантка тощо). А також запобігання сексистським висловлюванням або діям на кшталт: «слабка стать», «воїн – завжди чоловік», «чоловіки не плачуть», «жіноча логіка» тощо, які є типовим прикладом прояву зверхності, знецінення, нехтування нормами ввічливості, неповаги до позиції або думки, а також ігноруванням особистих кордонів.

Дотримання принципів гендерно-чутливої мови у військово-професійній діяльності, які ще можна назвати принципами толерантності в гендерному спілкуванні, сприятиме реалізації наступних аспектів:

людиноцентричного підходу до формування ідентичності і соціально-професійної адаптації кожної особистості, сприйняття її індивідуальності, розкриття і підтримання її унікальності, що буде мати позитивний вплив на забезпечення потреб особового складу у самосприйнятті і самореалізації у професійному і кар'єрному зростанні;

подолання бар'єрів комунікацій, проявів агресії, токсичності; формування основ ненасильницького спілкування як інструменту, що дозволяє досягнути порозуміння та вирішити конфлікти найефективнішим способом;

створення сприятливих соціально-психологічних умов військової служби з взаємопідтримкою, відкритими і чесними комунікаціями, доброзичливими і поважними стосунками в колективі, де всі учасники виконують обов'язки та завдання за призначенням з максимальною продуктивністю, залученістю, відчуватимуть себе рівними, цінними і захищеними;

встановлення зв'язку мови зі статусом, правами і можливостями будь-якої особи або групи осіб у колективі, підвищення їх гендерної обізнаності, яка зумовить формування нульової терпимості до проявів дискримінації і упередженості, створення коректного і недвозначного образу у професії як жінки, так і чоловіка, вільного від гендерних стереотипів;

збагачення мовного спілкування через поглиблення знань про вживання фемінітивів, розуміння історико-культурних передумов їх виникнення, закріплення гендерних стереотипів;

формування правосвідомості, підвищення правової культури, гендерної компетентності тощо.

Практичне застосування гендерно-чутливої мови у військово-професійному середовищі, за умови правильної організації, забезпечить більш інклюзивний і, головне, справедливий підхід до потреб кожного захисника і кожної захисниці у військово-професійній діяльності, оптимізує якісні міжособистісні стосунки під час комунікативної взаємодії з метою якомога ефективнішого використання їх сильних сторін в процесі виконання ними службово-бойових завдань.

У більш загальному плані виконання вищезазначених принципів сприятиме повноцінному, дієвому функціонуванню української мови у всіх сферах суспільного життя, що особливо важливо в умовах сучасної повномасштабної російсько-української війни, коли українське воїнство боронить майбутнє української держави та національну ідентичність.

Список використаних джерел

1. Мошаренкова Т. В., Мошаренков В. В. Виховне значення комунікативної взаємодії між командиром і сім'єю майбутнього офіцера Збройних Сил України. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. 2024. № 1 (79). С. 96 –103. <https://doi.org/10.30748/zhups.2024.79.14>.

2. Психологічна стійкість воїна : підручник для військових психологів / Зоран Комар. К., 2017. 184 с. URL: <https://bit.ly/3OnzZaU> (дата звернення: 01.04.2025)

3. Гендер для медій : Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / За ред. М. Масрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманою. Київ : Критика, 2017. 220 с.

4. Глосарій гендерних термінів . Державна судова адміністрація України веб-сайт. URI: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/gender/glossary> (дата звернення: 10.04.2025)

5. Питання українського правопису : Постанова Кабінет Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437 м. Київ, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF> (дата звернення: 10.04.2025)

6. Шевчук С., Виноградова Ю., Глущик С., Дияк О., Лобода Т. Український правопис: нова редакція : навч. посіб. / С. Шевчук та ін.; за ред. С. Шевчук. Київ : Алерта, 2020. 118 с.

7. Блог Пономарева: навіщо було змінювати правопис : веб-сайт. URI: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-olexandr-ponomariiv-49524339> (дата звернення: 30.04.2025)

8. Методичні рекомендації з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України : наказ Міністерства оборони України від 13 квітня 2024 р. № 236 м. Київ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236322-24#Text>. (дата звернення: 20.04.2025)

9. Рівність жінок і чоловіків у Збройних Силах України: політика і практика : онлайн-курс з гендерної рівності / Міністерство оборони України, Національний університет оборони України. м. Київ, 2025. URI: https://apps.prometheus.org.ua/learning/course/course-v1:Prometheus+EWM101+2024_T3/home (дата звернення: 10.04.2025)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ КУРСАНТІВ НА НАРАТИВИ СТРАХУ В МЕДІАПРОСТОРІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В. Яковчук

В. Артюхова, кандидат психологічних наук

Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У сучасних війнах поле бою виходить далеко за межі окопів і артилерійських батарей. Одним із головних фронтів стає інформаційний простір, де слово, зображення чи навіть тиша мають смертоносну силу. Одним із найефективніших інструментів у цій війні є страх – базова емоція, яка може паралізувати, деморалізувати й навіть зруйнувати волю до спротиву, а в іншому випадку, може стати ресурсом для боротьби.

Еволюційно страх належить до механізмів виживання, який змушує людину уникати загроз. Саме тому він є ідеальною мішенню для інформаційної маніпуляції. В інформаційній війні страх використовується для досягнення цілей ворога, а саме: деморалізувати населення, підірвати довіру до влади, змусити ухвалювати ірраціональні рішення або навіть капітулювати без бою.

З початку війни Росія цілеспрямовано використовує інформаційні канали для поширення страху. Інформаційний контент, що зосереджений на повідомленні новин про обстріли цивільної інфраструктури, загрози мобілізації чи використання ядерної зброї, провокує страх, створює у громадян відчуття постійної небезпеки. Що, у свою чергу, паралізує їх здатність до критичного мислення, а отже робить більш чутливими до інформаційних впливів. Серед найбільш показових прикладів використання страху з боку російських медіа є:

– погрози застосування ядерної зброї. Кремль регулярно озвучує заяви щодо «можливості ескалації до ядерного конфлікту», які розраховані на широку аудиторію.

– масові інформаційні вкиди про «зраду» чи «повну безнадію». Телеграм-канали, які видають себе за «інсайдерів», поширюють новини про провали на фронті, втрати, розлад у військовому командуванні, що негативно відбивається на довірі до влади.

– маніпуляції зі світлинами та відео. Часто використовуються старі кадри, фото з інших конфліктів або штучно створені відео, щоб викликати емоційну реакцію страху або відчаю.

Отже, саме через засоби масової інформації страх стає ключовим психологічним механізмом впливу та інструментом підкорення суспільної свідомості. Росія активно його використовує з метою деморалізації ЗС України, підриву довіри до влади, спричинення соціальної паніки, а також впливу на міжнародну підтримку.

З метою емпіричної перевірки впливу наративів страху у медіапросторі на психоемоційний стан курсантів, нами було проведено психодіагностичне дослідження, в якому взяли участь 48 курсантів Харківського національного університету Повітряних Сил імені І. Кожедуба у віці до 25 років.

Результати опитування вказують на усвідомлення респондентами змін у їх емоційному стані під впливом інформаційного контенту тривожного спектру. Опитані курсанти визнають значний вплив новин на їхній психологічний стан. Зокрема, 41,7% респондентів зазначають, що страх або тривога виникають у них «завжди» після споживання новин. Водночас, 35,4% відчують страх або тривогу «час від часу», що свідчить про різний рівень сприйняття новин.

Визначено, що реакції опитаних на тривожний контент має індивідуальний характер. Найбільша частина (36,2%) відчуває безсилля та апатію, 21,3% респондентів вдаються до стратегій уникання новин, стільки ж шукають інформацію, що підтвердила або спростувала новину або проявляють підвищену настороженість. Коли знайомі поширюють тривожні новини, 58,3% опитаних курсантів намагаються ігнорувати новину або заспокоїти інших. 12,5% шукають підтвердження в інших джерелах, що свідчить про сприятливий рівень їх критичності.

Слід зазначити, що найбільший страх у респондентів викликають новини про військові поразки та втрати (31,9%), економічну кризу (27,7%) та загрози терактів або нападів (25,5%). Водночас новини про ядерну або екологічну катастрофу викликають менший страх, що свідчить про більш локалізований характер страху перед конкретними загрозами.

Таким чином, результати опитування свідчать про наявність тривожних станів та складність емоційних реакцій респондентів на новини, що підтверджує

важливість підвищення обізнаності та критичного мислення курсантів для збереження психологічного благополуччя та здоров'я сучасної молоді.

Щоб протистояти використанню страху у маніпулятивних цілях, необхідно проводити комплексну цілеспрямовану психопрофілактичну роботу на кількох рівнях:

- навчання населення аналізу джерел інформації, перевірки фактів і розпізнавання маніпулятивних повідомлень, розвиток критичного мислення;
- оперативне та послідовне інформування про події, що зменшує простір для чуток і паніки;
- висвітлення особливостей впливу фейкової інформації, необхідності інформаційної гігієни;
- розвиток індивідуальної та колективної здатності справлятися зі стресом і не піддаватись страху – психологічна стійкість.

Таким чином, в українсько-російській війні страх виступає емоційною зброєю, яку ворог намагається використати, щоб паралізувати, роз'єднати й перемогти без бою. Однак обізнаність, стійкість і єдність українського народу – це щит, здатний захистити від цієї атаки.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНИ В ГЕОПОЛІТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Г. Кулікова

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Євроінтеграція України є не лише внутрішньополітичним та економічним процесом, але й має глибокий геополітичний зміст. Агресія Росії остаточно закріпила зміцнення ідентичності та європейського вибору українського суспільства консолідувавши націю навколо ідеї інтеграції до ЄС, як гаранта безпеки. Особливо на тлі останніх політичних подій в світі, війна підкреслила стратегічну важливість України як буферної зони та східного флангу Європи у протистоянні Росії. Це підвищило зацікавленість ЄС у стабільній та інтегрованій Україні. Війна безпосередньо впливає на перспективи та умови євроінтеграції України, створюючи значні економічні, соціальні та безпекові перешкоди.

Європейська спільнота розуміє, що євроінтеграція України матиме значні геополітичні наслідки для Східної Європи, та призведе до змін у відносинах як з Росією, так і з великими державами блоку БРІКС. Це усвідомлення спонукає ЄС до ретельного зважування всіх «за» і «проти», а також до розробки стратегій для нівелювання потенційних негативних ефектів та максимізації позитивних. Зокрема, посилення східного флангу ЄС через прийняття України може змінити

баланс сил у регіоні, зменшивши вплив Росії та зміцнивши безпекову архітектуру Європи.

Водночас, це може призвести до подальшої ескалації напруженості у відносинах з Москвою, яка розглядає євроінтеграцію України як пряму загрозу своїм геополітичним інтересам. У цьому контексті сучасна міжнародна спільнота зіткнулася з маніпулятивною дилемою: як відрізнити злочинця від порядної людини. Путін, використовуючи брехливу риторику «вимушеної оборони», намагається виправдати знищення України. Визнання цієї підступної маніпуляції фактично унеможливило боротьбу за визволення України як суверенної держави та відкрив шлях до Європи для агресора. Адже, як справедливо зазначається, «для Європи немає більшого джерела загрози, ніж Росія» [1].... «без суттєвої зміни керівництва Росії та її підходу до міжнародної політики Росія лишатиметься загрозою» [1].

Що стосується відносин з країнами БРІКС, то євроінтеграція України може опосередковано вплинути на їхню взаємодію з ЄС та змінити розстановку сил на світовій арені. Деякі країни БРІКС, зокрема Китай та Індія, демонструють обережний підхід до російсько-українського конфлікту, намагаючись зберегти економічні зв'язки з обома сторонами. Поглиблення інтеграції України з ЄС може змусити ці держави переглянути свої стратегії щодо Європи та регіону Східної Європи. Крім того, євроінтеграція України ставить перед ЄС питання про його власну майбутню конфігурацію та здатність приймати нових членів. Успішна інтеграція такої великої та складної країни, як Україна, вимагатиме значних реформ як в самій Україні, так і в інститутах ЄС. Це також може стати прецедентом для подальшого розширення Європейського Союзу та визначити його майбутню роль як глобального гравця. На тлі зовнішніх загроз рейтинг схвалення ЄС його жителями сягнув історичного рекорду. «Європа повинна зробити крок вперед сьогодні, інакше вона ризикує бути переступленою завтра», – заявила президентка Європарламенту Роберта Метсола [2].

Єврокомісія в Брюсселі підтверджує намір України вступити до ЄС за два роки, але наголошує при цьому на необхідності виконання певних умов. Серед них - пом'якшення обмежень воєнного стану, посилення прав опозиції, врахування угорських вимог та продовження реформ. Проте, з виконанням Україною зобов'язань є деякі складнощі. Зокрема, парламент досі не може скасувати «правки Лозового», «прийняття цих норм у 2017 році спричинило чимало шкоди кримінальному процесу та ефективності правосуддя» [3], які створюють корупційну можливість закриття кримінальних справ, попри вимоги західних партнерів, уряду та частини більшості (проти виступає бізнес). Саме тому скасування або зміна «правок Лозового» є однією з ключових вимог Європейського Союзу для подальшої євроінтеграції України, оскільки це розглядається як важливий крок у боротьбі з корупцією та приведенні

законодавства у відповідність до європейських стандартів. Попри спроби парламенту, станом на квітень 2025 року, остаточного рішення щодо скасування цих правок так і не було ухвалено через розбіжності між різними політичними та бізнес-групами. Особливе занепокоєння серед депутатів викликає питання реального забезпечення прав опозиції, а також виконання інших вимог ЄС, щодо яких існують серйозні сумніви.

Але Україна розраховує на рекордну швидкість вступу до ЄС, плануючи відкрити всі переговорні кластери до кінця 2025 року, зокрема за підтримки головування Польщі та Данії. У квітні очікується відкриття першого кластеру «Fundamentals». У червні ЄС має ухвалити рішення про відкриття ще двох кластерів: «Міжнародні відносини та міжнародна торгівля» і «Внутрішній ринок». «Гендиректор директорату ЄС Герт Ян Копман висловив оптимізм щодо відкриття всіх кластерів за рік» [3], підкресливши партнерство та залежність результату від України. Окреме відкриття кластерів у червні має політичні причини, пов'язані з виборами в Польщі, але ЄС може висунути жорсткі умови для цього кроку.

«Зараз між Києвом та Брюсселем триває узгодження так званої «дорожньої карти» щодо засадничих переговорних глав №23-24. Прогрес у її виконанні Україною буде визначальним для просування дорогою переговорів з ЄС у майбутньому.....скільки там буде пунктів чи то заходів; відповідальна за ДК заступниця міністра юстиції Людмила Сугак нарахувала 474 заходи, що має втілити Україна» [3]. Окрім швидкого процесу, Україна має продовжувати «рутинні» завдання, ключовим є прогрес у «засадничих» главах, включаючи судову реформу, боротьбу з корупцією та права людини.

Підсумовуючи, акцентуємо увагу на тому, що Євроінтеграційний курс України є складним та багатовимірним процесом, що відбувається в умовах жорсткої геополітичної реальності, спричиненої російською агресією. Війна стала каталізатором для прискорення політичної підтримки з боку ЄС та консолідації українського суспільства навколо європейського вибору. Однак, на шляху до членства стоять значні перешкоди, пов'язані з руйнуванням економіки, безпековими ризиками та необхідністю впровадження глибоких реформ.

Європейська спільнота усвідомлює глибокі геополітичні наслідки інтеграції України, що вплине на баланс сил у Східній Європі, відносини з Росією та країнами БРІКС, а також на майбутню конфігурацію самого ЄС. Безпрецедентна швидкість, на яку розраховує Україна у відкритті переговорних кластерів, демонструє рішучість країни та політичну волю Євросоюзу.

Водночас, успіх цього процесу безпосередньо залежить від здатності України виконувати взяті на себе зобов'язання. Попри оптимістичні заяви, існують внутрішні та зовнішні чинники, які можуть уповільнити або ускладнити цей шлях.

На сьогодні повне звільнення територій залишається складною задачею для України через обмежені ресурси та недостатню підтримку Заходу. Пріоритетом є утримання територій, запобігання втратам та створення умов для миру. Юридично території залишаються українськими, хоча повернення може бути тривалим. Запропоновані гарантії безпеки включають угоду зі США («угода про надра») та підтримку європейської «коаліції рішучих».

Важливо зберігати відкритість до майбутніх змін та сподіватися на співпрацю з європейськими партнерами у відновленні армії та її зближенні з ЄС, не виключаючи появи «європейського НАТО» на тлі дій США. Однак ЄС налаштований на співпрацю з Америкою, вбачаючи в ній зацікавленого давнього союзника.

Таким чином, євроінтеграція України є ключовим елементом майбутньої європейської безпеки та світового порядку, що вимагає політичної волі, консолідації зусиль та готовності до компромісів.

Список використаних джерел

1. Європейська правда. Міжнародна безпека ти євроінтеграція України.-
URL <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2025/03/24/7207836/>
- 2.Європейська правда. Міжнародна безпека ти євроінтеграція України.-
URL <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/25/7207963/>
- 3.Українська правда.-
URL <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/01/15/7493672/>
4. Європейська правда. Міжнародна безпека ти євроінтеграція України.-
URL <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/02/10/7204576/>

ГІБРИДНА СТРАТЕГІЯ РОСІЇ У МЕДІА-ПРОСТОРІ: РОЛЬ TELEGRAM ЯК ІНСТРУМЕНТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДИВЕРСІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

А. Рибалко

*Психологічна служба Навчально-науковий інститут якості освіти
Харківський національний медичний університет*

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) в Україну 24 лютого 2022 року інформаційний простір став ареною інтенсивної гібридної війни. Одним із ключових інструментів у цій війні виступає месенджер Telegram, що використовується Росією як платформа для інформаційно-психологічного впливу (ІПВ) на українське суспільство. Актуальність теми зумовлена необхідністю системного аналізу методів і механізмів впливу через цифрові канали, зокрема через анонімні Telegram-канали, що продукують та поширюють деструктивний контент.

В основі гібридної стратегії РФ лежить модель когнітивного впливу, яку описує Георгій Почепцов: джерело – канал – повідомлення – аудиторія – ефект (Pochepstov, 2020). Вона дозволяє структуровано розглядати інформаційні атаки та виявляти їхню спрямованість і наслідки. Джерелом дезінформації виступають спеціальні служби РФ, підконтрольні медіа, проксі-структури й псевдоаналітики, які працюють на інформаційному фронті. Каналом поширення таких повідомлень є Telegram, який завдяки своїй анонімності, високій швидкості поширення та відсутності жорсткої модерації є ідеальним середовищем для інформаційно-психологічної операції (далі – ІПСО). Повідомлення зазвичай мають форму дезінформаційних вкидів, емоційно забарвлених меседжів, вигаданих інсайдів та інформаційного шуму навколо воєнних подій. Аудиторія – це цивільне населення України, особливо вразливі групи, як-от внутрішньо переміщені особи або родини військових. Основна мета – формування тривожності, паніки, недовіри до української влади й військового керівництва, а також деморалізація громадян.

Яскравим прикладом такої діяльності є мережа анонімних Telegram-каналів типу «Резидент», «Легитимный», «Черговий ООС», що масово поширювали дезінформацію про політичну ситуацію, воєнні втрати, стан справ у Генштабі тощо. За даними Центру стратегічних комунікацій при РНБО України (2023), понад 75% таких каналів мають прямі або опосередковані зв'язки з російськими спецслужбами. Характерним є і маскуванню таких каналів під українські або нейтральні джерела, що підвищує рівень довіри у читачів.

Особливо небезпечним є використання маніпуляцій через псевдоекспертні оцінки. У Telegram активно функціонують фейкові акаунти «військових експертів», які насправді є інструментами пропаганди. Один із прикладів – канал «Война с фейками», який маскується під платформу фактчекінгу, проте поширює дезінформацію в інтересах РФ. Наприклад, у березні 2022 року активно тиражувалася теза «Зеленський втік до Польщі, керівництво країни кинули армію» – класичне ІПСО, спрямоване на деморалізацію (StopFake, 2022). Аналогічно працювала кампанія «СБУ катує цивільних у Харкові», що мала на меті дискредитацію українських силових структур (Molfar, 2022).

OSINT-спільноти (Розвідка на основі відкритих джерел) на кшталт InformNapalm, Molfar та Texty.org.ua провели низку розслідувань, що доводять російське походження десятків Telegram-каналів. Технічна аналітика часто виявляє IP-адреси в РФ, використання російських SIM-карт і синхронізацію меседжів з російськими державними каналами (Texty.org.ua, 2023). Усе це свідчить про централізовану організацію інформаційних операцій.

Що ж можна протиставити такій масштабній і агресивній кампанії? Насамперед – розвиток медіаграмотності та критичного мислення. Важливо не лише розвивати освітні програми в навчальних закладах, а й проводити цільові

інформаційні кампанії для військових, переселенців та людей похилого віку. Ініціативи на кшталт «По той бік новин» чи «StopFake» демонструють ефективність пояснення механізмів фейків простими словами.

Крім того, варто підтримувати прозорість українського Telegram-сегменту. Це може включати верифікацію каналів, які поширюють правдиву інформацію, розвиток партнерств із традиційними ЗМІ та незалежними аналітичними центрами. Також потрібно розвивати технології OSINT для виявлення ботів, фейкових акаунтів і деструктивних каналів.

На державному рівні необхідна активна координація між структурами, які працюють з інформаційною безпекою – СБУ, Міноборони, Центром стратегічних комунікацій. Адаптивна державна інформаційна політика має включати не лише оборонні заходи, а й стратегічні наступальні наративи, які створюють позитивний образ держави, армії та суспільства.

Не менш важливо – міжнародне співробітництво. Аналітичні матеріали NATO StratCom COE (2023) та RAND Corporation (2021) демонструють цінність обміну досвідом. Зокрема, країни Балтії вже мають ефективні моделі протидії ІПсО, які можуть бути адаптовані для українських реалій.

У підсумку, Telegram, попри свою технічну нейтральність, перетворився на зброю в руках Росії. Ефективна протидія вимагає поєднання державних, громадських та освітніх зусиль. Лише системний підхід, що охоплює як технологічні, так і гуманітарні інструменти, може гарантувати захист інформаційного простору України у добу гібридної війни.

Рекомендації:

1. Запровадити державну програму медіаграмотності, адаптовану до умов воєнного часу, з обов'язковими курсами в школах, університетах, та у військових навчальних центрах;
2. Створити відкритий реєстр Telegram-каналів, що мають маркери ІПсО, із супроводом пояснювальної аналітики щодо методів впливу;
3. Підтримувати незалежні OSINT-ініціативи через грантове фінансування та створення національного OSINT-центру;
4. Розробити національну систему моніторингу інформаційних загроз, інтегровану з базами даних правоохоронних органів та військової розвідки;
5. Забезпечити цифрову безпеку журналістів і фактчекерів, які працюють з викриттям ІПсО, шляхом юридичної підтримки та технічного захисту;
6. Розгорнути довгострокову кампанію з популяризації українських перевірених медіа в Telegram через просування, рекомендації, дотації на рекламу;
7. Поглибити співпрацю з партнерами НАТО, країнами Балтії та Польщею в межах спільних навчань з інформаційної безпеки та обміну аналітичними даними.

Список використаних джерел

1. Center for Strategic Communications and Information Security. (2023). Retrieved from <https://spravdi.gov.ua/>
2. Molfar. (2022). Russian Telegram Channels as a Threat. Retrieved from <https://molfar.global/research/telegram-disinfo>
3. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. (2023). Detecting Disinformation Campaigns in Telegram. Retrieved from <https://stratcomcoe.org/>
4. Pochepstov, G. (2020). Geopolitika smysla [Geopolitics of Meaning]. Kyiv: Nika-Center.
5. RAND Corporation. (2021). The Emerging Risk of Virtual Societies and Cognitive Warfare (Research Report RRA704-4). Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA704-4.html
6. StopFake. (2022). Fejk: Zelenskyj vtyk z Ukrayiny do Polshchi. Retrieved from <https://www.stopfake.org/uk/fejk-zelenskij-vtik-z-ukrayini-do-polshhi/>
7. Texty.org.ua. (2023). Telegram-propaganda in Ukraine. Retrieved from <https://texty.org.ua/d/2023/telegram-propaganda/>
8. Behind the News. (2024). Education for media literacy. Retrieved from <https://behindthenews.org.ua/>

УРОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

А. Зінченко

І. Нікіфоров, доктор філософії, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Друга світова війна залишила людству безліч жакливиx спогадів і важливиx уроків. Попри те, що з моменту її завершення минуло понад 75 років, чимало її уроків залишаються актуальними сьогодні – особливо в умовах повномасштабної війни Росії проти України. Ця війна вкотре показала, як небезпечно ігнорувати агресора, нехтувати міжнародним правом і піддаватися пропаганді.

Одним з яскравих прикладів є нехтування світовою спільнотою анексування територій агресорами, так у 1938 році Велика Британія та Франція погодилися на анексію Судетської області тоталітарним режимом Адольфа Гітлера, сподіваючись, що це задовільнить його амбіції та притримає апетити, проте цей крок лише підбадьорив нацистський режим та дав поштовх до активного розширення територій його впливу. Аналогічно у 2014 році світова спільнота не дала однозначної та категоричної відповіді на анексію Кримського

півострова Росією. Запроваджені санкції були м'якими, а діалоги з Росією не мали ефективності та були лояльними, очевидно, що це лише дало Кремлю підґрунтя для подальших безкарних дій.

Важлива складова будь-якої війни – якісна пропаганда. Під час Другої світової війни нацистська Німеччина досить дієво використовувала пропаганду та проводила інформаційні кампанії, що мали ефективний вплив як на внутрішню аудиторію так і на цільову аудиторію в перспективі окупованих країн. Військово-політичне керівництво нацистської Німеччини активно просувало ідею «вищої раси» та «життєвого простору» тим самим виправдовуючи свою агресивну окупаційну політику. Сучасна Росія також веде інформаційну війну. Їх наративи насаджуються та розповсюджуються через використання ЗМІ та соціальних мереж. Всім відомі наративи про «визволення», «зовнішнє управління», «хунту», «нацистів,бандерівців» створені для налаштування цивільного населення на підтримку збройних терористичних дій своїх окупаційних військ.

Після завершення Другої світової війни в Нюрнберзі відбувся суд над нацистськими злочинцями, що отримав назву Нюрнберзький процес, які відповідали за геноцид, створений у безлічі концтаборах, чисельні розстріли та чистки, що незаконно проводились проти мирного цивільного населення. Часто Нюрнберзький трибунал називають процесом над нацистськими злочинцями. Але не всі обвинувачені були визнані злочинцями – було й три виправдальні вироки. Процеси над чільними діячами нацистської Німеччини тривали в Нюрнберзі до 1949 року. Ще у січні 1942 року на нараді представників окупованих європейських країн ухвалили декларацію, в якій йшлося про покарання шляхом правосуддя тих, хто винен у воєнних злочинах. А в жовтні 1942 року члени Антигітлерівської коаліції сформували Комісію Об'єднаних Націй із розслідування воєнних злочинів. Згодом, під час зустрічей керівників трьох держав, зокрема в Тегерані восени 1943 року, йшлося про необхідність покарати воєнних злочинців – і не тільки німецьких, а й союзників Німеччини в Європі та японських. Зараз Україна та міжнародні організації документують російські воєнні злочини проти мирного населення України – масові вбивства у Бучі, Ізюмі, знищення Маріуполя. Головна мета цього процесу притягнути винних до відповідальності, як це було після перемоги у 1945 році.

Перемога над фашизмом у 1945 році стала можливою лише завдяки об'єднаним зусиллям створеної Антигітлерівської коаліції до якої увійшли – США, Велика Британія, СРСР та інші. Без єдності союзників поразка нацистського режиму була б не такою очевидною, була б набагато складнішою або навіть і неможливою та понесла би ще більшу кількість жертв. Сьогодні Україна не воює на одинці, ми заручені підтримкою НАТО, ЄС, США, а також країн Балтії, Польщі, Чехії, Франції, Нідерландів та інших, що є критично

важливим фактором у цій кровопролитній війні. І саме досвід попередніх років доводить нам, що зло не можна ігнорувати, а щоб його перемогти потрібно об'єднатися й сумісно працювати над його знищенням.

Російсько українська війна це не просто збройний конфлікт на сході Європи. Це виклик усьому цивілізованому світові, і повторення уроків минулого тут очевидне. Щоб зупинити зло, потрібно діяти рішуче, радикально, революційно й спільно та на основі історичного досвіду. Друга світова війна вчить: байдужість до агресії – це співучасть. Вона залишила людству не лише болісну пам'ять, а й глибокі уроки, які ми маємо засвоїти і перетворити на знання, які допоможуть у відбитті агресії та створенні нових стратегій і тактик. Сьогодні Україна застосовує ці знання: захищає свою землю, шукає підтримку союзників, документує злочини, веде міжнародну дипломатичну політику, бере участь у самітах та конференціях, створює та розроблює нову зброю та протидію їй. Історія показала – зло не можна толерувати, його потрібно зупиняти. Саме це і робить Україна зараз, борючись не лише за себе, а й за демократичні цінності Європи та всього світу.

УДК 327

ГЕОПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Р. Михайловський

І. Будур

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У сучасному світі війни і збройні конфлікти не лише визначають територіальні межі та стосунки між країнами, але й мають величезний вплив на геополітичні і глобальні структури. Одним із ключових елементів нового геополітичного порядку є російсько-українська війна. Війна що, змінила не лише архітектуру безпеки Європи, а й вплинула на геополітику майже у всьому світі. Ця війна не лише розхитала традиційні міжнародні зв'язки, але й суттєво переписала правила гри на світовій арені. З одного боку, російсько-українська війна спровокувала вступ до НАТО нових членів (колишніх позаблокових країн – Фінляндія, Швеція) та кардинально змінила геостратегічну ситуацію в Північній Європі. Така геополітична зміна розстановки сил у Європі робить будь-яку російську агресію проти країн-членів НАТО ризикованою. З іншого боку, російське вторгнення в Україну чітко продемонструвало, що ризик великої війни та гібридної агресії в Європі не зник.

Наразі, повномасштабне російське вторгнення в Україну, кваліфікується як «Порушення норм міжнародного права та принципів міжнародного порядку», що стало найсерйознішим викликом європейській стабільності та безпеці. Оскільки агресивна поведінка рф порушує фундаментальні принципи Статуту

ООН, прояв російського ревізйонізму є злочином, відповідно до міжнародного кримінального права. Наслідки російського вторгнення в Україну 2022 року для системи міжнародної безпеки ще не проявилися у повній мірі, проте перші висновки очевидні вже зараз. Ревізйонізм росії в Україні є не поодиноким випадком, а частиною континууму зовнішньополітичних цілей і фундаментальною складовою частиною російської державності та спробою проєкції сили як щодо європейських держав, так і на глобальному рівні.

У своїй книзі «Основи геополітики» Олександр Дугін стверджував, що «Україна повинна бути анексована російською федерацією, бо Україна, як держава, не має геополітичного значення, особливого культурного імпорту чи загальнолюдського значення, географічної унікальності, етнічної винятковості, її певні територіальні амбіції становлять величезну небезпеку для всієї Євразії і без вирішення проблеми українського питання говорити про континентальну політику взагалі безглуздо». Очевидно, що дана геополітична концепція мала колосальний вплив на Путіна і його зовнішню політику, що врешті й призвело до російсько-української війни. Цілком зрозуміло, що чинне керівництво росії не відмовиться від своїх довгострокових стратегічних цілей у війні.

Попри всілякі погрози, рф не наважиться кинути виклик країнам-членам НАТО. Але, рф цілеспрямовано зосереджує свою увагу на певних державах і намагається стримати їхню участь у війні за допомогою підривної діяльності, медійної пропаганди, кібератак та енергетичних блокад. Так, після вторгнення рф в Україну виникла реальна загроза втрати своєї незалежності пострадянськими країнами, які ще не встигли стати частиною трансатлантичної системи безпеки. Вкрай очевидно, що Молдова та Грузія є наступними в списку імперських цілей рф. Хоча, на Молдову і Грузію росія зараз безпосередньо не нападає. Утім, у їхньому випадку можна говорити про агресію, що триває. Вона почалася в той момент, коли так звані «російські миротворці» зайняли близько 20 відсотків грузинської території (самопроголошені Південну Осетію та Абхазію) і молдовське Придністров'я. Як відомо, що у Грузії та в Молдові, парламентські і президентські вибори 2024 року супроводжувалися численними повідомленнями про втручання з боку росії та порушенням демократичних стандартів - спостерігалися випадки фальсифікацій і маніпуляцій на виборчих дільницях, що відзначили спостерігачі ОБСЄ та інші міжнародні організації. Проросійські політичні сили в обох країнах використовували пропаганду та інструменти тиску на електорат, акцентуючи на небезпеці зближення з ЄС.

Свого часу 5-та президентка Грузії Саломе Зурбішвілі зазначила: «путін, встановивши контроль над Грузією, намагається отримати стратегічний контроль над Чорним морем, що є стратегічним для економічної співпраці з країнами Азії. На карту поставлено не лише демократію, не лише майбутнє Грузії як європейської країни, але й стратегічний контроль над цією частиною світу, Кавказом та Чорним морем. Адже війна в Україні також стосується Чорного моря, і контроль над Грузією, безумовно, стосується Чорного моря, як і

спроби проти Румунії та Молдови, тому що це те, на що росія справді дуже пильно дивиться. Вона знає, що багато великих інфраструктурних проєктів на наступні десятиліття пролягають через Чорне море, Каспійське море та Центральну Азію. І це все піддається виклику та є під загрозою з боку росії».

Отже, втручання рф у виборчі процеси в Румунії, Молдові та у Грузії – це насправді не окремі події, а елементи єдиного сценарію російської геостратегії.

На жаль, подальше посилення захисних заходів неминуче і в старих європейських демократіях. Так, в Угорщині з початку російського вторгнення в Україну в 2022 році прем'єр-міністр Віктор Орбан і міністр закордонних справ Петер Сіярто не поспішали з підтримкою України і підтримували російське вторгнення. Під керівництвом прем'єр-міністра Orbana угорський уряд став найдружнішим до росії членом НАТО та Європейського союзу. Впродовж війни уряд Orbana підтримував економічний зв'язок із росією та нарощував його. Як до, так і під час вторгнення в Україну в 2022 році по всій Європі, включаючи Угорщину, поширювалися різні російські стратегічні дезінформаційні наративи. В угорському контексті переважно через сторінки в соціальних мережах поширюють або пряму російську дезінформацію, або діляться вкидами, що підтримують основні тези російських наративів. Як зазначив секретар РНБО Олексій Данилов у травні 2022 року - «путін попереджав Угорщину про напад на Україну, і Будапешт захотів забрати частину наших земель собі». Тож, впродовж 2025 року Угорщина продовжувала поширювати російську пропаганду, вимагала зняти санкції ЄС з російських олігархів. До того ж, уряд Угорщини виступає проти членства України в ЄС, щоразу озвучує неіснуючі загрози для Угорщини від членства України в ЄС. Ба більше, очільник МЗС Угорщини Петер Сіярто заявив, що Будапешт розцінює українські атаки на російську інфраструктуру як загрозу власному суверенітету, оскільки через неї країна отримує енергоносії. Отже, європейський регіон від початку російсько-української війни перетворився на інформаційне поле бою і політичний вимір російської агресії. Виклик світовій спільноті, ослаблення основ міжнародного порядку, вплив на глобальні тенденції змусили звернути увагу на створення нових засад на європейському континенті і змінити міжнародний порядок.

Вкрай очевидним є сценарій ескалації збройної агресії і в інших регіонах світу, як-от Північна Африка. Там росія, маючи великі геополітичні амбіції, продовжує традицію імперських часів та намагається колонізувати африканський континент: видобуток цінних ресурсів у Судані, ЦАР, Конго та Зімбабве; вербування місцевих студентів для війни в Україні; підтримка військових хунт і провокація державних переворотів; створення продовольчих криз; поширення російських наративів серед урядових кіл. Основними наративами, що використовує росія в Африці (згідно з даними Центру протидії дезінформації): «Захід – колонізатор та імперіаліст»; «Захід спровокував війну з рф і продовжує її розпалювати». Саме антизахідні настрої населення допомагають закріпитись на континенті. Все це є лише частиною того, що росія

зараз робить в Африці. Унаслідок колоніалізму в Африці рф змогла залучити значні ресурси для ведення війни в Україні. Втім, більш значною є міжнародна підтримка росії африканськими країнами в ООН. До продовження співпраці з рф відкриті 19 країн. Усі вони жодного разу не проголосували «за» резолюції Генасамблеї ООН щодо російсько-української війни. До цього списку країн входять Алжир, Буркіна-Фасо, Бурунді, Гвінея, Зімбабве, Камерун, Республіка Конго, Малі, Мозамбік, Намібія, Судан, Танзанія, Уганда, ЦАР, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Есватіні, Ефіопія та ПАР. В такому значенні росія є новим колонізатором Африки початку XXI століття, хоч і заперечує будь-яку свою причетність до колоніалізму.

У свою чергу Україна активно розширює дипломатичну присутність в Африці. Станом на кінець 2024 року закордонні дипломатичні представництва України відкриті у 17 країнах Африки. Український уряд проводить політику продовольчої дипломатії, основним проєктом якої є «Grain from Ukraine». Програму створили в листопаді 2022 року, щоб надавати зерно з України у вигляді допомоги Судану, Нігерії, Ефіопії, Кенії та Сомалі. Це спроба протистояти росії в подібній ініціативі з її боку.

Коли йдеться про геополітику в Північно-Східній Азії, одним з ключових залишається Північнокорейське питання. Сьогодні ж на тлі напружених відносин між КНР та США з'явилися підстави для активного залучення Північної Кореї до геополітичних змагань на боці однієї зі сторін. Це більше, ніж геополітика. Це – боротьба між тими, хто прагне свободи, і тими, хто будує світ, де життя – це ресурс, а смерть – товар. Зазначимо що, вплив росії на корейському півострові здійснюється переважно гібридними методами через пріоритетність інших зовнішньополітичних напрямків та обмеженість ресурсів. По мірі розвитку вищезгаданих тенденцій існує значна імовірність неофіційного залучення Північної Кореї в якості держави, що може загрожувати ключовим американським союзникам – Японії та Південній Кореї. У цій війні Північна Корея – не просто учасник, вона – невід'ємна частка злочину. Так, за даними Корейського інституту оборонного аналізу, за рік участі у війні на боці росії, Північна Корея заробила понад 20 мільярдів доларів. Це майже третина річного ВВП КНДР. І за ці гроші Пхеньян отримує від рф військові технології, які дозволяють модернізувати ракети, системи наведення, кібертехнології та супутниковий зв'язок. Це – взаємовигідна угода між двома режимами, які живляться війною. І головне, обидві сторони отримують можливість кинути виклик Європі. Цілком очевидно, що Північна Корея, Китай, та Іран – ці країни вже не просто симпатизують росії. Вони будують нову систему військової кооперації, яка обходить міжнародні санкції, зневажає рішення ООН і перетворює локальний конфлікт на глобальний виклик.

Висновок полягає в тому, що війна росії проти України має значущий вплив на геополітичну карту світу та глобальні відносини. Війна призвела до

суттєвих геополітичних змін, так як вона створила нові виклики для міжнародної співпраці та визначила нові реалії міжнародного правопорядку.

Тож, світова політична карта початку XXI століття «перекроїлася» через перерозподіл влади та визначення нових стратегічних інтересів провідними країнами світу. Міжнародна спільнота вже починає звикати, що основоположні міжнародні документи в галузі безпеки та мирного співіснування постійно і демонстративно порушує путінська росія, руйнуючи існуючу світову упорядкованість. Наразі до такої справи долучився й президент США Дональд Трамп, демонструючи якість незрозумілі симпатії до кремлівського диктатора та його політики. Ось, аналітичне швейцарське видання «*Neue Zürcher Zeitung*» звертає увагу на важливі події і тенденції у розвитку міжнародної ситуації під впливом «Нової геополітики США». Автори видання звертають увагу на тому, що для певної частини політологів діючий президент США Дональд Трамп став імперіалістом, який свідомо чи несвідомо орієнтується на російський і китайський неоімперіалізм. Вважається безсумнівним, що він не є ізоляціоністом, він хоче керувати світом і формувати його на свій розсуд з точки зору різних просторів. Отже, простір відіграє центральну роль в епоху геополітики, в яку ми зараз вступаємо. У той час, як глобалізація прагнула подолати прив'язаність до просторів, геополітика робить ставку на максимально ексклюзивне панування та контроль над просторами.

В якості приводу для занепокоєння аналітики вважають наміри адміністрації Трампа у силовий спосіб спровокувати конфлікт з Данією, зазіхаючи на її суверенну територію, зокрема Гренландію. Конфлікт найбільш потужної у військовому плані країни світу та невеликої скандинавської країни, важко було уявити ще пів року тому. Конфлікти між іншими країнами НАТО, на зразок Греції та Туреччини, не йдуть у жодне порівняння з брутальною позицією адміністрації США, яка зневажає всі міжнародні закони і домовленості та грубо порушує міжнародне право. Зокрема, маються на увазі положення, визначені «Заключним актом Ради з питань безпеки та співробітництва в Європі» (Гельсінський заключний акт), підписаного 1 серпня 1975 року у столиці Фінляндії Гельсінкі.

Серед строкатої палітри політичних і безпекових подій в Європі та у світі особливе місце – у Німеччини, як найбільш промислово розвиненої країни континенту. Наразі Німеччина, внаслідок брутального застереження європейців віце-президента США Джея Ді Венса на безпековій конференції у Мюнхені у лютому 2025 року, усвідомила, що їй, як й іншим країнам Європи, надалі не варто покладатися на військову підтримку США у випадку військового конфлікту. Такі реалії змусили всі європейські країни терміново оцінювати нові обставини та розробляти власні плани порятунку від реальної загрози внаслідок вірогідної війни з путінською росією.

Отже, геополітичні зміни виявилися в динаміці взаємин між країнами та регіональними блоками. Агресія ворога стала каталізатором переосмислення

стратегій безпеки і співпраці для багатьох країн. Зростання геополітичних ризиків викликало зміни в політиці, економіці та соціокультурній сфері, акцентуючи увагу на потребі зміцнення міжнародного правопорядку і діалогу.

Підсумовуючи, можливо зробити наступні висновки. По-перше, вторгнення РФ в Україну 2022 р. стало критичною подією для міжнародного порядку та безпеки західних держав, що вимагає ефективних заходів з підтримки захисту суверенітету й територіальної цілісності. По-друге, війна РФ проти України спричинила напруження в міжнародних відносинах (руйнування міжнародних угод), що глобально вплинули на формування кризової громадської думки, які визначають публічний геополітичний дискурс у різних країнах. По-третє, Україна має геополітичний потенціал на достатньому рівні, щоб посісти гідне місце у світовій спільноті.

Список використаних джерел

1. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / Наук. ред. В.Юрчишин. – Київ: Центр Разумкова, 2022.
2. Кравчук Н., Бадюк Х. Геополітичні та гео економічні наслідки сучасних міжнародних збройних конфліктів. Вісник економіки. 2023. Вип. 4. С. 52–66. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.052>
3. Шевель, І. П. (2024). Вплив війни Росії проти України на геополітичні та глобальні зміни в світі: соціополітичний дискурс. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, (13), 181–194. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306912>
4. Сат UNN: За останні 7 місяців МЗС відкрило 7 нових посольств в Африці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unn.ua/news/za-ostanni-7-misiatsiv-mzs-vidkrylo-7-novykh-posolstv-v-afrytsi>. 07.06.2024
5. Сайт iPress: Вибори в Молдові та Грузії демонструють нові виклики для ЄС у боротьбі за вплив із Росією – Politico. URL: https://ipress.ua/news/vybory_v_moldovi_ta_gruzii_demonstruyut_novi_vyklyky_dlya_es_u_borotbi_za_vplyv_iz_rosiieyu_politico_363684.html. 22.10.2024
6. Сайт Свідомі: Колоніальні амбіції Росії в Африці: як Україна намагається протистояти експансії? URL: <https://svidomi.in.ua/page/kolonialni-ambitsii-rosii-v-afrytsi-iak-ukraina-namahaietsia-protystoiaty-ekspansii>. 25.09.2024
7. Сайт Борисфен Інтел: Нова геополітика Америки: п'ять життєвих просторів Трампа. URL: <https://bintel.org.ua/publication/regions/america/nova-geopolitika-ameriki/>. 08.04.2025
8. Сайт НІСД: Геополітичні аспекти впливу на хід війни РФ проти України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrayiny>. 23.08.2022
9. Сайт LB.UA: Криваве партнерство: як Північна Корея заробляє мільярди на війні Росії проти України і що з цим робити світу. URL:

https://lb.ua/blog/oleksandr_antoniuk/671697_krivave_partnerstvo_yak_pivnichna.html. 17.04.2025

10. Сайт РБК-Україна: Чи здатна Росія вплинути на повторні вибори у Румунії: думка експертів. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/chi-zdatna-rosiya-vplinitu-povtorni-vibori-1744961455.html>. 18.04.2025

11. Сайт Голос Америки: Гібридна війна РФ у Грузії - це альтернатива воєнному сценарію Кремля в Україні - експрезидентка Зурабішвілі. URL: <https://www.holosameryky.com/a/scha-gruzia-ukraina/7932158.html>. 10.01.2025

ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

С. Бойко

І. Будур

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Війна росії проти України стала переломним моментом у сучасній геополітиці. російське повномасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року стало визначальним моментом сучасної геополітичної реальності. Це не лише війна між двома державами, а й боротьба за майбутній світовий порядок. Україна стала епіцентром глобального протистояння між демократичними державами та авторитарними режимами.

Росія традиційно розглядала Україну як частину своєї «історичної зони впливу». Після розпаду СРСР Україна обрала шлях незалежного розвитку, що суперечило імперським амбіціям кремля. Окупація Криму у 2014 році та гібридна війна на Донбасі стали першими кроками до повномасштабного вторгнення, при цьому, росія довгий час використовувала газ як політичну зброю, контролюючи постачання до Європи. Україна була ключовою транзитною державою, що стало ще одним фактором у геополітичному протистоянні.

Війна росії проти України має багатовимірний характер, впливаючи на глобальний баланс сил, міжнародну безпеку, економіку та інформаційне середовище.

Основні зміни в балансі сил включають:

послаблення росії як геополітичного актора. Попри початкові очікування кремля на «бліцкриг», Україна змогла мобілізувати сили і за підтримки Заходу завдати росії значних втрат. Санкції та втрати на полі бою підрвали економічний та військовий потенціал рф;

консолідація НАТО. Війна змусила країни-члени Альянсу переглянути свою оборонну політику. Відбулося значне посилення східного флангу НАТО, а Фінляндія та Швеція офіційно приєдналися до блоку, що розширило кордон між НАТО та росією;

посилення стратегічного значення Китаю. Китай опинився у двоякій позиції: з одного боку, він економічно підтримує росію, але з іншого – уникає відкритої конфронтації із Заходом, балансує між власними інтересами та необхідністю зберігати доступ до світових ринків;

переформатування регіональних альянсів. Туреччина посилила свою роль як посередник у війні, а країни Балтії, Польща та Велика Британія виступили головними ініціаторами військової допомоги Україні, зміцнюючи власні регіональні блоки;

Інформаційний простір став ключовим полем битви поряд із фронтом. Основні особливості інформаційного протистояння включають:

російська дезінформація. Кремль використовує пропаганду для виправдання війни, створюючи міфи про «денацифікацію» та «російськомовного населення». Російські медіа, зокрема RT, Sputnik та мережі ботів у соцмережах, поширюють фейки для дискредитації України та її союзників;

українська контрпропаганда та комунікаційна стратегія. Офіс Президента України, українські журналісти та активісти ефективно використовують соціальні мережі для викриття російських злочинів. Кампанії на кшталт #ArmUkraineNow та відеозвернення Володимира Зеленського відіграли важливу роль у мобілізації світової підтримки;

роль відкритих даних та OSINT-спільнот. Аналітичні групи, такі як Bellingcat, активно документують військові злочини росії, використовуючи супутникові знімки, перехоплення переговорів та аналіз відкритих джерел;

кіберфронт. Хакерські атаки стали невід'ємною частиною війни. російські угруповання (наприклад, Killnet) атакують критичну інфраструктуру України та західних країн, тоді як українські IT-спеціалісти організували рух «IT-армія України», здійснюючи контратаки на російські системи.

Західні країни застосували безпрецедентний санкційний тиск на росію, що призвело до серйозних економічних проблем. Основні наслідки санкцій:

економічна ізоляція росії. Більшість великих західних компаній вийшли з російського ринку, що спричинило скорочення виробництва, дефіцит технологій та деградацію економічної моделі, залежної від експорту енергоресурсів;

обмеження експорту російських енергоносіїв. Санкції проти російської нафти та газу, зокрема ембарго ЄС та обмеження цін на нафту, значно скоротили доходи кремля. росія змушена переорієнтувати експорт на Азію, продаючи ресурси зі значними знижками;

знеціннення рубля та інфляція. Відключення від SWIFT, обмеження доступу до західних банків та зниження доходів від експорту призвели до нестабільності російської валюти та зростання цін;

воєнно-промислові обмеження. Західні санкції на постачання чипів, електроніки та інших високотехнологічних компонентів ускладнили виробництво сучасної зброї в росії, що позначається на боєздатності її армії.

Попри всі ці обмеження, Кремль продовжує шукати шляхи обходу санкцій через треті країни, зокрема Китай, Іран та ОАЕ.

Війна в Україні значно змінила підходи до ведення сучасних бойових дій:

Україна стала першою країною, що широко використовує дрони у тактичних і стратегічних операціях (Bayraktar TB2, FPV-дрони, морські дрони Magura). Це змусило армії світу переоцінити роль БПЛА у війнах майбутнього;

роль далекобійної артилерії. Поставки HIMARS, M270 та інших реактивних систем показали ефективність високоточних ударів, що руйнують логістику ворога;

цифровізація війни. Системи розвідки та управління боєм, такі як «Дельта», дозволяють українській армії координувати дії в реальному часі, що дає перевагу над застарілими радянськими методами ведення війни;

війна стала стимулом для країн НАТО нарощувати виробництво зброї, оскільки виснаження запасів боєприпасів стало критичною проблемою для багатьох держав.

Отже, геополітичні наслідки війни росії проти України є глобальними. Війна запустила масштабні зміни у світовому порядку, зміцнила НАТО, зруйнувала міф про непереможність російської армії та змусила Захід адаптуватися до нових викликів. Водночас, незважаючи на економічний та військовий тиск, кремль продовжує війну, що вимагає довготривалих стратегічних рішень від міжнародної спільноти. Війна росії проти України є визначальною подією XXI століття, що змінює глобальний геополітичний ландшафт. Конфлікт не лише впливає на безпеку Європи, а й формує нові світові тенденції у військовій, економічній та інформаційній сферах. Україна довела свою стійкість та здатність протистояти агресору, тоді як Захід продемонстрував здатність до консолідації перед спільною загрозою.

РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В. Кирницький

Військова частина А 2656

Т. Мошаренкова

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У вимірі повномасштабної війни росії проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, надважливого значення набули питання формування і зміцнення психоемоційної стійкості, а також забезпечення психологічної підтримки персоналу (особового складу) військових підрозділів. Бо довготривале перебування у зоні ризику під час виконання службово-бойових

завдань, яке супроводжується фізичним навантаженням, психологічними травмами й емоційним вигоранням, негативно впливає на фізичний і психічний стан військовослужбовців та значно ускладнює перебіг їх подальшої адаптації до мирного життя.

З огляду на специфіку військово-професійної діяльності, правила і норми військового життя, здебільшого, цими питаннями опікуються медичні і психологічні служби. Однак у сучасних умовах довготривалого стресу актуалізується міждисциплінарний підхід до реабілітації воїнів, який передбачає активне залучення історико-культурних ресурсів – об'єктів матеріальної і духовної культури, створених для задоволення духовних, пізнавальних й інтелектуальних рекреаційних потреб особового складу. Адже їх діяльність не лише сприяє збереженню історичної пам'яті, формуванню ідентичності, згуртуванню навколо національної ідеї, а й є вагомим складовою структури психологічної підтримки персоналу Збройних Сил (ЗС) України.

Мілітарна історія має багато прикладів, коли подібні інституції ставали ключовими елементами у комплексних програмах реінтеграції військовослужбовців як у провідних країнах світу, так і діяльності військ (сил) ЗС України [1–2]. Проте з наукової точки зору питання їхньої надважливої ролі в цьому процесі майже не досліджувалося. Лише поодинокі праці з арттерапії або філософії культури [2–4] торкаються цієї проблематики. Це створює умови для актуалізації наукового аналізу в зазначеному тематичному полі з метою впровадження нових практик на основі вже традиційних методик, спрямованих на підвищення рівня сформованості психологічної стійкості і психологічної готовності особового складу до результативного виконання завдань за призначенням.

Станом на сьогодні сучасна система військових закладів культури в структурі (ЗС) України охоплює понад 100 установ, серед яких: військово-історичні музеї, виставкові зали, клуби частин, центри військово-музичного мистецтва, бібліотеки, будинки офіцерів тощо. Вони функціонують як простори культурної комунікації, духовного відновлення і соціальної інтеграції.

В загальному плані культурологічна робота й організація дозвілля у військовому середовищі має на меті реалізацію наступних завдань і виховних функцій:

- підвищення бойового духу;
- формування позитивного емоційного фону;
- відновлення відчуття безпеки та довіри;
- підтримку ідентичності через зв'язок із культурною традицією;
- профілактику посттравматичних стресових розладів (ПТСР) через емоційне розвантаження тощо.

Спільність їх виконання передбачає під собою використання національних елементів культури: мови, традицій, символів, народної творчості, релігійної спадщини. Адже вони виступають стабілізуючим чинником у період турбулентності, сприяють збереженню образу «Я» і консолідують воїнів навколо спільних цінностей, формуючи національну ідентичність, яка, зі свого боку, є джерелом психічної резистентності особистості у кризових ситуаціях.

За твердженням психологів, здійснення ритуальних дій під час мистецьких заходів з писанкарства, вишивки, плетіння тощо виступає потужними інструментами стабілізації та, беззаперечно, має глибокий психотерапевтичний ефект для учасників процесу. Сприяючи відновленню символічних зв'язків з домом, родиною, мирним минулим, методика арттерапії (від англ. art – мистецтво; образотворче мистецтво; грец. therapēia, θεραπεία – зцілення, лікування) [2, с. 5] позитивно впливає на емоційний стан військовослужбовців, знижуючи рівень тривоги, напруги, страху, що, своєю чергою, стимулює реінтеграцію психіки після бойових травм, запобігає ризикованій для здоров'я поведінці.

Практична реалізація зазначених культурно-психологічних підходів у роботі з військовими, яка заснована на мистецтві і творчості та побудові і розвитку психотерапевтичних стосунків, була впроваджена та активно використовується у повсякденному житті і діяльності клубу військової частини А2656 Повітряних Сил ЗС України. Завдяки командній роботі військовослужбовців військової частини під орудою начальника клубу цей культурний осередок став платформою для організації різноманітних воркшопів, майстер-класів з традиційних ремесел, флешмобів і конкурсів національного вбрання, літературних читань і тематичних виставок тощо. Співпрацюючи з добровільними творчими організаціями, зокрема Національною спілкою письменників України, Національною Спілкою художників України тощо, фахівці клубу разом з офіцерами структури психологічної підтримки персоналу, які мають відповідний рівень повноважень і професійної компетенції, створили безпечне середовище для відновлення, стабілізації емоційних проявів і внутрішніх ресурсів воїнів і воїнок після виконання ними обов'язків і завдань за призначенням в будь-яких умовах обстановки.

У межах комплексної програми з психологічної підтримки військовослужбовців через мистецтво і культуру впроваджені й активно функціонують у повсякденній діяльності військової частини культурно-мистецькі проекти:

а) «Традиції, що об'єднують»:

– майстер-класи з гончарства (глинотерапія), соломоплетіння «Дідух – символ роду»;

– майстер-класи з писанкарства «Перша писанка солдата» [5] і «Тиждень писанкарства»;

– флешмоб «Вишиванка – оберіг нації».

Ці унікальні практики сприяють пробудженню сенсорної пам'яті у військовослужбовців, формуванню відчуття причетності до національного спадку, що передається українцям через багато поколінь з сивої давнини, зберігаючи символізм і неповторну енергетику;

б) «Живеш, Тарасе, поміж нами...» – щорічний конкурс читців серед військових частин Вінницького гарнізону, організований для військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей і присвячений Дню народження Тараса Шевченка [6–8].

Цей мистецький захід не лише долучення до Шевченкового слова, який, до речі, ототожнюється у воїнів з символом України і бунтарським волелюбним характером, а і впливовий фактор самобутнього духовного світу українського народу, що виховує у наших оборонців патріотизм, самосвідомість та мотивує їх на захист рідної країни. Учасники проєкту, серед яких багато тих, хто виконував свій конституційний обов'язок безпосередньо на лінії зіткнення, зазначають, що творчість українських письменників і поетів як-от Т. Шевченка, В. Симоненка, В. Стуса тощо підіймає їм бойовий дух і вселяє віру у перемогу навіть у складні моменти життя;

в) «Україна очима захисників» – унікальний мистецький проєкт, що оживляє минуле, лікує травми і дарує віру у майбутнє. В його основі авторська методика, яка дозволяє захисникам і захисницям, спираючись на власні переживання та знімаючи емоційну напругу водночас, створювати витвори мистецтва. А ще – ділитися мріями і надіями, які надихають рухатися вперед і перемогати;

г) «Різдвяне диво» – колективне виконання колядок і щедрівок. Цей захід сприяє духовному зціленню військовослужбовців через обрядову культуру.

Насамперед зазначені ініціативи спрямовані на відновлення, стабілізацію і психоемоційне розвантаження особового складу військової частини. Саме тому усі проєкти реалізуються у партнерстві з офіцерами-психологами (психологами), що дозволяє інтегрувати культурну складову в ефективну психологічну допомогу нашим захисникам і захисницям. Така співпраця зумовлює вибудовування надійної системи психологічного захисту у військових підрозділах та є реальним прикладом того, як поєднання зусиль результативно впливає на підтримку тих, хто боронить українську землю від окупантів.

За спостереженнями фахівців, понад 70% учасників і учасниць практичних заходів відзначають покращення сну, настрою і зменшення симптомів тривожності, що суттєво мінімізує у них ризик розвитку ПТСР та посилює

стабільність їх емоційного стану (дані опитування, проведеного у військовій частині протягом 2023 – 2024 років).

У такий спосіб, з огляду на те, що військові заклади культури забезпечують не лише культурологічні потреби військовослужбовців, а й стають повноцінними центрами психосоціальної підтримки, особливо у період підготовки та відновлення боєздатності військових частин (підрозділів), для використання їх потужного ресурсу у майбутній системній реабілітації військовослужбовців пропонується:

- інтегрувати культурну компоненту в програми психологічної допомоги;
- розробити методичні посібники з арттерапії для військових клубів;
- готувати фахівців культури до роботи з травмованими військовими;
- здійснити наукову інвентаризацію та аналіз уже реалізованих практик.

Результатом цієї роботи має стати створення мережі міждисциплінарних центрів культурно-психологічного супроводу військовослужбовців, яка функціонуватиме у тісній взаємодії з Міністерством оборони України, Міністерством культури України та Міністерством охорони здоров'я України. Таке поєднання гуманітарного і психотерапевтичного підходів має стати перспективним напрямом практичної діяльності у післявоєнному відновленні держави.

Список використаних джерел

1. Art Therapy with Military Populations. History, Innovation, and Applications (2017). Edited by Paula Howie. New York: Routledge. 250 p.

2. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи. /за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. [Колективна монографія]. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 283с. URL:

file:///C:/Users/Home/Downloads/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%9E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%B0_2023%20(1).pdf (дата звернення: 04.05.2025).

3. Аверіанова Н. Арт-терапія як засіб реабілітації учасників бойових дій в умовах російсько-українського збройного конфлікту. Українознавчий альманах. 2020. №26. С. 1–5. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/356/0> (дата звернення: 04.03.2025).

4. Вознесенська О.Л. Арт-технології у розв'язанні конфліктів / О. Л. Вознесенська. Київ: Human Rights Foundation, 2019. 30 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnkpcajpcglclefindmkaj/https://mediaosvita.org.ua/wp->

content/uploads/2020/07/Voznesenska-O.L.-Art-tehnologiyi-u-rozvy-yazanni-konfliktiv-anotatsiya-zmist.pdf (дата звернення: 24.03.2025).

5. Красуляк З. Перша писанка солдата. Світлиця. № 2 (78) квітень–червень. Вінниця: ОЦНТ, 2022. С. 10.

6. Красуляк З. «...І оживе добра слава України». Світлиця. № 1(80) січень–березень. Вінниця: ОЦНТ, 2023. С. 53–54.

7. Дмитренко Ж. «...Живеш, Тарасе, поміж нами...». Світлиця. № 1(83) січень–березень. Вінниця: ОЦНТ, 2024. С. 15–17

8. Дмитренко Ж. Будьмо! Вірші, оповідання, нариси. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. С. 223–232.

УДК 159.922.7:355.233.2:81'243

РОЛЬ СИМУЛЯЦІЙНИХ НАВЧАНЬ У ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИХ ДО КОМУНІКАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ В МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ

Т. Кочупалова

Н. Кузьменко

Військовий інститут телекомунікації та інформатизації імені Героїв Крут

Сучасні міжнародні операції, у яких беруть участь військовослужбовці, вимагають не лише високого рівня професійної підготовки, але й розвинених комунікативних навичок. Англійська мова є основним засобом спілкування в багатонаціональних військових підрозділах НАТО, миротворчих місіях ООН, а також у спільних військових навчаннях та операціях. В умовах швидкоплинних та стресових ситуацій здатність ефективно передавати інформацію, розуміти накази та координувати дії є критично важливою. Проте традиційні методи вивчення мови часто не забезпечують достатнього рівня готовності до реальної комунікації у військовому середовищі.

Одним із перспективних підходів до навчання є використання симуляційних методів, які моделюють реальні бойові умови, забезпечуючи практичний досвід використання англійської мови у професійному контексті. Симуляційні навчання включають рольові ігри, віртуальні середовища, інтерактивні тренажери та ситуаційні завдання, що дозволяють військовослужбовцям зануритися в реалістичні сценарії взаємодії з іноземними колегами [2].

З психологічної точки зору, такі методи сприяють зниженню рівня мовної тривожності, підвищенню впевненості в комунікації, а також формуванню автоматичних навичок реагування у складних ситуаціях. Крім того, симуляції дозволяють відтворити вплив стресу, що є важливим фактором у військовій

підготовці, оскільки вони допомагають адаптувати психіку військовослужбовців до комунікації в екстремальних умовах. У своїх дослідженнях Піласва Т.В., звертає увагу на важливість інноваційних підходів у навчанні мови для військових. Вона підкреслює, що сучасні симуляційні методи, зокрема рольові ігри та віртуальні тренажери, можуть значно підвищити рівень готовності військових до реальної комунікації в бойових умовах, враховуючи специфіку роботи в багатонаціональних підрозділах та миротворчих місіях [4].

Макаренко В.М. підкреслює важливість застосування методів навчання, що дозволяють військовослужбовцям не тільки вивчати мову, але й застосовувати її в реальних ситуаціях. Зокрема, він акцентує на тому, що симуляційні технології дозволяють знижувати мовну тривожність та зменшувати психологічні бар'єри, що є критичними при комунікації в стресових умовах [1].

Борисова Н.А. в статті «Методи та прийоми навчання сучасної військової лексики» – зазначає, що симуляції можуть служити важливим інструментом для розвитку лексичних та граматичних навичок у специфічних військових контекстах. Вона вказує на важливість таких методів, як інтерактивні тренажери, які дають можливість військовим відпрацьовувати командні навички в англомовному середовищі [3].

Незважаючи на очевидні переваги симуляційних методів, їх впровадження у військову мовну підготовку досі залишається недостатньо дослідженим. Виникає потреба у системному аналізі психологічних аспектів цього підходу, визначенні його ефективності та розробці рекомендацій, щодо оптимального застосування в навчальному процесі.

Метою даної статті є дослідження ролі симуляційних навчань у підготовці військовослужбовців до комунікації англійською мовою в міжнародних операціях з урахуванням психологічних особливостей навчального процесу.

Процес навчання військовослужбовців іншомовної комунікації має низку особливостей, зумовлених як специфікою військового середовища, так і когнітивними та емоційними характеристиками курсантів. Військові навчаються в умовах, що потребують швидкого засвоєння та автоматизації навичок, високої стресостійкості та здатності адаптуватися до екстремальних ситуацій.

Згідно з дослідженнями, використання інноваційних технологій у навчанні англійської мови сприяє покращенню запам'ятовування термінології та розвитку комунікативних навичок військовослужбовців [4]. Особливу увагу приділяють адаптації навчальних матеріалів до професійного контексту, що дозволяє пришвидшити процес засвоєння. Важливою складовою навчання є розвиток стратегій обробки інформації та автоматизація мовленнєвих реакцій у стресових умовах. Дослідження показують, що військові ефективніше засвоюють мову через повторювані ситуативні моделі, які імітують реальні бойові чи миротворчі операції [3].

Військовослужбовці нерідко стикаються з комунікативними викликами в багатонаціональних операціях, що можуть супроводжуватися стресовими факторами. Високий рівень тривожності може уповільнювати мовленнєву продуктивність, а методи, які включають елементи симуляції стресових ситуацій, сприяють підвищенню адаптивності до реальних бойових умов [5]. Програми мовної підготовки військових, такі як «Military English», розроблені з урахуванням необхідності швидкого ухвалення рішень у критичних ситуаціях. Їхньою ключовою особливістю є тренування в умовах, наближених до реальних, що допомагає знизити мовний бар'єр та підвищити впевненість у використанні англійської мови [2].

Навчання курсантів, зокрема військовослужбовців, має певні методологічні особливості. Курсанти зазвичай орієнтовані на результат, що вимагає практичної спрямованості навчання та мінімізації теоретичного матеріалу. Військові, на відміну від цивільних студентів, часто демонструють вищий рівень мотивації, пов'язаний із професійною необхідністю [1]. Ефективними методами вважаються рольові ігри, кейс-методи та симуляційні тренування, які дозволяють моделювати реальні ситуації комунікації. Наприклад, використання симуляційних навчань допомагає не лише покращити мовні навички, а й підвищити рівень психологічної готовності до спілкування в умовах стресу [3].

Сучасні методи підготовки військових кадрів передбачають використання симуляційних технологій як ефективного засобу формування мовної компетентності. Симуляційні методи дозволяють військовослужбовцям опановувати професійну англійську мову в умовах, максимально наближених до реальних бойових або миротворчих операцій, що сприяє розвитку комунікативних навичок, швидкому прийняттю рішень та адаптації до стресових ситуацій, до основних типів симуляційних методів відносять такі:

1) Віртуальні тренажери – використання цифрових технологій, таких як віртуальна реальність (VR) та доповнена реальність (AR), є одним із найбільш прогресивних підходів до мовної підготовки військових. За даними дослідження Т. Пилаєвої, впровадження VR-технологій у навчальний процес дозволяє імітувати реальні ситуації міжнародних військових операцій, що позитивно впливає на засвоєння військової лексики та зниження психологічного бар'єра при спілкуванні англійською мовою [4].

2) Рольові ігри та кейс-методи – це рольові ігри та аналіз реальних кейсів, що є важливим компонентом програми Military English [2]. Вони дають змогу військовослужбовцям відпрацьовувати мовні конструкції у контексті переговорів, спільних операцій і кризових ситуацій. Такий підхід підсилює когнітивні процеси, сприяє закріпленню стандартних фраз та команд, що критично важливо в умовах міжнародного військового співробітництва [5].

3) Командні вправи та імітація бойових ситуацій – методи імітації бойових дій із використанням англійської мови дозволяють відпрацьовувати навички комунікації в групі. Дослідження, представлене в Національному університеті оборони України, підкреслює, що використання командних завдань зі зворотним зв'язком від інструкторів сприяє ефективнішому закріпленню мовних навичок у стресових умовах [5].

Симуляційні методи навчання мають значні психологічні переваги для військових, зокрема:

- зниження мовного бар'єру – інтерактивні підходи дозволяють військовослужбовцям почуватися впевненіше під час спілкування англійською мовою, оскільки вони набувають досвіду в умовах, що моделюють реальні місії [1].

- автоматизація комунікативних навичок – регулярне використання англійської мови в умовах моделювання дозволяє сформувати швидкі реакції на типові запити та команди [3].

- підвищення стресостійкості – військові, які проходять тренування в умовах симуляції, демонструють вищий рівень готовності до комунікації в реальних бойових умовах [4].

Використання симуляційних методів у військовій мовній підготовці сприяє ефективному засвоєнню англійської мови, розвитку когнітивної гнучкості та адаптації до комунікативних викликів міжнародних операцій. Вони дозволяють моделювати реальні бойові умови та стресові ситуації, де військові повинні взаємодіяти з іноземними колегами. Одним із таких прикладів є курс «Англійська для військових», що включає симуляційні тренування на основі реальних сценаріїв, які розвивають не лише мовні навички, а й психологічні здібності до прийняття рішень у стресових умовах [1].

Курс «Military English» також акцентує увагу на специфіці мовленнєвих навичок для міжнародних операцій. Заняття, зокрема через рольові ігри та стресові ситуації, покращують комунікативні навички та знижують мовний бар'єр у військовослужбовців. Інноваційні технології, як віртуальна реальність та інтерактивні тренажери, створюють реалістичні бойові умови, що прискорює засвоєння військової лексики та мовних конструкцій [2].

Вищі військові навчальні заклади також активно використовують симуляційні методи для підготовки курсантів до реальних умов служби, включаючи командування та взаємодію з іноземними військовими, що підвищує стресостійкість і мовні навички. В Інституті військової телекомунікації та інформатизації імені Героїв Крут активно впроваджуються симуляції для покращення мовних навичок та міжкультурної комунікації, що важливо для співпраці у багатонаціональних операціях.

Отже, симуляційні методи значно покращують мовні та психологічні навички військових, допомагаючи знизити мовний бар'єр і підвищити стресостійкість, що є критичним для ефективної комунікації в міжнародних місіях.

Інтеграція симуляцій у навчальні програми військових через віртуальні тренажери та інтерактивні сценарії дозволить моделювати реальні ситуації, що сприятиме розвитку мовних навичок та здатності приймати швидкі рішення в екстремальних умовах. Включення симуляцій міжкультурних взаємодій, таких як рольові ігри та кейс-методи, що допоможе військовослужбовцям краще орієнтуватися в культурних відмінностях та ефективно комунікувати з іноземними колегами під час спільних операцій. Для різних рівнів володіння мовою необхідно розробити адаптовані курси, що відповідають індивідуальним потребам військових, оптимізуючи процес навчання.

Подальші дослідження мають зосередитися на впливі симуляцій на психологічну стійкість військових, їх здатність адаптуватися до стресових ситуацій і реагувати в умовах мовного бар'єру. Оскільки рівень мовних навичок у військових різний, важливо вивчати індивідуальні підходи до навчання та розробляти методики, що адаптують симуляції до психологічних особливостей кожного. Також необхідно продовжити дослідження в межах міждисциплінарного підходу, поєднуючи психологію, педагогіку та лінгвістику, щоб розробити нові методики симуляційного навчання та підвищити ефективність мовної підготовки для міжнародних операцій.

Отже, симуляційні методи навчання відіграють важливу роль у підготовці військовослужбовців до комунікації англійською мовою в міжнародних операціях. Вони сприяють розвитку мовних та психологічних навичок, знижують мовний бар'єр і підвищують стресостійкість, що є критичними для ефективної взаємодії в багатонаціональних підрозділах і миротворчих місіях. Інтеграція віртуальних тренажерів, рольових ігор та кейс-методів у навчальні програми дозволяє створити умови, максимально наближені до реальних бойових чи миротворчих операцій, що істотно підвищує готовність військових до комунікації в екстремальних ситуаціях. Однак, для досягнення максимальної ефективності, необхідно продовжити дослідження в цій сфері, зокрема зосереджуючи увагу на індивідуалізації підходів до навчання та врахуванні психологічних аспектів.

Список використаних джерел

1. Англійська для військових. URL: <https://ggacademy.com.ua/military> (дата звернення: 31.03.2025).
2. Важливість впровадження курсу ESP «Military English» для військовослужбовців з урахуванням рівня володіння англійською мовою. URL: <https://www.academia.edu/128354428> (дата звернення: 31.03.2025).

3. Методи та прийоми навчання сучасної військової лексики на заняттях з англійської мови у ВВНЗ. URL: <https://www.academia.edu/101964375> (дата звернення: 31.03.2025).

4. Пиласва Т.В. Інноваційні технології у вивченні англійської мови для військових потреб. Актуальні проблеми гуманітарних і природничих наук. 2024. № 71(2). С. 54–60. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_2/54.pdf (дата звернення: 31.03.2025).

5. Силабус модуля «Міжкультурна комунікація у військово-професійному середовищі». Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. 2024. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/syl-011-24-08-29-1.pdf> (дата звернення: 31.03.2025).

MEDIA AS A TOOL FOR PSYCHOLOGICAL STABILITY: THE IMPACT OF POSITIVE MESSAGING ON CIVILIAN MORALE DURING WARTIME

D. Shevchenko

National Academy of the National Guard of Ukraine

Russia's full-scale invasion of Ukraine has created not only a military conflict but a deeply psychological one, with civilians facing constant exposure to traumatic news, uncertainty, and the threat of violence. In this context, the information space becomes a second battlefield – one where morale, mental health, and public unity are under constant pressure. While much attention has been paid to Russian disinformation campaigns, equally vital is the role Ukrainian media play in sustaining psychological resilience and shaping the emotional climate of wartime society. This paper examines the specific functions of positive messaging in Ukrainian media and social networks and how such content helps civilians cope, adapt, and emotionally survive the war.

The research draws on interdisciplinary concepts from psychology and media studies, particularly the theories of resilience psychology, media framing, and narrative therapy. According to resilience theory, individuals and communities are not only vulnerable in crisis but also capable of recovering and adapting if given the right internal and external supports. In wartime Ukraine, media content has often served as one such support – promoting emotional endurance through stories of heroism, humor, hope, and unity.

Narrative therapy concepts suggest that the stories people consume shape the stories they tell about themselves. Positive, empowering narratives – when shared widely – can help build collective identity and reinforce the belief that survival, dignity, and victory are possible, even under threat. In this way, media messaging functions not just informationally but therapeutically.

Although this paper is not based on primary empirical research, it conducts a qualitative analysis of media content disseminated from February 2022 to early 2025. Sources include:

National television campaigns (e.g., «Yedyni Novyny»)

Social media platforms (Instagram, TikTok, Telegram channels)

Government-led information campaigns (e.g., content from the Center for Strategic Communications)

Volunteer media and meme-based initiatives (e.g., «Povernys` Zhyvym», «Baba y kit», «Bayraktar Song»)

These sources are examined for recurring themes and psychological functions: how they promote belonging, provide catharsis, or reframe fear into courage.

The analysis reveals several key strategies used by Ukrainian media to stabilize civilian morale:

Heroic Framing: Personal stories of soldiers, volunteers, medics, and civilians who perform extraordinary acts under fire are widely shared. These stories do more than inspire – they normalize sacrifice and give meaning to suffering, which is psychologically essential during long-term crises.

Humor and Satire: Satirical memes, jokes, and ironic portrayals of the enemy have become tools of emotional survival. Humor diffuses tension, creates a sense of control, and fosters in-group solidarity. Channels like «Baba i kit» or viral memes mocking Russian failures serve as a collective pressure valve (Tokariuk, December 2023).

Community and Belonging: Posts showing solidarity – from people cooking for the military to global Ukrainian diasporas sending aid – reinforce the message that no one is alone. This messaging strengthens a communal mindset over individual despair (Ferguen, 2024).

Empowerment Through Information: Clear, direct information (how to shelter, how to help, how to recognize fake news) reduces anxiety by giving people agency. In contrast to the chaotic or fear-based messaging of enemy propaganda, Ukrainian media emphasize preparedness and self-efficacy (Tokariuk, 2023).

Spiritual and Emotional Anchoring: References to national symbols, historical parallels (e.g., WWII, Cossack imagery), religious faith, and cultural pride offer deep emotional anchors. They situate the current war in a broader narrative of survival and resistance.

In times of war, information is not just a weapon – it is a psychological shelter. Ukrainian media, often under extreme conditions, have played a therapeutic role for the civilian population. They help manage collective trauma, promote resilience, and reinforce national identity. The case of Ukraine demonstrates that strategic, emotionally intelligent media messaging can act as an informal but powerful form of psychological support.

Looking ahead, further research should explore:

How different age groups respond to specific types of messaging

The long-term psychological effects of media exposure in war

How to ethically balance realism with positivity in crisis communication

The findings of this paper suggest that collaboration between mental health professionals and media producers could enhance the psychological sustainability of public communication in wartime.

References

1. Tokariuk, O. (2023, December 7). From memes to morale: Decoding Ukraine's comedy arsenal against disinformation. Reuters Institute for the Study of Journalism. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/memes-morale-decoding-ukraines-comedy-arsenal-against-disinformation>
2. Tokariuk, O. (2023). Humour as a strategic tool against disinformation: Ukraine's response to Russia. Reuters Institute for the Study of Journalism. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-12/RISJ%20Project_OlgaT_HT23_Final.pdf
3. Ferguen, W. (2024, December 3). The power of narrative: Disinformation, strategy, and prediction of future scenarios in the Russo-Ukrainian war. Network for Strategic Analysis. <https://ras-nsa.ca/the-power-of-narrative-disinformation-strategy-and-prediction-of-future-scenarios-in-the-russo-ukrainian-war>

УДК 504.054 (477) + 341.7 + 355.01:504

ЕКОЦИД В УКРАЇНІ: ЦІЛЕСПРЯМОВАНЕ ЗНИЩЕННЯ ДОВКІЛЛЯ РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ

Р. Рубльова, К. Ніколаєв

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Анотація: Стаття присвячена комплексному аналізу екологічної катастрофи, що стала наслідком повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України. Розглядаються ключові екологічні наслідки бойових дій, включаючи безпрецедентне забруднення ґрунтів та вод різними типами забруднювачів, масштабне знищення біорізноманіття наземних та водних екосистем, зростання ризиків радіаційного забруднення внаслідок окупації ядерних об'єктів, руйнування критичної екологічної інфраструктури та масове мінування територій. Проаналізовано правові аспекти кваліфікації дій агресора як екоциду згідно з міжнародним правом та національним законодавством України. Особливу увагу приділено гуманітарним наслідкам екологічної кризи для здоров'я населення, доступу до базових ресурсів та соціальної стабільності. На основі огляду актуальних наукових досліджень та публікацій визначено основні

проблеми та запропоновано комплексний підхід до подолання екологічної катастрофи, включаючи міжнародне визнання екоциду, створення фонду відновлення, впровадження екологічно безпечних технологій та підвищення екологічної свідомості.

Ключові слова: війна в Україні, екологічна катастрофа, екоцид, забруднення довкілля, знищення біорізноманіття, радіаційна безпека, мінування територій, правові наслідки, гуманітарні наслідки, відновлення довкілля, міжнародна відповідальність.

Війна, розв'язана росією проти України, стала не лише трагедією для мільйонів людей, але й спричинила безпрецедентну екологічну катастрофу, масштаби якої важко переоцінити. З перших днів повномасштабного вторгнення російські війська цілеспрямовано руйнували не лише інфраструктуру та житлові квартали, але й завдавали нищівного удару по природному середовищу України. Ця війна демонструє, як збройний конфлікт може стати інструментом екоциду, тобто навмисного знищення довкілля, що суперечить міжнародному гуманітарному праву та принципам сталого розвитку.

Руйнування екосистем, забруднення ґрунтів і вод, знищення біорізноманіття, радіаційна небезпека, пожежі та мінування територій – це лише частина екологічних злочинів, скоєних російськими окупантами. Наслідки цих дій матимуть довготривалий вплив на здоров'я людей, економіку та екологічну безпеку не лише України, але й усього європейського регіону.

Міжнародна спільнота повинна усвідомити, що екологічна катастрофа в Україні – це не лише внутрішня проблема, але й глобальна загроза. Необхідно об'єднати зусилля для документування та розслідування екологічних злочинів, притягнення винних до відповідальності та надання допомоги Україні у відновленні довкілля.

Постановка проблеми

Збройні конфлікти завжди супроводжуються негативним впливом на навколишнє середовище. Однак, війна Росії проти України вирізняється особливою жорстокістю та цілеспрямованістю руйнівних дій щодо екологічної інфраструктури та природних ресурсів. Масштаби та різноманітність екологічних злочинів, скоєних агресором, створюють безпрецедентну загрозу для екологічної безпеки регіону та вимагають глибокого наукового аналізу. Проблема полягає у комплексному характері екологічної катастрофи, яка включає забруднення різних компонентів довкілля, знищення біорізноманіття, радіаційну небезпеку та довготривалі наслідки для здоров'я населення та економіки країни. Виникає нагальна потреба в оцінці завданої шкоди, розробці ефективних механізмів правового реагування та стратегій відновлення екологічної стійкості України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наслідки російської агресії для довкілля України стали предметом активного дослідження з боку як українських, так і міжнародних наукових та експертних груп.

У перші місяці повномасштабного вторгнення значна увага приділялася фіксації та попередній оцінці забруднення ґрунтів та вод внаслідок бойових дій та руйнування промислових об'єктів. Публікації Державної екологічної інспекції України регулярно надають оперативну інформацію про зафіксовані випадки забруднення та розраховані збитки [1]. Міжнародні організації, такі як UNEP, також публікують попередні оцінки екологічних наслідків війни, акцентуючи увагу на довгострокових ризиках [2].

Знищення природних екосистем та загибель представників флори і фауни є ще одним важливим напрямком досліджень. Українські науковці з профільних інститутів Національної академії наук України (НАН України) документують втрати біорізноманіття, зокрема, масову загибель дельфінів у Чорному морі [3]. Міжнародні екологічні організації також висловлюють занепокоєння щодо довгострокових наслідків війни для збереження цінних екосистем [4].

Питання кваліфікації дій росії як екоциду активно обговорюється в юридичній науковій літературі та публічному просторі. Аналізуються існуючі міжнародно-правові норми та можливість їх застосування для притягнення агресора до відповідальності [5]. Міжнародні правозахисні організації також документують екологічні злочини з метою подальшого використання цих матеріалів у міжнародних судових інстанціях [6].

Дослідження також зосереджуються на впливі екологічних проблем, спричинених війною, на здоров'я та добробут населення. У статті Зібстєва розглядаються ризики поширення інфекційних захворювань, проблеми з доступом до чистої води та продовольства, а також психологічні наслідки екологічної нестабільності, спричиненої бойовими діями [7].

Після окупації Чорнобильської АЕС особливої актуальності набули дослідження, пов'язані з оцінкою радіаційних ризиків та потенційних наслідків бойових дій у зоні відчуження. У звітах Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) регулярно надається інформація про стан ядерних об'єктів в Україні та оцінка ризиків. Українські науковці також проводять моніторинг радіаційного фону та оцінюють потенційні наслідки для довкілля. Наприклад, у звіті Державного науково-технічного центру з ядерної та радіаційної безпеки (ДНТЦ ЯРБ) представлено результати моніторингу радіаційного стану в Чорнобильській зоні під час окупації [8].

Аналіз впливу на водні ресурси: Руйнування гідротехнічних споруд, зокрема Каховської ГЕС, спричинило масштабні екологічні наслідки для водних екосистем та водопостачання. Дослідження Національного екологічного центру України аналізують довгострокові наслідки цієї катастрофи для Дніпра та

Чорного моря [9]. Міжнародні експерти також надають оцінки впливу на водні ресурси та пропонують шляхи відновлення [10].

Вивчення проблем мінного забруднення: Велика кількість мін та нерозірваних боєприпасів становить серйозну загрозу для людей та тварин, а також ускладнює відновлення екосистем. Дослідження Женевського міжнародного центру гуманітарного розмінування аналізують масштаби мінного забруднення в Україні та розробляють рекомендації щодо гуманітарного розмінування та відновлення безпеки територій [11]. Українські організації також активно працюють над питаннями розмінування та оцінки впливу мін на довкілля.

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, комплексна оцінка довгострокових екологічних наслідків війни в Україні залишається складним та багатограним завданням, що потребує подальших глибоких досліджень із застосуванням сучасних наукових методів та міжнародної співпраці.

Ця стаття має на меті проаналізувати екологічні, правові та гуманітарні наслідки війни Росії проти України, а також запропонувати шляхи подолання екологічної катастрофи та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Екологічні наслідки війни.

Забруднення ґрунтів і вод:

- вибухи снарядів, руйнування промислових об'єктів та військової техніки призвели до забруднення ґрунтів важкими металами, хімічними речовинами та нафтопродуктами;
- руйнування очисних споруд та каналізаційних систем призвело до забруднення водних ресурсів неочищеними стічними водами;
- підрив Каховської ГЕС призвів до затоплення величезних територій, забруднення Дніпра та Чорного моря.

Забруднення повітря:

- пожежі, спричинені обстрілами, викиди від військової техніки та руйнування промислових об'єктів призвели до забруднення повітря токсичними речовинами;
- горіння нафтобаз та інших об'єктів призвело до викиду в атмосферу великої кількості шкідливих речовин.

Знищення біорізноманіття:

- війна призвела до знищення лісів, степів, водно-болотних угідь та інших екосистем.
- гинуть рідкісні види тварин і рослин, руйнуються місця їхнього проживання.
- масова загибель дельфінів у Чорному морі.

Радіаційне забруднення: окупація Чорнобильської АЕС та бойові дії в зоні відчуження створили загрозу радіаційного забруднення.

Руйнування інфраструктури:

- зруйновано очисні споруди, водопроводи, каналізаційні системи. Це призводить до забруднення водних ресурсів та поширення інфекційних захворювань.

- зруйновані об'єкти природно-заповідного фонду.

Мінування територій. Велика кількість мін та нерозірваних снарядів забруднює території, роблячи їх небезпечними для людей та тварин. Міни ускладнюють ведення сільського господарства та відновлення екосистем.

Правові наслідки. Дії Росії можуть бути кваліфіковані як екоцид, тобто масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також інші дії, спрямовані на спричинення екологічної катастрофи. Україна та міжнародна спільнота повинні притягнути Росію до відповідальності за екологічні злочини. Необхідно розробити механізми відшкодування збитків, завданих довкіллям. Збір та документування доказів екологічних злочинів, для подальшого використання в міжнародних судах. Активізація міжнародної співпраці, для посилення правових механізмів захисту довкілля під час збройних конфліктів.

Гуманітарні наслідки:

- екологічне забруднення загрожує здоров'ю та життю мільйонів людей;
- руйнування інфраструктури ускладнює доступ до чистої води, продуктів харчування та медичної допомоги;

- екологічна катастрофа може призвести до міграції населення та соціальних конфліктів;

- погіршення психологічного стану населення, через постійне перебування в умовах екологічної небезпеки;

- зростання захворюваності, особливо серед вразливих груп населення (діти, літні люди, люди з хронічними захворюваннями);

- втрата засобів до існування, через забруднення сільськогосподарських угідь та руйнування промислових об'єктів.

Війна, розв'язана росією проти України, стала не лише гуманітарною катастрофою, але й безпрецедентним актом екоциду, що має далекосяжні наслідки для довкілля України та всього світу. Масштабні руйнування, спричинені бойовими діями, призвели до забруднення ґрунтів і вод, знищення біорізноманіття, радіаційного забруднення, руйнування інфраструктури та мінування територій. Ці екологічні злочини мають катастрофічні наслідки для здоров'я людей, економіки та екологічної безпеки не лише України, але й усього європейського регіону.

Міжнародна спільнота повинна усвідомити, що екологічна катастрофа в Україні – це не лише внутрішня проблема, але й глобальна загроза. Необхідно об'єднати зусилля для документування та розслідування екологічних злочинів,

притягнення винних до відповідальності та надання допомоги Україні у відновленні довкілля.

Оскільки ми прагнемо подолати екологічну катастрофу необхідно зробити наступне:

Забезпечити міжнародне визнання дій росії як екоциду. Це дозволить посилити правові механізми захисту довкілля під час збройних конфліктів та притягнути винних до відповідальності.

Створити міжнародний фонд для відновлення довкілля України. Цей фонд повинен забезпечити фінансування проєктів з очищення ґрунтів і вод, відновлення лісів і екосистем, розмінування територій та будівництва екологічно безпечної інфраструктури.

Розробити та впровадити екологічно безпечні технології відновлення довкілля. Це дозволить мінімізувати негативний вплив на довкілля під час відновлювальних робіт.

Забезпечити доступ населення до чистої води, продуктів харчування та медичної допомоги. Це дозволить мінімізувати гуманітарні наслідки екологічної катастрофи.

Підвищити екологічну свідомість населення. Це дозволить запобігти повторенню подібних злочинів у майбутньому.

Війна в Україні демонструє, що екологічна безпека – це невід'ємна частина національної та міжнародної безпеки. Міжнародна спільнота повинна зробити все можливе, щоб запобігти повторенню подібних екологічних катастроф у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Екологічні наслідки війни: масштаби збитків зростають. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/3072>

2. The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine: A Preliminary Review. URL: <https://www.unep.org/resources/report/environmental-impact-conflict-ukraine-preliminary-review>

3. Мінічева Г.Г. та ін. Реакція морської екосистеми на наслідки руйнування греблі Каховського водосховища. Морський екологічний журнал, 1–2, 52–68 DOI 10.47143/1684-1557/2023.1-2.6

4. The impact of war on the environment and health: implications for readiness, response, and recovery in Ukraine URL: https://www.researchgate.net/publication/363583113_The_impact_of_war_on_the_environment_and_health_implications_for_readiness_response_and_recovery_in_Ukraine

5. Романенко П.І., 2024, «Екоцид як міжнародний злочин: український контекст». URL: <https://www.mpra.ub.uni-muenchen.de/id/ojs/index.php/mpa/article/view/113771/113772>

6. Human Rights Watch, «War in Ukraine: Environmental Harm» URL: <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/ukraine>.

7. Zibtseva N. M. (2023) «The Impact of War on Public Health in Ukraine: A Review of Environmental and Social Factors» URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10146829/>.

8. Аналіз радіаційної обстановки на майданчику ДСП «Чорнобильська АЕС» та в зоні відчуження у зв'язку з військовою агресією російської федерації. URL: https://snrc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/inform_byuleten_chornobyl_2022_04_08_compressed.pdf.

9. Екологічні наслідки руйнування Каховської ГЕС. URL: <https://www.nec.gov.ua/news/1689>

10. The Environmental Consequences of the Destruction of the Kakhovka Dam URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/>

11. The Humanitarian Mine Action Challenge in Ukraine URL: <https://www.gichd.org/>

ВИКОРИСТАННЯ РОСІЙСЬКИМИ АГРЕСОРАМИ РЕГІОНАЛЬНИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛІВ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА МІСЦЕВЕ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В. Мовчан

військова частина А5147

Українці найчастіше дізнаються новини з соцмереж, найпопулярнішою з яких й далі лишається Telegram. Згідно опитування, проведеного дослідницькою компанією InMind на замовлення міжнародної неприбуткової організації Internews Network, у 2024 році 73 відсотки українців використовували Telegram для отримання новин. Для порівняння, у 2023 році цей показник склав 72 відсотки. [1]. Доля Telegram значно зросла з початком широкомасштабної агресії, в 2021 році месенджер для отримання новин використовувало всього 21 відсоток українців. [2].

Використання місцевих/районних Telegram-каналів щодо інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) стає актуальним за умов сучасного інформаційного простору. Ці канали можуть бути потужним інструментом для маніпуляції суспільною думкою та впливу на сприйняття подій.

Основне завдання, яке вирішується противником за рахунок використання місцевих ТГ-каналів – це поширення недостовірної інформації, чуток чи маніпуляцій, що може створити хаос, підірвати довіру до місцевої влади та ЗСУ, сформувати негативний образ певних груп чи осіб, що сприяє поляризації думок

та посиленню конфліктів. Крім того, вони можуть використовуватися для аналізу громадської думки, надаючи можливість моніторингу реакцій аудиторії на різні повідомлення. Це дозволяє коригувати стратегію ПСГО у реальному часі та посилювати її ефективність.

Аналізуючи переваги використання місцевих/регіональних Telegram-каналів, можна виділити кілька основних факторів:

- цільова аудиторія – регіональні ТГ-канали залучають користувачів, які зацікавлені у отриманні новин свого району. Це дозволяє точно формувати новинні повідомлення з урахуванням потреб потенційних споживачів

- таргетований вплив – регіональні ТГ-канали дозволяють націлюватися на конкретні групи населення, враховуючи їх інтереси, соціальні та культурні особливості. Це робить інформацію більш релевантною та такою, що краще сприймається

- актуальність контенту – місцеві ТГ-канали часто публікують актуальні новини та події, це збільшує шанси на увагу та інтерес з боку підписників

- активна взаємодія – користувачі місцевих каналів, як правило, більш залучені до обговорень та активніше реагують на публікації. Це створює можливість для взаємодії з аудиторією, отримання зворотного зв'язку та формування лояльності до ТГ-каналу

- швидкість реакції – швидке поширення інформації, що дозволяє оперативно інформувати передплатників про події, що відбуваються

- адаптація контенту – повідомлення новин може бути адаптоване під конкретні інтереси та потреби місцевого населення. Це дає можливість точніше доносити інформацію (або спотворювати її) для конкретного району

- створення спільноти – російські агресори часто використовують Telegram-канали для формування активної спільноти прихильників, де підписники можуть обговорювати ідеї, ділитися думками та організовувати зустрічі. При цьому безпосередньо жителі Харкова та області можуть становити досить невелику частку тих, хто приймає участь у обговоренні. Більшість у цих спільнотах становлять або жителі Росії, або користувачі, які тільки видають себе за мешканців Харкова чи області. Обговорення новин, листування в чатах активно використовуються для закріплення та просування необхідних агресору наративів

- контроль за інформацією – використовуючи свої канали, агресор може контролювати інформацію, яка доходить до читачів, мінімізуючи вплив офіційної влади, сприяючи вкиданню в інформаційний простір недостовірних новин та чуток.

Слід зазначити, що агресор активно використовує креативні формати подачі контенту – відеозвернення, опитування, інфографіку – щоб зробити свої повідомлення більш привабливими та доступними для широкої аудиторії. При

цьому використовуються різні типи ТГ-каналів – як відкрито російські (наприклад, «Козача Лопань Z»), так і «сірі», які лише мімікрюють під харківські («На самом деле в Харькове», який навіть має українську реєстрацію). Нижче (рис. 1–7) наведено статистику кількох найбільших та активних каналів, які використовуються російськими агресорами на Харківському напрямку. (станом на 1.04.2025)

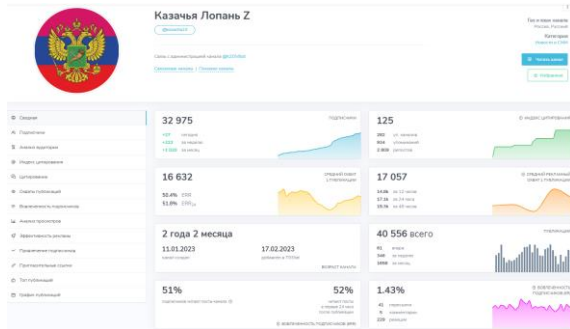

Рис. 1. Статистика перегляду ТГ-каналу «Козача Лопань Z»

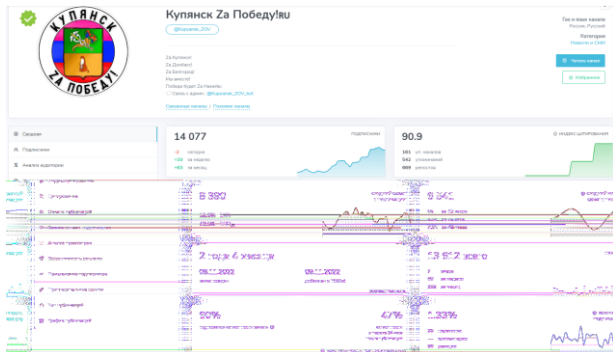

Рис. 2. Статистика перегляду ТГ-каналу «Купянск За Победу!ру»

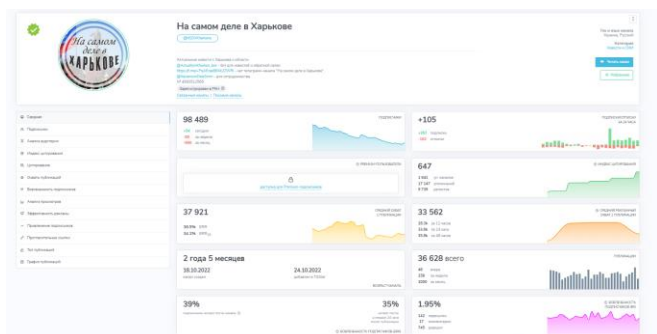

Рис.3. Статистика перегляду ТГ-каналу «На самом деле Харьков»

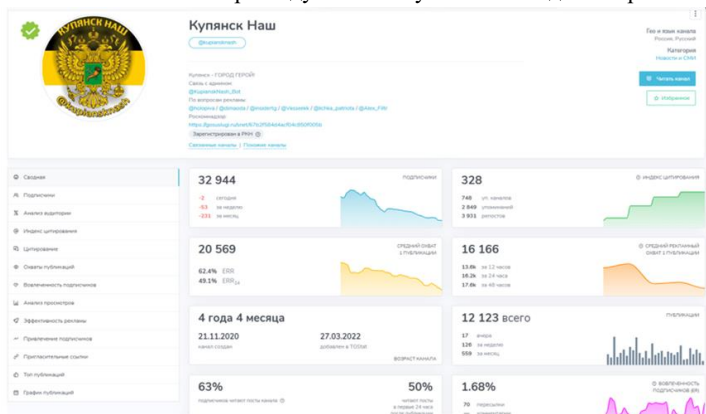

Рис. 4. Статистика перегляду ТГ-каналу «Купянск наш»

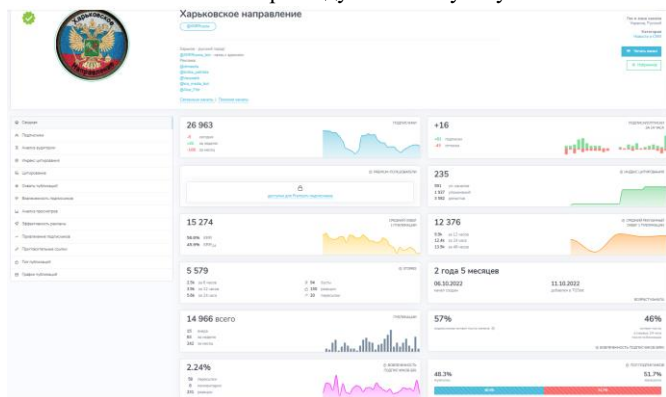

Рис. 5. Статистика перегляду ТГ-каналу «Харьковское направление»

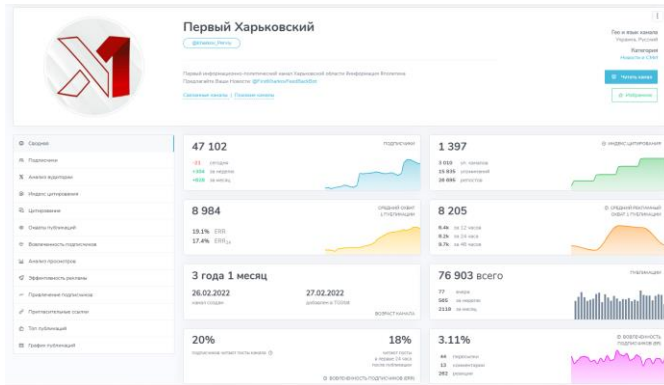

Рис. 6. Статистика перегляду ТГ-каналу «Первый Харьковский»

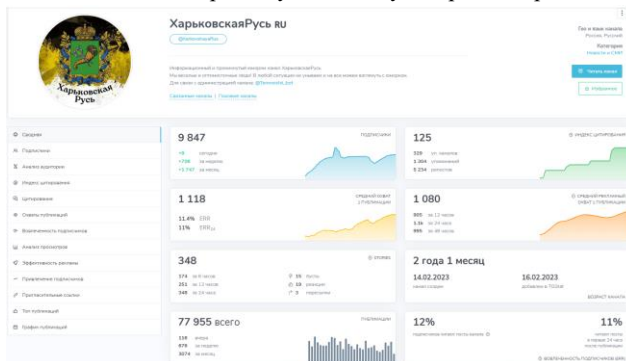

Рис. 7. Статистика перегляду ТГ-каналу «ХарьковскаяРусь ю»

Аналіз контенту дозволяє виділити кілька основних напрямів діяльності ворожих ТГ-каналів:

- поширення панічних чуток та повідомлень, насамперед – про поширення бойових дій на нові райони. Тут слід зазначити ТГ-канал «Козача Лопань Z», які регулярно публікує повідомлення про бойові дії (найчастіше – фейкові) вздовж державного кордону на стику Харківської та Білгородських областей;
- поширення відео матеріалів про завдання ударів по позиціях, техніці та особовому складу ЗСУ в Харківській області;
- звинувачення ЗСУ у самообстрілі – такі матеріали масово з'являються після влучення КАБ чи БПЛА до житлових будинків. У цьому випадку пояснюється, що поразка будинку викликана ударом зенітної ракети/снаряда.

Для цього можуть залучатись «експерти», маніпулятивне порівняння фотографій, свідчення «очевидців», які розповідають про те, що бачили пуск ракет і навіть відео/фото матеріали з пусками зенітних ракет;

- звинувачення ЗСУ в розміщенні підрозділів поблизу житлових об'єктів або безпосередньо в лікарнях, школах, торгово-розважальних центрах, чим вони наражають на небезпеку мирних жителів, що мешкають поруч;

- протиставлення місцевої влади – у «харківських» каналах заходів Ігор Терехов часто виступає як «міцний господарник», якому доводиться вирішувати проблеми через агресивну ОВ, яку очолює Олег Синегубов;

- цілеспрямована робота, спрямована на зрив мобілізаційних заходів – поширення відео з «жорстокістю» представників ТЦК, публікація адрес/районів, де відбувається роздача повісток, мусування інформації про масову корупцію в ТЦК, демонстрація випадків опору місцевих жителів представникам поліції та ТЦК;

- використання місцевих каналів для викиду інформації в інфопростір. Потім ця інформація може бути використана іншими ТГ-каналами, при цьому вони роблять акцент саме на тому, що новина з «місцевого українського каналу», це повинно додати їй релевантності та достовірності.

Таким чином, місцеві районні Telegram-канали є зручними майданчиками для проведення ІПСО, дозволяючи ефективно маніпулювати громадською думкою та впливати на соціальні процеси в конкретних регіонах.

Список використаних джерел

1. Найчастіше українці читають новини в Telegram – дослідження <https://www.dw.com/uk/doslidzenna-telegram-najpopularnise-dzerelo-novin-dla-ukrainciv> (дата звернення 04.04.2025)

2. За рік кількість українців, які отримують новини з телеграму, зросла ще на 12%, – дослідження <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/33364/2023-11-01-za-rik-killist-ukraintsiv-yaki-otrymuyut-novyny-z-telegramu-zroslo-shche-na-12-doslidzhennya/> (дата звернення 04.04.2025)

ЗВ'ЯЗОК ДЕПРИВАЦІЙ ТА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗЕНІТНИХ РАКЕТНИХ ВІЙСЬК ЗСУ У ВОЄННИЙ ЧАС

А. Бовт

*Науковий керівник: Скориніна-Погребна О. В., доктор соціологічних наук,
професор*

Ключові слова: Депривації, морально-психологічний стан, зенітні ракетні війська.

В умовах збройної агресії російської федерації проти України сучасна реальність військовослужбовців зенітних ракетних військ ПС ЗСУ, які виконують завдання у віддалених підрозділах, характеризується переживанням довготривалої ізоляції, важких втрат, постійним впливом психотравмуючих подій, а також тривалим перебуванням у стані невизначеності та «відкладеного життя», монотонність і повторюваність обстановки призводять до фрустрацій, емоційного згасання та мотиваційного виснаження. У сучасних умовах військова служба нерозривно пов'язана з високими вимогами не лише до фізичного, а насамперед до психічного здоров'я військовослужбовців.

Діяльність в екстремальних умовах, виконання завдань у відриві від основних сил, обмеженість у задоволенні базових життєвих потреб формують деприваційне середовище, в якому військовослужбовці зенітних ракетних військ здійснюють бойову роботу. Системні депривації, в яких вони перебувають, можуть призводити до зниження працездатності, психічного виснаження, розвитку дистресу та інших негативних психологічних проявів.

Перші дослідження феномену депривації були здійснені у першій половині XX століття й пов'язані з іменами таких науковців, як Джером Брунер, Джей Гевірц, Уолтер Деніс та Генрі Шеффер, які зосереджували увагу переважно на впливі сенсорної та емоційної ізоляції на розвиток дитини. Вагомий внесок у систематизацію знань про деприваційні стани зробили чеські психологи Йозеф Лангмейсер та Зденек Матейчек, яким належить введення самого терміна «психічна депривація» та розробка цілісної теоретичної концепції цього явища. У своїй фундаментальній праці «Психічна депривація в дитячому віці» (1974) вони не лише визначили понятійні межі феномена, а й виокремили чотири періоди вивчення депривації в науковій психології: емпіричний, мобілізуючий, критичний та експериментально-теоретичний (останній триває й донині).

В умовах явної депривації неможливо виділити «чистий» вид конкретної депривації: вони існують в складному переплетінні. Одні депривації є наслідком других. Через це ми пропонуємо здійснити дослідження керуючись диференційованим підходом згідно ієрархії потреб Абрахама Маслоу.

Такий підхід дозволяє не лише виявити змістовне навантаження кожного з рівнів депривацій, а й простежити їхній вплив на морально-психологічний стан військовослужбовців, які виконують завдання в умовах відриву від основних сил, ізоляції, обмеженої комунікації та нестачі життєво необхідних ресурсів. Особливо актуальним є вивчення цього явища серед особового складу зенітних ракетних військ, де специфіка служби передбачає тривале перебування у статичних, технологічно регламентованих умовах, що супроводжуються рутинністю, інформаційною одноманітністю та сенсорною недостатністю. За таких умов депривації носять мультимодальний характер, впливаючи не лише на

фізіологічний стан військовослужбовця, а й на його емоційну регуляцію, мотиваційну сферу, самосприйняття та стійкість до стресу. Застосування моделі ієрархії потреб А.Маслоу в цьому контексті дозволяє системно описати структуру фрустрованих потреб, визначити найбільш уразливі з них та окреслити напрямки психологічного супроводу з урахуванням пріоритетності їх задоволення в умовах деприваційного навантаження.

Мета: емпіричне дослідження морально-психологічного стану військовослужбовців зенітних ракетних військ як наслідку поліфакторної депривації під час військових дій.

Досліджуваною групою було обрано низку підрозділів зенітних ракетних бригад Повітряних Сил ЗСУ. Психодіагностичне вивчення вибірки військовослужбовців відбувалось серед трьох вікових груп: 25-34 роки, 35-44 роки, 45-55 років.

Структурно робота складалась з таких етапів:

1. Здійснити емпіричне вивчення морально-психологічного стану депривованих військовослужбовців.
2. Дослідити наслідки впливу режиму депривацій на морально-психологічний стан військовослужбовців.
3. Спираючись на емпіричне дослідження запропонувати ревіталізаційні заходи різної міри, глибини та якості.

Для реалізації поставлених задач використано такі методики:

1. Опитувальник рівня задоволеності життям (SWLS);
2. Шкала тривожності (Шкала Тейлора, адаптація М.М.Пейсахова);
3. Опитувальник GAD-7;
4. Шкала самотності (UCLA Loneliness Scale);
5. Шкала самоповаги Розенберга (Rosenberg Self-Esteem Scale);
6. Опитувальник оцінки п'яти основних рис особистості TIPI (Ten-Item Personality Inventory);
7. Авторська анкета.

Опитування респондентів проводилось добровільно та конфіденційно, про що їх було заздалегідь попереджено. Всі отримані дані було використано виключно для дослідницьких цілей.

У процесі психодіагностичного обстеження військовослужбовців було важливо здійснювати комплексну оцінку їхнього психоемоційного стану, поєднуючи як суб'єктивні самооцінні параметри, так і об'єктивні психометричні показники. Зокрема, створена авторська анкета для виявлення ієрархії депривацій ґрунтується на оцінці індивідуального сприйняття ступеня незадоволеності базових потреб (відповідно до моделі А.Маслоу), а також значущості кожної потреби для респондента на момент обстеження. Такий підхід дає змогу виявити актуальний деприваційний профіль особистості у

рамках когнітивно-афективної інтерпретації життєвої ситуації. Натомість стандартизовані психодіагностичні методики (SWSL, GAD-7, шкала Дж.Тейлор, UCLA тощо) відображають об'єктивний рівень емоційної нестабільності, стресостійкості, тривожності, самооцінки, що обумовлені як актуальними психофізіологічними станами, так і типологічними властивостями особистості

У поєднанні зазначені інструменти утворюють мультифакторну діагностичну модель, де анкета виконує функцію первинного скринінгу суб'єктивно значущих сфер, а тести – функцію верифікації та уточнення психоемоційних характеристик. У разі узгодженості результатів (наприклад, високий рівень тривожності в анкеті приналежності та високий бал за GAD-7) виникає емпіричне підтвердження наявності структурованої проблеми, що підвищує внутрішню валідність дослідження. У випадку розбіжностей (наприклад, висока значущість самоповаги, але низький бал у шкалі самооцінки) це може свідчити про неусвідомлену депривацію, внутрішньоособистісні конфлікти або наявність захисних механізмів психіки. Для уточнення зв'язків між змінними доцільно застосовувати кореляційний аналіз (для виявлення статистичних асоціацій), факторний аналіз (для виявлення латентних структур деприваційних впливів) або кластерний аналіз (для типологізації респондентів за подібністю їх деприваційних профілів). Такий інтегрований підхід підвищує діагностичну точність, аналітичну глибину та прогностичний потенціал психологічного висновку, що дасть можливість розробити програму психологічної корекції морально-психологічного стану військовослужбовців.

Таблиця 1. Середні показники за шкалою задоволеності життям Еда Дінера (SWLS) в різних вікових групах

Вікові групи	Середні значення (М)
25-34 років	21
35-44 років	22
45-55 років	21

«Шкала задоволеності життям» (Satisfaction with Life Scale, SWLS) – опитувальник, призначений для вимірювання глобальних когнітивних суджень щодо задоволеності своїм життям. Суб'єктивне благополуччя концептуально складається з двох основних компонентів: емоційного або афективного компонента та компонента судження або когнітивного компонента.

Коротким опитувальником Еда Дінера SWSL ми з'ясували рівень задоволеності базовими (фізіологічними за ієрархією А.Маслоу) потребами респондентів, який виявився однаковим для всіх вікових груп, і складає рівень «дещо задоволені», з чого можна зробити висновок, що потреби задоволені частково, не в повній мірі.

Опитувальник «шкала тривожності» – розроблений американським психологом Джанет Тейлор Спенс в 1953 році на основі вибірки тверджень із ММРІ (Мінесотського багатофакторного особистісного опитувальника). Вона відібрала 50 пунктів, які найкраще корелювали з усвідомленою тривожністю для виміру соматичних, емоційних та поведінкових проявів тривожності.

Таблиця 2 Показники за шкалою тривожності Дж.Тейлор в різних вікових групах

Вікові групи	Середні значення (М)
25-34 років	14,68
35-44 років	14,68
44-55 років	15,45

28-50 високий високий; 24-27 вище середнього; 21-23 середній; 16-20 нижче середнього; 0-15 низький рівень.

З результатів опитування видно, що всі вікові групи мають низький рівень тривожності. Дещо більший відносно інших демонструє старша вікова група.

Таблиця 3 Показники опитувальника GAD-7 «Генералізований тривожний розлад-7» (Generalized Anxiety Disorder-7 або GAD-7)

Вікові групи	Середні показники (М)
25-34 років	5
35-44 років	5
45-55 років	6

15-21 - висока тривожність;
10-14 - відчутна тривожність;
5-9 - помірна тривожність;
0-4 - мінімальна тривожність.

GAD-7 був розроблений групою вчених під керівництвом доктора Роберта Л. Шпітцера (Robert L. Spitzer) у співпраці з колегами Джанет В. Вільямс (Janet B.W. Williams), Куртом Кранком (Kurt Kroenke) та колегами.

GAD-7 був створений у 2006 році як частина ширшого дослідження з виявлення тривожних розладів у пацієнтів загальної практики.

За результатами опитування респондентів GAD-7, у всіх трьох вікових групах відмічається «помірний рівень тривожності», і дещо вищий відносно інших у старшій віковій групі 45-55 (як і за шкалою Джанет Тейлор).

Тривожність можна пов'язувати з безпековою сходинкою ієрархії потреб по А.Маслоу.

Таблиця 4 Показники шкали самотності UCLA (UCLA Loneliness Scale)

Вікові групи	Середні показники (М)
25-34 років	23,47
35-44 років	22,66
45-55 років	23,44

Шкала самотності UCLA (UCLA Loneliness Scale) була розроблена Джеймсом Л. Пайном та Шарлоттою С. Росс в 1978 році в університеті Каліфорнії та призначена для діагностики суб'єктивного відчуття самотності, а також відчуття соціальної ізоляції, що відповідає потребі у відчутті приналежності за ієрархією потреб А.Маслоу.

20–34 - низький;

35–49 - помірний;

50–64 - підвищений;

65–80 - високий.

Згідно з результатами опитування, респонденти вікової групи 35–44 років продемонстрували низький рівень відчуття самотності, тоді як у вікових групах 25–34 та 45–55 років зафіксовано середній рівень самотності.

Таблиця 5 Показники шкали самоповаги Морріса Розенберга (Rosenberg's Self-Esteem Scale)

Вікові групи	Середні показники (М)
25-34 років	31,76
35-44 років	31,84
45-55 років	29,74

Шкала була розроблена американським соціологом Морісом Розенбергом у 1965 році. Це один з найпоширеніших інструментів для оцінки рівня самооцінки особистості.

Опитувальник створювався і використовувався як одновимірний, хоча, проведений пізніше, факторний аналіз виявив два незалежні фактори: самоприниження і самоповагу: чим вище одна, тим нижче інша.

Самоприниження може бути наслідком депресивного стану, тривожності і психосоматичних симптомів; самоповага є причиною і наслідком активності в спілкуванні, лідерства, почуття міжособистісної безпеки.

За результатами опитування всі три вікові групи демонструють високий рівень самооцінки, найвищий можна спостерігати в віковій групі 35-44.

Що свідчить про високий рівень задоволеності такої потреби як самоповага в ієрархії потреб.

Таблиця 6 Показники за п'ятифакторним опитувальником особистості TIPI (Ten Item Personality Inventory)

Вік:	Екстра- версія (в балах)	Друже- любність (в балах)	Добро- совісність (в балах)	Емоційна стабіль- ність (в балах)	Відкритість новому досвіду (в балах)
25-34	8	11	11	9	10
35-44	9	11	11	10	10
45-55	9	11	11	10	10

Методика короткий п'ятифакторний опитувальник особистості складається із п'яти базових рис особистості: екстраверсія/інтроверсія, дружелюбність, добросовісність емоційна стабільність/нейротизм, відкритість новому досвіду. Чим вищий підсумковий бал за рисою, тим вона більш виражена.

Добросовісність: високі показники свідчать про систематичність, педантичність, ефективність, організованість, відповідальність, працьовитість, анаполегливість та самодисципліну; низькі показники - ненадійність, безцільність, недбалість, неорганізованість, ледачість та безвольність.

Екстраверсія/інтроверсія: високі показники свідчать про комунікабельність, товариськість, активність, наполегливість, пристрасність та балакучість; низькі результати - про пасивність, замкнутість, тверезість, стриманість.

Дружелюбність: високі результати свідчать про дружелюбність, добродушність, такі люди добрі і поблажливі; низькі показники - підозрілість, дратівливість, мстивість, такі люди не схильні до співпраці, цинічні, грубі, неприємні.

Емоційна стабільність/нейротизм: високі показники свідчать про тривожність, невпевненість, депресивність, сором'язливість, примхливість, емоційність, нестабільність; низькі показники - спокійність, розслабленість, беземоційність, витривалість, загартованість, самовдоволення.

Відкритість новому досвіду: високі показники свідчать про цікавість, гнучкість, творчість, пошук новизни, оригінальність і нетрадиційність; низькі показники - консервативність, приземленість, практичність.

Дана методика запропонована респондентам як вимірювання рівня рис особистості які допомагають підтримувати здоровий мікроклімат в межах колективу.

Таблиця 7 Отримані результати за авторською анкетой по оцінці рівня депривацій

Вік	Фізіологічні потреби (в балах)	Потреба в безпеці (в балах)	Потреба в приналежності (в балах)	Потреба в самоповазі (в балах)	Потреба в самоактуалізації (в балах)
25-34	8	8	7	7	8
35-44	8	8	7	7	8
44-55	9	8	7	7	8

Мінімальна сума - 3, максимальна - 15.

Чим вище значення, тим більша значущість потреби.

Інтерпретація результатів:

>12 балів – висока депривація в цій сфері;

8–12 балів – помірний рівень;

<8 балів – задовільний стан.

За результатами таблиці 2.7 можна зробити висновок, що всі вікові групи респондентів мають помірний рівень всіх п'яти зазначених сфер депривацій. В суб'єктивному ранжуванні результати між віковими групами значною мірою відрізняються (див. рис. 2.4.).

Таблиця 8 Ранжування для суб'єктивного вимірювання рівня депривацій

Вік	I	II	III	IV	V
25-34	1	4	3	2	5
35-44	2	1	5	4	3
44-55	2	5	3	4	1

I – найменш задоволена потреба (турбує найбільше);

V – найбільш задоволена.

Фізіологічні потреби - 1

Потреба в безпеці - 2

Потреба у приналежності - 3

Потреба у самоповазі - 4

Потреба в самоактуалізації – 5

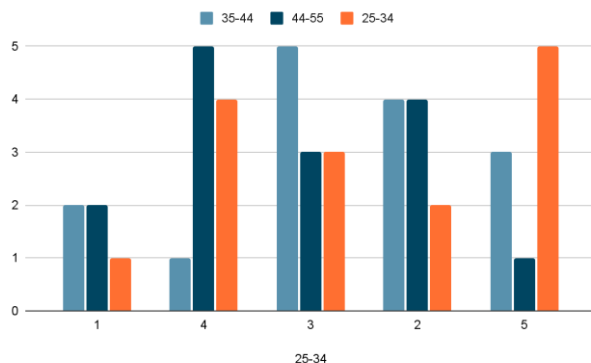

Рис. 1. Ранжування для суб'єктивного вимірювання рівня депривацій.

Так, в категорії 25-34 найбільше не задоволені фізіологічні потреби, вікові категорії 35-44 та 45-44 найбільше турбує потреба в безпеці. В той час як найбільш задоволеною сферою вікова категорія 25-34 вважає самоактуалізацію, вікова категорія 35-44 приналежність, а вікова категорія 45-55 фізіологічні потреби.

Наше дослідження можна класифікувати як експлораторне (пошукове), адже в умовах військового стану вкрай важливо та невідкладно досліджувати особливості депривованих військовослужбовців, підвищувати їх морально-психологічний стан та мотивацію до виконання завдань за призначенням. Ми намагаємось не лише емпірично підтвердити наші концептуальні погляди, а й прагнемо віднайти нові дослідницькі деприваційні феномени.

Кожен об'єкт дослідження мав схожі умови проходження служби такі як сталий колектив 5-10 чоловік, віддалені позиції з обмеженою можливістю пересування за межі, рутинне чергування, постійна екзистенційна загроза через можливість ракетно-бомбового удару, тривала розлука з родиною. Головним об'єднувальним критерієм слугувала проблема ревіталізації депривованої особистості, яка вирішувалася різною мірою, глибиною та якістю в залежності від умов життєснування, політики командирського управління, структури і принципів побудови психологічної підтримки фахівцями відділу психологічної підтримки персоналу, приватної фахової зацікавленості тощо. Основним завданням даного дослідження було встановлення системи психологічно підтримуючих (корегуючих) особливостей ревіталізації депривованих осіб, які виконуючи бойові завдання під час проходження служби переживають різновидові форми депривації.

Результати емпіричного дослідження, дали змогу здійснити науково обґрунтовану типологізацію потреб військовослужбовців за віковими групами, що, в свою чергу, дозволило простежити закономірності домінування окремих рівнів потреб відповідно до концепції ієрархії Абрахама Маслоу. У структурі потреб військовослужбовців вікової групи 25–34 років домінує чутливість до фізіологічних депривацій – нестача сну, відпочинку та базового фізичного комфорту. На другому місці за рівнем незадоволеності виявлено потребу в самоповазі, що вказує на знижену суб'єктивну оцінку значущості власної ролі та статусу. Далі йде потреба у приналежності – соціальні зв'язки та емоційна підтримка залишаються важливими, хоча менш критичними. Натомість потреба у безпеці викликає порівняно менше занепокоєння, а найменшою мірою турбує респондентів потреба в самоактуалізації. Така структура відображає вплив умов служби у бойовій обстановці, де першочергового значення набувають базові фізичні й соціально-рольові аспекти адаптації.

У респондентів вікової категорії 35–44 роки найнижчий рівень задоволеності суб'єктивно позначено як потребу в безпеці, що свідчить про значну тривожність та нестабільність у цій сфері. На другому місці за рівнем незадоволеності перебувають фізіологічні потреби, тоді як потреба в самоактуалізації виявляється менш задоволеною, але все ж помітною. Водночас потреба в самоповазі у цій групі оцінена як достатньо задоволена, а найвищий рівень задоволення респонденти вказують для потреби в приналежності. Такі результати вказують на те, що, попри загальну нестабільність, респонденти відчують підтримку в соціальних зв'язках, що може слугувати важливим ресурсом у подоланні стресових станів.

У вибірці респондентів віком 45–55 років домінує потреба в безпеці, яка є найбільш актуальною та водночас недостатньо задоволеною. Значною мірою незадоволеними залишаються потреби в самоактуалізації, що свідчить про складнощі з реалізацією особистісного потенціалу. На третьому місці за рівнем незадоволеності перебуває потреба в приналежності, тоді як потреба в самоповазі у цій групі оцінена як достатньо задоволена. Найменше потребують фізіологічні потреби, які сприймаються як найменш проблемні. Така структура мотиваційних домінант вказує на те, що респонденти цього віку зосереджені на забезпеченні стабільності та захисту, одночасно зберігаючи прагнення до особистісного розвитку, хоч і зазнають певних соціальних викликів у сфері міжособистісних стосунків.

Отримані результати дослідження свідчать, що рівень задоволеності базових фізіологічних потреб у досліджуваних вікових групах є відносно однорідним і характеризується як «дещо задоволені», що вказує на їх часткове, але не повне задоволення. Найвищий рівень задоволеності фізіологічних потреб зафіксовано у віковій категорії 35–44 роки. Аналіз показників тривожності за

шкалами GAD-7 та Джанет Тейлор демонструє помірний рівень тривожності в усіх вікових групах із тенденцією до підвищення у старшій групі 45–55 років. За рівнем самотності група 35–44 роки характеризується низьким показником, тоді як у молодшій (25–34) та старшій (45–55) вікових категоріях зафіксовано середній рівень самотності. Високий рівень самооцінки притаманний усім віковим групам, з максимумом у категорії 35–44 років, що підтверджує значну задоволеність потреби в самоповазі, що має важливе значення для підтримки психологічного благополуччя.

Суб'єктивні оцінки респондентів підтверджують, що найбільш незадоволеними залишаються потреби в безпеці та самоактуалізації, тоді як потреби в приналежності та самоповазі демонструють відносно високий рівень задоволення. Це свідчить про існування різних рівнів мотиваційних домінант у межах кожної вікової категорії. Водночас умови несення бойового чергування в деприваційних обставинах відчуються всіма віковими групами практично однаково, що вказує на відсутність значущих вікових відмінностей у сприйнятті стресових факторів бойового навантаження.

Отже, для подальших досліджень впливу деприваційних чинників на морально-психологічний стан військовослужбовців зенітних ракетних військ ПС ЗСУ доцільно застосовувати диференціацію за критеріями, відмінними від вікового, зокрема за рівнем функціонального стану, типом психологічної стійкості чи специфікою адаптаційних механізмів.

Список використаних джерел

1. Гайдук В. М., Пилипенко О. В. Психофізіологічні особливості адаптації військовослужбовців різного віку. *Збірник наукових праць*, 1(66). Харків: ХНУПС, 2021. 112–117 с.
2. Гошовський Я. О. Психологія депривації: навчально-методичний посібник. Луцьк: ПП Іванюк, 2021. 195 с.
3. Красницька О. Депривація військовослужбовців, які виконують завдання у відриві від основних сил, та в умовах полону. *Вісник НУОУ*, №2(66). Київ, 2022. 50–63 с.
4. Маслоу А. Абрахам Маслоу. Теорія ієрархії потреб. Київ: НМТ №1, 2007. 13–14 с.
5. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 324 с.
6. Швець А.В., Калниш В.В., Марущенко К.Ю. Особливості характеристик дезадаптації у військовослужбовців після перебування в зоні збройного конфлікту. *Український часопис військової медицини*. Київ: 2023. 38–48 с.

ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ПЕРШИЙ КРОК ДО ЗМІНИ СУЧАСНОГО БАЛАНСУ В СВІТІ

В. Муха

Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова

Д. Вигівська

Українська військово-медична академія

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 року стало переломним моментом для європейської безпеки та світового порядку. Цей акт агресії має глибокі корені та пояснюється комплексом внутрішніх і зовнішніх чинників, що сформували стратегічне бачення Кремля. Серед ключових причин варто виділити: прагнення російського керівництва до відновлення впливу на пострадянському просторі з метою ревізії кордонів і політичної домінації; спроби контролю над природними ресурсами східних регіонів України; інтерес до розширення виходу до Чорного моря як важливого елементу економічної і військово-логістичної стратегії. Водночас, євроінтеграційний курс України та намір вступити до НАТО розцінювалися Кремлем як пряма загроза реалізації імперських амбіцій. Сукупність цих факторів спричинили рішучі, хоча й незаконні, дії з боку Росії, що призвели до масштабного військового конфлікту з далекосяжними наслідками для всього світу.

Російсько-українська війна, що розпочалась у 2014 році з анексії Криму та набула характеру повномасштабного вторгнення у 2022 році, істотно вплинула на глобальну геополітику. Агресивні дії Росії спричинили глибоку трансформацію системи міжнародних відносин, активізували конфронтацію між Заходом і Москвою та загострили світові безпекові виклики. У цих умовах позиція провідних держав: США, країн Європейського Союзу та Китаю стала ключовим чинником, що визначає перебіг війни й майбутнє глобального порядку.

Сполучені Штати Америки, виступаючи одним з головних союзників України, не лише надали масштабну військову та фінансову підтримку, а й стали лідером у формуванні міжнародної антипутінської коаліції.

Відносини Росії і США суттєво зіпсувалися у 2014 році через російську збройну агресію проти України та підтримку Росією громадянської війни в Сирії в 2015 році. Для означення політичного, економічного, військового та іншого протистояння між ЄС і США та їхніми союзниками з одного боку та РФ з іншого боку використовують термін «Друга холодна війна».

28 лютого 2014 року президент США Барак Обама закликав Росію не втручатися в ситуацію в Криму, висловивши глибоку стурбованість пересуванням російських військ в Україні. Він наголосив, що такі дії порушують суверенітет України та міжнародне право. 1 березня Обама в розмові з Путіним

попередив про політичну та економічну ізоляцію РФ і заявив про можливий вихід США із саміту «G8».

2 березня 2014 року Державний секретар США Джон Керрі в інтерв'ю «Face the Nation» засудив «вторгнення Росії» в Україну. Він назвав це «неймовірним актом агресії», і сказав, що «ви не можете поводитись в 21 столітті за модою 19 століття, торгуючись в іншу країну за цілком сфабрикованою причиною».

Упродовж березня 2014 року адміністрація Обами почала впроваджувати санкції: було підписано виконавчі накази №13660 та №13661, які передбачали блокування активів осіб, причетних до дестабілізації ситуації в Україні. США також призупинили низку мирних ядерних проєктів з Росією. Водночас 113-й Конгрес США розглянув декілька законодавчих ініціатив на підтримку України, включно з фінансовою допомогою та санкціями проти російських чиновників.

Політика адміністрації Дональда Трампа (2017–2021) щодо України мала суперечливий характер. З одного боку, Трамп у 2018 році публічно заявив, що Крим «російський», оскільки «всі там говорять російською». Він також ставив під сумнів доцільність підтримки України, називаючи її «однією з найбільш корумпованих країн світу». З іншого боку, Трамп підкреслював, що саме його адміністрація надала Україні летальне озброєння, зокрема протитанкові комплекси Javelin, на відміну від адміністрації Обами, яка обмежилася гуманітарною допомогою. У серпні 2019 року Дональд Трамп уже заявляв, що анексія Криму, за яку Росію виключили з G8, була помилкою колишнього президента США Барака Обами, і захоплення півострова можна було спинити.

Президент США Джо Байден у річницю збройного вторгнення Росії до Криму 25 лютого 2021 року заявив, що Сполучені Штати продовжують підтримувати суверенітет і територіальну цілісність України. Байден наголосив, що США продовжать роботу з метою притягнення Росії до відповідальності за порушення міжнародного права та агресію щодо України. Після вторгнення Росії в Україну американська сторона дійшла висновку, що у цій ситуації Захід має зосередитись на чотирьох цілях: уникнення прямого військового зіткнення з Росією, стримування війни в межах України, зміцнення єдності НАТО та надання Україні всебічної допомоги для спротиву агресії.

У 2025 році, після повернення Дональда Трампа на посаду президента, американська політика щодо війни в Україні зазнала трансформації. Новий курс США передбачає прагнення до замороження конфлікту та пошук умов для його поступового припинення через дипломатичні канали. Переговори з цього питання тривають і досі.

Таким чином, протягом 2014–2025 років позиція США щодо війни в Україні еволюціонувала залежно від політичного курсу адміністрацій, проте залишалася ключовою у формуванні глобальної відповіді на агресію РФ.

Що стосується політики комуністичного Китаю щодо війни в Україні, то це скоріше баланс між інтересами та глобальними амбіціями. З одного боку стратегічний партнер Росія, з іншого збереження стабільних відносин із Заходом. Санкції, введені проти РФ і Білорусі, вплинули й на економічні інтереси Пекіна, зокрема, обмежили вантажопотоки до Європи та створили ризики для реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях». Китай змушений реагувати на застереження західних країн, які загрожують згортанням економічної співпраці у випадку військової підтримки Росії.

Водночас Китай не засудив російське вторгнення і не назвав його агресією. У заявах Пекін повторює риторику Кремля щодо «невдалої архітектури безпеки в Європі» як причини війни. Зовні Китай демонструє нейтралітет: він утримується від голосування в ООН, але виступає проти антиросійських санкцій, засуджуючи західні заходи. Кульмінацією китайського дипломатичного маневру став так званий «мирний план», оприлюднений 24 лютого 2023 року. Він містив 12 загальних пунктів, включно із закликами до припинення бойових дій, поваги до суверенітету, відмови від санкцій та підтримки стабільності глобальних ланцюгів постачання. Проте цей план не містив конкретних механізмів припинення війни й був сприйнятий на Заході як інструмент політичного впливу та пропаганди.

Спроби Китаю допомогти розв'язати війну в Україні за допомогою мирного плану переговорів – це лише пропагандистська стратегія, яка насправді не пропонує конструктивного рішення для припинення російського вторгнення. Пропозиції Пекіна не спрямовані на припинення бойових дій, і Пекін не турбується про посередництво в мирній угоді. Влада в Пекіні вважає, що вкрай важливо відвернути увагу від китайсько-російського зближення та поширити пропагандистський наратив, який звинувачує ЄС і НАТО у війні в Україні, одночасно формуючи імідж Китаю як мирного посередника для конструктивного рішення, у всіх країнах глобального півдня.

Отже, політика Китаю щодо війни в Україні це стратегічний маневр між прагненням до глобального лідерства та обережністю у конфронтації із Заходом. Пекін прагне зберегти образ нейтрального миротворця, водночас зміцнюючи позиції в тіні геополітичного конфлікту, використовуючи його як інструмент для просування власних інтересів.

Європейський Союз, незважаючи на економічні виклики, послідовно обстоює позицію солідарності з Україною. Однак ЄС стикається із значними наслідками, де ціни на енергоносії та інші товари зростають і, ймовірно, продовжуватимуть зростати. Всередині ЄС також погоджуються заплатити певну ціну, щоб зупинити цю жорстоку і неспровоковану війну: від цього залежить майбутнє безпеки і демократії. Війна в Україні – це третій асиметричний шок, як називають його економісти, який пережив Союз за

останні два десятиліття, після фінансової та економічної кризи 2008-го року і подальшої кризи Єврозони і пандемії COVID-19. Треба зазначити, що на початку війни країни ЄС одними із перших прийняли хвилю українських біженців, які тікали від війни. Українці отримували там житло, роботу і можливість в подальшому отримати громадянство відповідної країни ЄС.

Отже, можна зробити висновок, що конфлікт в Україні – результат накопичення сил в наддержавках, таких як Росія, США та Китай, які намагаються підірвати економіку та військову міць один одного за рахунок непрямого протистояння в локальних конфліктах і війнах, однією з найбільших на сьогоднішній день є війна в Україні. США намагається приборкати амбіції Росії і одночасно отримати економічну вигоду від підтримки України та не порвати остаточно економічні зв'язки з РФ. Росія намагається протистояти США та «колективному Заходу», зміцнювати свій економічний та військовий потенціал, всіляко послабити НАТО як можливу «загрозу» для путінського режиму, підірвати позиції США як свого головного супротивника в світі. Китай намагається маневрувати між Росією та США, проте все частіше прихильно ставиться до Росії, хоч і не підтримує розпочату війну. Китай також прагне послаблення США як головного опонента в остаточному і повному пануванні Китаю в Тихоокеанському регіоні. Країни ЄС в свою чергу усвідомлюють можливу загрозу з боку Росії для кожного з членів організації, тому всіляко намагається допомагати Україні у військових та економічних питаннях, посилюють свою власну армію та обмежують свою залежність від російських енергоносіїв.

Усі ці позиції разом формують складну картину нової холодної війни, де Україна стала епіцентром глобального протистояння за цінності, ресурси й вплив.

СОЦІАЛЬНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПІД ЧАС АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

С. Євпак

Національний університет цивільного захисту України

Воєнні дії в Україні з 2014 року, а з особливою гостротою з 2022 року, призвели до масового переміщення населення України. Внутрішньо переміщені особи (далі - ВПО), це люди, які вимушено залишили свої домівки через загрозу життю, але залишилися в межах країни. Станом на січень 2025 року в Україні зареєстровано понад 4,6 млн. переселенців, більшість з них втратили не лише домівки, а й почуття стабільності, безпеки та опори, мають травматичний досвід війни, а саме: окупації, насилля. Проявляється стійке відчуття тривожності та

невизначеності щодо свого майбутнього, зазнають сильного стресу, який пов'язаний з труднощами адаптації до проживання в новому середовищі, що супроводжується стигматизацією і соціальною ізоляцією [1]. Наслідками отриманої психологічної травматизації може проявлятися у вигляді розвитку симптомів ПТСР, депресивних реакцій, тривожних розладів, психосоматичних проявів. Важливо наголосити на тому, що питання підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах сьогодення залишається актуальним й ефективна психологічна допомога є критично важливою для їх соціального функціонування та збереження психологічного благополуччя.

Вимушене переміщення набуло масового характеру, це не лише фізичне залишення місця проживання, а й глибоке психологічне потрясіння, яке пов'язане з втратою дому, близьких людей, звичного соціального кола, роботи, ідентичності, що супроводжується відчуттям тривоги, невизначеністю, емоційною спустошеністю, втратою контролю над своїм життям, порушенням базового відчуття безпеки.

Слід зазначити, що серед характерних психологічних проявів у ВПО найчастіше спостерігаються:

- прояви окремих симптомів ПТСР – флешбеки, кошмари, порушення сну, панічні атаки, емоційна порожнеча, уникнення теми війни, гіперзбудження;
- прояви депресивних симптомів – втрата енергії, апатія, відчуття безнадійності та безпорадності, зниження працездатності;
- тривожні розлади – постійне очікування небезпеки, панічні атаки;
- синдром «біженця» – втрата контролю над власним життям, відчуття безсилля, розгубленість.

Варто додати, що врахування вікових і гендерних відмінностей у переживанні втрати дозволяє надавати більш ефективну психологічну та соціальну допомогу ВПО, що дозволяє швидше пережити ці відчуття та покращити якість життя та психоемоційний стан цієї вразливої групи населення.

Особи зі статусом ВПО в Україні стикаються з численними матеріальними та нематеріальними втратами: дому, близьких, звичного оточення, соціального статусу. Переживання цих втрат є суто індивідуальним процесом, проте визначаються певні особливості та закономірності залежно від віку та статі.

Діти часто не усвідомлюють масштабів подій, але реагують поведінковими порушеннями, регресією, тривожністю, агресією, порушенням сну.

Підлітки переживають травму на рівні ідентичності, з виникненням протестних настроїв, відчуттям ізоляції, втрати сенсу.

Дорослі несуть матеріальне, соціальне, емоційне навантаження, пов'язане з втратою статусу, роботи, майна. Несуть найбільшу відповідальність за сім'ю, часто приховують власні емоції заради дітей та літніх родичів.

Літнім людям найважче адаптуватись до змін, втрата дому або близького оточення для них привірюється до втрати сенсу життя.

Всебічна підтримка ВПО включає в себе не один аспект, які допомагають побудувати нове життя. По-перше соціальна адаптація, як процес інтеграції в новій громаді, включає в себе доступ до освіти і роботи. Підтримка у перекваліфікації, сприяння підприємницькій діяльності, відновлення соціальних зв'язків, забезпечення доступного тимчасового або постійного житла є базою для подальшого відновлення життя та набуття відчуття безпеки.

Окрім забезпечення базових потреб, слід наголосити на важливості психологічної підтримки, адже війна, втрата домівки, розрив зв'язку із рідним середовищем та звичним життям залишає глибокі травми. Психологічна допомога, зокрема індивідуальне консультування, групова робота допомагає людині переосмислити травматичний досвід, віднайти нові сенси життя, відновити довіру до світу. Проведення тренінгів з арт-терапії, вираження емоцій, через творчість, які важко озвучити словами, також допомагає працювати з травматичними переживаннями без прямого занурення в травматичні спогади. Значну увагу слід приділяти технікам з саморегуляції, які спрямовані на збереження психоемоційного стану, зняття втоми, напруги, тривоги, запобігання проявів негативних психічних станів та релаксації задля швидкого відновлення після психоемоційних навантажень, зокрема м'язова релаксація яка позитивно впливає не лише на тіло а й на емоційний стан. Слід додати, що навчання простим технікам саморегуляції та релаксації допомагає людині самостійно справлятися зі стресовими реакціями [2].

Також, важливу роль в швидкій адаптації осіб категорії ВПО відіграють групи взаємопідтримки, які дають можливість ділитися пережитим досвідом втрати майна та адаптації до нових умов проживання, тим самим підтримувати один одного, поступово відновлювати внутрішні ресурси та відчувати себе частиною спільноти, бути зрозумілим і почутим.

Таким чином, соціальна та психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб, які були змушені залишити свої домівки через агресію РФ, але залишилися в межах своєї країни є необхідною для їхньої адаптації та інтеграції в нові громади. Забезпечення доступу до житла, освіти, працевлаштування та надання фахової психологічної допомоги сприяє зниженню травматичних наслідків, поверненню почуття безпеки й відновленню внутрішніх ресурсів людини, та збагачує приймаючи громади новими ідеями, досвідом, енергією.

Список використаних джерел

1. Кердивар В., Платонов В. Особливості роботи психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій із внутрішньо переміщеними особами. Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії : матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до

Міжнародного дня толерантності, Кропивницький, Донецький державний університет внутрішніх справ, 22 листопада 2024 року. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 73–75.

2. Похилько В. І. Психологічна підтримка як складник комплексної допомоги ВПО під час повномасштабної війни в Україні, розв'язаної російською федерацією. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Медична реабілітація в Україні: сучасний стан та напрями розвитку, проблеми та перспективи», м. Полтава, 8 вересня 2022 р. Полтава, 2022. С. 56–59.

САМОРЕФЕРЕНЦІАЛЬНІСТЬ ЧЕРЕЗ ТВОРЧІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО КОГНІТИВНОЇ СТІЙКОСТІ ВОІНА

Л. Котвицька, магістр мистецтв

Український Вільний Університет, м. Мюнхен, Німеччина

Сприйняття, розуміння та обробка інформації становлять когнітивні навички. В умовах інформаційно-психологічних, гібридних впливів та руйнування фізичного світу є ризик включення «помилкових» фільтрів мислення – так званих когнітивних викривлень, що заважають сприймати інформацію об'єктивно. Історія військових конфліктів різних епох демонструє важливість підтримання когнітивної стійкості воїна. В умовах виснажливого збройного протистояння проблема є актуальною.

Когнітивна сфера особистості окрім пам'яті, уваги, мислення, інтелекту включає ще уяву, творчість. Остання, крім терапевтичної дії, чинить іще функцію активізації вітальних сил, оскільки є водночас і причиною, і наслідком самореференціальності або автореференції, що складає автентичність особистості.

Тему автентичності особистості досліджують В. Злишков, С. Лукомська, С. Копилов, О. Кочубейник та ін. Зокрема, В. Злишков, досліджуючи етимологію поняття «автентичність», ділиться результатами: «Більшість загальних тлумачних, енциклопедичних, філософських і лінгвістичних словників визначають етимологію слова «автентичність» («автентичний»), виходячи з грецького поняття αὐθεντικός (autos – «я, сам, той самий»), що буквально означає «володіє авторитетом, зроблений своїми руками». Стосовно ж інтерпретації терміна на основі латинської мови, тут простежується зв'язок з такими лексичними одиницями як: auctor (креативна людина, творець, що володіє авторитетом), augere (рости, зростати) і auctoritas (початок, походження, породження, відповідальність, підтримка, влада, вплив, авторитет) [1, с. 4]. О. Кочубейник у своїх дослідженнях підкреслює, що у процесі конструювання

автентичності з'єднуються самореферентні реальності «наявного Я» (володіти собою), «публічного Я» (виявляти себе) і «можливого Я» (шукати себе) [2]. У роботі науковиці є також теза про те, що автентичність особистості виявляється автономною реальністю, якій притаманна самореферентність.

Джерельною базою даного дослідження є вірші військового поета зі збірки «Вогнити! Вжити! Перемогти!» (2015) та ще не виданої збірки поезій «Те слово, що зіцілює», написаної у перші місяці повномасштабного вторгнення росії в Україну, а також матеріали його літературного проєкту «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни (24.II. – 3.VI.2022)». Дослідження матеріалів проєкту репрезентують відмінність поетичних рефлексій військових та невійськових поетів. У текстах військових виразні полісемія, фіксація, сугестія, рефлексія, поєднання сугестії з рефлексією, фрагментація, поєднання глибокої рефлексії із сугестією. Внаслідок самоінтервенції, проговорювання, багаторазової ампліфікації відбувається відповідно рефлексія на життєву подію, проживання, досягається потужний регулятор почуттів та мобілізація автентичної енергії до дії.

Так, у військового поета Володимира Тимчука поетичне слово зіцілює. Семантична сутність цього слова виражає його узуальний та оказіональний характер, якими це слово здатне обмінюватись: «лікувати», «зіцілювати» та «вражати», «цілити» – слово як жива вода – те, що повертає до життя та слово як зброя – те, що цілить. Така енантіосемія, внутрішньословесна поляризація, коли у одному слові поєднуються протилежні явища – свідчення відповідного емоційного стану поета. Назва збірки поезій Володимира Тимчука «Те слово, що зіцілює», окрім виразної автентичності поета, увічне пам'ять загиблого побратима, Олега Куцина з позивним «Кум», який написав своє важливе слово у передмові до іншої книги поета – «Вогнити!Вжити!Перемогти!»: «Слово зіцілює, слово вмотивує, слово роз'яснює, слово заспокоює. Якщо це дійсно Слово. (...) в цій книзі я його побачив...» [3, с. 8] Звернення до себе, підйом на поверхню захованого болю, його проговорювання – це реакція з позиції стійкості та джерело стійкості. Це дія з метою автореферентності, аби вогнити, вжити і перемогти.

За виснажливого та довготривалого характеру збройного протиборства підтримання когнітивної стійкості війна має стати пріоритетом. Явище самореферентності як звернення до себе, віднайдіння внутрішньої опори проявляється у творчості, зокрема, поетичній і є не лише засобом визнати, проговорити емоцію, а й відкоригувати власну реакцію на події на ґрунті переживання автентичності та знайти у собі джерело стійкості.

Подальші наукові розвідки сучасного мілітарного дискурсу у літературному процесі сприятимуть оптимізації механізмів психологічної підтримки воїна.

Список використаних джерел

1. Методологічні закономірності формування автентичності фахівців соціономічних професій: монографія / В.Л. Зливков, С.О. Лукомська, С.О. Копилов [та ін.] ; за ред. В.Л. Зливкова. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. – 336 с.
2. Кочубейник О. М. Постмодерн: автентичність особистості та трансформація дискурсу соціальності / О. М. Кочубейник // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. v 2010. v № 1. – С. 113-118
3. Тимчук В.Ю. Вогнити! Вижити! Перемогти. Видання 6-те (доповнене, виправлене). Львів : Видавництво «Астролябія», 2016. – 160 с.

УДК 159.9

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛОНУ

А. Павицька

А. Худавердова, доктор філософії

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Беззаперечним фактом є те, що бойові дії впливають на свідомість людини, але найбільш негативні та серйозні зміни в психіці відбуваються в полоні. В умовах сьогодення питання психологічного стану саме українських полонених набуває особливої уваги. Тисячі військовослужбовців та цивільних громадян опинились в полоні, де і по цей день зазнають фізичного та психологічного насильства. Полон, як виняткова форма травматичного досвіду, значно перевищує межі звичайних стресових ситуацій.

Полон, на жаль, спричиняє втрату контролю над власним життям, постійну загрозу смерті, фізичне та психологічне насильство, а також ізоляцію та приниження честі і гідності військовослужбовця та цивільних громадян. Після звільнення з полону майже в усіх виникають серйозні психологічні проблеми, які в подальшому впливають на повсякденне життя, професійну діяльність та психічне здоров'я загалом. У зв'язку з тим, що постійно змінюється чисельність як військовополонених, так і та тих, хто повертається, виникає гостра потреба в розробці та впровадженні програм із психологічної підтримки.

Метою статті є аналіз психологічних наслідків перебування в полоні, аналіз досліджень цієї проблеми і виокремлення факторів, які впливають на рівень травматизації та наслідки для психіки військовослужбовців та цивільних громадян після полону.

Упродовж XIX – XX століття відбулося перетворення полонених на об'єкт міжнародного права в наслідок приєднання більшості провідних країн до міжнародних гуманітарних угод. Відомо, що всі країни мають дотримуватись

норм міжнародного гуманітарного права, проте, на практиці часто фіксуються значні порушення цих документів. Метою захоплення в полон зазвичай є: припинення спротиву, необхідність отримання інформації, залякування супротивника, демонстрація сили і майстерності, обмін на своїх, небажання вбивати, отримання викупу [1]. Загалом, після потрапляння в полон, військовополонені знаходяться в таких місцях, які історично можна назвати концентраційними таборами. Протягом цієї війни також відомі випадки, коли військовослужбовці утримувались у неофіційних, нерегламентованих місцях. Саме такі умови перебування в полоні зазвичай супроводжуються тривалою ізоляцією, що чинить потужний негативний вплив не тільки на фізичний, а також на психологічний стан людини. Тривала ізоляція спричиняє серйозні порушення внутрішнього світу особистості: формується постійне відчуття страху, напруги та безпорадності. Психічна напруга, яка постійно наростає протягом усього періоду утримання, докорінно змінює поведінку людини. Це виявляється в зміні міміки, жестів, манери рухів, обличчя та постава людини стають напруженими, застиглими, немов «закам'янілими». Фізичні умови також погіршують загальний стан здоров'я. Постійне голодування змушує людський організм переходити в режим екстреного виживання, що з часом перетворюється у втрату власних запасів жиру, а згодом і м'язової тканини. Це виснаження проявляється в апатії, втраті інтересу до навколишнього середовища, зниження концентрації та сповільнення уваги та реакцій. Людина часто не здатна ані свідомо контролювати власні емоції, ані виражати їх. Вираз обличчя втрачає емоційність, жести стають механічними й позбавленими життя. Внутрішній світ полоненого поступово заповнюється пустотою, що на психологічному рівні можна описати як стан глибокої психологічної порожнечі. Варто зазначити, що переважна більшість звільнених осіб не вважають себе героями, оскільки розуміють, що кожен з них мав свої обставини, над якими вони й досі розмірковують – чи правильно, чи неправильно вони вчинили. У всіх людей, які пережили полон, є одна специфічність, яка об'єднує їх усіх: це те, що вони – майстри виживання. Вони пережили в складних умовах і здобули досвід, якого не мають інші [2].

Після звільнення з полону військовослужбовець проходить систему реінтеграції, яка передбачає наступні етапи. По-перше, це медичний огляд і надання першої допомоги і лікування. Другий етап охоплює надання психологічних консультацій для виявлення гострих емоційних травм. Третій етап - це аналіз пережитого досвіду в полоні, який спрямований на усвідомлення і пропрацювання отриманих психотравм. Четвертим і завершальним етапом є надання соціальної і правової підтримки, яка має сприяти інтеграції в цивільне життя і загалом життя після полону.

За результатами численних досліджень найпоширеніші наслідки полону це ПТСР, тривожний розлад, депресія тощо. ПТСР спостерігається у вигляді нав'язливих спогадів, нічних кошмарів, раптових спалахів агресії. Тривожність проявляється як порушення сну, панічні атаки і також соматичні симптоми такі як головні болі та проблеми з травленням. Усе це поєднується між собою, утворюючи складнощі для особистості. Також варто зазначити, що колишні полонені переживають внутрішні конфлікти, які пов'язані із звинуваченням себе через прояв слабкості, зрадою власних цінностей під тиском обставин. У частини військовослужбовців формується синдром «вижившого», коли вони відчують, що не мають права на повноцінне життя і щастя, оскільки інші побратими досі не повернулися з пекла.

Досвід перебування в полоні є однією з найважчих сторінок служби, що залишає глибокий слід на особистості. Вплив полону охоплює всі рівні психічного і фізичного функціонування – від базових емоцій та механізмів поведінки, сприйняття реальності та соціальної взаємодії до глибинних аспектів ідентичності. Важливим чинником відновлення є наявність підтримки родини, друзів та оточуючих. Також слід враховувати індивідуальні особливості людини, а саме попередній досвід, психологічну готовність до адаптації та життєві орієнтири. Суспільству необхідно створити умови, у яких звільнені з полону почували б не осуд, а підтримку і прийняття їх нових як особистостей. Лише так можна сприяти відновленню внутрішніх ресурсів людини та її повноцінній інтеграції у соціум.

Список використаних джерел

1. Альпаков В. Психологія поведінки військовослужбовця в умовах полону. Вісник Національного університету оборони України. Питання психології. 2020 № 2(55). С. 14-22.
2. Яворська Н. Психологічні наслідки перебування у полоні. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2024. Випуск 19. С. 93–101.

ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ (БЕЗПЛОТНІ ЛІТАЛЬНІ АПАРАТИ, ТРИВИМІРНІ СКАНЕРИ ТА ІН.)

О. Костеляні

А. Бабич, кандидат юридичних наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба

Серед останніх інновацій у сфері слідчої діяльності варто виокремити низку сучасних розробок, які суттєво змінюють підхід до розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, що особливо актуально в умовах

збройного конфлікту. Поряд із цим, науковці також акцентують на проривних технологіях у криміналістиці, які охоплюють технічні засоби, тактичні прийоми та методики, спрямовані на вдосконалення процесів розслідування злочинів, які активно застосовують у розслідуванні військових злочинів [1, с.39].

У щоденній слідчій практиці дедалі ширше застосовуються біометричні системи ідентифікації особи. Вони базуються на аналізі таких унікальних параметрів, як відбитки пальців, риси обличчя, малюнок райдужної оболонки ока, ДНК-профілі, характер ходи та інші індивідуальні ознаки. Важливим є й те, що ці технології постійно вдосконалюються з урахуванням потреб судово-слідчої практики. Ідеться не лише про пристрої й інструменти, але й про сучасні інформаційні системи, бази знань, програмні рішення для збору, аналізу та оцінки доказів.

Інновації охоплюють також нові тактичні прийоми, методи першочергових слідчих і розшукових дій, а також розробку алгоритмів розслідування злочинів, що з'явилися відносно нещодавно. З-поміж досягнень науки у цій галузі варто згадати способи застосування технічних засобів для зчитування біометричних показників, що вже активно впроваджуються у криміналістиці. Такі технології знайшли застосування у системах кримінальної реєстрації, пошуку підозрюваних за геометрією обличчя, створенні біометричних документів для ідентифікації осіб, а також у низці судових експертиз, зокрема фоноскопичних і генетичних [2, с.337].

Державне бюро розслідувань (ДБР) відіграє провідну роль у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, зокрема у зонах бойових дій. У межах цієї діяльності ДБР активно впроваджує новітні науково-технічні засоби, що дозволяє підвищити ефективність досудового розслідування.

Яскравим прикладом прогресу в царині дактилоскопії є технологія EVISCAN, створена у Німеччині. Вона дає змогу безконтактно, без застосування хімічних реагентів виявляти та зберігати в цифровому вигляді навіть малопомітні чи невидимі відбитки пальців. Такий підхід дозволяє зберегти не лише слід, а й пов'язану з ним біологічну інформацію, включаючи ДНК, у незмінному стані на тривалий час. Оцифровані відбитки оперативно передаються до баз даних, таких як AFIS (США) та EVRODAC (ЄС), що суттєво прискорює процес ідентифікації. Перша система, розроблена у США, спочатку була інструментом ФБР, але згодом отримала ширше застосування. Друга – служить для встановлення особи серед мігрантів та біженців у межах Європейського Союзу.

У випадку військового злочину у зоні бойових дій, ДБР використовує мобільні криміналістичні лабораторії для збору доказів, біологічних зразків, фіксації слідів вибухів або тілесних ушкоджень. Дані з лабораторії

синхронізуються з базами ДНК та Єдиних реєстр досудових розслідувань (ЄРДР), що дозволяє швидше встановлювати осіб, причетних до злочинів.

Ще одними інноваційними інструментами стають гіперспектральна зйомка, ДНК – секвенсери та програми типу STRmix – за їх допомогою можна виявити сліди крові, навіть приховані під шарами ґрунту, залишках одягу, кісткових фрагментах або відновити раніше знищені написи, сліди вибухових речовин, а також провести попередній аналіз речовин на місці злочину. Це дає змогу встановити ідентифікацію жертв або встановити осіб, які перебували у конкретному місці у визначений проміжок часу. Саме ця технологія є особливо актуальною для реконструкції обставин, які важко встановити за допомогою лише письмових свідчень чи фотозйомки.

Окрему увагу заслуговує інноваційна розробка французьких учених – сканер на основі оптичної когерентної томографії. Первинно створений для медичних цілей, цей прилад дозволяє виявляти візерунки, розташовані під шкірою пальця на глибині до пів міліметра, які за своєю топографією відповідають зовнішньому малюнку шкіри. Такий підхід дає змогу ідентифікувати осіб навіть у випадках, коли звичайне сканування неможливе [3, с.64].

Очевидно, що для забезпечення ефективної реалізації цих технологій в українській правоохоронній системі необхідно модернізувати матеріально-технічну базу та активно співпрацювати із західними партнерами задля обміну досвідом.

Крім згаданого, у криміналістичних дослідженнях згадуються такі інноваційні техніко-криміналістичні засоби, як:

1. мас-спектрометри – використовуються для дослідження мікрослідів скла на атомному рівні, що дозволяє порівнювати фрагменти скла на одязі підозрюваного з тими, що знайдені на місці злочину;

2. програмне забезпечення Xbox – стало інструментом для доступу до прихованих файлів на жорстких дисках;

3. 3D-реконструкція обличчя – метод ідентифікації особи за черепними рештками;

4. ДНК-секвенсери – застосовуються для аналізу кісткових залишків і зубів, зокрема у випадках тривалої давності злочинів;

5. програма STRmix – новозеландська розробка, яка дозволяє розділити змішані зразки ДНК кількох осіб і провести індивідуальну ідентифікацію кожної з них;

6. гіперспектральна візуалізація – технологія, що дає змогу за допомогою спеціалізованої камери виявити найдрібніші сліди крові та відрізнити їх від інших речовин на місці події.

Також не варто оминати нові розробки для документування доказів у складних умовах, наприклад у зоні бойових дій та навіть після знищення фізичних доказів (обстріли, евакуація позицій). Наприклад, «Польова міні фотолaboratorія» – це компактний набір пристроїв, який дає змогу працівникам слідства фіксувати докази за допомогою фото, відео і звукозапису без потреби в комп'ютерах або електромережі. Висока якість друку фотознімків та можливість збереження зібраної інформації на електронних носіях значно підвищують оперативність і точність у роботі слідчих. Такі моделі застосовуються в суді для пояснення хронології подій [4, с.343].

Криміналістика як наука постійно оновлюється, пропонуючи нові рішення для ефективного розслідування злочинів у межах змагального процесу. Саме інтеграція наукових інновацій у практику є запорукою якісного та справедливого правосуддя.

У розслідуванні кримінальних правопорушень все частіше використовуються безпілотні літальні апарати (БпЛА), які значно розширюють можливості слідчих органів. Завдяки здатності до аерофотозйомки з великої висоти й у важкодоступних місцях, дрони дозволяють оперативно фіксувати обстановку на місці події, не змінюючи її стану, що особливо важливо у перші години після вчинення злочину. Безпілотні летальні апарати застосовуються оперативними підрозділами Військової служби правопорядку (ВСП) для фіксації місця події на полі бою чи в тилу та дають змогу отримати відеодокази дій особового складу, наприклад, у випадках перевищення службових повноважень, самовільного залишення військової частини, чи порушення правил несе бойового чергування. Також БпЛА активно використовуються для розвідки й коригування вогню та фіксації мість та наслідки військових злочинів. Зображення з дронів дають змогу створити точну карту місцевості, виявити маршрути пересування підрозділів та техніки, зафіксувати місця заховання речових доказів, оперативно задокументувати наслідки обстрілу власних позицій або навіть виявити тіла жертв у складних умовах (ліси, гірська місцевість, зони надзвичайних подій тощо) та порушень норм гуманітарного права, що є важливим доказом у кримінальному провадженні.

Документування таких злочинів часто має стратегічне значення. Кожен протокол, фото – чи відеоматеріал, знятий на місці події, може мати критичну вагу для забезпечення справедливості як на національному, так і міжнародному масштабі.

Ще одним інноваційним інструментом у руках криміналістів стають тривимірні (3D) сканери. Ці пристрої дають можливість створити об'ємну цифрову модель місця злочину з міліметровою точністю. На відміну від звичайної фотозйомки, 3D-моделювання дозволяє зафіксувати просторові параметри об'єктів, відстані між ними, рельєф місцевості, положення тіл чи

слідів, що критично важливо для реконструкції подій. Отримані дані можуть використовуватись як візуальний доказ у суді, дозволяючи учасникам процесу краще зрозуміти обставини справи без необхідності повторно відвідувати місце злочину [5, с.92].

Крім того, поєднання дронів із 3D-сканерами відкриває нові горизонти у зборі доказової інформації. Наприклад, використання квадрокоптерів із вбудованими сканерами дозволяє створювати тривимірні моделі великих територій – таких як місця техногенних катастроф, вибухів або масових заворушень – без ризику для життя слідчих і експертів, це особливо актуально у випадках вибухів, стрілянини, аварій, обстрілів казарм чи складів та порушень правил техніки безпеки. Такі моделі можуть містити всі наявні об'єкти й деталі, що дає змогу ретельно аналізувати ситуацію постфактум, а також перевіряти версії слідства на основі реальної топографії, навіть якщо місце події вже змінилося через бойові дії або евакуацію та висвіти ознаки знищення доказів або спроб фальсифікації.

Запровадження зазначених технологій потребує не лише технічного забезпечення, а й відповідної підготовки кадрів. Адже для ефективного застосування БПЛА й 3D-сканерів необхідні фахівці, які володіють як практичними навичками керування цими пристроями, так і знаннями щодо обробки отриманих цифрових даних. Водночас інтеграція таких технологій у розслідування не лише підвищує його ефективність, а й сприяє дотриманню принципів об'єктивності та процесуальної економії.

Отже, використання новітніх науково-технічних засобів, таких як безпілотні літальні апарати, тривимірні сканери, біометричні системи і сучасні програмні рішення, суттєво трансформують підхід до розслідування кримінальних правопорушень. Ці технології дозволяють підвищити точність фіксації доказів, забезпечити об'єктивність слідчих дій і зменшити часові та людські витрати. Разом із тим, ефективна імплементація таких засобів вимагає належного технічного оснащення, підготовки спеціалістів та інтеграції інновацій у слідчу практику, що у підсумку сприяє більш якісному та справедливому правосуддю.

Список використаних джерел

1. Шепітько В. Ю. Інновації в криміналістиці та їх впровадження в діяльність органів досудового слідства : зб. наук. пр. Харків : Право, 2011. Вип. 21. с. 39.
2. Авдєєва Г.К., Шепітько В.Ю. Інновації в криміналістиці. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т.Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. редкол. В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2018, с. 337.
3. Лапта С. П. Перспективні напрями розвитку дактилоскопії в зарубіжних країнах. Вісник Харківського Національного університету

внутрішніх справ : зб. наук. пр. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. Вип. 3 (78), с. 64.

4. Яремчук В. О. Роль новітніх науково-технічних засобів та криміналістичних знань у діяльності слідчого. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. № 1. С. 343-348.

5. Остафійчук Г. В. Особливості використання технічних засобів у кримінальному провадженні. Європейські перспективи. 2015. № 5. С. 92-100.

6. Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 32, ст.225. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text>

7. Закон України «Про Державне бюро розслідувань». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКА ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

І. Кравченко, кандидат педагогічних наук, доцент

Л. Колісник

Харківський національний університет Повітряних Сил Івана Кожедуба

Морально-психологічне забезпечення організовується в усіх видах бойових дій і у всіх підрозділах. Основними завданнями морально-психологічного забезпечення при підготовці та в ході бойових дій є: формування в особового складу високої морально-психологічної стійкості, готовності та здатності успішно виконати поставлені завдання; роз'яснювати особовому складу державну політику в області оборони і безпеки України, рішень військово-політичного керівництва країни; оперативне роз'яснення отриманих завдань, наказівкомандирів і мобілізація особового складу на їх виконання, безперервне бойове інформування про військово-політичну обстановку, що склалася; підтримка правопорядку і військової дисципліни, постійна оцінка морально-психологічного стану особового складу, здійснення психологічного супроводження бойових дій, прогнозування і зниження психогенних втрат; підтримка і своєчасне відновлення духовних і фізичних сил військовослужбовців, створення умов для їх психологічної реабілітації, організації відпочинку і дозволя; підвищення пильності й бойової настороженості, створення сприятливої морально-психологічної обстановки в районах ведення бойових дій; захист особового складу від інформаційно-психологічної дії противника; соціальний захист військовослужбовців.

Морально-психологічне забезпечення підготовки та застосування Збройних Сил України – це вид всебічного забезпечення, який має за мету формування,

підтримання та відновлення морально-психологічного стану особового складу військ (сил), необхідного для успішного виконання завдань за призначенням.

МПЗ застосування військ (сил) – це сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом заходів впливу на свідомість і психіку, МПС особового складу військ (сил), які проводяться за єдиним замислом і планом для забезпечення успішного виконання особовим складом військ (сил) завдань за призначенням.

Основні завдання МПЗ підготовки та застосування підрозділів ЗС України: безперервне збирання, аналіз та оцінювання СПО, прогнозування можливих варіантів її розвитку;

врахування загроз бойової обстановки під час планування та організації МПЗ;

аналіз та оцінювання МПС особового складу підрозділу та противника;

аналіз психологічних умов виконання бойових завдань, прогнозування можливого їх впливу на МПС та поведінку особового складу, визначення його психічної стійкості та психологічної готовності до виконання завдань за призначенням;

формування та підтримання в особового складу необхідного рівня МПС, злагоженості та згуртованості військовослужбовців на основі бойового братерства;

аналіз культурних та духовних потреб особового складу, забезпечення умов організації дозвілля і відпочинку військовослужбовців з урахуванням завдань, що стоять перед ними;

організація внутрішньо-комунікаційної роботи серед особового складу підрозділів;

проведення НПП особового складу, заходів військово-патріотичного виховання;

роз'яснення особовому складу норм МГП, особливостей поведінки з цивільним населенням;

організація заходів МПЗ щодо дотримання військової дисципліни в особового складу, профілактики правопорушень;

участь в організації та проведенні заходів МПЗ щодо соціального забезпечення та захисту, соціально-психологічного супроводу діяльності, первинної психологічної допомоги, захисту від НППВ противника, взаємодії з військовими священниками (капеланами) щодо духовної підтримки особового складу.

Список використаних джерел

Морально-психологічне забезпечення підготовки та ведення бою: альбом схем / [О.М. Горбатюк, А.О. Кобзар, П.М. Слюсаренко]. – К. національний університет оборони України, 2019. – 44 с.

Морально-психологічне забезпечення підрозділів Збройних Сил України: підручник / [А.О. Кобзар, В.Т. Марценківський, П.М. Слюсаренко та ін.]. – К.: НУОУ, 2018. – 496 с.

Навчальний посібник з національно-патріотичної підготовки особового складу Збройних Сил України на 2022 навчальний рік / Топальський В., Марасва В., Богачук О., Хруленко І. та ін. / За заг. ред. В. Мороза. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2021. – 162 с.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ВОЄННІ ПОДІЇ

К. Дедерко

С. Крайнюков

Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова

Війна росії проти України, що розпочалася в 2014 році анексією Криму та переросла в широкомасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, є безпрецедентною подією в сучасній європейській історії. Її військово-історичний аналіз показує не лише зміну характеру бойових дій але й глибоке перезавантаження міжнародного безпекового середовища.

Відносини між Україною та росією мають довге історичне підґрунтя, яке формувалося протягом століть в контексті імперської політики росії, починаючи з розорення Києва у 1169 році, продовжуючи ліквідацією Гетьманщини у XVIII столітті та до політики русифікації в СРСР. Московія послідовно намагалася інтегрувати Україну у власний політичний і культурний простір. Відновлення незалежності України у 1991 році стало викликом для російської державної ідентичності, що і сформувало основу для майбутньої агресії.

Військово-політичні кампанії росії проти України можна розділити на декілька етапів:

Перший етап конфлікту розгорнулася у проміжку 1991-2003 роках у Криму. Так, після ухвалення Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року, Крим став частиною незалежної України. Однак РФ намагалася не раз змінити статус півострова. Згадаємо Кримську кризу або Холодну війну за Крим 1992-1994 років, яка відбулась навколо Кримського півострова, за розподіл Чорноморського флоту ВМФ СРСР між Україною та росією, що переросло в спробу росії встановити повний контроль над півостровом.

Викрадення росіянами крейсера Адмірал Кузнецов: після проголошення незалежності 1991 року радянський Чорноморський флот перейшов під контроль України на основі територіальної належності, адже основна база флоту – Севастополь разом з Кримом відтепер входили до незалежної України.

Відповідно до постанови Верховної Ради України «Про військові формування в Україні», прийнятими в той же день, всі військові формування, дислоковані на її території, були формально перепідпорядковані Верховній Раді України. В листопаді 1991 року на адресу командира корабля «Адмірал Кузнєцов», що базувався у Севастополі надійшла урядова телеграма від новообраного Президента України Леоніда Кравчука, в якій пояснювалося, що крейсер є власністю України і що до ухвалення урядового рішення він повинен залишатися на севастопольському рейді. Не подаючи жодних сигналів, корабель залишив Севастопольський рейд і взяв курс на Босфор. Турецька влада не перешкоджала руху судна. 20 грудня крейсер включений до складу Північного флоту ВМФ рф, військово-морський прапор СРСР замінений на прапор ВМФ росії. 24 грудня 1991 року крейсер «Адмірал Кузнєцов» прибув до постійного місця базування Відяєво Мурманської області.

Так розпочалася війна за присягу. 5 квітня 1992 року президент України Леонід Кравчук підписав указ «Про перехід Чорноморського флоту в адміністративне підпорядкування міністерству оборони України». 7 квітня Президент Російської Федерації Борис Єльцин видав указ «Про перехід під юрисдикцію Російської Федерації Чорноморського флоту». «Війна указів» завершилася зустріччю двох президентів в Дагомисі. Обидва президенти скасували свої укази, було підписано угоду про подальший розвиток міждержавних відносин, в якому вказувалося на необхідність продовження переговорного процесу зі створення ВМФ росії і ВМС України на базі Чорноморського флоту. Серйозні протиріччя між Україною та росією щодо Криму почалися в 1992 році. Росія почала активно перешкоджати процесові переходу Чорноморського флоту під контроль України, застосовуючи як контррозвідувальні (перешкоджання зв'язку, радіоперехоплення), так і навіть локальні силові заходи. Проте частина Чорноморського флоту все ж перейшла на бік України. Найболіснішим для Росії стало прийняття української присяги особовим складом військової комендатури Севастопольського гарнізону, яке відбулося 9 липня 1992. Це спровокувало Росію на відповідні заходи: вже наступного дня комендатуру захопила російська десантно-штурмова група.

21 липня 1992 року відбувся перехід сторожового корабля СКР-112 з Чорноморського флоту до ВМС України.

Апогей Холодної війни був у вересні 1993 відбувся коли відбувся ще один інцидент – українські піхотинці зіткнулися з російською береговою охороною, в результаті чого поранили трьох росіян. Звинувативши Україну в намаганні присвоїти собі Чорноморський флот, Росія запустила процес відокремлення Криму від України, роздаючи російські паспорти працівникам об'єктів Чорноморського флоту та ведучи антиукраїнську інформаційну кампанію по всій території Криму. В січні 1994 Юрій Мешков, який на той час обіймав

посаду «президента» Криму, закликав Росію включити до свого складу Крим. Україна ввела на територію Криму велику кількість (близько 60 тисяч) солдатів Національної гвардії та прикордонних військ, після чого ситуація стабілізувалася.

Все ж таки 10 червня 1994 Україна та Росія домовилися про поділ Чорноморського флоту. Спочатку мова йшла про рівноправний поділ флоту, але вже на зустрічі в червні 1995 року Борис Єльцин та Леонід Кучма домовилися 18,3% кораблів передати до ВМС України, а 81,7% судів – до ВМС РФ. У свою чергу військово-морські бази у Ізмаїлі, Одесі, Очакові, Керчі, Донузлаві і Балаклаві і ще 10 баз морської авіації перейшли також під контроль ВМС України. Натомість Росії дозволялося мати на території України 338 кораблів і судів, чисельність особового складу яких не може перевищувати 25 тис. осіб. РФ фактично не визнала український суверенітет над Севастополем, активно використовувала флот як інструмент тиску. У 1997 році був підписаний Договір про розподіл флоту, але Росія отримала можливість орендувати бази в Криму до 2017 року, що стало передумовою подальшої анексії.

Наступний інцидент (конфлікт): спроба захоплення росією острова Тузла у 2003 році. У вересні Росія ухвалила «технічне» рішення про будівництво дамби у Керченській протоці. Вже в кінці вересня росія, без погодження, почала активну фазу будівництва дамби з Таманського півострова до українського острова Тузла у Керченській протоці. Такими діями вони хотіли перевірити реакцію України та подивитися на світову реакцію. Це викликало різку кризу у відносинах країн. Україна вжила контрзаходів, побудувавши захисний берег та провівши військові навчання з пусками ракет поблизу мису Чауда в районі Керчинського півострова в Криму. 22 жовтня в Сімферополі перед будинком кримського парламенту відбувся проросійський мітинг, учасники якого заявили про готовність передати росії разом з островом Тузла весь Крим. Акцію організували проросійські організації «Російська Громада Криму», «Руський Блок», комуністи та інші. Тільки в липні 2005 році, в результаті чергових консультацій України та РФ, за інформацією пресслужби МЗС України, росія визнала приналежність Україні острова Тузла і «вод навколо нього». Однак у Департаменті інформації та друку російського МЗС РФ заявили, що правовий статус острова Тузла залишається невизначеним. На думку аналітиків, метою конфлікту було вчинення тиску на Україну стосовно делімітації кордону в Керченській протоці та Азовському морі.

В подальшому російська агресивна політика перейшла в інформаційну війну та підривну діяльність на території України в 2000-і роки: активізація російської пропаганди на території України (телебачення, ЗМІ, «руський мир» тощо), підтримка проросійських партій та організацій, зокрема в Криму та на Донбасі, Харківські угоди 2010 року (при Януковичі було продовжено

перебування ЧФ РФ у Севастополі до 2042 року в обмін на знижки на газ – фактично це закріпило військову присутність РФ у Криму й створило умови для анексії 2014 року).

Другий етап конфлікту розгорнувся у 2014–2022 роках і включав анексію Криму та війну на «Донбасі». Росія активно використовувала методи «гібридної війни»: маскування регулярних військ під «ополченців», інформаційні операції та дипломатичний шантаж.

Четвертий етап розпочався широкомасштабним вторгненням РФ до України в 2022 році та відзначився спробою бліцкригу з метою захоплення Києва. Провал початкового плану засвідчив недооцінку української армії та суспільства. Надалі війна перетворилася на затяжне протистояння із застосуванням важкої техніки, артилерії, авіації та систем протиповітряної оборони.

Особливістю української стратегії стало активне використання принципів маневрової оборони, асиметричних дій, партизанських операцій на окупованих територіях. Надзвичайно важливу роль відіграла й міжнародна військова допомога, зокрема постачання систем «HIMARS», ППО «Patriot» та сучасних танків.

Почалась еволюція воєнних технологій і доктрин. Війна продемонструвала нові тенденції у воєнному мистецтві: використання дронів-розвідників і ударних безпілотників, масовані кібератаки на критичну інфраструктуру, інформаційні війни в соцмережах. Українські сили, маючи обмежені ресурси на початку вторгнення, швидко адаптували західні моделі ведення бою, що дозволило ефективно протистояти чисельній перевазі противника.

Російська армія виявила суттєві проблеми із забезпеченням, командуванням і морально-психологічним станом особового складу, що також стало вирішальним фактором на різних ділянках фронту.

Війна нашої країни проти Росії має велике історичне значення та наслідки. Вона стала каталізатором глобальних змін: НАТО та ЄС зміцнили єдність і розширили підтримку демократичних держав, Швеція та Фінляндія стали членами НАТО, Україна здобула статус кандидата в ЄС і значно посилсила свою міжнародну суб'єктність тощо.

Таким чином, війна Росії проти України має глибокі історичні корені. Водночас вона стала лабораторією нової епохи війни, де перемогу визначає не лише кількість зброї, а й гнучкість стратегії, новітні технології, адаптивність суспільства та міжнародна солідарність.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОРУШЕННЯ СНУ У КУРСАНТІВ ВВНЗ В УМОВАХ ВІЙНИ

О. Попов

А. Атрощенко

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

В умовах російсько-української війни психологічне навантаження на курсантів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) значно зросло. Це призвело до суттєвих порушень сну, що негативно впливають на їхнє психічне здоров'я, навчальну ефективність та готовність до виконання службових обов'язків.

Навчання у вищому військовому закладі - це складний і багатограний процес, що включає інтенсивну фізичну підготовку, значне інформаційне навантаження, дисципліну та високі вимоги до стресостійкості. У таких умовах порушення сну виступає не лише наслідком загального навантаження, але й серйозним психологічним симптомом, який впливає на загальну ефективність та психічне здоров'я майбутніх офіцерів.

Сон – це один із найважливіших процесів, що забезпечує відновлення всього організму, сприяє інтегруванню і зберіганню важливої інформації, та відсіюванню непотрібних даних. Недостатня кількість або зниження якості сну можуть призвести до різних функціональних порушень. Першою чергою страждає центральна нервова система, що проявляється роздратованістю, зниженням розумової діяльності, пам'яті та працездатності, підвищенням ризику виникнення тривожних розладів та галюцинацій. Крім того, сон має важливу роль в регуляції діяльності імунної системи. Тому за наявності розладів сну може знижуватись загальна опірність організму, що призводить до підвищення рівня інфекційної захворюваності, яка має тенденцію до швидкого розповсюдження в закритому колективі.

Розглянемо основні психологічні чинники порушення сну у курсантів під час війни, які обумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми факторами:

1. Психоемоційне напруження. Курсанти стикаються з новим середовищем, різними місцями дислокації, відривом від родини, необхідністю адаптуватися до військового побуту та дисципліни. Це викликає внутрішню тривогу, напруження, а згодом і проблеми зі сном.

2. Хронічний стрес та тривожність. Постійна загроза обстрілів, повітряних тривог та новин про бойові дії, новин від рідних та знайомих, які знаходяться в зоні ведення активних бойових дій викликає хронічний стрес. Це призводить до гіперактивації нервової системи, що ускладнює засинання та знижує якість сну.

Постійні тренування, оцінювання, нормативи, фізичні навантаження, а також страх невдачі сприяють виникненню стресу, який ускладнює засинання або призводить до ранніх пробуджень.

3. Неврегульований режим дня. Розпорядок дня часто не передбачає достатнього часу для додаткового відпочинку. Сон переривається нічними повітряними тривогами, несенням служби в добовому наряді або іншими обов'язками.

4. Недотримання гігієни сну. Надмірне використання гаджетів перед сном, перебування в шумному чи освітленому середовищі, відсутність ритуалів перед сном - усе це порушує здатність організму до якісного засинання.

5. Психологічна нестійкість. Молоді люди, що не мають сформованих навичок емоційної саморегуляції, частіше переживають негативні події, надмірно фіксуються на труднощах, що може сприяти виникненню інсомнії.

6. Посттравматичні стресові розлади (ПТСР). Курсанти, які мають досвід участі в бойових діях, можуть страждати від ПТСР, що проявляється у вигляді нічних кошмарів, безсоння та підвищеної тривожності.

Як наслідок, порушення сну у курсантів можуть проявлятися у таких формах:

- інсомнія (безсоння): труднощі із засинанням, часті пробудження вночі, відчуття втоми після сну;
- гіперсомнія: надмірна денна сонливість, бажання спати у непередбачений час;
- фрагментований сон: часті пробудження через тривожність або дискомфорт;
- нічні тривоги або кошмари: часто пов'язані з пережитим стресом або емоційним перенапруженням.

Сон виконує функцію відновлення нервової системи, і його хронічна недостатність може спричинити:

- когнітивні порушення: зниження уваги, погіршення пам'яті, сповільнення реакцій, труднощі з навчанням;
- емоційну нестабільність: підвищену дратівливість, тривожність, депресивні настрої;
- зниження мотивації: відчуття безвиході, апатії, зниження прагнення до самореалізації у військовій службі;
- послаблення імунітету: фізична втома, часті простудні захворювання;
- підвищення ризику професійного вигорання: особливо в старших курсах або під час практичних навчань у стресових умовах.

Для вирішення питання порушення сну у курсантів вищих військових навчальних закладів необхідна ефективна комплексна профілактика, а саме:

1. Психосвітня робота. Необхідно проводити лекції, тренінги та індивідуальні бесіди з курсантами щодо важливості сну, основ гігієни сну та способів саморегуляції.

2. Тренінги з релаксації. Курсанти повинні володіти простими методами зниження напруги – дихальні вправи, прогресивна м'язова релаксація, медитативні практики.

3. Психологічне консультування. При систематичних порушеннях сну слід звертатися до військових психологів. Робота з індивідуальними страхами, внутрішніми конфліктами та емоційною перевтомою – необхідна умова стабілізації стану.

4. Нормалізація режиму сну. Після служби або навчання курсантам слід забезпечити час для відпочинку, у тому числі для повноцінного сну. За можливості – створити сприятливе середовище: тиша, темрява, мінімум гаджетів.

5. Підтримка з боку командирів і викладачів. Командири мають виявляти ознаки перевтоми у підлеглих та за потреби коригувати навантаження.

Порушення сну – серйозна психологічна проблема серед курсантів, що може негативно позначитися на навчанні, бойовій підготовці та психічному здоров'ї. Успішне подолання цих розладів можливе лише за умови системного підходу, що включає психологічну підтримку, профілактичну роботу, створення безпечного й стабільного емоційного середовища. Турбота про сон курсантів – це інвестиція у здоров'я, боєздатність і професіоналізм майбутнього офіцерського корпусу Збройних Сил України.

МОТИВАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

О. Малєєв

С. Спицький

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба

Мотивація – одна з найважливіших умов ефективної військової служби. Вона забезпечує цілеспрямованість, стабільність, емоційну готовність і відповідальне ставлення до виконання завдань. В умовах військової служби, особливо під час бойових дій, вона виступає визначальним фактором збереження боєздатності та морального духу.

Психологічна готовність військовослужбовця – це комплексна характеристика, яка включає не тільки знання та навички, а й вольові якості, емоційну витривалість та цілеспрямованість. Вона визначається здатністю діяти ефективно в умовах невизначеності, психологічного тиску й ризику для життя.

В. Клочков у своїй монографії зазначає, що ця готовність виникає не спонтанно, а формується в результаті свідомої роботи над собою, в тому числі через розвиток мотиваційної сфери [1]. Підтримка командирів, правильна побудова внутрішніх і зовнішніх стимулів, довіра до команди – це те, що формує бойову стійкість.

Різні чинники мотивації, а особливо людські потреби, зумовлюють поведінку людей.

Мотивація складається з внутрішніх (інтерес, обов'язок, цінності) та зовнішніх (зарплата, нагороди, статус) компонентів.

Слід зазначити, зовнішня мотивація має кілька недоліків у порівнянні з внутрішньою мотивацією, такі, як: необхідна наявність сторонньої особи щоб надати винагороду; винагорода може не зацікавити; для отримання винагороди, як правило, виконується лише мінімум, необхідний для цього; як тільки ви отримуєте винагороду, мотивація зникає.

Переважаюча роль внутрішньої мотивації в бойових умовах доведена багатьма військовими психологами. Військові, орієнтовані на власні переконання, показують вищі результати та рідше схильні до деморалізації.

Сутність внутрішньої мотивації полягає в тому, що для особистості має значення сама діяльність. Мотивація виходить з власних бажань, інтересів, особистісних цінностей.

Військовослужбовець може бути вмотивованим такими факторами мислення, як: відданість завданню, відчуття того, що його внесок у виконання завдання має значення; сприйняття того, що у нього є певний вибір щодо майбутніх дій, бажання бути компетентним у своїй діяльності та оволодінні необхідними для такої діяльності навичками та інш.

О. Гриценко зазначає, що внутрішня мотивація дозволяє особі зберігати суб'єкту позицію навіть у стресових умовах – така людина діє з переконання, а не під тиском, що робить її більш надійною в складних ситуаціях [2].

Існує також класифікація мотивацій за типом орієнтації: на досягнення або на уникнення невдачі. Ті, хто мотивовані на досягнення, сприймають труднощі як виклик, активно мобілізують сили, шукають рішення. Їхні зусилля сфокусовані на результаті, що сприяє командній ефективності.

Натомість орієнтовані на уникнення невдачі мають тенденцію уникати відповідальності, обирати мінімальні завдання і потребують додаткового стимулювання. Командирам важливо вміти ідентифікувати ці типи, щоб ефективно керувати підрозділом.

Поведінка людини визначається не лише її потребами, а й сприйняттям ситуації, очікуванням, які пов'язані з нею, оцінкою своїх можливостей та наслідків обраного типу поведінки, внаслідок чого людина приймає рішення про активні дії або бездіяльність.

Якщо військовослужбовці вірять в перемогу свого підрозділу через упевненість в ефективності систем озброєння, матеріально-технічного забезпечення, а також у твердому та рішучому керівництві в критичні моменти, це піднімає моральний дух військ, активізує їхню енергію та підвищує волю до боротьби зсередини.

Впевненість є результатом дії різних мотивуючих факторів, які об'єднані у цілісну систему мотивації. Впевненість підсилює інші мотиваційні фактори та робить їх більш ефективними.

Військовослужбовець повинен бути впевнений у своїх побратимах та ефективності свого підрозділу. Коли справа доходить до справжнього бою, він повинен вірити в легітимність бойових дій, у можливість перемоги та у важливість власної ролі в бою. Якщо військовослужбовець пройнятий почуттям обов'язку, має довіру до своїх співслужбовців та керівника, він матиме високу мотивацію до боротьби.

Військове керівництво повинно приділяти увагу не тільки бойовій, а й мотиваційній підготовці особового складу. Через власний приклад, чітке формулювання цілей, пояснення сенсу дій, командир формує не тільки дисципліну, а й глибоку внутрішню настанову.

Підтримка, заохочення, справедливість у стосунках і особистий авторитет – усе це елементи лідерства, яке підвищує рівень внутрішньої мотивації. Як підкреслює Mioara Șerban, командир є головним моральним авторитетом підрозділу [6].

Мотивацію можна формувати і через культурні маркери: історію, приклади героїзму, літературу. Такі образи надихають та сприяють ідентифікації із національною ідеєю. Література, зокрема українська поезія, формує символічний рівень сприйняття служби.

Як писала Ліна Костенко: «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову». Цей заклик підкреслює, наскільки важливе збереження культури та самоідентифікації навіть на фронті. Це також потужний мотиваційний інструмент.

Отже, мотивація – це не лише індивідуальна особливість, а важливий системний елемент у структурі національної безпеки. Її рівень напряму впливає на боєздатність підрозділів, ефективність виконання завдань та збереження життя.

Сучасні дослідження підкреслюють, що інвестиції в психологічну підготовку, морально-етичне виховання і підтримку бойового духу – це стратегічно вигідна модель управління військами.

Список використаних джерел

1. Ключков В. В. Психологічна стійкість воїна : монографія. Тернопіль: ЗАДА ПРІНТ, 2024. 323 с.
2. Гриценко О. С. Мотиваційні механізми поведінки військовослужбовців. Харків: ХНУПС, 2022.
3. Коваль Г. І. Психологія особистості військового лідера. Львів: Арсенал, 2023. 152 с.
4. Прищак М.Д., Лесько О.Й. Психологія управління в організації. Вінниця: 2016. 152 с.
5. Приходько І.І. (2021). Мотивація військовослужбовців до діяльності в екстремальних умовах: систематизація досліджень. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2021. № 2(2) – С. 70-86.
6. The role of military morale as an essential dimension of combat power. Mioara Șerban. *Security and Defence Quarterly* 2024;4. DOI: <https://doi.org/10.35467/sdq/174832>

ВІДОБРАЖЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ЖИВОПИСІ

Н. Кудрявцева, А. Накорісєва

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Відображення російсько-української війни в українському живописі стало потужним засобом осмислення трагедії, спротиву та національної ідентичності. Митці з усієї країни активно реагують на російсько-українську війну, створюючи в різних стилях, жанрах глибокі, емоційні та символічні твори. Одні роботи, пронизані теплом та турботою, дарують надію; інші – вибивають сльозу; треті сповнені злої сатири; четверті примушують відчувати жах. Ось деякі з них:

Влада Ралко під час активних бойових дій у Києві створила серію картин, насичених драматизмом та символізмом. Основна тема – безпорадність людини перед війною, але й незламність духу. Художниця використовує червоні, чорні та білі кольори для передачі емоцій: страху, болю, надії.

Нікіта Тітов відомий своїми плакатами, що стали впізнаваними завдяки їхній лаконічності та потужному символізму. Робота «Янгол захисник» зображує українського воїна з крилами, що охороняє країну. Його роботи використовуються не тільки як елементи національної пропаганди, але також мають високу художню цінність.

Художник Роман Бончук створює серії картин, у яких зображує події війни та сучасних політиків. Він намагається відтворити всі події в країні, аби про них знали й не забували в усьому світі. Це портрети бійців з «Азовсталі», українських та іноземних політиків, волонтерів і громадських діячів. За основу митець бере картини відомих художників, які інтерпретує на сучасний лад, зокрема портрет Джонсона за мотивами картини «Запорожці пишуть листа ...». На деякі події в Україні Роман Бончук намагається реагувати з гумором: «Якщо я малюватиму жакливі картини, то однозначно це мистецтво не буде мати терапевтичної функції й не надихатиме. Воно буде пригнічувати» (картина «Руйнування Кремля»).

Картини заслуженого художника України Олега Шупляка представлені у різних країнах світу: Берліні, Лісабоні, Онтаріо... Його виставку бачили навіть у далекому й екзотичному Бангкоку (Тайланд). Митець експериментує в різних жанрах, стилях і напрямках – від іконопису до абстракціонізму і відеоарту. Створив чимало робіт на тему війни. Це живописні полотна (деякі з них пробирають до дрижаків), плакати, карикатури (серія «Очі війни», «Журба», «Український янгол помсти» та багато інших. Має чималий доробок так званих картин-ілюзій двозорів): коли лише при пильному погляді глядач помічає, що та хто насправді зображений на картині. До речі, п'ять гривень, за ескізом Олега Шупляка, на конкурсі у США визнали найкращою монетою 2023 року!

Художник Юрій Цуканов із початком активної фази російського вторгнення в Україну написав кілька картин, присвячених темі війни. Звертаємо вашу увагу на картину «Маріуполь» створену у співпраці із комп'ютерним

графіком із Західної України. На полотні художник зобразив українку у національному вбранні зі зброєю в руках, у якої про захист країни просять загублені російським окупантом душі дорослих та малих маріупольців.

Руслан Малець створив серію картин «Війна моїми очима», серед яких «путін-капут», «Берегиня», «Згублене дитинство» та «Credo», що відображають жахи війни та стійкість українського народу.

Ліза Жданова. Робота «Двері» присвячена спогадам про мирні часи. Композиція навмисно акцентує на дверному проїмі, який знаходиться в темряві. Усе, що ми чекаємо та зберігаємо всередині...

Маларська інсталяція «Діти» Аліни Заманової постає з уламків викинутої віконної рами. Віконна рама, яка колись була порталом у зовнішній світ, тепер стала інтимним порталом, де розгортаються історії дітей, які постраждали від війни.

Ще одним доказом того, що культурний світ не залишається осторонь, є стріт-арт – вуличне мистецтво, яке здатне донести певні меседжі, почуття та думки до величезної кількості людей. Від самого початку війни росії проти України по всьому світу почали з'являтися роботи митців, які висвітлюють події в Україні та засуджують російську агресію. Потужні стінописи в кольорах українського прапора не тільки показують незламність українців, а і нагадують жителям різних країн, що ми боремося за загальнолюдські цінності.

Муралі присвячені мужнім оборонцям нашої держави, героям України, загиблим воїнам та різним трагічним подіям, зокрема у Полтаві – мурал на честь оборонця «Азовсталі» Героя України Сергія Волинського (позивний «Волина»). Створювали його київські художники. Вони зобразили Сергія з радісним поглядом та усмішкою. З початком широкомасштабного вторгнення окупантів Сергій боронив Маріуполь. Пізніше разом зі ввіреним йому підрозділом морпхів героїчно тримав оборону на території металургійного комбінату «Азовсталь». Наприкінці весни потрапив у полон, а 21 вересня під час обміну полоненими був визволений. У Києві – Залужному, Буданову.

Мурал, на якому зображений Герой України Олександр Мацієвський та надпис «Слава Україні! Героям Слава!», присвячений пам'яті всіх загиблих на війні українців. Його автор – французький художник Крістіан Гемі, відомий під псевдонімом C215. Також ним створені портрети Героя України Дмитра Коцюбайла, відомого як Да Вінчі. одне графіті намальоване в окопі біля Бородянки, інше на КПП в Києві, біля Ірпеня. У Златополі (колишній Первомайськ) Харківської області з'явився мурал на честь Героя України Олега «Малиша» Фадєєнка. Командир групи розвідки Малиш у лавах спецпідрозділу ГУР МО України «Кракен», а згодом 3-ї окремої штурмової бригади брав участь у багатьох видатних битвах російсько-української війни. Загинув 2 липня 2023 року внаслідок поранення в бою з окупантами на Бахмутському напрямку.

У Києві художник Андрій Ковтун створив мурал «Привид Києва», що зображує пілота в кабіні літака та символізує всіх українських авіаторів, які

захищають повітряний простір України. Цей образ є уособленням героїзму воєнного часу. За основу взяли фотографію воїна 40-ї бригади тактичної авіації.

Мурал «Мілана», створений у 2018 році у місті Маріуполь став національним символом надії та віри для всієї України. Адже на ньому зображена не просто маленька дівчинка з м'якою іграшкою – це дитина, яка вижила за жакливиx обставин у 2015 році. Мати врятувала дівчинку ціною власного життя, закривши її собою під час обстрілу Маріуполя російськими військами. Дитина втратила ногу та осиротіла через збройну агресію рф, і це лише один із сотень тисяч прикладів трагедій, які спричинила росія. Але, на жаль, сьогодні значення цього малюнку набуло ще більш трагічного сенсу, адже російські окупанти цинічно стерли його з лица землі.

Вашій увазі представляємо кілька найцікавіших муралів та графіті на підтримку українців у різних країнах – США, Німеччині, Великій Британії, Франції, Польщі, Швейцарії, Португалії та багатьох інших.

Російські окупанти цинічно скинули бомби на маріупольський театр, у будівлі якого переховувалися від обстрілів тисячі мирних жителів. Внаслідок авіаудару загинули сотні маріупольців, серед них чимало дітей. Саме в цей час у Празі з'явився мурал – символ зруйнованого дитинства. На ньому зображено дівчинку, що тримає український прапор та прикриває ним різних казкових і мультиплікаційних героїв: американського Мікі Мауса, британського баранчика Шона, чеського Крота, польських Льолика та Болека та німецьку бджілку Маю. У французькій столиці за кілька днів після початку повномасштабного вторгнення армії рф в Україну з'явився мурал «Україна в дії». У коментарях автор зазначив, що маленька дівчинка символізує мужність і рішучість українського народу, який бореться проти російського вторгнення.

У Гданську – мурал, на якому президент російської федерації путін зображений разом з двома іншими кривавими диктаторами – Гітлером і Сталіним. Написав його місцевий митець Пьотр Яворський, відомий під псевдонімом Tuse. Коментуючи свою роботу, художник зазначив, що путін діє, керуючись лише своїми імперськими прагненнями й більше нічим.

Ще хочеться сказати про графіті у Нідерландах, що увічнили українських фермерів, які потягли в окупантів бронетехніку. Із самого початку війни росії в Україні українські фермери стали відомими в усьому світі. Всесвітні видання і соцмережі облетіли фото та відео наших селян, які під час боїв забирали, збирали та буксували трофейну російську техніку. Серед десятків одиниць найрізноманітнішої трофейної техніки були танки, БМП, ракетні установки, тягачі. У «трофеї» до наших фермерів потрапила навіть гордість армії рф – важка вогнеметна система «Сонцепік».

Таким чином, живопис є могутньою зброєю у боротьбі за правду. Роботи українських і зарубіжних художників не лише документують події війни, передають біль війни, але й слугують потужним інструментом для привернення

уваги світу до трагедії та героїзму українського народу, допомагають формувати національну пам'ять і підтримують дух нескореності.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА МЕТОДИ ЙОГО ПІДВИЩЕННЯ

Р. Рубльова

В. Мороз

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Морально-психологічний стан (МПС) військовослужбовців є значним фактором їхньої боєздатності, витривалості та готовності до виконання бойових завдань. В умовах російсько-української війни рівень МПС значно коливається, залежно від суспільних настроїв, політичних рішень і тривалості бойових дій. Серед ключових негативних факторів, що впливають на психологічний стан військових, варто виділити фізичне і психоемоційне виснаження, втрату побратимів, відсутність ротацій, а також постійні дискусії про можливі перемовини щодо завершення війни. Такі розмови можуть створювати у військових відчуття знецінення їхніх зусиль, що, у свою чергу, сприяє деморалізації.

Підтримка МПС військових є завданням не лише командування, а й держави загалом. Досвід історії показує, що армії, які активно впроваджували заходи морально-психологічної підтримки, мали вищу боєздатність і менші втрати. Наприклад, у Другій світовій війні німецький Вермахт використовував спеціальні психологічні програми, що включали постійне нагадування про військові досягнення, персоналізовану підтримку командирів і використання символіки для підтримки бойового духу. У Збройних Силах США під час війни у В'єтнамі проводили систематичну психологічну підготовку, що допомагало військовим справлятися зі стресом і знижувало ризики психологічних розладів. В Україні морально-психологічне забезпечення військових набуває особливого значення у зв'язку з тривалою війною та необхідністю постійного підтримання боєздатності військ.

«Ментальний щит» як комплексна програма стійкості.

Одним із найефективніших методів підтримки морально-психологічного стану (МПС) військових є програма «Ментальний щит», що передбачає комплексний підхід до підготовки особового складу. Вона включає адаптивне тренування стресу, розвиток психологічної стійкості до бойових навантажень і формування готовності до тривалих бойових дій. Завдяки цій програмі військові можуть краще контролювати свої емоції, зменшувати рівень бойового виснаження та ефективно виконувати завдання навіть у найскладніших умовах.

Досвід міжнародних збройних сил.

Досвід США та Великої Британії свідчить, що застосування методики Stress Inoculation Training (SIT) дозволяє на 35% знизити ймовірність розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед військових. Ця методика складається з трьох основних етапів:

Психоосвіта – навчання військових розумінню стресу та його впливу на організм.

Набуття навичок – опанування методів управління стресом, таких як когнітивна реструктуризація, релаксаційні техніки, візуалізація.

Експозиція – поступове занурення військових у стресові ситуації, щоб привчити їх реагувати спокійно та ефективно.

В Україні впровадження аналогічних тренувань у 72-й окремій механізованій бригаді ім. Чорних Запорозжців у 2023 році сприяло зменшенню рівня бойового виснаження на 27%. Це демонструє важливість інтеграції таких програм у підготовку військовослужбовців.

«Тактична психологія» як основа психологічної готовності

Метод «Тактична психологія» передбачає інтеграцію психологічної підготовки військових із тактичною підготовкою для покращення їх здатності швидко та ефективно ухвалювати рішення в критичних ситуаціях на полі бою. Завдяки цьому методу військові навчаються діяти не лише на основі технічних навичок, а й у контексті психологічної готовності до стресових і непередбачуваних ситуацій. Він забезпечує можливість психологічної адаптації під час реальних бойових дій, знижує рівень стресу та підвищує здатність бійців до швидкої реакції в умовах змінної та хаотичної обстановки.

Основні елементи методу «Тактична психологія»:

Моделювання реальних бойових ситуацій. Одним з основних аспектів методу є створення умов, максимально наближених до реальних бойових. Це досягається через використання тренувальних майданчиків, які імітують ситуації, що можуть виникнути під час справжніх бойових дій. Моделювання включає в себе різноманітні сценарії: артилерійські обстріли, напади противника, раптові зміни обстановки, дії в умовах поганої видимості або вночі. Такий підхід дозволяє військовим не тільки опанувати фізичні аспекти тактики, але й розвивати психологічну стійкість під час виконання бойових завдань.

Аналіз рішень у стресових умовах. Під час тренувань військові повинні постійно аналізувати власні дії і приймати рішення в умовах стресу. Такий підхід допомагає знизити рівень невизначеності, який виникає під час бойових дій. Наприклад, під час тренувань можуть бути змодельовані ситуації, де командир повинен швидко ухвалити рішення щодо маневру підрозділу, вибору засобів для ураження цілі або зміни тактики в залежності від змін обстановки.

Це сприяє виробленню у бійців необхідних психологічних навичок для прийняття рішень, що можуть бути критичними для успіху операцій.

Відпрацювання швидкої реакції на зміну ситуації. Тренування із «швидкою реакцією» дозволяють військовим покращити свої навички оперативної адаптації до нових умов. Такі тренування вимагають, щоб бійці негайно реагували на зміни обстановки, наприклад, при несподіваному вогневому ураженні з боку ворога, атаці на фланг чи швидкій зміні ситуації на полі бою. Вони навчаються швидко приймати рішення щодо змін у тактиці, маневрі та використанні техніки. Такі тренування дозволяють знизити рівень стресу в реальних умовах, бо бійці знають, як діяти, навіть коли ситуація змінюється з надзвичайною швидкістю.

Тренування «червоних» і «синіх» команд. Використання методу «червоних» і «синіх» команд, що є частиною тренувань у арміях НАТО, є потужним інструментом для моделювання бойових ситуацій. У цьому методі одна група бійців (сині) діє як основна сила, а інша (червоні) виконує роль умовного ворога, застосовуючи різні тактичні маневри і стратегії для ускладнення завдань. Такий підхід дозволяє не лише оцінювати тактичну готовність військових, але й допомагає кожному бійцю навчитися діяти в умовах постійної загрози та стресу.

Робота з психологічним стресом і стійкістю: проводиться через спеціалізовані тренування і психологічні тренінги. Такі заняття включають в себе навчання методам саморегуляції, розвитку психологічної стійкості, боротьби з панікою та страхом, а також формування вміння зберігати спокій і концентрацію під час бойових дій. Важливими складовими є також навчання технікам глибокого дихання, медитації, а також групова психологічна підтримка, яка дозволяє солдатам отримати необхідні навички для збереження морально-психологічного стану в умовах бойових дій.

Переваги застосування методу «Тактична психологія»

Зменшення бойового стресу: за даними Міністерства оборони Великої Британії (2021), подібні тренування дозволяють зменшити рівень бойового стресу на 40%, оскільки військові стають більш підготовленими до непередбачуваних ситуацій і швидко приймають рішення під час бою.

Покращення ефективності виконання бойових завдань. Застосування такої психологічної підготовки дозволяє бійцям не тільки швидко реагувати на зміни ситуації, але й робити це максимально ефективно, що підвищує бойову результативність.

Психологічна стійкість. Тренування на стресостійкість допомагають зменшити психологічне вигорання, підтримувати високий моральний дух та мотивацію в умовах важких бойових умов.

Швидкість реагування та адаптація до змін. Військові стають здатними швидко адаптуватися до змін у бойових умовах, що дозволяє знижувати ймовірність помилок, покращувати командну взаємодію та забезпечувати високий рівень бойової ефективності.

«Історичний дух» як чинник мотивації.

Метод «Історичний дух» полягає у використанні знання про військову спадщину та історію боротьби як важливого мотиваційного інструменту для підвищення морального стану та бойового духу військових. Військові, які усвідомлюють свою причетність до історії боротьби та традицій армії, мають вищий рівень мотивації та стійкості у складних ситуаціях на полі бою. Ось чому знання про історичні подвиги та досвід попередніх поколінь стає важливим елементом у підтримці бойового духу сучасних військ.

Основними елементами методу є лекції та навчальні програми з військової історії. Враховуючи успішний досвід підрозділів ДШВ України, де було запроваджено лекції з військової історії для підвищення морального духу, метод передбачає регулярні заняття, де бійці отримують знання про історичні події, подвиги своїх попередників та важливі моменти у боротьбі за незалежність країни. Ці заняття повинні бути не лише теоретичними, а й інтерактивними — з аналізом історичних ситуацій, прикладами бойових операцій, тактичних рішень, а також усвідомленням, що їхня боротьба є продовженням традицій попередніх поколінь.

Підвищення мотивації через історичну спадковість. Важливим аспектом є створення у військових відчуття історичної спадкоємності. Це дозволяє їм усвідомлювати, що вони є частиною великої історії боротьби за незалежність та суверенітет. Знання про участь попередніх поколінь у війнах, важливих битвах, героях національного визволення додає відчуття значущості кожного бійця. Історія стає не тільки науковим знанням, а й потужним джерелом моральної підтримки.

Історичні приклади для формування національної гордості. Використання прикладів героїзму, самопожертви, рішучості та відданості з боку історичних постатей, таких як Богдан Хмельницький, Дмитро Вітовський, Андрій Мельник, або сучасних героїв, є потужним інструментом для формування національної гордості у бійців. Ці історії демонструють, що боротьба за незалежність і свободу — це традиція, яка не припиняється і не зникає з часом.

Ритуали та військові традиції як складова навчання: У підрозділах ЗСУ можуть бути організовані ритуали, які символізують передачу історичної спадщини від старших поколінь до молодших. Це можуть бути урочисті заходи, наприклад, святкування важливих історичних дат, відзначення героїчних подій або проведення урочистих зборів перед значущими бойовими операціями. Такі ритуали нагадують бійцям про їхню роль у великий історичний процес.

Інтеграція історії в командну культуру: Під час командних зборів, спільних тренувань і бойових операцій важливо на постійній основі звертатися до історичних прикладів для підвищення мотивації та згуртованості в колективі. Час від часу старші командири можуть використовувати історичні алегорії, порівнюючи ситуації на полі бою з моментами з історії. Це може включати розповіді про успішні битви, стратегії, які виявилися ефективними, або уроки, отримані від поразок попередніх поколінь.

Для забезпечення високого рівня морально-психологічної стійкості військовослужбовців необхідний систематичний підхід до вирішення всіх вищезгаданих проблем. Запровадження сучасних методик, таких як «Ментальний щит», «Тактична психологія», історична мотивація та розвиток лідерських якостей, має стати невід'ємною частиною підготовки армії. Однак цього недостатньо – необхідно постійно удосконалювати існуючі програми, впроваджувати нові методи та адаптувати їх до реальних викликів бойових дій. Лише комплексний і безперервний процес розвитку морально-психологічного забезпечення дозволить забезпечити високу ефективність і стійкість Збройних Сил України в сучасних умовах війни.

ПРОПАГАНДА ЯК ЗБРОЯ: РОСІЙСЬКІ НАРАТИВИ ПРОТИ УКРАЇНИ

А. Зінченко

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У XXI столітті спостерігається тенденція до домінування інформаційно-комунікаційних стратегій над традиційними військовими діями як у міждержавних та внутрішньодержавних конфліктах. Ключовим елементом сучасних гібридних війн є інформаційна війна, яка включає в себе безліч інформаційних кампаній, атак, тактик та стратегій. Російсько-українська війна не стала виключенням: Росія активно використовує ці прийоми активно поширюючи брехню, маніпуляції та викривлені наративи, щоб дестабілізувати українське суспільство, дискредитувати владу та підірвати підтримку України на міжнародній арені.

Пропаганду зазвичай визначають як цілеспрямоване поширення ідей та моделей поведінки серед широких мас населення, зазначаючи, що це слово походить від латинського терміна, який у перекладі означає «те, що має бути поширене». Слова «пропаганда» та «маніпулювання» часто використовуються як синоніми, але це не зовсім коректно.

Пропаганда являє собою комунікативну стратегію, спрямовану на формування певних моделей поведінки цільової аудиторії. Діапазон бажаних поведінкових реакцій варіюється від стимулювання продуктивності у

виробничій сфері та мобілізації на військову службу або підтримку ідеологічних доктрин до заохочення гігієнічних практик та відмови від вживання психоактивних речовин. Важливо зазначити, що пропагандистські зусилля можуть корелювати з індивідуальними та суспільними інтересами й потребами, а їхні методи не завжди ґрунтуються на дезінформації чи мають деструктивний характер.

Натомість маніпуляція – це вже викривлення інформації, створення неадекватної картини світу у ваших головах; культивування «штучних потреб» (того, чого насправді вам не треба, але маніпулятор робить для вас це життєво необхідним), щоб змусити діяти в необхідному для маніпулятора напрямку. Маніпулятор добре знає потреби і слабкості, страхи й комплекси цільової аудиторії. Він знає, що і як треба сказати чи показати, аби спонукати до дії. Він знайде час і місце, щоб зробити це найбільш ефективно. У реальності пропагандисти дуже часто вдаються до маніпуляцій. Саме тому ці слова часто розглядаються як синоніми. У випадку російсько-української війни пропаганда стала однією з головних складових гібридної війни.

У своїх тактиці ведення інформаційної війни Росія використовує насаджування фейкових наративів, щоб висвітлити Україну в очах світової спільноти як слабку, корумповану та розділену країну, яка не здатна функціонувати без зовнішньої допомоги. Одним із найпоширеніших наративів є заперечення факту російського вторгнення та підміна терміну «війна» на «внутрішній конфлікт». Таку тенденцію частіше можна було спостерігати з початком антитерористичної операції на Сході України у 2014 році, коли Росія не використовувала свої військові знаки розрізнення та повністю заперечувала свою присутність. Натомість наратив про «захист російськомовного населення» має свою актуальність і досі, за допомогою нього російське керівництво виправдовує агресію, нібито захистом «пригноблених» російськомовних громадян України. Використання Росією даного наративу, вкотре підтверджує важливість переходу та використання у щоденному вжитку, спілкуванні, телебаченні та медіа української мови, аби спростувати його.

Виходячи з попереднього можемо привести приклад наступного наративу, що підкріплює один одного, «денацифікація України». Російські ЗМІ зображують українську владу, як «нацистську», попри те, що жодних доказів цьому немає. Це є класичним прикладом маніпуляції історичними темами та подіями минулого.

Поширеним наративом є проведення гібридної війни США проти Росії на території України, Росія розвиває пропагандистський наратив про те, що США та Захід ведуть гібридну війну проти РФ в Україні з кількох причин.

По-перше, це дозволяє Росії відволікти увагу від своєї власної агресії проти України. Розповсюдження міфу про гібридну війну відводить увагу від факту,

що Росія веде загарбницьку політику проти України та окупувала частину її території.

По-друге, це дозволяє Росії звинувачувати США та Захід у втручанні в її внутрішні справи та впливі на політику країни. Розвиток міфу про гібридну війну створює враження, що США та Захід підтримують антиросійську опозицію в Росії та протидіють «правильному» розвитку країни.

По-третє, Росія намагається створити враження, що вона є жертвою зовнішнього втручання та воює проти зовнішньої загрози. Це дозволяє Росії зміцнювати своє політичне панування та контроль над населенням, спонукає його до об'єднання проти вигаданої загрози, а також використовується для виправдання своїх агресивних дій на міжнародній арені. Насправді, це Росія веде багаторічну гібридну війну проти України з метою її знищення.

Щоб поширити пропаганду потрібно знайти канали її створення та розповсюдження. Зазвичай це телебачення, радіо та новинні агенства. Соціальні мережі й боти використовують для створення фейкових сторінок, поширення дезінформації та дипфейків через стрімінгові платформи. Виступи в іноземних медіа з проросійською позицією мають не аби який вплив на закордонні підсвідомості. Наслідками розповсюдження пропаганди є зміна громадської думки в інших країнах, створення паніки та недовіри серед українців, підрив демократичних процесів, вплив на виборчі кампанії та міжнародну політику.

Російська пропаганда є не менш небезпечною ніж її ракети, танки й безпілотники. Вона здатна створити розкол у суспільстві, деморалізувати населення та впливати на міжнародну спільноту. Водночас Україна демонструє безумовну стійкість – завдяки критичному мисленню, медіаграмотності та активному спротиву дезінформації. У цій боротьбі надзвичайно важливо зберігати інформаційну гігієну та перевіряти джерела, адже пропаганда – це теж зброя.

АВТОРИТЕТ І ДОВІРА В МОРАЛЬНОМУ ВИМІРІ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА

А. Моторя

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У сучасних умовах інформаційної війни, гібридних конфліктів та моральних викликів, що супроводжують будь-яке воєнне протистояння, постає потреба переосмислення феномена лідерства у військовій сфері. Особливу увагу привертає поняття «морального авторитету» військового лідера – складної категорії, яка поєднує нормативні, етичні, психологічні та соціальні аспекти.

Оновлена редакція «Доктрини військового лідерства Збройних Сил України» (ОП 1-296, ухвалена у 2024 році), відображає зміни розуміння лідерства в армії впродовж російсько-української війни.

Доктрини закладає основи для особистісно орієнтованого і морально легітимного військового лідерства. Вона пропонує модель, у якій ефективність команди ґрунтується не лише на субординації, а на глибокій довірі, визнаному авторитеті та особистому впливі лідера. Це особливо важливо в умовах війни, коли вирішальними є не лише тактичні рішення, а й психологічна стійкість, згуртованість і внутрішня мотивація кожного військовослужбовця. Моральна легітимність у цьому контексті виступає як той чинник, що забезпечує не тільки керованість, але й гідність, цілісність і людяність у найскладніших умовах сучасного бою.

Авторитет військового лідера має чітко виражений ієрархічний характер. У військовій структурі авторитет, як правило, ґрунтується на: посаді, військовому званні, бойовому досвіді, знаннях і навичках управління.

Цей тип авторитету визначається зовнішніми атрибутами та формальними повноваженнями. Іншими словами, авторитет легітимізується через інституційні норми й субординацію. Однак, формальний авторитет сам по собі не гарантує моральної легітимності, оскільки вона передбачає не лише підкорення, а й добровільне прийняття лідерства як справедливого, морально виправданого й гідного.

На відміну від авторитету, довіра – це емоційно-когнітивна установка, що виникає на основі міжособистісного сприйняття. Вона є фундаментальною складовою взаємин між командиром і підлеглими, як ключова умова ефективного управління, а головне – як моральна основа для прийняття впливу. Довіра не може бути наслідком сили наказу або рутинної служби, вона є передумовою для створення згуртованого підрозділу, здатного діяти не з примусу, а з усвідомлення спільної мети та взаємної відповідальності. У військовому контексті довіра до лідера базується на:

- послідовності рішень;
- справедливому ставленні до підлеглих;
- готовності ділити ризики;
- моральній незаплямованості;
- особистій відвазі й рішучості.

Довіра не нав'язується, її не можна отримати за наказом. Вона здобувається через реальні дії, а втратити її можна через одну помилку. Саме тому довіра є ключовим виміром моральності військового лідера: вона трансформує вертикальну модель «командир – підлеглий» у більш стійкий горизонтальний зв'язок «лідер – спільнота».

Моральний авторитет стає особливо важливим у ситуаціях, коли виникають етичні дилеми:

- наказ, що суперечить моралі;
- необхідність обирати, в якому випадку орієнтуватися на мету, а в якій на людей;
- співіснування гуманізму та жорстокості на полі бою.

У таких випадках саме моральний авторитет, а не лише інституційний, стає вирішальним. Підлеглі можуть виконати наказ, але питання – чи зроблять це з переконанням і відданістю, чи з примусу та страху? – має фундаментальне значення для боєздатності частини.

Моральний авторитет не виникає автоматично з авторитету. Він потребує гармонізації формального авторитету, що забезпечує структуру, дисципліну і порядок та особистої довіри, що дає підтримку, ініціативу і мотивацію.

Відсутність одного з цих елементів призводить до дисбалансу. Якщо є лише авторитет без довіри – командир стає лише наглядачем. Якщо є довіра без авторитету – лідер може стати моральним авторитетом, але втратить здатність ефективно управляти. Тому моральна легітимність потребує постійної роботи лідера над собою: саморефлексії, етичного самоконтролю та відкритості до критики.

Отже, моральна легітимність військового лідера – це не просто результат призначення на посаду або накопиченого бойового досвіду. Це динамічний баланс між формальним авторитетом і особистою довірою, який проявляється в критичних ситуаціях. У сучасних умовах війни моральна легітимність стає чинником стратегічного значення: вона безпосередньо впливає на єдність армії, мотивацію солдатів, стійкість до інформаційно-психологічного тиску, і, зрештою, на здатність до перемоги.

МЕТОДИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

С. Донченко

К. Римар

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У сучасному світі інформаційна сфера стала не менш важливим полем бою, ніж традиційні театри воєнних дій. Із поширенням цифрових технологій, соціальних мереж і глобальних ЗМІ межі між правдою та маніпуляцією істотно розмилися.

У ХХІ столітті війна ведеться не лише за допомогою зброї, а й словами, символами, зображеннями, які формують суспільну свідомість. Російсько-українська війна, що почалася 2014 року та набула повномасштабного характеру 2022 року, є яскравим прикладом гібридного конфлікту, де інформаційно-психологічний вплив відіграє вирішальну роль.

Росія розгорнула потужну багаторівневу інформаційну кампанію, спрямовану не лише на українське населення та міжнародну спільноту, але й на власних громадян. Її метою є викривлення реальності, легітимація агресії, підрив єдності українського суспільства, послаблення довіри до української влади та її союзників. Із самого початку війни РФ використовує телебачення, Telegram-канали, бот-мережі, проплачених блогерів та фейкові експертні думки для створення атмосфери недовіри, страху і хаосу.

Інформаційно-психологічний вплив (ІПВ) – це систематична діяльність із поширення спеціально підібраної інформації, яка має на меті змінити світогляд, поведінку та емоційний стан людини або соціальних груп. Його сутність полягає не у простій передачі фактів, а у формуванні альтернативної реальності, в якій ворог здається всесильним, ситуація – безнадійною, а спротив – марним. Такий вплив часто здійснюється непомітно для самої людини. Вона сприймає нав'язані думки як власні переконання, не усвідомлюючи, що стала об'єктом маніпуляцій. Ефективність ІПВ базується на емоційності, масовості, повторюваності й використанні слабких місць людської психіки – когнітивних упереджень, страхів, навіюваності. Людину змушують діяти не раціонально, а емоційно – під впливом паніки, розпачу, гніву, ненависті чи апатії.

До основних механізмів такого впливу належить створення паралельного інформаційного простору, де брехня подається як правда, а правда – як ворожа пропаганда. Приклади цього – твердження про нібито «українських нацистів», міфічні «біолабораторії США», «інсценування Бучі» тощо. Також активно використовується дискредитація: знищується довіра до державних інституцій, армії, волонтерів, медіа. Соціальні мережі заповнюються ботами, які створюють видимість суспільного невдоволення, поширюють теорії змови, знецінюють жертви та героїзують агресора. Широко застосовується інформаційне перевантаження, коли людина, потрапивши в потік суперечливої або надмірної інформації, втрачає здатність аналізувати й починає уникати новин узагалі, стаючи байдужою до важливих подій.

Інформаційно-психологічний вплив передбачає зміну свідомості не лише окремих індивідів, а й суспільної свідомості цілому.

Суспільна свідомість трактується науковцями як форма колективної свідомості, що відображає ставлення соціальних груп і націй до реальності, подій, явищ, традицій, цінностей, ідей. Вона формується під впливом історичного досвіду, культури, освіти, медіа, релігії та політики. За визначенням

українського філософа В. Табачковського, суспільна свідомість – це система поглядів, ідей, уявлень, норм, цінностей, які відображають соціальну дійсність та регулюють поведінку людей у суспільстві [1].

Основними формами суспільної свідомості є:

- моральна свідомість – уявлення про добро, зло, справедливість, що регулюють суспільні відносини;
- правова свідомість – знання та оцінка законів, правових норм, довіра до правової системи;
- політична свідомість – ставлення до влади, політичних інститутів, участь у громадському житті;
- естетична свідомість – сприйняття прекрасного, мистецтва, символів;
- релігійна свідомість – вірування, релігійні цінності, духовність;
- наукова (раціональна) свідомість – критичне мислення, знання про світ, здатність до аналізу [3].

Особливістю суспільної свідомості в Україні є її поліфонічність і водночас вразливість. Упродовж століть українське суспільство перебувало під впливом різних імперських наративів – російського, радянського, польського, що сформувало неоднорідність у світогляді. З одного боку, в українців сформувалася висока цінність свободи, спротиву, солідарності. З іншого – залишаються прояви патерналізму, недовіра до інституцій, схильність до змови та фейків, що стало наслідком десятиліть дезінформації та знецінення правди в радянський період.

Психологічні наслідки ІПВ вкрай небезпечні. У громадян зростає тривожність, з'являється зневіра в перемогу, втрачається довіра до всіх джерел інформації, що веде до апатії або радикалізації. Частина населення стає вразливою до фейків, підпадає під вплив ворожої пропаганди або взагалі відмежовується від суспільного життя. У довгостроковій перспективі це може призвести до розколу суспільства, втрати моральних орієнтирів і зниження готовності до спротиву.

Проте українське суспільство демонструє високу стійкість. Після 2014 року значно зросла медіаграмотність. Люди почали активно перевіряти факти, довіряти офіційним джерелам, викривати фейки у соціальних мережах. ЗМІ, громадські ініціативи та волонтерські проєкти, такі як StopFake чи VoxCheck, стали надійним бар'єром проти брехні.

Центр протидії дезінформації, створений при РНБО, веде системну роботу з викриття російських наративів. Школа, вища освіта, культура і навіть гумор стали інструментами захисту від ІПВ. Українці навчилися бути уважними, критичними, згуртованими, що й стало одним із чинників стійкості країни під час повномасштабної агресії.

Інформаційно-психологічний вплив – це сучасна форма зброї, що діє непомітно, але руйнівно. Від того, як суспільство протидіє цьому впливу, залежить не лише перемога у війні, а й довгострокова стабільність держави, збереження національної ідентичності, довіра до інституцій і духовне здоров'я нації. Уміння захищати себе в інформаційній війні стало новим видом громадянської зрілості, якої українці вже досягли ціною важкого досвіду [2].

Мета інформаційно-психологічної війни Росії проти України – знищити національні цінності, роз'єднати людей, посіяти страх і безнадію. Проте з 2014 року відбувається поступове очищення суспільної свідомості: нові покоління формуються в умовах незалежної держави, через війну люди стали більш чутливими до правди, відчувають свою відповідальність за країну, підтримують армію, розвивають волонтерство. Це свідчить про глибокі зрушення в колективному мисленні та суспільній свідомості українського народу [2].

Отже, інформаційно-психологічний вплив на суспільну свідомість є ключовим елементом російсько-української війни. Той, хто контролює колективну уяву, визначає не лише наративи, а й здатність нації до спротиву. Тому, запобігання впливу на суспільну свідомість – це не лише питання безпеки, а й шлях до національної зрілості.

Список використаних джерел

1. Табачковський В. Г. Філософія: світ людини. Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. К.: Либідь, 2003. 432 с.
2. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Збірник аналітики про російську пропаганду. Київ, 2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/rosijska-propaganda-mark/> (дата звернення 01.05.2025).
3. Щерба С. П. Філософія: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 452 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СУЧАСНА ВІЙНА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

IX МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ПОВІТРЯНИХ СИЛ імені ІВАНА КОЖЕДУБА

Відповідальний за випуск *В. Кротюк*

Комп'ютерна верстка *К.Яндола*

Комп'ютерний дизайн обкладинки *Д. Клочко*

Техн. редактор *М.В. Дудко*

Коректор *Н.К. Гур'єва*

Формат 60 × 84/16

Ум.-друк. арк. – 7,00

Підписано до друку 27.05.2025

Ціна договірна Тираж 100 пр. Зам. 0329-17

Видавництво Харківського національного університету

Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5370 від 30.06.2017

Адреса видавництва: 61023, Харків-23, вул. Сумська, 77/79